

T.C.
KADİR HAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE KÜRESELLEŞME
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**RUSYA-UKRAYNA DOĞALGAZ KRİZİ
VE
ENERJİ GÜVENLİĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

YAZGAN ERBİL

İstanbul, 2010

T.C.
KADİR HAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE KÜRESELLEŞME
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**RUSYA-UKRAYNA DOĞALGAZ KRİZİ
VE
ENERJİ GÜVENLİĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

YAZGAN ERBİL

Danışman: PROF. DR. MESUT HAKKI CAŞIN

İstanbul, 2010

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı	:	Yazgan ERBİL
Anabilim Dalı	:	Uluslararası İlişkiler
Programı	:	Uluslararası İlişkiler ve Küreselleşme
Tez Danışmanı	:	Prof. Dr. Mesut Hakkı CAŞIN
Tez Türü ve Tarihi	:	Yüksek Lisans-Temmuz 2010
Anahtar Kelimeler	:	Kriz Yönetimi, Rusya'nın Doğalgaz Politikası, Rusya-Ukrayna İlişkileri, Enerji Güvenliği, Rusya-Ukrayna Doğalgaz Krizi

ÖZET

RUSYA-UKRAYNA DOĞALGAZ KRİZİ VE ENERJİ GÜVENLİĞİ

Rusya, özellikle 2000'li yıllarla beraber Putin'in başa geçmesiyle bölgesel bir güç ve hatta eski süper gücüne kavuşmak için enerjiyi ön plana almaktadır. Rusya genel olarak enerji ve özel olarak da doğalgaz alanındaki rezervlerinin avantajlarını da tüm dünyaya göstermek istemektedir. Rusya özellikle yakın çevresi olan Ukrayna, Polonya ve Beyaz Rusya üzerinde doğalgaz rezervlerinin de kendisinde bulunmasından dolayı bir hegemonya kurmak istemektedir."Rusya-Ukrayna Doğalgaz Krizi"nde olduğu gibi Rusya, doğalgaz üzerindeki hakimiyetini yeri geldiğinde hem yakın çevresinde bulunan ülkelere hem de Batı dünyasına çarpıcı bir şekilde göstermektedir. Rusya yakın çevresindeki ülkelerle siyasal bazı sorunlarla karşılaştığı zaman doğalgazı bir cezalandırma aracı olarak kullanmaktadır. Bu durum da dünya enerji güvenliğinin tekrar sorgulanmasına neden olmaktadır. Rusya ve Ukrayna arasında yaşanan doğalgaz krizi, devletler açısından kriz yönetiminin de kriz durumlarında ne kadar büyük bir önemi

olduğunu görmeleri açısından büyük bir fırsattır. Bu çalışmada da öncelikle kriz kavramı ve kriz yönetiminin ne anlama geldiğinden bahsedilmiş, Rusya'nın petrol ve doğalgaz politikaları aktarılmış ve enerji güvenliğinin neyi ifade ettiği tartışılmıştır. Ayrıca Rusya ve Ukrayna arasındaki bazı siyasal tartışmalara yer verilmiş ve iki devlet arasındaki ilişkiler irdelenmiştir. Son olarak da 2006 ve özellikle 2009 doğalgaz krizlerinde Rusya, Ukrayna ve Batı dünyasının bu krizdeki tepkileri anlatılmıştır. Buna göre; bu çalışma, enerjinin bir devlete büyük bir güç kattığı, bu avantajın bir devletin ekonomik ve siyasal olarak yükselmesinde ne kadar büyük bir koz veya artı bir özellik olduğu ve eldeki rezervler ve üretim seviyesiyle enerjiyi bir diplomasi aracı olarak kullanmanın Rusya'ya diğer devletler üzerinde büyük bir güç kattığı öngörülmektedir.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname	:	Yazgan ERBİL
Field	:	International Relations
Programme	:	International Relations and Globalisation
Supervisor	:	Professor Mesut Hakkı CAŞIN
Degree Awarded and Date	:	Master-July 2010
Keywords	:	Crisis Management, Russia Natural Gas Policy, Russia-Ukraine Relations, Energy Security, Russia-Ukraine Natural Gas Crisis

ABSTRACT

RUSSIA-UKRAINE NATURAL GAS CRISIS AND ENERGY SECURITY

Russia prioritises energy to regain its regional power and even its old superpower with the help of Putin taking the lead of Russia in 2000's. Generally, Russia wants to show in the field of energy and reserved of natural gas advantages to the whole world. Russia, because of own natural gas reserved especially at near abroad of Ukraine, Poland and Belarus it's wants to establish a great hegemony. "Russia-Ukraine Gas Crisis" section as well as Russia, sovereignty on natural gas on when appropriate both near and Western world exposes dramatically. When Russia encounters political problems with near abroad countries, use to natural gas as a means of punishment. This situation is causing the world energy security is being questioned again and again. The natural gas crisis that took place between Russia and Ukraine of the state of crisis and crisis management issues are highlighted. Preceding this study, the concept of crisis and crisis management gas has been talking about what it means is that Russia imported oil and natural gas policy and energy security is to express what was discussed. Moreover, some political discussions between Russia and Ukraine have been given and are

discussed bilateral relations between the two states. Finally, in 2006 and 2009 gas crisis particularly Russia, Ukraine and the reaction of the Western world have been told about this crisis. Accordingly, this study the energy of the state a big advantage time this has the advantage of a state's economic and political as the increase in how big a weapon or a plus and that's the reserve and production by the level of energy diplomacy as a tool to use to Russia other to add a great power over the state are expected.

ÖNSÖZ

Rusya, 2000’li yılların başından itibaren enerji ve enerji politikaları sayesinde yeniden büyük bir güç olma yolunda önemli adımlar atmıştır. Vladimir Putin’in Rusya Devlet Başkanı olmasıyla canlanan Rus ekonomisi, bu özelliğini enerji boyutunda iyice geliştirerek “Büyük Güçler” sahnesinde yerini almış bulunmaktadır. Rusya enerji politikasının mihenk taşı olarak da Gazprom görülmektedir. Gazprom petrol alanında ve özellikle de doğalgaz alanında günümüzde tekel konumunu sürdürmektedir. Rusya doğalgaz alanındaki “rezerv-üretim-ihracat” faaliyetleri açısından kendi bölgesinde çok büyük bir güç durumundadır. Bu gücün kendisine verdiği güvenle de Polonya, Beyaz Rusya ve Ukrayna üzerinde söz sahibi olmaya çalışmaktadır. Bu durum da Rusya’nın bu devletlerle enerji krizleri yaşamasına neden olmaktadır. Bu akademik çalışmada da öncelikle kriz ve kriz yönetimi kavramlarına yer verilmiş, Rusya’nın petrol ve doğalgaz alanındaki faaliyetleri aktarılmış ve genel olarak Rusya-Ukrayna ilişkileri incelenerek, “Rusya-Ukrayna Doğalgaz Krizi”nin boyutları anlatılmaya çalışılmıştır.

Bu akademik çalışmayı oluşturabilmek için bana yol gösteren ve yardıma bulunan değerli kişilerin de burada isimlerinin muhakkak zikredilmesi gerekmektedir. Öncelikle bu akademik aşamaya gelene kadar eğitim ve öğretim hayatımdaki ilkökul öğretim Ayla Çakır’dan Konya Selçuk Üniversitesi Uluslar arası İlişkiler Bölümündeki bütün hocalarıma teşekkürlerimi sunmak isterim. Ayrıca bu akademik çalışmanın konusunun seçiminden kaynak toplanmasına ve yazımına kadar her yerde çok büyük emekleri olan ve hayatımın sonuna kadar minnettar olacağım, kendisini her konuda örnek almaya çalıştığım, sayın danışman hocam Prof. Dr. Mesut Hakkı Caşın’a teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca akademik çalışmamın kaynak toplanmasında ve yazımında yardımcı olan çok değerli arkadaşlarım Cansel Sarıgül, Tuğba Yalçın ve Onur Kavak’a minnettarım. Akademik çalışmamın şekil boyutunda bana büyük yardımı dokunan sevgili kuzenim Nuri Gökay Demir’e de teşekkürlerimi sunuyorum. Ancak burada aslen bahsedilmesi gereken öyle değerli iki kişi var ki; bu akademik çalışmamın gerçek sahipleri olarak onları göstermek bile bir abartı olmasa gerektir. Buna göre, hayatımın her aşamasında bana güvenen ve bu güveni bana hissettiren, her zaman yanımda olan sevgili annem Fatma Erbil ve sevgili babam Ahmet Erdal Erbil’e şükranlarımı sunuyorum ve onların karşısında sevgi ve saygı ile eğiliyorum. Son olarak

yine bana hayatımın her aşamasında bana sonuna kadar güvenen, bu güveni bana sonuna kadar hissettiren ve arkamda duran, çok yakın zaman önce kaybettiğim sevgili Ali Birgül'e de sonsuz teşekkürlerimi buradan sunmak ve bu akademik çalışmayı dedem Ali Birgül'e ve onun anısına ithaf etmek istiyorum. Ona karşı olan manevi borcumun çok küçük bir kısmını bu şekilde ödemeyi umuyorum. Burada hatırlamadığım ve bu akademik çalışmamın oluşumunda doğrudan veya dolaylı yoldan emeğe olan herkese tekrar teşekkürlerimi sunuyorum ve bu akademik çalışmanın tüm ilgililere yararlı olmasını umuyorum.

İstanbul, 2010

Yazgan ERBİL

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
ÖZET	i
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	v
TABLO VE ŞEKİLLER LİSTESİ	ix
KISALTMALAR	x
1. GİRİŞ	1
2. KRİZ YÖNETİMİNİN TEORİK ARKA PLANI	5
2.1 Kriz Kavramı.....	5
2.2 Kriz Yönetimi Kavramı ve Özellikleri	13
2.3 Güvenlik Kavramı	19
2.4 Enerji Kavramı ve Enerjinin Önemi	24
2.5 Doğalgaz ve Doğalgazın Önemi.....	29
2.6 Rusya ve Ukrayna İlişkilerinin Teorik Altyapısı: Jeopolitika, Avrasyacılık Söylemi ve Kimlik Sorunsalı	32
3. ENERJİ PİYASASI PARAMETRELERİ VE ENERJİ GÜVENLİĞİ	46
3.1 Uluslararası Enerji Piyasası Parametreleri.....	46
3.1.1 Uluslararası Petrol Piyasası Parametreleri	47
3.1.2 Uluslararası Doğalgaz Piyasası Parametreleri.....	54
3.2 Enerji Güvenliği ve Esasları.....	59
3.2.1 Enerji Güvenliğine Bir Örnek: Avrupa Birliği'nin Enerji Politikaları ve Avrupa Birliği'nin Enerji Güvenliği	69
4. SOĞUK SAVAŞ SONRASI RUSYA'DA ENERJİ VE ENERJİNİN ANALİZİ 87	
4.1 Rusya'nın Enerji Politikaları.....	87
4.2 Rusya'nın Petrol ve Doğalgaz Rezervleri.....	102
4.2.1 Rusya Doğalgaz Rezervleri	103
4.2.2 Rusya'nın Petrol Rezervleri	104
4.3 Rusya Boru Hatları ve Boru Hatları Politikaları	105
4.3.1 Rusya Petrol Boru Hatları Ve Politikaları.....	107
4.3.1.1 Baltık Boru Hattı Sistemi	108

4.3.1.2 Doğu Sibirya-Pasifik Okyanusu Boru Hattı	109
4.3.1.3 Druzhba Boru Hattı ve Adria Reversal Projesi	110
4.3.2 Rusya'nın Doğalgaz Boru Hatları ve Politikaları	112
4.3.2.1 Yamal-Europe II Doğalgaz Boru Hattı.....	112
4.3.2.2 Mavi Akım Doğalgaz Boru Hattı	113
4.3.2.3 Kuzey Akım Boru Hattı.....	115
4.3.2.4 Güney Akım Doğalgaz Boru Hattı	116
4.3.2.5 Transgas Boru Hattı.....	117
4.4 Rusya Petrol-Doğalgaz Üretimi ve Tüketimi.....	118
4.4.1 Rusya Petrol Üretimi Ve Tüketimi	118
4.4.2 Rusya Doğalgaz Üretimi Ve Tüketimi.....	120
4.5 Gazprom.....	123
5. RUSYA VE UKRAYNA.....	131
5.1 Ukrayna	131
5.2 Rusya-Ukrayna İlişkileri	140
5.3 Turuncu Devrim-Kestane Devrimi	150
6. RUSYA-UKRAYNA DOĞALGAZ KRİZİ.....	157
6.1 Rusya-Ukrayna Doğalgaz Krizinin Asli Parametreleri	157
6.2 Rusya-Ukrayna Çıkar Dengeleri, Krizinin Ortaya Çıkışı ve Devamı	163
6.3 Rusya-Ukrayna Doğalgaz Krizinin Avrupaya Etkileri ve Arabululuculuk Girişimleri	172
6.4 Rusya-Ukrayna 2009 Krizinin Sonuçları ve Enerji Güvenliği Açısından Çıkarılabilecek Dersler	175
7. SONUÇ	181
KAYNAKÇA.....	186

TABLO VE ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa No.
Tablo 1 : Dünya Enerji Tüketiminde Kaynakların Payı	46
Şekil 1 : Nabucco Projesi Boru Hattı	83
Şekil 2 : Druzhba Boru Hattı	110
Şekil 3 : Mavi Akım Doğalgaz Boru Hattı	113
Şekil 4 : Kuzey Akım Boru Hattı	115
Şekil 5 : Güney Akım Doğalgaz Boru Hattı	116
Şekil 6 : Ukrayna Haritası	131
Şekil 7 : Rusya Haritası	140

KISALTMALAR

AAET	Avrupa Atom Enerji Topluluğu
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGİT	Avrupa Güvenlik İşbirliği Teşkilatı
AKÇT	Avrupa Kömür Çelik Toğluluğu
Bcf	Billion cubic feet
Bcm	Billion cubic meter
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	Birleşmiş Milletler
BOP	Büyük Ortadoğu Projesi
BP	British Petroluem
BPS	Baltık Boru Hattı Sistemi (Baltık Pipeline System)
BTC	Bakü-Tiflis-Ceyhan
CNPC	Çin Ulusal Petrol Kuuluğu (China National Petroleum Council)
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
EPE	Avrupa İçin Eylem Politikası
EURATOM	Avrupa Atom Enerji Topluluğu(European Atomic Energy Community)
Euro-MED	Avrupa-Akdeniz (European-Mediterranean)
G8	8'ler Grubu (Group of Eight)
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GUUAM	Gürcistan Ukrayna Özbekistan Azerbaycan Moldova
IEA	Uluslararası Enerji Ajansı (International Energy Agency)
IMF	Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)
INOGATE	Avrupa'ya Devletlerarası Petrol ve Doğalgaz Taşımacılığı
KEİB	Karadeniz Ekonomik İşbirliği
km	kilometre
kw	kilowatt

LNG	Sıvılaştırılmış Doğalgaz (Liquefied Natural Gas)
M.Ö	Milattan Önce
M.S	Milattan Sonra
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization)
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
OİA	Ortaklık İşbirliği Anlaşması
OPEC	Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
PCA	Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması
RF	Rusya Federasyonu
SHEERF	Güney Avrupa Enerji Düzenleyici Forumu
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
Tcf	Trillion cubic feet
Tcm	Trillion cubic meter
TEN-E	Trans Avrupa Enerji Şebekeleri (Trans European Energy Networks)
TPAO	Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
TPE	Ton Petrol Eşdeğeri
UEA	Uluslararası Enerji Ajansı
UES	Birleşik Enerji Sistemleri (Unified Energy System)
v.b.	ve benzeri
WTO	Dünya Ticaret Örgütü (World Trade Organization)

1. GİRİŞ

Enerji, yüzyıllardır devletlerin uğrunda mücadele verdiği önemli bir güçtür. Dünyada özellikle son birkaç yüzyıldır büyük mücadelelerin yaşandığı ve milyonlarca insanın kanının aktığı bir gaye olan enerjiyi elinde tutma arzusu, günümüzde devletlerin yaşamsal çıkarları altında incelenebilecek bir konu halini almıştır. Enerjinin dünya üzerindeki devletler açısından öneminin anlaşılması ve bunun en somut bir gaye olarak dış politikalarında yer alması da çok yeni olan bir şey değildir. Ancak en basitinden bu amacın tarihini 20. ve 21. yüzyıllar içerisine sıkıştırmak mümkündür.

Tarihsel perspektifte inceleme yapıldığında; savaşların genellikle hammadde ve enerji kaynakları ile bunların bulunduğu bölgeler üzerinde veya civarında meydana gelen farklı mücadelelerin sonucunda ortaya çıktığı görülmektedir.¹ 20. yüzyılın başında kömür üzerine verilen mücadele, 21. yüzyılın özellikle ikinci yarısında yerini petrole bırakmış ve dünya üzerinde pek çok görünen veya görünmeyen petrol savaşı yaşanmıştır. Petrol üzerine yapılan sıcak savaşların ve çatışmaların yanında, büyük güçler tarafından soğuk savaşların da meydana gelmesine neden olmuştur. 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren ise petrolün yerine, devletlerin uğrunda mücadele edecekleri bir yeni bir enerji kaynağı daha ikame edilmiştir. Bu enerji kaynağı da doğalgazdır. Doğalgaz kullanımı itibariyle hem kömürden hem de petrolden çok daha kolaydır. Diğer enerji kaynaklarına göre çok daha temiz olan ve çevreye kirlilik yaymayan doğalgaz devletler için önemli bir enerji kaynağı haline gelmiştir.

Enerjinin çağdaş uluslararası sistemdeki yeri ve insanların gündelik yaşamındaki önemi çok büyüktür. İnsanların evlerindeki kullandıkları elektrikten, sokaklarda kullandıkları arabaya kadar hepsi için enerji gerekmektedir. Bu da dünya üzerindeki enerji talebini çok fazla arttırmıştır. Ancak talep ve arz arasındaki dengesizlik bu enerjinin paylaşımı konusunda bazı sorunlara neden olmaktadır. Talep ve arz arasında yaşanan dengesizliğin en önemli ürünleri ise yine petrol, doğalgaz ve kömürdür. Bu üç enerji kaynağı dünya enerji talebinin %80'ini karşılamaktadır. Kömür için Avrupa topraklarında 1900'lü yılların başında yaşanan mücadele, petrol için II.

¹ Kerem Alkin ve Sabit Atman, **Küresel Petrol Stratejilerinin Jeopolitik Açından Dünya ve Türkiye Üzerindeki Etkileri**, İstanbul: İto Yayınları, 2006, s. 55.

Dünya Savaşından günümüze kadar özellikle Ortadoğu Bölgesinde yaşanan mücadele ve doğalgaz için de özellikle 1990'lı yılların başından itibaren Hazar Bölgesinde yaşanan mücadele, bu üç enerji kaynağının devletler açısından önemini net bir şekilde göstermektedir. Doğalgaz için Hazar Bölgesinde 1990'lı yıllarda başlayan "Büyük Güçlerin" mücadelesi, doğalgazın öneminin o tarihlerden itibaren ancak anlaşıldığı anlamına gelmez. Bu mücadelenin geç başlamasının nedenini, o dönemlere kadar Hazar Bölgesindeki Sovyet hegemonyasında aramak mümkündür. Sovyetler Birliği'nin çökmesinden itibaren ise "Büyük Güçler" bu bölge üzerinde hakimiyet teorilerini tekrar oluşturmaya başlamış ve bu teorileri teorik olandan pratik olana doğru aktarmaya başlamışlardır. Enerji üzerindeki bir başka paradoks da şudur: Sayılan üç enerji kaynağı olan petrol, doğalgaz ve kömür yerel enerji kaynakları arasında yerini almışken, bu kaynakların talep boyutuna bakıldığında, talebin global bir çapta geldiğini görmek mümkündür. Yani bu durum kısaca farenin dağ doğurması gibi bir şeydir. Buna bir de özellikle global enerji piyasasının yaşadığı doğalgaz ve petrol kıtlığını da eklersek durumun ne kadar vahim bir hale geldiğini anlamak çok da zor olmayacaktır. Çünkü enerji üzerine yaşanan ve tüm dünyaya yaşatılan mücadele sadece enerji kaynağı bakımından değil, bütün enerji piyasaları üzerindeki hakimiyet ve kontrol mekanizmaları üzerine yaşanan bir mücadeledir. Geçmiş dönemlerde "Denizlere hakim olan dünyaya hakim olur" düşüncesi artık "Enerjiye hakim olan dünyaya hakim olur" türünden bir okumaya dönüşmüştür ifadesi kullanılırsa çok da iddialı bir söylem yaratmasa gerektir.

Enerji üzerinde yaşanan bu mücadeleler ve dünyada bulunan enerjinin az ama talebinin çok olması enerji güvenliği konusunu ön plana çıkarmıştır. Özellikle 2001 yılından sonra yaşanan enerji krizleri ve incelenen konu bazında doğalgaz krizleri devletlerin enerji elde edebilmek için güvenlik paradigmaları oluşturmalarına neden olmuştur. Çünkü günümüzde enerjinin güvenliği ile devletlerin güvenliği arasında yüksek oranda bir bağlantı bulunmaktadır. Enerji güvenliği de hem arz konusunda hem miktar konusunda hem de fiyat konusunda her boyutta kendisini yoğun bir şekilde göstermektedir ve enerji krizlerinin yaşanmaya devam etmesi ile beraber göstermeye devam edecektir. Çünkü bu tür krizlerden en çok etkilenenler zengin, sanayisi enerjiye yoğun oranda bağlı ve sanayisi iyi bir şekilde işleyen devletleri etkilemektedir. Bu

oluşumların en başında da Avrupa Birliği gibi oluşumlar yer almaktadır. Bütün bu gelişmelerden dolayı enerji güvenliği ülkelerin güvenlik perspektiflerinde, ekonomik ve siyasal amaçlarında büyük bir yer ihtiva etmektedir.

“Büyük Güçler” enerji üzerine olan mücadelelerini birbirleri üzerinde değil, diğer topraklar üzerinde uygulamaya koymuşlardır. Diğer devletlerin bu konuda en büyük talihsizlikleri ise enerji kaynaklarının kendi toprakları içerisinde bulunmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin, Irak üzerine yaşanan petrol mücadelesi bu türden bir örnektir. Bu örneğin boyutlarını biraz daha açmaya kalkarsak; örneğin enerjinin tam olarak kendi topraklarında olmasa bile transit bir ülke konumunda olmasından dolayı bu tür devletler de “Büyük Güçlerin” mücadelesinden nasibini almaktadırlar. Bu türden bir örneği temsil edebilecek devlet ise konumuz açısından tabii ki de Ukrayna’dır. Ukrayna gerek Rusya’ya yakınlığı açısından, gerek Rus doğalgazı için transit bir ülke konumunda bulunması bakımından, gerekse de Rusya ile Batı arasında bir köprü görevi veya bir tampon bölge görevi görmesi bakımından önemli bir devlettir. Ancak Ukrayna’nın bu özelliği onun için yeri geldiği zaman bir şans yaratırken, yeri geldiğinde ise bazı talihsizlikler yaratmaktadır. Örneğin Ukrayna için 2004 Turuncu Devrimi kendisini diğerlerine karşı kanıtlaması açısından bir şans faktörü yaratmışken, bu renkli devrimin ardından Rusya ile yaşadığı doğalgaz krizleri ise onun için tam bir talihsizliktir.

Enerji piyasalarında Sovyetler Birliği’nin çökmesinin ardından Rusya’nın büyük bir güç olarak eklenmesi özellikle Putin dönemiyle beraber Rusya’nın siyasi üstünlüğünün kurtuluş yolu olarak görülmüştür. Çünkü günümüz konjonktürü itibariyle devletlerin nükleer silahlarını kullanmasının çok zor bir ihtimal olması dolayısıyla, devletler siyasi üstünlük için yeni silahlar icat etmeye başlamışlardır. Bu yumuşak yöntemler arasında Rusya açısından en önemlisi de enerjidir. Çünkü Rusya kendisini uluslararası platformda göstermek istiyorsa, kullanabileceği en büyük silah enerji faktörüdür. Rusya da özellikle Putin dönemi ile beraber doğalgaz silahını çok iyi bir şekilde kullandığını Ukrayna ile yaşadığı krizler esnasında hem Avrupa’ya hem de tüm Batı dünyasına en iyi şekilde ve tehditkar bir biçimde göstermiştir. Çünkü Rusya’nın en büyük kozu enerjidir. Enerji üzerinden yaratmaya çalıştığı ekonomik ve özellikle siyasal

üstünlük ise Rusya açısından bulunmaz bir üründür. Rusya da enerji üzerindeki bu üstünlüğünü hem kendi bölgesinde hem de Batı dünya üzerinde göstermeye çalışmaktadır. Rusya'nın enerjiye verdiği önemin en büyük göstergesi ise, büyük doğalgaz şirketi olan Gazprom'un devlet tekelinde bulundurmasıdır. Bunun yanında eski Gazprom Başkanı Medvedev'in Rusya Devlet Başkanı olması da pek rastlantı olmasa gerektir. Çünkü Rusya, siyasal elitinin içerisine enerji diplomasisinden ve enerji diplomasisini uygulayabilecek zorlayıcı yöntemleri bilen kişiliklerden yararlanmak istemektedir. Rusya tüm bu isteklerini ve emellerini yerine getirebilecek ortamı da 2006 ve 2009'da Ukrayna'da bulmuştur.

Burada aktarılacak olan bilgiler ışığında da öncelikle krizin ve kriz yönetiminin özellikleri tartışılacak, enerji üzerinden yaşanan krizler ile bağlantılı enerji güvenliği konusu anlatılacak, Rusya'nın enerji politikaları ve enerji nakil hatları aktarılacak ve Rusya-Ukrayna arasındaki ilişkiler bazında iki devlet arasında yaşanan, özellikle 2009 Rusya-Ukrayna Doğalgaz Krizi irdelenmeye ve ayrıntıları verilmeye çalışılacaktır. Sonuç bölümünde ise genel bir değerlendirme yapılacaktır.

2. KRİZ YÖNETİMİNİN TEORİK ARKA PLANI

2.1 KRİZ KAVRAMI

Kriz kavramı pek çok alanda kullanılan bir kavramdır. Örneğin işletmelerde, bürokratik yapılar içerisinde veya uluslararası ilişkilerin her herhangi bir alanında çeşitli dönemlerde karşılaşılan bir durumdur. Kriz, kurumun üst düzey hedeflerini tehdit eden, işletmenin yaşamını tehlikeye sokan ve işletmenin hızla tepki göstermesinin zorunlu olduğu özel durumlardır.² Ancak burada konumuz açısından önemli olan kriz türü uluslararası platformda yaşanan krizlerdir. Aslında krizin tanımı veya özellikleri kişisel ve ulusal değerlendirmelere göre değişmekte bu sübjektif algılamalarla belirlenmektedir.

Krizin tanımı üzerinde tam anlamıyla bir görüş birliği sağlanamamıştır. Burada bahse konu olan kriz; mali, ekonomik, yönetim ve psikolojik alanlardaki kriz değil, politik alanda ve çatışma riski taşıyan krizdir. Kriz, hedef ve çıkarlara tehdit yaratan ulusal veya uluslararası bir durum demektir. Veya ülke seviyesindeki başka bir tanımlamayla kriz; ülkenin güvenliğine, ulusal çıkarlarına ve düzenine yönelik aktif risk veya zararlı faaliyettir.³ Kriz terimini açıklamak için yukarıdaki tanımlardan başka tanımları da bulmak mümkündür. Kriz beklenilmeyen ve önceden sezilemeyen, çabuk ve acele cevap verilmesi gereken, işletmenin önleme ve uyum mekanizmalarını etkisiz hale getirerek, mevcut değerlerini, amaçlarını ve varsayımlarını tehdit eden gerilim durumudur. Kriz, önceleri tıp alanında kullanılan, bununla birlikte sosyal bilimler literatürüne 1960'lı yıllarda girmiş bir kavramdır. Tıp biliminde kriz; hastanın sağlık durumunun “aniden bozulması ve acil olarak tedavi edilemezse, gittikçe kötüye gitme” haline dönüştüğü ve bu durumun devamlılık kazandığı ya da hastanın durumunun “artık iyileşemeyeceği”nin anlaşılması olarak tanımlanmaktadır. Psikoloji bilimine göre ise kriz; bireyin kendisini tehdit altında hissetmesi, korku, panik, aşırı zorlama, aşırı ya da çok az iş yükünün getirdiği stres olarak nitelendirilmektedir.⁴ Çin yazısında “kriz” kelimesi iki sembolle ifade edilir. Bunlardan biri “fırsat” (fırsat krizi), diğeri “tehlike”

² Filiz Otay Demir, “Kriz Yönetim Stratejileri ve Kriz İletişimi”, <http://fbe.emu.edu.tr/Journal/doc/11-12/06.pdf>, (25 Mart 2010), s. 3.

³ Nejat Tarakçı, **Uluslararası Güvenlik Sorunları: Çatışmayı Önleme ve Kriz Yönetimi**, İstanbul: Çantay Kitabevi Yayınları, 2005, s. 14.

⁴ Abdullah Bozgeyik, **Krizlerden Yükselerek Çıkmak**, I. Baskı, İstanbul: Bamm Yayınevi, 2008, s. 27.

(tehlike krizi) anlamına gelmektedir. Yani bir “kriz”de hem aşılması gereken zorluklar, hem de bu gerginlikler ve güçlükler aşıldığında, elde edilecek yeni kazançlar vardır. Kriz durumları her zaman örgütsel hedefleri ve amaçları tehdit etmez; bazı kriz durumları, örgütsel değişim ve yeniden yapılanma için mükemmel fırsatlarla gelir.⁵ Yine krizin başka tanımlarını yapmak mümkündür. Kriz; organizasyonun varlığını tehlikeye sokan, organizasyonun yaşamına karşı bir tehdit, dinamik yapısını yok edici bir etkidir.⁶ Yine kriz tehdit edici bir koşulla mücadele edebilmede yetersiz kalma durumunu ifade etmekte de kullanılmaktadır.⁷ Kriz, bir sistemin dayanıklılık ve istikrarına meydan okuyan bir süreçtir.⁸

Kriz, sosyal bilimler alanında çoğu kez “buhran” ve “bunalım” kelimeleri ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Ekonomik kriz, mali kriz, finansal kriz, hükümet krizi, ahlaki kriz vb. kavramlara sadece günlük dilde değil, bilimsel terminolojide de çok sık rastlamaktayız. Sosyal bilimler açısından kriz kavramının genel bir tanımını yapmak hiç de kolay değildir. İçinde bulunulan durumun ya da karşı karşıya kalınan olayların ne derece “kriz” olduğu kişiden kişiye değişebilmektedir.⁹ Örneğin, ekonomik kriz, makro düzeyde devleti, mikro düzeyde firmaları etkileyerek ciddi sonuçlar ortaya çıkaran önceden bilinmeyen ya da öngörülemeyen gelişmeler olarak tanımlanabilir.¹⁰

Kriz, genel olarak tehdit unsuru içeren, karşı taraf için sürpriz nitelikte bir gelişme olan ve zaman baskısı yaratan bir durumdur. Uluslararası ilişkilerde kriz genellikle bir ülkenin güvenliği ile yakından bağlantılı olarak gerçekleşen bir gelişmedir. Örneğin 11 Eylül 2001’de ABD’nin İkiz Kulelerine yapılan terörist saldırılar özelde ABD, genelde de Batı ülkelerini büyük bir krize sürüklemiştir.

Bütün bunların yanında krizin ekonomik, siyasal, sosyal, dini, etnik ve çevresel olmak üzere birçok kaynağı bulunmaktadır. Bu krizler ulusal veya uluslararası boyutlarda da olabilir. Örneğin Türkiye’de yaşanan 2001 ekonomik krizi ulusal çaplı bir

⁵ Hasan Tutar, **Kriz ve Stres Ortamında Yönetim**, İstanbul: Hayat Yayıncılık, 2000, s. 19.

⁶ M. L. Tushman, **Convergence and Upheaval**, California: Management Review, 1980, s. 29.

⁷ Ian I. Mitroff ve Christine M. Pearson, **Crisis Management**, San Francisco: Jossey-Baas Publishers, , 1993, s. 6.

⁸ Frank Bealy, **Blackwell Dictionary of Political Science**, UK: Blackwell Publishers, , 2000, s. 92.

⁹ Coşkun Can Aktan, “Kriz Yönetimi”, http://www.canaktan.org/canaktan_personal/canaktan-arastirmalari/toplam-kalite/aktan-kriz-yonetimi.pdf, (10 Mayıs 2010), s. 1.

¹⁰ Nurgül Topallı, “Finansal Krizler ve IMF’nin Kriz Politikaları”, (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006), s. 4.

kriz etkisi yaratmışken, 2008'deki ABD perspektifli ekonomik kriz bir çok ülkede yankı uyandırmış ve global bir çap halini almıştır. Bu gelişme de krizlerin bir anda veya zaman içerisinde ne kadar büyük bir yayılma etkisi olduğunu kanıtlamaktadır. Bunun da en önemli nedenlerinden birisi küreselleşme teorisinin pratikte de etkinliğini büyük oranda arttırmasından kaynaklanmaktadır. Yakın geçmişteki krizler geçmişteki krizlerden daha farklıdır. Örneğin 1990'ların başında İskandinav ülkelerinde bankacılık krizi vardı ancak yayılma göstermedi.¹¹ 2000'li yılların başından itibaren ise küreselleşmenin yapmış olduğu bir etki ile dünyanın bir bölgesinde yaşanan bir kriz birçok devleti veya bölgeyi etkileyebilmektedir. Bunun en güzel örneklerinden birisi de aslında Rusya-Ukrayna arasında yaşanan doğalgaz krizidir. İki devlet arasında yaşanan kriz birçok Avrupa Birliği ülkesini doğrudan veya dolaylı yoldan etkilemiştir. Bu durum da küreselleşmenin krizlerin coğrafi olarak etkilerinin yayılması bazında gücünün artırdığı ifadesinin güçlü bir kanıtı olsa gerektir.

Krizlerin kendine özgü özellikleri bulunmaktadır. Bazı yazarlar krizi, beklenmeyen koşulların üstesinden gelme gerekliliği ve önceliği üzerinde durmuşlardır. Krizin genel kabul gören tanımında ise kriz, örgütün yaşamını tehdit eden bir durum olarak görülmesidir. Krizin tanımlanmasında en önemli zorluk endişe, stres, felaket, panik vb. kavramların da krizin yerine kullanılmasıdır. Bu yaklaşımlar çerçevesinde krizi şu şekilde tanımlayabiliriz: Kriz önceden beklenilmeyen ve sezilmeyen, örgüt tarafından çabuk ve acele cevap verilmesi gereken, örgütün önleme ve uyum mekanizmalarını yetersiz hale getirerek, mevcut değerlerini, amaçlarını ve varsayımlarını tehdit eden gerilim durumudur.¹² Krizin önemli özelliklerini ise şu şekilde sıralayabiliriz:

-Kriz önceden sezilemeyen ani bir değişikliği ifade eder.

-Krizde çabuk ve acele cevap vermek gerekir. Yöneticiler uyguladıkları standart karar mekanizmaları ile krize cevap veremezler.

¹¹ Gazi Erçel, "Crisis Management and Prevention", **The Central Bank Of The Republic Of Turkey Speeches 1999**, Ankara: TMB, 2000, s. 5.

¹² Hasan Tağraf ve N. Talat Arslan, "Kriz Oluşum Süreci ve Kriz Yönetiminde Proaktif Yaklaşım", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2003, Cilt. 4, Sayı. 1, <http://eskiweb.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/172.pdf>, (21 Haziran 2010), s. 150.

-Meydana gelen değişim örgütün devamlılığını örgütün devamlılığını ciddi şekilde tehdit eder. Kriz örgütün standart karar alma mekanizmaları ile aşılamayacağı için acil müdahale gerektirmesi ve bunun da karar alıcılarda gerilimi arttırmasıdır.¹³

Krizin kapsamı ve örgütsel kriz kavramının oluşumu ile ilgili olarak aşağıdaki süreçler önem taşımaktadır:

-Krizin oluşumuna yol açan ortamlar; dışsal ve içsel çevre,

-Krizle karşı gelişen tepkiler; bireysel ve örgütsel tepkiler,

-Krizi giderici önlemlerde bulunma; krizi önleyici veya giderici yolda gelişen ilişkiler.¹⁴ Bu sayılan maddelere krizin kaynakları da denilmektedir.

Kriz kavramının içerisine muhakkak stres kavramını da koymak gerekmektedir. Çünkü kriz dönemlerinde örgütün içerisinde bulunan kişiler bazı stres etmenlerinden etkilenmektedirler. Bu da örgütün kriz karşısında çabuk, doğru ve güvenli bir şekilde karar almasını engellemektedir. Mc Grath örgütlerde stresin genellikle şu kaynaklardan doğabileceğini ileri sürmüştür:

-Görev kaynaklı stres (işin zorluğu, belirsizliği ve iş yükünün fazlalığı),

-Role bağlı stres (çatışma, belirsizlik, iş yoğunluğu),

-Davranış ortamından kaynaklanan stres (kalabalığın etkisi vb.),

-Fiziksel çevreden kaynaklanan stres (aşırı soğuk, karışt ya da düşman güçlerin varlığı gibi),

-Sosyal çevreden kaynaklanan stres (bireylerarası anlaşmazlık, özel yaşamla ilgili stres, dışlanma ve yalnızlığa itilme gibi),

¹³ Tağraf ve Arslan, a.g.m. <http://eskiweb.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/172.pdf>, (21 Haziran 2010), s. 150-151

¹⁴ Tuncer Asunakutlu, Barış Safran ve Elif Tosun, "Kriz Yönetimi Üzerine Bir Araştırma", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Dergisi*, 2003, Cilt. 5, Sayı. 1, www.sbe.deu.edu.tr/dergi/cilt5.../5.1%20asunakutlu%20safran%20tosun.pdf, (27 Mayıs 2010), s. 3.

-Bireyin kendinden kaynaklanan stres(örneğin bireyin kaygı durumu, algılama düzeni vb. gibi).¹⁵

Bu maddeler göstermektedir ki; kriz sürecinde özellikle görev kaynaklı stresin etmenlerinden olan işin zorluğu ve belirsizliği, fiziksel çevreden kaynaklanan stres etmenlerinden olan düşman güçlerin varlığı gibi etmenler kriz sürecinde örgüt içerisindeki bireylerin ve karar alıcıların üzerinde strese neden olmaktadır. Bundan dolayı kriz ile stres arasında bir bağlantı yapmak mümkündür. Kısaca stres karar alıcılara ve bireylere içsel uyarılara yani dışarıdan algıladığı verilere karşı vermiş olduğu psikolojik veya fizyolojik kaynaklı tepkidir. Özellikle psikolojik yönü çok daha ağır basan bir etmendir.

Kriz terimi ile ortak yönleri bulunan ve bazı durumlarda kriz ile eşdeğer olarak kullanılan bir terim de çatışmadır. Çatışma çoğu zaman fizyolojik yönü daha ağır basan bir terimdir. Çatışmalar çoğu durumda aşağıdakilerin sonucudur:

- Farklı algılar,
- Farklı davranış veya tutumlar,
- Ulusal kaynakların kötü dağılımı,
- Temel insani ihtiyaçların eksikliği veya onların hüsrani,
- Farklı ilgiler,
- Din ve politik partilere dayalı ideolojik farklılıklar.¹⁶

Mitchell'e göre çatışmanın yapısı üç bölümden oluşur:

- Tutumlar,
- Davranışlar ve

¹⁵ Yücel Ertekin, **Stres ve Yönetim**, Ankara: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, 1993, s. 13.

¹⁶ Republic Of Rwanda National Unity And Reconciliation Commission, "Training Manuel On Conflict Management", 2006, <http://www.grandslacs.net/doc/4104.pdf>, (17 Haziran 2010), s. 7.

-Aktörler arasında etkileşim ve çatışmalar yaratma durumlarıdır.¹⁷

Krizin bazı süreçleri bulunmaktadır. Buna göre;

-Kriz Önleme Aşaması: Kriz boyutunun ve etkilerinin önceden bilinerek hafifletilmeleri ve/veya ortadan kaldırılmaları/ Kriz öncesi durum,

-Etkinlik Artırma: Krizin başlangıcında uygulanacak tekniklerin artırılması/ Minimum zararlar çıkış,

-Tepki Gösterme Aşaması: Krize neden olan olayın etkilerine karşı verilecek cevabın detaylandırılarak geliştirilmesi/ Kriz dönemi,

-Düzeltilme ve Çıkış Aşaması: Krizin etkilerinin ortadan kaldırılması için zarar gören maddi ve manevi kaynakların etkili ve süratli bir şekilde tekrar yerine konulması/ Kriz sonrası dönem.¹⁸

Bunların yanında krizlerden korunmak yani nasıl korunacağını aktarılması da kriz terimini açıklamak ve bu terimi detaylandırmak açısından önem ihtiva eden bir konudur. Krize hazırlık ve krizden korunmak için yerine getirilmesi gereken faaliyetleri aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

-Kriz yönetimine karşı olumlu tutum geliştirmek,

-Faaliyetlerde sorumluluğun başarılması yoluyla güven oluşturmak,

-Örgütün krize düşmesini önlemek amacıyla politikalar geliştirmek, yazılı planlar yapmak,

-Kriz kontrol ve risk denetimi takımları kurmak,

-Olası kriz durumundan etkilenecek olanları belirlemek,

¹⁷ Niklas L. P. Swanström ve Mikael S. Weissmann, "Conflict, Conflict Prevention and Conflict Management and Beyond: a Conceptual Exploration", 2005, Uppsala University, Central Asia-Caucasus Institute Silk Road Studies Program,

http://www.silkroadstudies.org/new/docs/ConceptPapers/2005/concept_paper_ConfPrev.pdf, (17 Haziran 2010), s. 10.

¹⁸ Abdullah Bozgeyik, a.g.e., s. 32.

-Organizasyon adına gelecek zararı minimize etmek maksadıyla etkili iletişim kanalları oluşturmak,

-Tüm bu faaliyetleri test etmek, yine test etmek ve tekrar test etmek.¹⁹

Krizin varlığının tespiti, hukukiliğinin, yani meşruluğun ilk adımını teşkil etmektedir. Bu konuda uluslararası kuruluşların kararını esas almak uygun olacaktır.²⁰ Özellikle Birleşmiş Milletler Örgütünün bu konuda önemli yetkileri bulunmaktadır. BM krizin varlığının tespitinde ve hukuki zeminin oluşturulmasında etkin bir kuruluştur.

Kriz bir örgüt için negatif ve tehdit edici yönleri ihtiva eden bir konudur. Herhangi bir ilişkide kriz yaşanması, krizin çıktığı çatışmaların doğasını tehdit eder düzeye gelmesiyle gerçekleşir. Kriz, fiziksel olarak bir sistemin bütünü etkileyen, temel varsayımlarını, kendi sübjektif sağduyusunu ve var oluşçu özünü tehdit eden bir bozulmadır. Bu tanım karar koyucuların karşılaştıkları kriz türlerinin çoğunu kapsar niteliktedir. Fakat sistemin nasıl tanımlandığına bağlıdır.²¹

Kriz sürecinde krizi yaşayan örgüt kendi içerisinde bir takım dersler çıkarmak zorundadır. Çünkü kriz süreci boyunca örgüt içerisindeki zayıflıklar ortaya çıkmaktadır. Aslında bu zayıflıkların ortaya çıkması örgüt açısından olumlu bir gelişmedir. Ancak bu zayıflıklar tamir edilmezse örgüt açısından ileride çok daha yıkıcı sorunlara yolken açılacağı da örgüt üyeleri tarafından bilinmesi gerekmektedir. Örgütün ve karar alıcıların ders alması gereken bir konu da krize neden olan etmenlerin belirlenerek bunlara uygun daha esnek ve gelişmiş stratejilerin uygulanması gerekliliğidir. Bu da örgütün uyguladığı geleneksel yönetim stratejilerinin değiştirilmesi gerektiği anlamına gelmektedir. Kriz sırasında karar alıcıların ders alması gereken bir diğer etmen ise krizlerin önceden tahminini veya sezilişini sağlamak için kriz yönetimi konusunda uzmanlaşmış kişilerle çalışmalı ve erken uyarı sistemlerini geliştirebilmesi sağlanmalıdır.

¹⁹ Hasan Tutar, a.g.e., s. 92-93.

²⁰ Tarakçı, a.g.e., s. 5.

²¹ Feridun Sezgin, "Kriz Yönetimi", <http://yordam.manas.kg/ekitap/pdf/Manasdergi/sbd/sbd8/sbd-8-13.pdf>, (11 Mayıs 2010), s. 2.

Yaşanılan krizler ile yani olaylar ile medya arasındaki bağlantıya da az da olsa incelemek de fayda vardır. Çünkü yaşanan bir olayın ne türden bir olay olduğunu kamuoyuna duyuran ve bunu bir süzgeçten geçiren yegane organ medyadır. Medya yaşanan olayı kendi merceğinden geçirerek olaya belirli imgeler yükler. Mercek görüntü düzeltmek için kullanılan bir obje. Krizin merceği de adı üstünde krizin görüntüsünü yansıtıyor. Krizin merceği iki türlü işliyor. Bir taraftan bakıldığı zaman yönetim kontrolünün son derece hızlı bir şekilde elden gittiği, içeride yoğun bir korku ve moral çöküntüsünün yaşandığı, özellikle de krize hazırlıksız yakalanmışsa, kuşatılmışlık psikolojisinin ağır bastığı bir görüntü ile karşılaşılır. Diğer taraftan bakıldığında ise daha önceden net olarak görülmeyen gerçekler olabildiğince şeffaflıklarıyla “kabak gibi” ortaya çıkarlar.²² İşte bu “kabak gibi” yansıtmak ifadesi medyaya aittir. Özellikle uluslararası krizlerde medyanın büyük bir önemi vardır. Çünkü medya bir taraftan bu krizi kendi izleyici kitlesine olabildiğince net bir şekilde göstermeye çalışırken, diğer taraftan da krize maruz kalan devleti de diğer devletler karşısında zor bir durumda bırakabilmektedir. Bu ikisi arasındaki bağlantıyı çok iyi kurmak gerekir. Medyanın görevi kriz dönemlerinde gerçeği dış dünyaya ve kamuoyuna net bir şekilde sunmaktır. Ancak bu sunum diğer taraftan bazı kişi ve kurumları zor durumlara sokabilmektedir. Örneğin, 11 Eylül 2001 saldırılarında yaşanan krizde ABD yönetimi medyanın bazı gerçekleri bütünüyle göstermesinden dolayı zor durumda kalmıştır.

Krizler ele alındığında özellikle konumuz açısından uluslararası krizlerin inceleme alanları çok daha geniştir. Süveyş Krizi, Küba Krizi ve 11 Eylül 2001 terör saldırıları uluslararası krizler bazında belki de en önemlileridir. Burada krizleri pratik olarak çok az incelemek gerekirse özellikle Küba Krizinin ayrı bir önemi vardır. Çünkü ABD ve Sovyet siyasal eliti eğer etkin bir kriz yönetimi göstermese belki de dünya büyük bir nükleer savaşla karşı karşıya kalacaktı. Bilindiği üzere, Küba Krizi öncesinde rol oynayan füzeler Sovyetler Birliği tarafından Küba’ya yerleştirilmişti. ABD Başkanı da bu füzelerin Küba’dan çekilmesini istemiştir. Bu arada, 24 Ekim 1962’de, Başkan Kennedy’nin önerilerine karşı Sovyetler Birliği lideri Kruşçev Washington’a bir mektup

²² Oğuz N. Babüroğlu, “Kriz Süreci Yönetiminde Yeni Bir Paradigmaya Doğru”, <http://www.aramasearch.com/docs/krizsureciyonetimindeyenibirparadigmayadogru.pdf>, (17 Haziran 2010), s. 2.

göndererek; Sovyetlerin Küba'dan çekilmesine karşılık, Amerika Birleşik Devletleri'nin de Avrupa'daki müttefik ülkelerden özellikle Sovyetler Birliği'nin sınır komşusu Türkiye'deki Sovyet topraklarına yöneltmiş füzeleri kaldırmasını istedi. Böylece bu gelişmelerle, dünyanın nükleer silahlara sahip iki "Süper Devleti" bir çatışma noktasına geldiler.²³ Ancak iki devlet etkin bir kriz yönetim süreci ile anlaşarak karşılıklı olarak mahvolmayı önlemişlerdir. Bu kriz şunu çok iyi göstermektedir ki; kriz yönetiminde taraflardan birinin veya hepsinin karşılıklı verdikleri tavizler çok daha olumsuz sonuçlanabilecek durumları engellemektedir. Küba Krizinde sıfır toplamlı oyun modeli yerine, uzlaşması bir oyun modeli seçilmiş ve dünya belki de yok olmaktan kurtulmuştur. Bu da etkin bir kriz yönetiminin devletlerin bekası açısından ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Krizin tanımını bu şekilde yaptıktan sonra krizlerin önlenmesi veya çabuk bir şekilde bertaraf edilebilmesi için gerekli olan kriz yönetimi kavramının da açıklanması gerekmektedir.

2.2 KRİZ YÖNETİMİ KAVRAMI VE ÖZELLİKLERİ

Kriz yönetimi kavramı açıklanmadan önce yönetim kavramının ne olduğu açıklanmalıdır. Çünkü yönetim insanın var olduğu her yerde olan ve/veya olması gerekli olan bir süreç veya bir faaliyet olarak görülmektedir. Üstelik kriz yönetimi genel anlamdaki yönetim kavramının alt bir katmanını oluşturmaktadır. Bundan dolayı da kriz yönetimi kavramına geçmeden önce yönetim kavramını açıklamak isabetli olacaktır. Şu halde yönetim; belirli bir takım amaçlara ulaşmak için başta insan kaynakları olmak üzere, parasal kaynakları donanımı, demirbaşları, hammadde ve yardımcı malzemeler ve nihayet zaman faktörünü birbirleriyle uyumlu ve etkin kullanmaya imkan verecek kararlar alma ve bunları uygulama süreçlerinin toplamı şeklinde ortaya çıkmaktadır. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki; yönetim sürecine işlerlik kazandıran temel faktör yine de insan unsuru olmaktadır.²⁴

Yönetim teorisi yönetici üzerine odaklanır. Ekonomik teori ile benzer tipte varsayımlar yapar. Ekonomik teori, nasıl kararlı olunabileceğinin materyallerini

²³ Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih 1789-2001**, 7. Basım, İstanbul: Der Yayınları, 2008, s. 911.

²⁴ Orhan Gökçe ve Diğerleri, **Kamu Yönetimi Ders Notları**, Konya: Dizgi Ofset Matbaacılık, 2004, s. 4.

sağlar.²⁵ Yönetici yönetim teorisinin anahtarıdır. Çünkü konu bir süreç olmaktan ziyade yöneticinin faaliyetlerine de odaklıdır. Bu yüzden yönetim teorisi açısından yöneticinin fizyolojik ve psikolojik konumu ve durumu çok büyük bir önem ihtiva etmektedir.

Uluslararası ilişkilerde 20. yüzyılda ve öncesinde birçok konu diplomatik yöntemler denilen yumuşak yöntemlerle çözülememiş ve birçok üzerinde anlaşılamayan konu savaşla sonuçlanmıştır. Bundan dolayı da kriz yönetiminin önemi bütün dünyada bir kat daha artmıştır. Konumuz açısından enerji üzerine bile dünyada birçok krizle karşı karşıya kalan devletler kriz yönetiminin önemini bu tür yaşanan krizlerde bir kere daha görme fırsatı bulmuşlardır.

Kriz dönemlerinde krize karşı etkin önlemler almak, mevcut tehlike ve tehditlerden en az zararla çıkmak ve kriz ortamındaki gelişmeleri fırsata çevirmek ancak etkin bir kriz “kriz yönetimi” ile olur. Kriz yönetimi adından da anlaşılacağı üzere krize karşı organizasyonlar (devlet ve aynı zamanda firmalar) tarafından alınması gereken önlemleri ifade eder.²⁶ Ayrıca kriz yönetimi, tıpkı kriz kavramı gibi birçok şekilde ifade edilen bir kavram olmuştur. Kriz yönetimi, olası kriz durumlarına karşı kriz belirtilerini algılama ve kuruluşun krize düşmesini engelleme; kriz ortaya çıktıktan sonra ise ülke çıkarları doğrultusunda en az zararla atlatılmasını sağlama; kriz sonrası ders alıp yeniden yapılanma amacıyla gereken hazırlık ve faaliyetlerin uygulanması, kontrolü gibi özel nitelikli uygulama yapılmasını gerektiren faaliyetleri içeren; olağan dönemlerden farklı özellikler gösteren bir süreç ve yönetim modelidir.²⁷

Kriz yönetimi tarihte pek çok olayda kullanılan bir yönetim türüdür. I. Dünya Savaşı, 1973 Arap-İsrail Savaşı, 1962 Küba Füze Krizi ve Sırbistan- Bosna Hersek olayları dahil pek çok durumda kullanılan bir kavramdır. Ancak uluslararası ilişkilerde kriz sürecinde müdahalenin hukuki meşru boyutunun büyük bir önemi vardır. Bu meşruluğun önemi dünya kamuoyuna müdahalenin gerekliliğine inandırılması ve hukuki doyuruculuk açısından son derece gerekli bir şarttır. Eğer bu hukuki dayanak olmazsa bu müdahalenin adı ancak zorbalık olarak ifade edilir.

²⁵ Ichak Adizes, **How To Solve The Mismanagement Crisis**, California: Adizes Institute, 1979, s. 132.

²⁶ Aktan, a.g.m., http://www.canaktan.org/canaktan_personal/canaktan-arastirmalari/toplam-kalite/aktan-kriz-yonetimi.pdf, (10 Mayıs 2010), s. 6.

²⁷ Erdinç Filiz, “Türk Kamu Yönetiminde Kriz Yönetimi”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006), s. 40.

Kriz yönetiminde hukuki zeminin oluşturulması gerekmektedir. Hukuki zeminin genel olarak iki kaynağı bulunmaktadır. Bunlar dahili ve harici yetkidir. Dahili yetki bilindiği gibi, krize müdahalede görev alacak devletin kendi yetki kurullarından (Ulusal Güvenlik Konseyi, Ulusal Meclis) veya bu devletin yer aldığı uluslararası kuruluşlardan (BM, NATO, AB vb.) aldığı yetkidir. Harici yetki ise uluslararası hukuka göre dünya üzerindeki krizleri çözmekle görevli uluslararası kuruluşlarca verilen yetkidir. Bugün için dünyamızda sadece BM bu yetkiye sahiptir. Bu yetki BM Güvenlik Konseyi vasıtasıyla kullanılmaktadır.²⁸

Kriz yönetiminde önemli olan hastalıklı olan bölgeye pansuman yapmak değil, hasta olmadan önce veya bu önlenememişse daha ilk aşamada bu hastalığı fark edip onu yok etmektir. Örneğin, kriz kavramı bölümünde de anlatıldığı gibi, 1962 Küba Krizinde Amerikan ve Sovyet yetkilileri dünyada nükleer bir savaşın eşiğine geldiğini anladıkları anda geri adım atmışlar ve etkin bir kriz yönetimiyle dünya nükleer bir savaştan ve karşılıklı olarak yok olmaktan kurtulmuştur. Kriz yönetiminde askeri içerikli unsurlar pek kullanılmamaktadır. Bunun yerine diplomasi ve uluslararası kuruluşlar gibi oluşumlar ve unsurlardan yararlanılmaktadır.

Kriz yönetiminin çeşitli unsurları bulunmaktadır. Bu hedefleri kısaca sıralarsak;

- Krizi önlemek için gerilimi azaltmak,
- Çatışmadan kaçınmak için krizi etkili bir şekilde yönetmek,
- Sivil ve askeri hazırlıklardan emin olmak,
- Eğer düşmanlık ortaya çıkarsa;
- Karşı tırmanmayı kontrol etmek,
- Tırmanmayı önlemek,
- Saldırganı ateşkes ve girdiği topraklardan çıkması için ikna etmek,

²⁸Tarakçı, a.g.e., s. 8.

-Tırmanma ve düşmanlıklar durduğunda, tırmanmayı eski haline getirmek.²⁹

Bunların dışında kriz yönetiminde bazı rehber ilkeler daha ilave edilebilir. Bu ilkeler de kısaca şunlardır:

-Kriz yönetimine ilişkin olumlu bir tutum geliştirilmelidir.

-Kriz sürecinde örgütsel gelişimi sağlayan fırsatlar aranmalı ve değerlendirilmelidir.

-Kriz durumlarının başarılı şekilde atlatılması, etkili bir kriz yönetim planlaması gerektirir. Kriz yönetim planlaması, örgütte muhtemel tüm kriz alanlarının sanal olarak belirlenmesini ve gerekli prensiplerin oluşturulmasını sağlar. Kriz yönetim planlaması, potansiyel kriz durumlarının listelenmesini, kriz önleme politikalarının oluşturulmasını, her bir potansiyel kriz durumuyla baş etmede kullanılacak strateji ve taktiklerin formüle edilmesini, krizden kimlerin ne derece etkileneceğinin belirlenmesini, örgütün uğrayacağı zararı en aza indirmek için krizden etkileneceklerle etkili iletişim kanallarının oluşturulmasını ve krizle ilgili mevcut her şeyin değerlendirilmesini, test edilmesini içerir.³⁰

Kriz yönetimi süreci boyunca, krize cevap verme ve değişikliklere uyum mekanizmaları kısaca;

-Erken uyarı sistemi,

-Sürekli iç ve dış çevre analizi,

-Dinamik planlama,

-Esnek ve organik örgüt yapısı,

-Tutum araştırmaları ve geri besleme,

²⁹ Tarakçı, a.g.e., s. 18.

³⁰ Sezgin, a.g.m., <http://yordam.manas.kg/ekitap/pdf/Manasdergi/sbd/sbd8/sbd-8-13.pdf>, s. 7-8.

-Örgüt geliştirme olarak sıralanabilir.³¹

Kriz yönetiminde krizi yöneten veya değerlendiren lider de çok önemlidir. Çünkü liderlik becerisine kriz esnasında ve kriz yönetimi sürecinde çok fazla ihtiyaç bulunmaktadır. Çünkü liderlerin en fazla arandığı durumlardan birisi de bu kriz zamanlarıdır. İyi bir lider krizin oluşumu ve gelişimi veya oluşmadan önce tahmini çok iyi bir şekilde algılayabilir. Hatta iyi bir lider kriz sürecinde krizi kendi devleti için lehine çevirebilme özelliğine de sahiptir. Ancak bütün bunlar için liderlerin çok iyi bir yönetim becerisine sahip olması gerekmektedir. Kriz yönetiminde iyi bir lider örgüt içerisinde iletişimin sağlanmasına ve örgütün bütünlüğünün yerine getirilmesine uğraş vermelidir. Özellikle iletişimin kriz yönetiminde büyük bir önemi vardır. Çünkü krize neden olan tarafların krizi sona erdirebilmesi için liderlerinin ve bu süreçteki diğer üyelerin iyi bir iletişim becerisine sahip olmaları gerekmektedir. Ayrıca kriz yönetiminde lider öncelikle suçlunun kim olduğunu bulmak veya aramak yerine, sorunun tespitine gitmeli, çözüm yollarını veya seçeneklerini oluşturmalıdır. Çünkü kriz sürecinde suçluları bulmakla uğraşmak hem önemli bir vakit kaybıdır hem de krizin şiddetini daha fazla arttırabilir. Bunun için iyi bir lider, kriz yönetimini en iyi yöntemlerle gerçekleştiren ve kriz esnasında devletini yaptığı tehlikeli davranış veya sözlerle daha fazla riske atmayan lider demek doğru bir ifade olacaktır.

Kriz yönetiminin ne olduğunun anlaşılmasının üzerine kriz yönetiminin özelliklerine de değinmek gerekmektedir. Kriz yönetiminin bazı özellikleri kısaca şunlardır:

-Kriz yönetimi başı ve sonu olmayan, süreklilik gerektiren bir uygulamadır.

-Kriz yönetimi krizlerin türüne göre oluşturulmaktadır. Her kriz türü kendine özgü işaretler ve çözümler içerdiğinden, kriz yönetimi kriz türlerine göre şekillenmektedir.

-Kriz yönetiminde başarıya ulaşma, yöneticilerin kendilerine olan güvenlerinin artmasına ve morallerinin yükselmesine yol açacaktır.

³¹ Hitay Baran, "İşletmelerde Kriz Yönetimi (II)", http://www.izto.org.tr/nr/rdonlyres/7475bda1-95b7-4855-b351-9adce4362afe/4490/hitay_kriz.pdf, (17 Haziran 2010), s. 3.

-Kriz yönetimi önemli, gerekli, zor, karmaşık uzun zaman alan bir süreç olduğundan, esnek, yaratıcı, objektif, atak, cesaretli, grup çalışmasını seven, harekete hazır, yeniliğe açık, beklenmeyen durumlarda bilinmeyene ya da istenmeyene de hazır olmayı gerektirir.

-Kriz yönetiminde iletişim, düzenleme, kontrol, maliyet, kültür, durumsallık, planlama, sistemlerin karmaşıklığı ve birbirine bağıllığı gibi etkenler kriz yönetiminde önem arz etmektedir.

-Kriz yönetimi bazı yetenekleri ve belirli bir tolerans göstermeyi gerektirmektedir.

-Krizler stratejik hedefleri de tehdit altına aldığından kriz yönetimi stratejik yönetim kapsamında yer almaktadır.

-Kriz yönetim ekibi hem fiziksel hem de ruhsal açıdan eğitime tabi tutulmalıdır.³²

Son olarak kriz yönetiminde iletişim önemine de değinmekte fayda vardır. Bu amaçla kriz yönetiminde etkili bir iletişim sisteminin kurulması için aşağıdaki önlemler alınmalıdır:

-Örgüt içinde etkin bir bilgi akışı sağlanmalıdır,

-Kriz anında iletişim kurulacak kişi ve örgütlerin listesi güncelleştirilmiş olarak hazır olmalıdır,

-Basın ve medya temsilcilerinin sürekli yararlanacağı bir Basın Merkezi kurulmalı; basına gerekli destek hizmetler sağlanmalıdır,

-Kriz Yönetim Merkezi Koordinatörlüğü bünyesinde basına vatandaşlara ve kamuoyuna 24 saat hizmet verecek olan Basın ve Halkla İlişkiler Bürosu kurulmalıdır.

³² Güven Murat ve Kamuran Mısırlı, "Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde Kriz Yönetimi: Çaycuma Örneği", *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2005, Cilt. 1, Sayı. 1, <http://ibf.karaelmas.edu.tr/sbd/makaleler/1303-9245/2005/Cilt%201/Say%C4%B1%201-1-19.pdf>, (17 Haziran 2010), s. 6-7.

Basın ve Halkla İlişkiler Bürosu şefi, aynı zamanda kriz yönetim merkezi sözcüsü olarak, kurum adına basına ve kamuoyuna bilgi sunmalı ve açıklamalarda bulunmalıdır,

-Kriz yönetimince alınan kararlar öncelikle görevli personele iletilmelidir,

-Özellikle abartılı, yanlış, gerçek dışı, moral bozucu, yıpratıcı, panik ve korku yaratıcı ve tahrip edici dedikodulara, bilgi ve haberlere karşı derhal gerçekçi ve aydınlatıcı açıklamalar yapılmalıdır.³³

2.3 GÜVENLİK KAVRAMI

Konumuz açısından enerji güvenliği kavramının “güvenlik” kısmına da kısa bir şekilde değerlendirmek gerekmektedir. Çünkü güvenlik olarak isimlendirilen kavram sadece devletin güvenliği veya askeri kapasite ile bağdaştırılan güvenlik algılaması ile açıklanabilecek ve bu seviyeye indirgenebilecek bir kavram değildir. Artık günümüzde güvenlik, sadece askeri unsurlar ile açıklanabilecek bir kavram olmayı aşmış durumdadır. Güvenlik kavramı askeri, ekonomik, fiziksel ve bunlara eşdeğer birçok konuyu içine alan daha karmaşık bir hal almış durumdadır.

Güvenlik kavramı bütün organizmalar için geçerli olan bir kavramdır. Bu, bireyin güvenliğinden, devletin güvenliğine ve devletin güvenliğinden, uluslararası sistemin güvenliğine kadar giden bir çark olarak görülmelidir. Güvenlik kavramı öncelikle yukarıda değinildiği gibi bireyin güvenliği ile başlamaktadır. Daha sonra toplum içerisindeki grupların güvenliği daha sonra ise devletin güvenliği şeklinde bir sıralama yapmak mümkündür.

Güvenlik kavramı öncelikle kendi başına anlatılamayacak veya bu kavramın içinin doldurulmadan karşıdakilere aktarılamayacak kadar zor bir kavram olarak göze çarpmaktadır. Çünkü güvenlik kavramı ancak bir “şeye” göre güvenlidir. Yani başlı başına güvenlik kavramı pek de bir anlam ifade etmemektedir. Bu yüzden güvenlik kavramı iki temel kavramla açıklanmaktadır. Bunlardan birisi tehdit kavramıyken, bir diğeri de algı kavramıdır. Tehdit olası bir tehlikeye dayanmaktadır. Böylece risk faktörü

³³ Mustafa Akdağ, “Halkla İlişkiler ve Kriz Yönetimi”, http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/makaleler/Mustafa%20AKDA%C4%9E/1-20.pdf, (16 Haziran 2010), s. 8-9.

artar ve bu da tehdit durumunu ortaya çıkarır. Tehlike uzak, güvenlik ise gelecek meselesidir. Çünkü tehdit bir yönüyle olgulara dayanmaktadır. Olgu daha somuttur ve ölçülebilen bir kavramdır. Güvenlik kavramında bir diğer önemli kavram olan algı ise daha sübjektif bir kavramdır. Ancak güvenliğin içinin doldurulması için bu kavramın da yerinde kullanılması gerekmektedir. Çünkü bir “şey” için tehdit olması ancak o “şey”in bunu tehdit olarak algılaması ile mümkün olmaktadır. Ülkelerin ekonomik, politik ve temel güvenlik yapılarına karşı gelebilecek her türlü davranış ve davranışı sergileme niyeti tehdit olarak algılanmaktadır. Metodolojik olarak bu algılama üç kategoride değerlendirilmektedir:

- 1. Kategori: Ulusal Fiziki Tehdit
- 2. Kategori: Ulusal Çıkar Tehdidi
- 3. Kategori: Ortak Değerler Tehdidi.³⁴

Yukarıda sayılan bu tehdit çeşitleri de devletler için sert politika konularından yumuşak politikalara doğru sıralanmaktadır. Birinci kategorideki tehdit çeşitleri devletlerin güvenliğini birebir ilgilendiren tehditlerdir. Çünkü bu tehdit türü devletler için yaşamsal öneme sahiptir. İkinci kategoridekiler devletlerin kendilerini geliştirmeye dönük ve onların ulusal refahlarına dönüktür. Üçüncü kategorideki tehdit çeşitleri ise devletler ve tüm dünya için ideallere dönük tehditlerdir. Dünyanın barış içinde yaşaması tarzında bir düşünce buraya konulabilir. Yani teorik alanda idealizmin savunduğu argümanları buraya oturtmak mümkündür. Ancak bütün bu tehditleri anlamak ve anlamlandırabilmek için bir algının olması gerekmektedir. Bu algı yeri geldiğinde kişisel, yeri geldiğinde de ulusal çıkarlara yönelik bir algılamadır. Tehdit de olası mevcut bir duruma, istenilmeyen bir şeye veya çıkarlara dönüktür. Burada yeri gelmişken algı kavramının da ne anlama geldiğine değinmekte yarar vardır. Algı kısaca, dış dünyadan gelen uyarıların kişinin beyinde işlenmesi, veri haline gelmesi ve dış dünyadan gelen uyarıyı anlamlandırma işlemine verilen addır. Yani algı etki-tepki kavramı için gerekli olan bir unsurdur. Çünkü algı olmadan güvenliği etkileyecek olan tehditten bahsetmek de mümkün olmayacaktır. İşte tehdit algılaması da ancak bu

³⁴ “Güvenlik ve Tehdit Kavramının Evrimi Global Güvenlik İçinde Ulusal Güvenlik Perspektifi”, 2006 www.turksae.com/sql_file/298.pdf, (12 Mayıs 2010), s. 5.

işlemler sonucunda oluşan bir şeydir. Her toplumun tehdit algılaması farklıdır. Bu coğrafi konumdan, ekonomik duruma kadar değişebilen bir durumdur.

Güvenlik meselesi her yerde var olan ve önem ihtiva eden bir meseledir. Aslında güvenlik terimi kullanıldığı zaman, bu bazı durumlar için bir ideal, bazı durumlar için ise bir mesele halini almaktadır. Güvenlik denildiği zaman sadece askeri güvenlikten bahsetmek, güvenlik meselesini aşırı bir şekilde indirgemek anlamına gelecektir. Örneğin toplumsal güvenlik de güvenliğin farklı bir boyutudur.

Güvenlik kaygısının ilk formel biçimini, Hitit, Asur ve Mısır uygarlıklarında görmek olanaklıdır. İlk monarşik yapıyı M.Ö. 16. yüzyıl sonlarında kuran Hititler, başlangıçta hem Asur'u hem de Mısır'ı varlığını koruma ve sürdürme önündeki engel olarak algılamışlardır. M.Ö. 1340'larda, Suriye'deki küçük krallıklarla saldırmazlık anlaşması yapan Hititler, Mısır'ın giderek güçlenmesi karşısında baskılarını arttırmış ve Suriye'deki krallıkların kendisiyle aynı ittifak içerisinde yer almasını sağlayacak önlemlere ve zorlamalara başvurmuştur.³⁵ İşte bu yüzden güvenlik kaygısının formel biçimlerini Hitit, Asur ve Mısır uygarlıklarına kadar götürmek mümkündür.

Güvenlik kavramının tehdit boyutuna bir kere daha değinildiğinde, güvenlik için bir tehdit algılamasında önce içsel bir tehdidin oluşmasıyla güvenlik kavramının inşa edildiğini görmekteyiz. Bu içsel tehdit örneklerini site devletlerinde görmek mümkündür. İçsel tehdit zamanla yerine dışsal bir tehdit algılamasına bırakmıştır. Bu da özellikle ulus-devletleşme sürecinde oluşmuştur. Eski tarihlerde site devletleri arasındaki tehdit algılamaları ulus-devletler oluştuğça, ulus-devletlerin birbirleri için algıladıkları tehdit algılamasına dönüşmüştür. Fransa ve Almanya'nın birbirlerine karşı oluşturdukları tehdit algılamaları bu konuda verilebilecek iyi bir örnektir. En sonunda bu boyut daha da fazla genişlemiş ve uluslararası bir hal almıştır. Artık günümüzde bir devletin başka bir devletten algıladığı tehditten daha öte, uluslararası tehdit algılamalarının ve hatta küresel tehdit algılamalarının ortaya çıktığı ve yaşandığı bir dönemde olduğumuz görülmektedir. Küresel ısınma, terörizm, göç, AIDS, uyuşturucu ticareti vb. gibi durumlar hem bireyler hem devletler hem de tüm dünya için bir tehdit olarak görülmektedir. Bu yüzden tarihsel perspektifte tehdit kavramının ne kadar büyük

³⁵ Beril Dedeoğlu, **Uluslararası Güvenlik ve Strateji**, I. Baskı, İstanbul: Yeniüzyıl Yayınları, 2008, s. 27.

bir evrim geçirdiğini görmek ve bunu anlamaya çalışmak tehdit kavramının ne anlama geldiğini anlamak için olumlu bir yöntemdir. Özellikle tehdidin uluslararası boyutu arttıkça iç ve dış politika ayrımının da ortadan kalktığı ve herhangi bir tehdidin artık sadece bir devleti değil, birçok devleti hatta sistemi etkilediğini de görebiliriz.

Global değişimin saç ayağı olarak güvenlik, değişimi ilk algılayan ve genellikle yapısal değişikliğini en hızlı şekilde başaran bir perspektife sahiptir. Güvenliğin değişimini etkileyen bazı tanımlar bulunmaktadır. Bunlar tehdit tanımı, düşman tanımı, düşman davranışları, teknolojik olanaklar; insan gelişimi ve doğal değişikliklerdir. Bu tanımlar üzerinde önemli değişiklikler olmaktadır. Örneğin tehdit kavramı içerisinde yer alan terörizm ciddi bir sıçrayış yapmıştır.³⁶

Günümüzde küreselleşmenin kendisini en fazla hissettirdiği zamanda küreselleşmenin güvenlik boyutlarından da bahsetmekte yarar vardır. Küreselleşmenin, güvenlik boyutuna yansıyan politik yaklaşımlar herhalde ilk durağımız olmalıdır. Güçlü ülkelerin, daha az güçlü ülkeler yani çevre ülkeler üzerindeki en önemli küresel yaklaşımları kendi politikalarını dayatması olgusudur ve bu dayatmalar, ekonomik ve sosyal boyuttaki desteklerle güçlenmektedir.

Küreselleşme bağlamında dayatmanın ikinci boyutu ekonomik anlamda olup güvenlik yansımaları ile doğrudan ilgilidir. Güçlü ülkelerin, küreselleşmenin ekonomik boyutunda da daha az güçlü ülkelere istedikleri çok açıktır.

-İlk olarak, uluslararası sermayenin serbest dolaşımının önündeki engeller kaldırılmalıdır.

-İkinci olarak, devlet organizasyonları ve bürokrasi sermayenin serbest dolaşımının en önemli engelleridir ve ortadan kaldırılmalıdır.

-Üçüncü olarak, uluslararası sermayenin muhatabı devlet kurumları değil, yerel yönetimler ve özel kuruluşlar olmalıdır.

³⁶ A.g.m., www.turksae.com/sql_file/298.pdf. (12 Mayıs 2010), s. 3.

Küresel yaklaşımın üçüncü boyutu üzerinde önemle durmak gerekiyor. Bu boyutu belki de küresel yaklaşımın en önemli boyutu olan sosyal boyutudur. Gelişmiş ülkeler; sahip oldukları ekonomik refahı, ülkeleri içinde sosyal barışa ve sosyal refaha dönüştürmüş durumdadır. Bu ülkelerde ülke içi sosyal bir çatışma, güvenliklerini tehdit eden mikro milliyetçilik, ayrılıkçılık ve terörizm tehlikesi yoktur. Ancak ne gariptir ki bazı gelişmiş ülkeler; gelişmekte olan ülkelerde, etnik farklılıkları istismar etme, sosyal gruplar arasındaki çatlakları büyütme ve sosyal istismar bozma istikametindeki sistematik politikaları küreselleşme adı altında istismar etmeye çalışmaktadır. Başka bir ifadeyle küreselleşmenin ekonomik, sosyal ve politik boyutları, gelişmekte olan ülkelerin güvenlik politikalarını olumsuz olarak yansıyabilmektedir.³⁷

Buradan da anlaşılmaktadır ki artık günümüzde tehdit algılamaları, bunu algılayan aktörler ve bu aşamada yaşanan süreçler bazında çok daha karmaşık bir hal almıştır. Bütün bunların sonucunda güvenlik kavramını bir organizmanın var olma isteğini ve o organizmanın çıkarlarını temsil eden bir kavram olarak ifade etmek mümkündür. Güvenlik tehdit kavramından çok fazla etkilendiği için güvenlik çeşitleri de tehdit kavramının çeşitleriyle özdeş bir özellik göstermektedir. Buna göre iç güvenlik bir rejimin, düzenin veya siyasal iktidarın devamının sağlanmasıyla ilgilidir. Bunun ters taraftan yani tehdit tarafından okunması ise, iç tehdit kavramının siyasal düzene yönelik ve ülke içi siyasal otoriteye dönük bir meydan okuma tarzıdır. Ülkenin dış güvenliği ise, dıştan gelebilecek tehditlere dönük bir okuma tarzıdır. Bu güvenlik çeşidi ise ülkenin geleceğinin ve yaşamsal çıkarlarının dıştan gelebilecek her türlü tehlikeye veya tehdiye dönük tarzıdır. Güvenliğin son çeşidi ise yine tehdiye dönük bir kavram olup daha önce de belirtilen uluslararası güvenlik sorunlarıdır. Günümüzde küreselleşmenin de getirdiği etki çerçevesinde uluslararası güvenlik sorunlarının önemi devletler için daha da fazla artmıştır. Artık bir devlet bir başka devlet için tehdit olarak görülebilecek bir olguya karşı duyarsız kalamamaktadır. Bu durum da tehdit kavramını uluslararası bir hale getirmiş ve diğer bir okuma tarzıyla uluslararası güvenlik sorunları veya devletlerin güvenlik idealleri oluşmuştur. Bu konular sadece bir devleti veya grubu değil, dünyayı etkilemektedir ve önlemler alınmazsa etkilemeye de devam edecektir.

³⁷ Yaşar Büyükanıt, "Küreselleşme ve Uluslararası Güvenlik", 29.05.2009, www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=1&ArsivAnaID=14152&SayfaNo=1, (12 Mayıs 2010).

Konumuz açısından güvenlik perspektiflerinde enerjinin güvenliği de önemli bir güvenlik çeşidi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu güvenlik biçimini daha fonksiyonel bir güvenlik biçimi olarak algılamak çok daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Bu güvenlik biçimi, doğrudan bir özne olarak enerjiyi korumaktan veya enerjinin yaşamını ve çıkarını korumaktan daha çok, yine devletlerin çıkarını korumaya yönelik bir kavramdır. Özellikle bu daha fonksiyonel güvenlik türünde devletler için önemli olan, enerjinin sağlanabilmesi veya bunun en güvenilir bir şekilde bulunulabilmesi ile ilgili bir durumdur. Yani bu güvenlik sorunsalında önemli olan bir özne olarak enerjinin güvenliğinden daha ziyade, bir nesne olarak enerjinin güvenliğinden bahsetmek çok daha doğru bir söylem olacaktır. Buradan da anlaşılmaktadır ki; tarihsel perspektifte yıllar önce savaş ve nükleer silahlar vb. devletleri veya sistemleri tehdit eden sert politika olarak nitelendirilebilecek konuların yerini çok daha yumuşak politika konuları olarak nitelendirilebilecek tehdit algılamaları almaya başlamıştır. Hatta bu konular günümüzde krizlere neden olabilecek bir hal almaya başlamıştır. Örneğin 1962’de nükleer silahlar yüzünden ortaya çıkan Küba Krizinin yerine artık 2000’li yıllarla beraber doğalgaz gibi konular almaya başlamıştır. Ayrıca böyle krizlerden sadece krizi yaşayan devletler değil, bu devletlere bağımlı olan diğer devletler de doğrudan etkilenebilmektedir. Bu, günümüzde güvenlik meselelerinin ne kadar karmaşık bir hal aldığını göstermektedir. Bu yüzden de güvenlik kavramı uluslararası ilişkiler literatüründe önemli bir yer teşkil etmektedir ve etmeye devam edecektir. Çünkü güvenlik meselesi veya güvenlik ideali, organizmalar var olmayı sürdürdükçe devam edecek bir konudur.

2.4 ENERJİ KAVRAMI VE ENERJİNİN ÖNEMİ

Enerji, milyonlarca yıldan bu yana insanoğlunun yaşamını devam ettirmesinde en önemli temel kaynaklar arasındaki yerini her zaman korumuştur. Günümüzde de bu önemini korumakla birlikte, aynı zamanda gelişme ve güçlenmenin de en stratejik unsurlarından birini oluşturmaktadır. Özellikle 18. yüzyılın ikinci yarısında başlayan ve Sanayi Devrimi olarak adlandırılan bilimsel ve teknolojik gelişmeler sonucunda üretim sürecinde yaşanan hızlı makineleşme beraberinde enerji ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Enerjiye duyulan bu ihtiyaç, teknolojik gelişmeyle birlikte zamanla onun emek-sermaye-hammadde biçiminde sıralanan klasik üretim faktörleri arasındaki yerini

almasına neden olmuştur.³⁸ Günümüzde de enerji bir ülkenin gelişmesinde ve o ülkenin kalkınmasında büyük bir öneme sahiptir. Bunun yanında enerjinin bu kadar etkin olarak kullanılması ve enerjiye büyük bir gereksinimin olması enerjinin güvenliği meselesini de beraberinde getirmiştir. Hatta artık enerji güvenliği bir ülkenin ulusal güvenliği için yaşamsal çıkarları arasına girmiştir.

Enerji, fiziki bakımdan iş yapabilme kabiliyeti; enerji kaynağı ise uygun teknik kullanıldığı takdirde enerji verebilen maddeleri ifade eder.³⁹ Başka bir tanımlamada ise enerji; maddede var olan ve ısı, ışık biçiminde ortaya çıkan güçtür. Gücü yakalayıp iş yapabilmek, kalkınabilmek, gelişmiş ülke düzeyine ulaşabilmek için temel gereksinim enerjidir.⁴⁰ Enerjinin talebi insanlık tarihi boyunca sürekli olarak artma eğilimine girmiştir. Bu da enerji tüketimini büyük ölçüde arttırmıştır. Bu enerji talebi de çok büyük oranda fosil yakıtlarla karşılanabilmektedir. Sonucunda ise devletler-arasında enerji çekişmeleri görülmektedir. Özellikle enerji talebinin yüksek enerji fiyatlarına rağmen artması bu enerji kaynaklarına doğrudan sahip olma veya dolaylı yollardan bu enerji kaynaklarını yönetebilme arzusu devletleri körüklemiştir. Bu nedenden dolayı da enerji sektöründeki rekabet gün geçtikçe artma eğilimindedir. Bu rekabet global enerji piyasalarına da birebir olarak yansımaktadır. Günümüzde global enerji piyasası aşağıdaki özelliklerle ifade edilebilir:

-Petrol global, doğalgaz bölgesel, kömür ise yerel bir enerji kaynağıdır,

-Hidrokarbon tüketimi hızla artmasına karşın öngörülebilir gelecekte alternatif enerji kaynakları olmayacaktır,

-Gelişmekte olan Asya ekonomilerinde ekonomik kalkınma, hızlı nüfus artışı ve ulusal ekonomilerin yüksek enerji kullanımı nedeniyle enerji kaynaklarına ihtiyaç hızla artmaktadır,

³⁸ Yüksel Atar, “Avrupa Birliği’nin Enerji Politikası ve Bu Politika Bağlamında Hazar Havzası Enerji Kaynaklarının Önemi”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Süleyman Demirel Üniversitesi SBE, 2007), s. 1.

³⁹ Demir İnan, **Geçmişten Bugüne Enerji Kullanımı**, Ankara: Tübitak Matbaası, 2001, s. 5.

⁴⁰ Adem Kuzu, “Putin Dönemi Rus Enerji Politikasının Türkiye’nin Enerji Politikalarına Etkileri”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ufuk Üniversitesi SBE, 2008), s. 2.

-Gelişmiş ülkelerde hidrokarbon tüketimi ve üretimi arasındaki açıklık genişlemektedir,

-Üretimde sınırlı büyüme fırsatları piyasanın istikrarsızlık riskini arttırmaktadır,

-Global ekonomi petrol ve doğalgaz kıtlığı yaşamaktadır,

-Büyük endüstri tüketicileri alternatif enerji kaynaklarına kayda değer ilgi göstermektedirler,

-Sıvılaştırılmış doğalgaz üretimi ve dağıtım projelerinin önemi artmaktadır,

-Nükleer enerjiye ilgi bazı ülkelerde yeniden canlanmaktadır, hidrokarbon zengini bölgelerde siyasi risk artmaktadır.⁴¹

I. Dünya Savaşı öncesinde ve sonrasında ve II. Dünya Savaşı döneminde enerjinin bir diğer adı kömürdü. Yani enerji deyince akla kömür geliyordu. Özellikle Fransa ve Almanya arasındaki Alsace-Lorraine Bölgesi için verilen mücadele enerji kaynakları için verilen mücadeleye güzel bir örnek teşkil etmektedir. Soğuk Savaş sırasında ise kömürün yerini petrol almıştır. Özellikle petrolün önemli bir miktarda bulunduğu Ortadoğu Bölgesi sürekli olarak siyasi istikrarsızlıklarla mücadele vermiştir. Günümüzde de petrolün önemi aynı şekilde devam etmekle beraber petrole bir de doğalgaz faktörü eklenmiştir. Rusya'nın doğalgazı siyasi bir araca çevirmek için, çevirmek isteyen politikaları doğalgaza yüklenen stratejik misyonun önemli bir göstergesidir. Bunun yanında Hazar Denizi petrolerini de burada zikretmek gerekmektedir. Özellikle de Hazar Denizi petrolerinin dünya pazarına sürülmesi yolunda ABD-Almanya ve Rusya arasında büyük bir rekabet yaşanmaktadır.⁴² Bu rekabet ve enerji üzerine yaşanan iç hesaplaşmalar enerjinin global dünya politikaları üzerindeki stratejik misyonunu ortaya koymaktadır.

⁴¹ Yılmaz Bayar, "Rusya Enerji Politikaları", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi SBE, 2008), s. 4.

⁴² Elnur Cemilli, **ABD'nin Güney Kafkasya Politikası**, I. Baskı, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007, s. 17.

Petrol ve doğalgaz, Avrupa'daki politik ve ekonomik dengenin temel etkenlerinden birisidir. Bunun yanında Standart Oil gibi dev şirketin sahip olduğu ekonomik kudret, bu şirketlere bulunduğu ülkelerin politik ve ekonomik yaşantısında korkunç bir güç vermektedir. Petrol tükeneceği güne kadar uluslararası enerjinin ve ekonominin, dolayısıyla uluslararası ilişkilerin ve dış politikanın vazgeçilmez bir unsuru haline gelmiştir. Birinci Dünya Savaşından sonra endüstri ve savaş için en önemli enerji kaynağı olarak petrol ağırlık kazanmıştır. Bugün makineleşen silah ve taşıtların çoğu petrolle çalışmaktadır. Bu nedenle petrol yataklarına sahip olan ülkeler uluslararası ilişkilerde sırf petrole sahip olmaları nedeniyle büyük etkinlik kazanmışlardır. Arap ülkelerinin birçoğu, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Azerbaycan ve Kazakistan gibi ülkeler petrol kaynakları sayesinde stratejik bir önem kazanmışlardır. Gelecekte yoğun bir şekilde azalan enerjinin daha fazla silah olarak kullanılacağı varsayılmaktadır. Rusya örneğinde bunu tam olarak görmek mümkündür.

Sürdürülebilir ekonomik kalkınma için kesintisiz bir enerji kaynağı gereklidir. Dünya ekonomisinde birçok ülkenin kesintisiz enerji türlerinden biri olan petrole sahip olma ve/veya kontrol etmek istemeleri, petrolün siyasi açıdan vazgeçilmez bir kaynak olduğunu göstermektedir. Petrol sadece otomobilleri ve uçakları harekete geçirmemekte aynı zamanda askeri gücü, milli hazineleri ve uluslararası politikayı da harekete geçirmektedir. Bu durum petrolü geleneksel arz-talep dengesi sınırları içerisinde alınan satılan mal olmaktan çıkarmıştır. Bu bakımdan ülkelerin petrol boru hatları konusunda gösterdikleri mücadele döviz geliri elde etmenin ötesinde bir önem taşımaktadır.⁴³ Tarihte petrol rezervleri üzerinde hakimiyet kurmak için askeri güç kullanılmış, birçok çatışma ve savaşın çıktığı görülmüş, günümüzde de görülmeye devam etmektedir.⁴⁴ Tarihte güç dengesi devletler tarafından askeri alanda yürütülmeye çalışılırken, Soğuk Savaş'tan sonra bu denge enerji alanında devam etmiştir. Yani tarih boyunca savaşın kendisi bir amaç olmuşken, günümüzde bu güç dengesi mücadelelerinin öznesi enerji olmuştur. 20. yüzyılda enerji kaynaklarının üretimi, dağıtımı, fiyatını belirleme ve bu politikaların içerisinde var olabilmek için birçok çıkar çatışması meydana gelmiştir.

⁴³ Sabri Zafer Doyuran, "Hazar Havzası Enerji Kaynaklarının Türk Dış Politikasına Etkileri", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi SBE, 2005),s. 76.

⁴⁴ Naci Bayraç, "Uluslararası Petrol Piyasasının Ekonomik Analizi", 21 Ocak 2007 <http://www.turksam.org/tr/a1156.html>, (11.11.2010).

21.yüzyıl itibariyle nükleer silahların kullanımının çok düşük bir ihtimal olmasından dolayı, devletlerin kullanabilecekleri en etkili silahları enerji olmuştur. Doğalgazın bir devlet için enerjiden daha çok veya daha fazla şeyi ifade etmesi ve siyasi bir baskı aracı olarak kullanılması da az önceki cümleyi doğrulayıcı niteliktedir. Kısaca 19. yüzyıldan itibaren petrole sahip olmak, petrol üretimini elde tutmak, petrol taşıma güzergahlarını denetim altında bulundurmak ve bu uğurda uluslararası mücadelede yerini almak devletlerin temel amaçları arasında yer almıştır. Petrol kaynaklarına sahip olan veya kontrolü elinde bulunduran devletler, kendi sanayilerinin ihtiyacı olan enerji sorununu daha ucuz olarak çözümlenebilmekte ve petrol ihracı sayesinde döviz rezervlerini arttırmaktadır. Enerji bakımından dışa bağımlı ülkeler ise, yatırımlarda kullanacakları finansmanı petrol ithali için kullanmaktadır. Böyle olunca petrole ve petrol endüstrisine sahip olma ve kontrol etme isteği artmaktadır.⁴⁵

Konuyu kısaca toparlarsak; enerji son 30 yılda ulusal ve devlet politikaları üzerinde önemli bir özellik olmuştur.⁴⁶ Bu özelliğini de günümüzde arttırarak devam etmektedir. Enerji güvenliği kavramının ise ulusal güvenlik kavramı ile ayrılmaz bir bütünsellik içinde değerlendirilmesi gerekmektedir⁴⁷. Petrol ve doğalgaz ihracatının ihracatçı ülkeye ekonomik ve siyasi üstünlükler sağlaması, ihracatçı ülkeler arasındaki rekabeti şiddetlendirmektedir. Bu bağlamda enerji kaynakları ticareti ve perspektifleri hem ikili hem de uluslararası politik ilişkilerde önemli bir yere sahiptir.⁴⁸ Günümüzde enerji kaynaklarının önemi giderek artmakta, hızla büyümekte olan dünya ekonomisi bu kaynaklara her zamandan daha fazla ihtiyaç duymaktadır. Bunun doğal sonucu olarak zengin enerji kaynaklarına sahip ülkeler ekonomik ve jeopolitik açıdan kilit konuma gelmektedir.⁴⁹ Ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişmelerinin sürükleyici unsuru ve en temel gereksinimlerinden biri, enerjidir. Bu nedenle de ülke yönetimlerini üstlenenler enerjiyi kesintisiz, güvenilir, temiz ve ucuz yollardan bulmak ve mutlaka çeşitlendirmek

⁴⁵ Doyuran, a.g.e. s.64-65.

⁴⁶ Mary M. Timney, **Power For the People Protecting States Energy Policy Interests In an Of Deregulation**, Newyork: M. E. Sharpe, 2004, s. 3.

⁴⁷ Bircan Dokuzlar, **Dünya Güç Dengesinde Yeni Silah Doğalgaz (Orta Asya'dan-Avrupa'ya)**, I. Baskı, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006, s. 48.

⁴⁸ Natalya Ulçenko, "Rusya ve Türkiye'nin Güvenliğinde Enerji İhracat ve İthalatının Rolü", **Avrasya Dosyası**, Cilt. 6, Sayı. 4., (Kış 2001), s. 141.

⁴⁹ Elnur Osmanov, "Rusya'nın Süper Güç Olma Hesapları ve Enerji", 22.09.2004 <http://www.tasam.org/index.php?altid=75>, (17 Mayıs 2010).

durumundadırlar.⁵⁰ İşte tüm bu nedenlerden dolayı 21. yüzyılda enerji devletler açısından bu denli öneme sahiptir. Ayrıca dünyada yaşanan sıcak ve soğuk savaşların temelinde, enerji kaynaklarına sahip olma, taşıma yollarını ve son yıllarda da giderek artan oranda, enerjinin ticaretini kontrol altında tutma çabaları etkin olmaktadır. Tüm bu gelişmelere paralel olarak da, küreselleşme kavramının çağrıştırdığı tüm olumlu olguların yanında, dev enerji şirketlerinin ve uluslararası büyük sermayenin; uluslararası enerji ticaretini, kendi çıkarları doğrultusunda ve en az riskle gerçekleştirebilme ve çerçevede yapabilecekleri yatırımları kısa ve güvenli yoldan geri alma ve en fazla kar edebilme çabalarının ürünü olan, çeşitli “piyasa” yasalarının ve yapısal düzenlemelerin, tüm dünya ülkelerine empoze edilmeye çalışıldığı bir süreç yaşanmaktadır⁵¹. Enerji ihraç eden ülkelerin bu ihraçtan sağladığı maddi kaynak GSYİH'nin %40'larına yakın bir hal almıştır. Bu da enerjinin uluslararası ilişkilerdeki rolü ve öneminin ne kadar büyüdüğünün bir göstergesidir.

Enerjinin öneminin bu denli arttığını belgelemek veya göstermek için aslında bu kadar çok söze veya bu kadar çok savaş kaynak olarak belirtmeye çok da gerek yoktur. Çünkü bundan uzun yıllar önce Winston Churchill'in söylemiş olduğu bir söz enerjinin önemini ve ne kadar zaman önce bu önemin kavrandığının göstergesi sayılabilir. Buna göre; “Bir damla petrol, bir damla kandan daha kıymetlidir” sözü uzun yıllar önce insanoğlunun tecrübe ettiği iki büyük savaşın, Ortadoğu Bölgesinde yaşanan acıların ve son olarak ABD'nin gerçekleştirmiş olduğu Afganistan ve Irak operasyonlarının kısa bir özeti gibidir.

2.5 DOĞALGAZ VE DOĞALGAZIN ÖNEMİ

Doğalgazın yaklaşık olarak %95'i metandan oluşmaktadır. Doğalgazın içerisinde metandan başka etan, bütan, propan ve karbondioksit gibi bileşenler de bulunmaktadır. Renksiz ve kokusuz bir gazdır. Doğalgaz yandığında içindeki metan tamamen kaybolmaktadır. Doğalgaz yandığında tam bir yanma olayı gerçekleşir ve artık madde oluşturmamaktadır.

⁵⁰ A. Necdet Pamir, “Dünyada ve Türkiye’de Enerji, Türkiye’nin Enerji Kaynakları ve Enerji Politikaları”, Mayıs 2003, http://www.metalurji.org.tr/dergi/dergi134/d134_73100.pdf, (16 Mayıs 2010), s. 1.

⁵¹ Pamir, a.g.m., http://www.metalurji.org.tr/dergi/dergi134/d134_73100.pdf, (16 Mayıs 2010). s. 6.

Doğalgaz oda sıcaklığında ve atmosferik basınç altında tamamen gaz halindedir. Doğalgazın renksiz ve kokusuz olmasının yanı sıra diğer özellikleri de aşağıda ifade edilmeye çalışılmıştır:

-Doğalgaz zehirsizdir: Doğalgazın solunması halinde zehirleyici öldürücü etkisi yoktur.

-Doğalgazın patlama özelliği: Doğalgazın en önemli tehlikesi diğer gaz yakıtlarda da olduğu gibi belirli oranlarda hava ile karışması halinde patlayıcı olmasıdır. Havadaki doğalgaz çok az veya çok fazla ise herhangi bir patlama olmaz. Ancak %5-15 aralığında bir karışım söz konusu olduğunda tehlike vardır. Bu nedenle gaz sızıntılarının olmaması, muhtemel kaçakların hemen belirlenmesi ve gaz sızabilecek yerlerin iyi havalandırılmış olması emniyet açısından çok önemlidir.

-Doğalgaz havadan hafiftir: Dolayısıyla hava içinde yükselme eğilimindedir.

-Doğalgaz havayı kirletmeyen bir yakıttır: Çevreyi kirleten üç ana faktör doğalgazın dumanı içinde bulunmamaktadır.

-Doğalgaz büyük miktarlarda depolanamaz: Kısa sürede kullanılması gerekir. Bunun için boru hatlarıyla tüketim yerine bağlanmaktadır.⁵²

Doğalgazı açıklamaya çalışırken doğalgazın tarihçesini bilmekte de yarar vardır. Doğalgaz günümüzden binlerce yıl önce “Ebedi Alev” olarak tanımlanan bir oluşumdur. Doğalgaz milyonlarca yıl yeraltında basınç ve sıcaklık koşullarıyla fosilleşmiş olan bitki ve hayvansal atıklarla oluşan mikroorganizmalardır. Metan ve diğer gazların karışımından oluşmaktadır.⁵³ Yakıt olarak doğalgazın kullanılması Çin’de M.S. 3. yüzyılda başladığı varsayılmaktadır. Doğalgazın ticari amaçlı kullanımı, İskoçyalı mühendis William Murdoch’un kömürden gaz elde etme tekniğini geliştirmesiyle 18. yüzyılda hız kazanmıştır.⁵⁴ Dünyada asıl olarak ticari amaçlı kullanımı ise 20. yüzyıla denk gelmektedir. Ayrıca stratejik bir enerji kaynağı olarak

⁵² Dokuzlar a.g.e., s. 21-22.

⁵³ Kasan Gündoğmuş, **Doğalgaz Tekniği**, Ankara: DPT, 1993, s. 30.

⁵⁴ Çağrı Kürşat Yüce, **Kafkasya ve Orta Asya Enerji Kaynakları Üzerinde Mücadele**, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2006, s. 130.

uluslararası ilişkilerde yer aldığı tarih 1970’li yıllardır. Çünkü dünya o yıllarda büyük bir petrol krizi yaşamış ve devletler sadece petrole bağlı kalmak istememişlerdir. Bu bunalımdan ders alan dünya, petrole alternatif oluşturabilecek enerji kaynağını da doğalgaz olarak görmüştür. Doğalgaz dünya enerji talebi kabaca 1980’de %19’dan 2002’de %23’e çıkmıştır ve şimdi ise dünyada 43 ülkede üretilip tüketilmektedir.⁵⁵ Bunun yanında çevreciler için özellikle Çernobil faciası sonrasında doğalgaz daha da fazla önem kazanmıştır. Çernobil faciasındaki nükleer enerjinin insanoğluna ve çevreye verdiği zararlar doğrultusunda devletler elektrik üretiminde doğalgazın önemi kavramışlar ve doğalgazın talebi konusunda büyük bir artış yaratmışlardır. Özellikle tüm dünyanın temiz bir dünya ve temiz bir çevre bilincini bir şekilde edinmesinin ardından doğalgaz kullanımında büyük oranlarda artma görülmüştür. Doğalgazın ticari hayatta bu kadar çabuk kendisine piyasa yaratmasının asıl nedeni kullanımının çok kolay olmasından kaynaklanmaktadır. Doğalgaz sıvılaştırılarak tanklarda, gaz halinde basınçlı çelik depolarda veya yeraltındaki tabii boşluklar ve süngerimsi tabakalarda basınç altında depolanmaktadır. Ayrıca doğalgaz, iletimi konusunda da çok fazla karmaşık veya alternatifli bir enerji kaynağı değildir. Doğalgaz ya boru hatlarının bulunduğu yerlerde bu boru hatları üzerinden taşınmakta ya da bu hatların bulunmadığı yerlerde sıvılaştırılarak, LNG adı altında bir yerden bir yere nakledilmektedir. Bu nakil sırasında önemli olan bir konu da doğalgazın devletler-arasındaki alım-satım işlemleridir. Doğalgaz alım-satımı, uzun vadeli ve devletlerarası anlaşmalarla yapılmaktadır.⁵⁶

Doğalgaz günümüzde ise özellikle Hazar Bölgesinde stratejik olarak çok büyük bir öneme sahip olmuş ve ABD, Rusya gibi devletlerin ve AB gibi uluslar-üstü örgütlerin gözünü diktiği temel enerji kaynakları arasına girmeyi başarmıştır. Hatta bu stratejik enerji kaynağının önemi o kadar çok artmıştır ki; bazı devletler (özellikle Rusya) doğalgazı sadece ekonomik bir koz olarak değil, siyasi bir baskı aracı olarak kullanmaya başlamıştır.

⁵⁵ Peter Hartley ve Kenneth B. Medlock, “The Baker Institute World Gas Trade Model”, David G. Victor, Amy M. Jaffe ve Mark H. Hayes (Ed.), **Natural Gas and Geopolitics From 1970 to 2040** içinde (357-406), UK: Cambridge University Press, 2006, s. 357.

⁵⁶ Volkan Ş. Ediger, Yeni Yüzyılın Enerji Güvenliğinde Karşılıklı Bağımlılık Bir Zaruret, <http://www.v-energy.net/makaleler/dgd2.pdf>, (16 Mayıs 2010), s. 3.

Doğalgazın toplam tüketim miktarı her geçen gün artmaktadır. Doğalgazın toplam tüketim miktarının, 2010'lu yıllarda kömürün toplam tüketim miktarıyla eşitleneceği ve kömürü geçeceği öngörülmektedir. Yeni nesil nükleer santrallerin ve hidrojen enerjisi gibi yeni teknolojilerin, dünya enerji sektörüne entegre edilmesine kadar geçecek olan süre içerisinde, doğalgaz bir “geçiş” yakıtı olarak işlev görecektir. Doğalgaza “21. yüzyılın yakıtı” denmesinin en önemli nedeni budur.⁵⁷

Bütün bu anlatılanlar bağlamında doğalgaz, 21. yüzyılda en fazla kullanılan ve talep edilen enerji türlerinin ilk sıralarında yer almaktadır. Bu da doğalgazın olumlu yanlarının fazla olmasından kaynaklanan bir durumdur. Ancak doğalgazın da kendisine göre çeşitli olumsuz özellikleri ve sorunları da bulunmaktadır. Doğalgazın en önemli sorunlarının başında, üretim ve tüketim merkezlerinin coğrafi dağılımındaki düzensizlik gelmektedir. Yeni tüketim coğrafyasıyla üretim coğrafyası birbirinden farklıdır. Büyük üreticiler tüketici, büyük tüketiciler de üretici değildir. Ayrıca doğalgazdaki rezerv konsantrasyonu petrolden daha kötüdür. En büyük rezerve sahip iki ülkenin dünyadaki payı petrolde %33.5'ken, (Suudi Arabistan ve İran) doğalgazda %50'den fazladır.(Rusya Federasyonu ve İran) Demek ki; rezerv konsantrasyonu açısından doğalgazdaki tekelleşme, yani rezervlerin belirli yerlerde toplanması petrolden daha tehlikeli bir durum arz etmektedir.⁵⁸

2.6 RUSYA VE UKRAYNA İLİŞKİLERİNİN TEORİK ALTYAPISI: JEOPOLİTİKA, AVRASYACILIK SÖYLEMİ VE KİMLİK SORUNSALI

Rusya-Ukrayna ilişkilerini incelerken bu ilişkilerin görünmeyen arka planda kalan kısımlarının belirtilmesinde fayda vardır. İki ülke arasındaki ilişkilerde jeopolitik unsurlar, Rusya'nın bu jeopolitik unsurlara teorik bazda ilave ettiği Avrasyacılık fikri ve iki ülke arasındaki kimlik sorunsalı Sovyetler Birliği'nin dağılmasından itibaren iki ülke arasındaki ilişkileri etkileyen önemli argümanlardır.

Rusya-Ukrayna ilişkilerinin temellerinde bulunan jeopolitik teori, uluslararası ilişkiler literatüründe realizm akımının etkisinde bulunan önemli bir teori olarak

⁵⁷ Dokuzlar, a.g.e., s. 26.

⁵⁸ Ediger, a.g.m., <http://www.v-energy.net/makaleler/dgd2.pdf>, (16 Mayıs 2010). s. 2.

karşımıza çıkmaktadır. Jeopolitik teori, geleneksel jeopolitik ve eleştirel jeopolitik olarak ikiye ayrılmaktadır. Geleneksel jeopolitik, günümüzdeki ve gelecekteki güç ve hedef ilişkilerini fiziksel ve siyasal coğrafyayı esas alarak incelemektedir. Diğer bir ifadeyle, bütün güç unsurlarının coğrafi platform ve verilerle politikaya verdiği yönü belirlemektedir. Siyasal coğrafya, fiziksel coğrafya, biyolojik coğrafya, sosyal coğrafya, antropoloji, kültür ve uygarlık tarihleri, sosyal ve siyasal bilimler gibi bir çok bilim dalını kendi metotlarına inceleyen ve bunlardan yararlanıp güncel olaylar üzerine hüküm vermeye çalışan jeopolitik, ampirik (deneysel) bir bilim dalı olarak kabul edilmektedir.⁵⁹

Jeopolitiği kendi içerisinde üç başlık altında inceleyen Kjellen'e göre jeopolitik, bir devletin diğer devletlerle olan ilişkilerinde belirleyici rol oynayan yersel konumunu (topopolitik), bir devletin ülkesine ait yüzeysel yapısını (morfopolitik) ve o ülke topraklarının fiziksel özelliklerini içermektedir.⁶⁰ Jeopolitik, etimolojik açıdan "geo" (yer) ve "politika" terimlerinin birleşmesinden meydana gelen jeopolitik kavramı bu temelden de anlaşılacağı üzere siyasi eylemlilik ile eylemliliğin gerçekleştirildiği topraksal çevre arasındaki özel ilişkiyi vurgulayan bir terimdir.⁶¹

Jeopolitiği genel olarak bu şekilde tanımladıktan sonra eleştirel jeopolitik kavramına da değinmek gerekmektedir. Eleştirel jeopolitiğin argümanları genel olarak şu şekildedir:

-Eleştirel jeopolitik, en geniş mekan olarak dünyanın siyasal aktörler yani devletler tarafından nasıl bölündüğünü ve bölüşümün yapısını ya da biçimini açıklamaya çalışır.

-Bu bölüşümün bir ürünü olan temsili pratiklerin kimlik politikaları üzerinde doğurduğu ya da doğuracağı muhtemel sonuçları ve alternatif etkileri inceler.

⁵⁹ İhsan Bakar, "Jeopolitik Yaklaşımlar Çerçevesinde, Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türk-Rus Yönelişleri", (Yayınlanmamış Doktora Tezi Marmara Üniversitesi SBE, 2006), s. 22.

⁶⁰ Şaban Çaliş ve Erdem Özlük, "Jeo-Politik: Mekanın Siyasallaştırılması ve Suistimali", **Uluslararası Politikayı Anlamak** 'Ulus-Devlet'ten Küreselleşmeye', Zeynep Dağı (drl.), İstanbul: Alfa Yayınları, 2007, s. 157-158.

⁶¹ Muhammed Karadağ, "Rus Emperyalizmi İçin Yeni Bir İdeoloji: Neo-Avrasyacılık", 20.05.2009, http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=336:rus-empervalizmi-cin-yeni-bir-deoloji-neo-avrasyacilik&catid=104:analizler-rusya&Itemid=136, (12 Mayıs 2010).

-Jeopolitik, elitist formattan kurtarılmalıdır. Eğitim sistemi, coğrafya-mekana ilişkin mevcut yanlış algılamaların bir parçasıdır.

-Geleneksel jeopolitik düşünceye özgü entelektüel pratikler ve epistemolojik varsayımlar temelden ve yeniden sorgulanmalıdır. Meta anlatılarla örülmüş, Ortodoks jeopolitik yazımı artık çözülmelidir.

-Jeopolitik klasik anlamda düşünüldüğü gibi mekanın ürettiği masum varsayımlardan oluşmamaktadır.⁶²

Jeopolitik teoriyi bu şekilde açıkladıktan sonra Rusya'nın jeopolitik teoriyi hangi perspektiften anlamaya, anlamlandırmaya ve açıklamaya çalıştığına da değinmek gerekmektedir.

Rusya jeopolitik okumalarını "Avrasyacılık" fikri temelinde açıklamaktadır. Aslında Avrasyacılık fikri, düşünürler tarafından ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan birincisi klasik Avrasyacılık, diğeri ise Yeni Avrasyacılıktır.

Avrasyacılık yeni bir kavram değildir. 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Bolşevik ihtilalinden kaçan Rus seçkinleri arasında taraftar bulmuş bir Rus milli jeopolitik görüşüdür. Avrasyacılık düşüncesinin ana değerleri Rus tarihinin ve devlet geleneğinin derinliğinde oluşmuştur. Avrasyacılık Rus kültürüne sadece Avrupa medeniyetinin tamamlayıcı bir unsuru olarak bakmamaktadır. Rus medeniyeti(kültürü) Batı ve bir dereceye kadar Doğu medeniyetlerinin ortak bir ürünüdür. Bu bakımdan Rus halkları ne Avrupa ne de Asyalı halklar içinde mütalaa edilmelidir. Rusya halkı tamamıyla Avrasyalı etnik bir halktır. Rus kültürünün ve devlet geleneğinin bu özelliği Rusya'nın tarihte izlediği yolu da belirlemektedir. Rusya ulus-devletinin gelişimi Batı Avrupa geleneğiyle çakışmaktadır.⁶³ Avrasyacılık 1917 sosyalist devrimi neticesinde ülkeden kaçan entelektüel Rus göçmenler tarafından oluşturulan ideolojik, toplumsal, politik bir harekettir. Bu düşünce, Rus kültürünün batı tarzı bir kültür olmadığı tezi üzerine oturtulur. Avrasya ideolojisinin temel felsefesi, Roma-Germen kültürüne karşı

⁶² Çalış ve Özlük, a.g.m., s. 193.

⁶³ Yılmaz Tezkan ve M. Murat Taşar, **Dünden Bugüne Jeopolitik**, I. Baskı İstanbul: Ülke Kitapları, 2002, s. 209.

duyulan soğukluktur. Bu anti-pati ideolojiyi besleyen en büyük temel kaynaklardan birini teşkil etmektedir.⁶⁴

Avrasyacılar asıl karşıtlarını Batıcılar olarak görmektedirler. Avrupa-merkezciliği reddetmek, Slav milliyetçiliğiyle daha benzer yönleri olduğunu göstermektedir. Ancak Avrasyacılar Slavlık kavramını da eleştirmektedirler. Bu kavram daha az anlamlı bulunmaktadır. Çünkü Lehler ve Çekler de Slav sayılmaktadır; ancak başka bir kültüre, Batı kültürüne dahildirler. Rus toplumunda Batı yanlısı yaklaşıma karşı çıkan ve Avrasya yaklaşımını savunan kesim, Rusya'nın karar verme süreçlerinde sadece Batı ve Batı karşıtı seçeneklerin yer almasının yeterli olmayacağını savunmaktadır. Zira dünya ekonomik hacminin ve nüfusunun yarısını barındıran Asya'nın da göz ardı edilmemesi gerekir. Avrasya yaklaşımına göre, NATO ve AB dışı açılım yolunda gerçekçi, olmayan seçeneklerdir ve bu tarafa yönelindiği takdirde başarısızlık olasılığı kaçınılmaz olarak değerlendirilmektedir. Bu noktada Rusya, NATO'nun doğuya genişlemesini engellemeli ve Batı ittifakını parçalamaya çalışmalıdır.⁶⁵

Avrasyacılığın hem orijinal hem de yeni versiyonunun Rusya'da ortaya çıkmış olması tesadüf değildir. Zira Çarlık ve Sovyet döneminde dünyanın en geniş yüzölçümüne sahip devleti olan Rusya'nın bu özelliği, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra da devam etmiştir. Günümüzde yeryüzündeki karasal alanın sekizde birini kaplayan, on bir zaman dilimi içeren ve sayısız etnik topluluğu barındıran bu devlet, bugüne kadar coğrafya, ideoloji ve strateji arasında bağ kurmaya çalışan her araştırmacı için büyük öneme sahip olmuştur. Bu istisnai coğrafi özellikler, aynı zamanda Rusya'nın Soğuk Savaş sonrası dünya düzenindeki rolünü tanımlamak için kullandığı en dikkat çekici araçlardan birisine de dönüşmüştür. Bu anlamda Rus Avrasyacılığı, coğrafyanın bir devletin “siyasal kimlik arayışı” sürecinde, bazen yeni bir ideolojinin, bazen de bir ulusal stratejinin belkemiğini teşkil eden bir unsura

⁶⁴ Karadağ, a.g.m. http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=336:rus-emperyalizmi-cin-yeni-bir-deoloji-neo-avrasyacilik&catid=104:analizler-rusya&Itemid=136, (12 Mayıs 2010).

⁶⁵ Pinar Özden Cankara, “Putin Dönemi Rusya'nın Yeniden Güç Olma Stratejileri ve Politikaları”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi Gebze İleri Teknoloji Enstitüsü SBE, 2007), s. 75-76.

dönüşebildiğini gösteren oldukça önemli bir örnek olarak görülmelidir.⁶⁶ Rus Avrasyacılığı, coğrafyanın siyasi bir kimlik oluşturmada ne kadar önemli bir unsur olduğunu göstermektedir. 19. ve 20. yüzyılda yoğun bir şekilde telaffuz edilen jeopolitik kavramı, Rusya tarafından özellikle Soğuk Savaş'tan sonra tekrar yoğun bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasını izleyen süreç, Avrasya adı verilen coğrafyanın Dünya tarafından fark edilmesini sağlayınca "jeopolitik" kavramı Rus ve Amerikan karar vericilerinin dış politikadaki davranışlarına yön vermeye ve tekrar 19. yüzyıldaki çekiciliğine kavuşmaya başlamıştır.⁶⁷ İşte Rusya Sovyetler Birliği'nden doğan bu boşluğu tamamlayabilmek için Avrasyacılık fikrini bu sefer Yeni Avrasyacılık formatında veya söyleminde ortaya atmıştır. Bu fikir de ağırlıklı olarak geleneksel jeopolitik fikirlerden etkilenecek şekilde ortaya atılmıştır. Alexander Dugin'e göre bu Avrasya hareketinin çeşitli öncelikleri bulunmaktadır:

-Dini alanda Avrasyacılık, Rusya için geleneksel inanç sistemleri olan Ortodoksluk, İslamiyet, Musevilik ve Budizm arasında yapıcı ve somut bir diyalog demektir.

-Dış siyaset alanında Avrasyacılık, geniş bir stratejik bütünleşmeyi uygulayacaktır. Bağımsız Devletler Topluluğu ile gerçekleştirilecek stratejik bütünleşme daha geniş alanlara, Moskova-Tahran-Delhi-Beijing mihrakını kapsayacak şekilde genişletilecektir. Avrasyacı bir siyaset, Rusya'nın sıcak denizlere çıkışı gerektirmektedir.

-Batı'ya karşı Avrasyacı siyaset öncelikle Avrupa ülkeleri ile ilişkilerin geliştirilmesi olacaktır. Modern Avrupa, Avrasyacılığın kurucu büyüklerinin söylemiş olduğu gibi artık "şeytani bir alem" değildir. Bundan dolayı Rusya Avrupa'da eski siyasi gücünün yeniden canlandırılmasını arzu eden stratejik ortaklar bulabilir.

-Rusya'nın Avrasyacı siyaseti, Pasifik Bölgesi'ndeki ve öncelikle de Japonya ile işbirliğine yönelecektir.

⁶⁶ Emre Erşen, "Sovyet Sonrası Rus Avrasyacılığı ve Türkiye-Rusya İlişkileri Üzerindeki Etkileri", (Yayınlanmamış Doktora Tezi Marmara Üniversitesi SBE, 2009), s. 6.

⁶⁷ Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler Teorileri Çatışma, Hegemonya, İşbirliği**, IV. Baskı, İstanbul: Alfa Yayınları, 2006, s. 214.

-Dünya çapında Avrasyacılık, küreselleşmeye aktif bir biçimde karşı çıkmak demektir. Bu manada Avrasyacılık, küreselleşme karşıtı harekete eşittir.

-Avrasyacı federalizm, stratejik bütünlük ile etnik kültürel özerkliğin bir karışımıdır. Bölgesel seviyede farklı hareket tarzları ile kritik zamanlarda katı bir merkezilik devlet çıkarı ile irtibatlandırılacaktır.⁶⁸

Bu yeni Avrasyacılık siyasetinde özellikle Rusya'nın yüzyıllardır emeli olan sıcak denizlere inme meselesi ve bölgesel seviyedeki katı bir merkezilik anlayışı Rusya- Ukrayna ilişkilerinin arka planında bulunan önemli anekdotlardır. Rusya'nın bölgesel seviyedeki merkezilik anlayışı Soğuk Savaş'tan sonra Rusya'nın bir dönüşümü anlamına gelmekteydi. RF dış politikasındaki dönüşümün en çarpıcı göstergelerinden biri, izlediği "Yakın Çevre" politikası oldu. "RF'nin Monroe Doktrini" olarak adlandırılan bu politika, eski SSCB topraklarının RF'nin ekonomi ve güvenlik açılarında yaşamsal çıkarı olduğunu ileri sürerek buralardaki gelişmeleri denetlemeyi öngörüyordu.⁶⁹ Rusya'nın, yakın çevre olarak ifade edilen ve Rusya Federasyonu dışında kalan eski Sovyet topraklarına (Baltık ülkeleri, Ukrayna, Orta Asya ve Kafkasya) yönelik politikası üç temel nedene dayanmaktaydı. Birincisi, kendisini bir Avrasya gücü olarak gören Rusya'nın bu bölgelerdeki jeopolitik ve stratejik çıkarları; ikincisi, BDT çerçevesinde devam ettirilen ekonomik çıkarları ve bu ülkelerle karşılıklı ekonomik bağımlılık ilişkileri ve sonuncusu, etnik çıkarlar olup Rusya dışında toplam 25 milyon dolayında Rus kökenli insanın bulunmasıydı.⁷⁰ Özellikle Ukrayna'nın AB ve NATO üyelik perspektifleri Rusya'nın planlarını büyük ölçüde bozmaktadır. Çünkü Ukrayna, eğer ki NATO'ya girerse, ABD Rusya'nın yanına kadar girecek ve Rusya'nın o bölgede ilerlemesini ve bölgesel merkezilik düşüncesini bozacaktır. Bunun yanında Ukrayna'da 2004 seçimlerinde Yuşenko'nun devlet başkanı olması ve yönünü AB ve Batı olarak belirlemesi de Rusya'nın Ukrayna'yı hala kendi "Küçük Kardeş"i olarak görmesi ve ona bu tarzda davranması da Rusya'nın Ukrayna için "Bizim Ukrayna" düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Ukrayna'nın bu düşünce tarzına ters politikalar

⁶⁸ Tezkan ve Taşar, a.g.e., s. 220-221.

⁶⁹ Erel Tellal, "Rusya'yla İlişkiler", Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt 2 1980-2001)** içinde (540-550), İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, s. 542.

⁷⁰ Tayyar Arı, **Irak, İran ve ABD Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya**, I. Baskı, İstanbul: Alfa Yayınları, 2004, s. 323-324.

izlemesi de Rusya'yı kızdırmaktadır. Ayrıca Rusya'nın Batı'ya açılacağı ve bundan sonra da sıcak denizlere Ukrayna üzerinden ineceği öngörüsünden yola çıkarsak, Rusya'nın Ukrayna'ya olan bakış açısını daha net olarak görebiliriz. Rusya açısından eğer Ukrayna penceresi kapanırsa, Rusya'nın sıcak denizlere inme politikası da ağır bir yara alacaktır. Bu da Rusya'nın önüne büyük bir set konulması anlamına gelecektir.

Avrasyacılık Rusya'nın stratejik çıkarları için gerçekten çok önemlidir. Özellikle bölgedeki Rus nüfusuna ne şekilde hükmedileceği ve Rusya'nın sınırlarının nereye kadar uzadığına dair aranan cevaplar Avrasyacılık fikrinin temel söylemlerinin arasına giren söylemlerden bazılarıdır. Bunların yanında Avrasyacılık fikri hem iç siyasette hem de dış siyasette önemli bir akımdır. Bu akım genel olarak ve tam olarak Rusya'nın stratejik çıkarları ile ulusal çıkarlarının özdeşleştiği bir konudur. Burada özellikle çıkar kavramı çok önemlidir. Çünkü bu fikir de aslında jeopolitik teorinin bir parçasıdır. Jeopolitik teori de büyük realizm akımının bir parçası olduğuna göre jeopolitik ile çıkar kavramlarını ve Avrasyacılık ile Rusya'nın çıkarlarını özdeşleştirmek mümkün gözükmemektedir.

Rusya'nın Avrasyacılık söylemi içerisinde siyasal bir kimlik arayışının da yattığını daha önce belirtilmiştir. Rusya'nın bu Avrasyacılık söyleminin içerisinden siyasal bir kimlik yaratma düşüncesi günümüz uluslararası ilişkiler konuları açısından çok karmaşık bir hal almıştır. Ancak kimlik yaratma olgusu sadece günümüzden veya yakın gelecekte değil, çok daha eskilerden gelen bir konu olduğunu belirtmek gerekmektedir.

Kimlik konusu uluslararası ilişkiler teorilerine 1990'larda girmiş olan bir konudur. Özellikle Soğuk Savaş'ın bitmesiyle beraber kimlik konusu dünya üzerinde çok daha fazla tartışılan bir hal almıştır. Özellikle "Medeniyetler Çatışması" tezi üzerinde yapılan tartışmalar günümüzde kimlik arayışını ve kimlik sorunsalını beraberinde getirmiştir. Huntington'a göre medeniyet kimliği, geleceğe gittikçe artan bir şekilde ehemmiyet kazanacak ve dünya büyük ölçüde, belli başlı yedi veya sekiz medeniyet arasındaki etkileşimle şekillenecektir. Bunların içerisine Batı, Konfüçyus, Japon, İslam, Hint, Slav-Ortodoks, Latin Amerika ve muhtemelen Afrika medeniyetleri

giriyor.⁷¹ İşte bu medeniyetler arasında konumuz açısından Slav-Ortodoks medeniyetinde Rusya-Ukrayna anlaşmazlığı ve genel olarak Avrasyacılık-Batıcılık ideolojisinin restleşmeleri bu tartışmanın konumuz açısından odak noktasını oluşturmaktadır. Huntington'ın saymış olduğu bu medeniyetlerden Slav-Ortodoks medeniyetinin üyeleri olan Rusya ve Ukrayna kimlik konusu üzerinde özellikle 2000'li yılların başından beri pek de anlaşamamaktadırlar. Bu anlaşmazlığa 2004 seçimleri ve ardından gelen Turuncu Devrim süreci de tuz-biber olmuştur. Ancak burada anlatılmak istenen esas mesele kimlik olgusu olduğu için burada meselenin içeriğine inilmeyecek ve özelde irdelenmeyecektir.

Kimlik konularına uluslararası ilişkiler teorileri bazında ele alanlara genel olarak “konstrüktivistler” veya inşacılar adı verilmektedir. Özellikle Alexander Wendt, N. Onuf, F. Kratochvill gibi isimler bu teorinin öne çıkan isimleridir. İnşacılar, aynen devletlerin kimliklenme sürecinde olduğu gibi materyal öğelerin yanında sosyal ve bağların da uluslararası yapıyı tesis ettiğini vurgularlar. Aslında sosyal bağlar materyal öğelere anlam katarlar. Wendt'e göre, “intersubjektif sistematik yapılar, paylaşılan anlayışlar ve beklentiler ile uluslararası kurumlarca içselleştirilmiş bulunan toplumsala ait olan bilgidir oluşur”. Wendt, rejimleri, “göreceli olarak istikrarlı yapı ya da kimliklerin ve çıkarların yapısı” olarak tanımlar. Kurumlar temel olarak bilişsel yapılar ki; bu yapı aktörlerin dünyanın nasıl işlediğiyle ilgili fikirlerden bağımsız değildir.⁷² Bütün bunların yanında kimlik aslında hayal edilmiş ve bütünleştirmeye yarayan bir olgudan ibarettir. Aslında tamamen soyut bir kavram veya olgu olan kimlik yapı olarak soyut olanın somut olana uygulanması gibi bir hareketin öznesini ifade etmektedir. Kimlik özneyi veya nesneyi neyi ifade ederse etsin, bu olgu toplumsal bir ruh oluşturmaktan başka bir şey değildir. Tamamen hayal edilmiş bir üründür. Yüz yüze ilişkiler ve tanıdık bireylerden oluşan gruplaşmaların ve bu gruba ait aidiyet formunun aksine, uluslaşma sürecinde bireyler asla birbirlerini tanıma fırsatı bulamazlar ama varsayımsal olarak kendilerini onlar olarak nitelediklerinin/ötelediklerinin karşısında, “biz” konsepti çevresinde birbirlerine bağlı unsurlar olarak algılar/inanır/

⁷¹ Samuel P. Huntington, “Medeniyetler Çatışması mı?”, **Medeniyetler Çatışması**, Murat Yılmaz (dr.), Ankara: Vadi Yayınları, 2001, s. 25.

⁷² Şaban H. Çalış, “Uluslararası Örgütler”, Şaban H. Çalış ve diğerleri (ed.), **Uluslararası Örgütler ve Türkiye** içinde (1-35), Konya: Çizgi Kitabevi, 2006, s. 17.

inandırılırlar.⁷³ Ancak burada önemli olan ortak bir kimlik altında veya bir çatı altında tam olarak ortak eylemler yapmasalar da kimliğin öznelerinden ortak hedefler beklemek mümkündür. Bu ortak hedefler özellikle devletin veya genel olarak medeniyetin çıkarları ile ilgilidir. Kimlik, İvaylo Ditchev'e göre bireyin ve grubun istikrarını sağlayan simgelere ve bağlılıklara karşılık gelen aidiyet kavramının yerini almıştır. 19. yüzyılda kültürel, ulusal ya da dini kimlikten değil, aidiyetten söz ediliyordu. Modern toplum projesi ise varlık düzeninden sahip olma düzenine geçişi doğurmuştur. Kimlik böylece aidiyetten farklı olarak ötekiyle ilişkiyi gündeme getirmektedir. Terimin güncel anlamında kimliğin tanınması, diğer bireylerin kendilerine tanıdıkları bir takım hakları size tanımasını, ama özellikle de tikel kültürel niteliklere sahip olma hakkını size tanımasını içermektedir.⁷⁴

Kimlikler etkin varlıklardır. “Ben neyim?” ve “Ben kimim?” sorusunun cevabını veren varlıklardır. Konstrüktivizm kavramını ilk kez kullanan Onuf, konstrüktivist düşüncelerin ilham kaynağının Giddens gibilerin yapılandırma kuramı olduğunu kabul eder. Kavram pozitivist sosyal bilimlerle modernite eleştirileri arasında bir orta yol bulma arayışının sonucudur. Üçüncü yol olarak konstrüktivizm, ontolojiyi –içinde yaşadığımız dünyanın varlığını- öne çıkararak tartışmaya dahil olmuştur.⁷⁵ Yani konstrüktivizm uluslararası ilişkiler alanında maddi olandan daha çok, sosyal olan şeylerle ilgilenmektedir. Bu ilgiyi de doğrudan kimliğe vermişlerdir. Rusya'nın Avrasyacılık düşüncesi ile Ukrayna'nın Batıcılık düşüncesi arasındaki tartışma da sosyal olan kimlik olgusundan okunabilir. Çünkü daha önce kendi kimlik yapısının içerisinde bulunan bir ülke olan Ukrayna'yı Rusya başka bir aidiyet formu olan Batı kimliği çerçevesi içerisinde görmek istememektedir. Bu da Rusya'nın Avrasyacı düşünce yapısından kaynaklanmaktadır. Ancak burada esas olan bir şey vardır ki; hem Avrasyacılık düşüncesi hem de bunların üzerine binaen kimlik olgusu burada daha çok Rusya'nın çıkarlarıyla ilgili olan bir konudur.

⁷³ Şaban H. Çalış, **Hayalet Bilimi ve Hayali Cemaatler Neo-Osmanlılık, Özal ve Balkanlar**, I. Baskı, Konya: Çizgi Kitabevi, 2001, s. 27-28.

⁷⁴ Nilgün Tütal, **Küreselleşme İletişim ve Kültürlerarasılık**, I. Baskı, İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2006, s. 99.

⁷⁵ Davut Ateş, “Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivizm: Orta Yol Yaklaşımının Epistemolojik Çerçevesi”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2008, Cilt. 10, Sayı. 1, <http://www.sosbil.aku.edu.tr/dergi/X1/D.Ates.pdf> (13 Mayıs 2010), s. 3.

Kimlikler farklı yapıları ve toplulukları ötekileştirmek ve kendinden olmayanlara karşı yapılan veya yapılabilecek olan faaliyetleri meşru bir zemin üzerine oturtmak için de kullanılmaktadırlar. Yani, kimlikler farklı yapıları ve kimlikleri ötekileştirerek kendilerine meşru bir zemin hazırlamaya çalışmaktadır. Fark nosyonu ise realizmin modern kimliği merkezileştirmek için farklı kimlikleri dışladığını söylemekte kullanılırken, kimlik-fark ilişkisini tanıyan bir politika anlayışını da yaratır. Böylece fark nosyonu uluslararası ilişkilerin, farklılıkların tanınması yoluyla radikal demokratik bir tarzda yeniden kurulmasını olası kılar.⁷⁶ Kişilik bir hal ise kimlik bir tavır alıştır; istençli ve bilinçli bir tercihi de yansıtır. İzaftıdır. Kendisini ve diğerklerini (ötekini) tanımlar ve tasnif eder. Kimlik tanımında bireyin ne olduğu/olmak istediğini bilmesi kadar ne olmadığını/olmak istemediğini bilmesi de önemlidir. Bu anlamda da kimlik kavramı diğeri veya ötekisi ile birlikte var olan bir olgu olarak karşımıza çıkar.⁷⁷

İşte bütün bu örneklerden de anlaşılacağı gibi devletlerin veya uluslararası politikadaki aktörlerin davranışları ve kendisine biçtiği rollerinin temellerinden bir tanesi de bu kimliklerdir. Kimlikler uluslararası ilişkilerde ve bu ilişkilerdeki davranış biçimlerinde, bu davranış biçimlerinin nedenini belirleyen unsurlardan bir tanesidir. Özellikle Rusya-Ukrayna ilişkileri bazında Rusya'nın temel çatı olarak, Soğuk Savaş sonrası yoğunlaştığı ve Yeni Avrasyacılık adını verdiği bu düşünce altında, Ukrayna ile yaşanan sorunların temelinde de Ukrayna'nın kimlik değıştirme, kendi kimliğinin yanında başka bir kimliği entegre etme veya yine kendi kimliğinin yanında bir başka kimlik olan Batı kimliğini de ekleme düşüncesinden kaynaklanan bir çatışmadır. Bu okuma biçimini yine jeopolitik yaklaşım tarafından okumak ve bu tarzda anlamlandırmaya çalışmak doğru bir yaklaşım olacaktır. Brzezinski, Avrasya'yı ABD için bir ödöl olarak niteler. Lizbon'dan başlayıp, Vladivostak'a kadar uzanan bölgeyi "Avrasya Satranç Tahtası" olarak nitelendirmektedir. Bu bölgeye sahip olan ise devletler-arasında gerçekleşen "Büyük Oyun"un "Büyük Oyuncusu"dur. Bu bölgenin kaderini belirleyen oyuncular olan Çin, Hindistan, Fransa, Almanya ve Rusya gibi devletler bu bölge açısından "Büyük Oyuncu"dur. Bunların yanına eklenen İran,

⁷⁶ E. Fuat Keyman, "Eleştirel Düşünce: İletişim, Hegemonya, Kimlik/Fark", **Devlet Sistem ve Kimlik Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, Atıla Eralp (drl.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 252.

⁷⁷ Şaban H. Çalış, "Ulus, Devlet ve Kimlik Labirentinde Türk Dış Politikası", **Türkiye'nin Dış Politika Gündemi Kimlik, Demokrasi, Güvenlik**, Şaban H. Çalış ve diğerkleri (drl.), Ankara: Liberte Yayınları, 2001, s. 12-13.

Ukrayna ve Türkiye gibi devletler ise “Büyük Oyuncuların” davranışlarından etkilenen, ancak bir nebze de olsa “Büyük Oyuncuların” bölgede yaptığı hareketleri etkileyebilecek potansiyele sahip olan devletlerdir. Birinci tip oyuncular yani “Büyük Oyuncular” bu bölge açısından merkezken, ikinci tip oyuncuları bu bölge açısından yarı-çevre veya çevre özelliği sıfatı vermek mümkündür.

Rusya-Ukrayna arasındaki Avrasyacılık-Batıcılık paradoksunda Ukrayna, Rusya'nın bölgede hegemon güç olmasını ister istemez kabul ederken, bu hegemon güce Sovyet dönemindeki gibi boyun eğmek ve Rusya'nın istediği gibi “Küçük Kardeş” durumuna tekrar düşmek istememektedir.

1830'lu yıllarda ilk kez Rudgard Kipling tarafından kullanılan “Büyük Oyun” terimi tarihte pratik olarak Soğuk Savaş sonrasında Avrasya Bölgesi için geçerli olmuştur. Bu geçerlilik de günümüzde devam etmektedir. Alexander Dugin, “Yeni Büyük Oyun” metaforundan hareket ederek Rusya için Avrasya'nın kıyı bölgesinin kontrol edilmesinin zorunlu olduğundan bahsetmektedir. Onu bu zorunluluğa iten temel nedenler ise onun kişisel olarak klasik bir stratejist, neo-klasik bir jeopolitikçi ve Ortodoks güvenlik anlayışına sahip biri olmasından kaynaklanmaktadır.

Soğuk Savaş sonrası Orta Asya'ya yönelik jeopolitik, jeostratejik veya stratejik söylemler bu bölgeye pek yaramamıştır. Çünkü bu söylemler bölgeye emperyal olarak bazı arzular besleyen devletler için bir zemin veya yaptıklarına bir kılıf hazırlamıştır. “Büyük Güçlerin” bölgedeki otoriter rejimleri bahane olarak sunması ise artık oyunun bir kuralı haline gelmiştir. Bunun en güzel örneklerini ise Orta Doğu Bölgesinde görmek mümkündür.

Dugin için bölgedeki asıl düşünce tarzı Atlantikçi düşüncelerin ortadan kaldırılmasıyla ilgilidir. Çünkü Dugin için asıl önemli olan Soğuk Savaş'tan sonra Sovyetler Birliği'nin kontrol ettiği bölgeleri bu sefer Rusya'nın kontrol etmesidir. Ancak bu sırada bir ABD etkeni, karşı taraf açısından ise bir ABD sorunsalı boy göstermektedir. ABD'nin Afganistan'daki varlığı ise, günümüzde Avrasya Bölgesinde jeopolitik bir avantaj ve bölgedeki rakiplerini zor durumda bırakacak bir hamle olarak kullanılmaktadır. Nitekim Spykman ve Mackinder gibi jeopolitikçilere göre, dünyayı

yönetmek için mutlak surette Afganistan ele geçirilmeli ve böylece Avrasya üzerinde kontrol tesis edilmelidir. Jeopolitik hakimiyet stratejileri açısından Afganistan topraklarının önemi, yalnızca Orta Asya petrol kaynaklarına ve enerji nakil yollarına hakim bir coğrafyaya sahip olmasıyla açıklanamaz.⁷⁸ Ancak ABD'nin bu bölgeye girmesindeki en büyük nedenlerden birisi yine enerji ve özelden de petrolün hakimiyetine egemen olmaktır. Rusya da özellikle son dönemlerde ABD'nin bu ataklarına tepki olarak karşı ataklar üzerinde yoğunlaşmaktadır. Çünkü Avrasya Bölgesi ABD için bir bakıma sadece çıkarlarını daha fazla arttırıcı ikinci derecede önemli bir çıkar bölgesiyken, Rusya açısından bu bölge yaşamsal çıkarlarına eşdeğer bulunan bir bölgedir. Bu yüzden de Rusya bu bölgedeki kontrolünü arttırmayı amaç edinmektedir. Rusya, Avrasyacı düşünceler çerçevesinde bu kontrol zeminini meşrulaştırmak ve sağlam temellere oturtmak için de Çin, İran ve Türkiye ile ilişkilerini muhakkak pekiştirmelidir. Son dönemlerde Rusya'nın bu üç ülke ile bu kadar çok ilgilenmesi bir rastlantıdan kaynaklanmamaktadır. Çünkü Rusya bu ülkelerle geliştirmeye çalıştığı çok boyutlu ilişkiler çerçevesinde, bu bölgeye girmeye çalışan Atlantikçi düşünceye sahip devletleri bertaraf etmeye çalışmaktadır. İşte Avrasyacılık veya Yeni Avrasyacılık düşüncesinin altındaki Rusya'nın Ukrayna ile son dönemlerde çatışmasının temel nedeni de budur. Çünkü "Küçük Kardeş" olarak gördüğü ve kendi medeniyetinin bir parçası olan Ukrayna, Atlantikçi görüşler çerçevesinde uygulamaya çalıştığı Batı yanlısı politikalar Rusya'yı ciddi manada kızdırmaktadır.

Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan Huntington ve Fukuyama'nın benzer liberal görüşler çerçevesinde Marksizm'in sonunu ilan etmeleri, Sovyet mirasını sahiplenmeye çalışan Rusya'ya yeni bir çatı veya yeni bir etkin unsur bulmaya zorlamıştır ve Rusya burada kimliksel politikalardan ve düşünce tarzlarından yoğun bir şekilde yararlanmaya çalışmıştır. Çünkü Rusya kimlik ve bu kimliğe giden rolleri, jeopolitik bir tasarım çerçevesinde sarıp sarmalamaya çalışmaktadır. Emperyal Rus kimliğini yaratan tarihsel mirasa sahip çıkan Avrasyacılar, dış politikayı da tarihsel mirasın realize edildiği bir uygulama alanı olarak değerlendiriyorlar. Uluslararası politika Avrasyacılara göre güç dengesi politikasının arenasıdır. Dış politikadaki

⁷⁸ Ömer Göksel İşyar, "ABD Avrasya'da Rus Çarı I. Petro'nun Güneye Yayılma Stratejilerinden mi Esinleniyor?", <http://www.usak.org.tr/dosyalar/dergi/lhMTp6sAiXMoQvEjL5hxXedhjrDOGI.pdf>, (17 Mayıs 2010), s. 10.

gelişmeleri realist bir perspektiften ele alan Avrasyacılar, “sürekli dostluğun” değil, “sürekli çıkar” olgusunun dış politikanın özü olduğunu vurgulamaktadırlar⁷⁹. Esas olan etik değil güçtür ve güç jeopolitik bir bakışı gerektirir. Jeopolitika, basit bir toprak parçası veya devletin bir özelliği değildir; jeopolitika, siyasal güçtür ve “büyük devlet” statüsünün vazgeçilmez bir unsurudur. Bu bağlamda da, Avrasyacılar reformist Atlantistleri ütopyik ve idealist olmakla suçlamakta, dış politikanın demokrasi ve insan hakları gibi nosyonları barındırmayan, farklı bir dünya olduğunu belirtmektedirler.⁸⁰ Aslında Avrasyacıların günümüzde Atlantikçiler için söyledikleri bu sözler, 1919-1939 yılları arasında realistlerin idealistler için söyledikleriyle birebir örtüşmektedir. Bütün bu gelişmeler de dünyada hala gerçek olanla ideal olan arasındaki çekişmenin devam ettiğini ve farklı nosyonlar altında çekişmeye devam edeceklerini göstermektedir. Çünkü uluslararası platformun normal yapısı gereği, uluslararası ilişkilerde aktörler karşıt güçlerden ve bu karşıt güçlerin görüşlerinden ve görüş farklılıklarından beslenmektedir ve beslenmeye de devam edecektir.

Bütün bu anlatılanlarla beraber Rusya Avrasyacılık düşüncesi altında Batı medeniyetini ve Atlantikçileri reddetmemektedir. Yani Rusya diğer bir taraftan Batı ile ilişkilerine devam etmek de istemektedir. Bu konu NATO-Rusya ilişkilerinde 2000’li yıllarda dile getirilen bir konu olmuştur. Özellikle Batı, Rusya ile ilişkilerin geliştirilmesi gerektiğinde hemfikirdir. Bu konu Rusya’nın NATO ile işbirliğine gitmesi görüşüne kadar dayanmıştır. Ancak Rusya’nın NATO ile işbirliği süreci içine girmesi “Reagan zafer okulu” teorisyenlerinin günümüzdeki uzantıları tarafından ifade edilebilecek basitlikte bir teslimiyet değildir.⁸¹ Rusya, Batı ile Avrasyacı düşünürlerin belirttiği kadar sert bir tutum yerine, daha yumuşak politikalar ile hareket etmektedir. Ancak Rusya bir taraftan yeri geldiğinde Batı ile yakınlaşırken, diğer taraftan Çin, İran ve diğer Orta Asya ülkeleriyle de ilişkilerini pekiştirerek uluslararası politikada dengeleri korumaya çalışmaktadır. Bu durumda az önce yukarıda anlatılan Rusya’nın NATO ve Batı ile ilişkilerini geliştirmek isterken, diğer taraftan da bunun bir Rus teslimiyeti olmadığını gösteren önemli bir kanıttır.

⁷⁹ Zeynep Dağı, **Kimlik, Milliyetçilik ve Dış Politika Rusya’nın Dönüşümü**, I. Baskı, İstanbul: Boyut Kitapları, 2002, s. 164.

⁸⁰ Dağı, a.g.e, s. 165.

⁸¹ Utku Yapıcı, **Küresel Süreçte Türk Dış Politikasının Yeni Açılımları Orta Asya ve Kafkasya**, I. Baskı, İstanbul: Otopsi Yayınları, 2004, s. 88.

Kimlik ve öteki veya ötekileştirme açısından bakıldığı zaman, “Medeniyetler Çatışması” tezinin pratikte uygulanmaya başlandığı tarih 11 Eylül 2001 tarihinden sonra ABD’nin Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) çerçevesinde Ortadoğu’ya yönelik faaliyetlerdir. Esas neden olarak enerji üzerinden okumalar yapılmış olsa da, kimliksel bakış açısı ile okunulduğu takdirde İslam’a yani Batı’nın “Yeşil”e karşı bir mücadeleye girdiğini görmek mümkündür. Böylece Huntington’un tezi, pratikte de ABD tarafından uygulanma fırsatı bulmuştur. Bu gelişme de göstermektedir ki; kimlik, aynı olanlar veya benzer olanlar arasında bir yapıştırıcı veya tutkal görevi üstlenirken, “diğerleri” için ise bir farklılaştırma görevi üstlenmektedir. Todorov, “ötekinden söz etmenin kendinden söz etmek olduğunu ötekinin yadsınmasının kendinin olumlanması anlamına” geldiğine işaret etmektedir.⁸² Özellikle ABD’nin Ortadoğu Bölgesine yönelik operasyonları kimliğin ötekileştirme, aidiyet arasındaki farklılaştırma ve “öteki”sinin haklarını görmezden gelmenin ispatlayıcısıdır diyebiliriz.

⁸² Gülise Gökçe, “Türkiye-AB İlişkileri AB Üyelik Sürecinin Türk Kamu Yönetimi Üzerine Olası Etkileri”, Orhan Gökçe ve diğerleri (ed.), **Türkiye’nin ABD ve AB Denklemi** içinde (243-288), Konya: Çizgi Kitabevi, 2006, s. 258.

3. ENERJİ PİYASASI PARAMETRELERİ VE ENERJİ GÜVENLİĞİ

3.1 ULUSLARARASI ENERJİ PİYASASI PARAMETRELERİ

Uluslararası enerji parametreleri denildiği zaman akla gelen ilk iki enerji türü petrol ve doğalgazdır. Çünkü devletler bazında talep edilme bakımından en fazla talep edilen enerji türleri petrol ve doğalgazdır. Bunlara bir de kömürü eklemek doğru olacaktır. Ancak konuyu fazla dağıtmamak adına petrol ve doğalgaz üzerine aktarımda bulunmak daha isabetli olacaktır. Çünkü günümüzde uluslararası enerji dengeleri bakımından devletlerin en fazla önem verdikleri enerji türleri petrol ve doğalgazdır. Ayrıca devletler bakımından en fazla kullanılan enerji türleri petrol ve doğalgazdır. Bunu aşağıdaki tabloda daha net olarak görmek de mümkündür.

Tablo 1

Dünya Enerji Tüketiminde Kaynakların Payı

	2000	2010	2020
Petrol	38.9	38.1	37.9
Doğalgaz	21.7	25.5	28.5
Kömür	26.1	23.1	22.1
Nükleer	5.9	5.1	3.7
Diğer	7.4	8.1	7.8

Kaynak: UEAPME-SME FIT II Eğitim Dokumanı Enerji Politikası. http://www.smefit.eu/IMG/pdf/Enerji_politikalari_metni.pdf, (16 Mayıs 2010), s. 18-19.

Burada da doğal olarak petrol ve doğalgazın rezervleri, bu rezervlerin dünya üzerindeki dağılımları ve iki enerji kaynağının dünya enerji pazarındaki payları aktarılacaktır. Bölümün diğer alt başlığında ise genel olarak enerjinin güvenliği, enerji

güvenliğinin ilkeleri ve örneksel olarak AB'nin enerji politikaları ve enerji güvenliği üzerine uğraşları anlatılmaktadır.

3.1.1 Uluslararası Petrol Piyasası Parametreleri

Dünyada enerji rezervleri bakımından birçok önemli bölge bulunmaktadır. Petrol rezervleri bakımından dünyanın en önemli bölgesi Ortadoğu Bölgesidir. Ortadoğu Bölgesinde Suudi Arabistan petrol rezervleri bakımından dünyanın en büyük petrol rezervine sahip ülkesidir. Ortadoğu Bölgesi dünya petrol rezervlerinin yaklaşık olarak %61.7'si gibi büyük bir oranına sahiptir. OPEC'te en büyük etkinliğe sahip olan Suudi Arabistan dünyadaki en düşük yeni rezerv keşif maliyetine sahiptir. İran ise %11.1'lik rezervi ile en zengin ikinci ülke konumundadır.⁸³

Dünyada rezervler bakımından yaklaşık olarak 42 yıllık bir petrol rezervi bulunmaktadır. Bu rezervler kısa vadede petrol tüketicileri için çok fazla sorun olmamakla beraber, uzun vadede petrol rezervlerinin azalacağı tahmin edilmektedir. Ortadoğu Bölgesine yakın zamanda yapılan ABD hamlelerine bu perspektiften yaklaşmak ve bu şekilde anlamak pek de yanlış bir yaklaşım olmasa gerektir. Çünkü Ortadoğu Bölgesi dünyada hem en büyük petrol rezervlerine sahip hem de en fazla petrol üretiminin gerçekleştirildiği bölgedir. Fosil yakıtlar bugün olduğu gibi gelecekte de dünya birincil enerji tüketiminde en büyük paya sahip olacaklardır. 2020 yılında petrolün payı %37.9, doğalgazın payı ise %28.5 olacağı tahmin edilmektedir. Ayrıca dünyadaki bu rezervler özellikle petrol rezervlerinin 42 yıllık ömrünün kalmasına rağmen, talebin sürekli artması Ortadoğu'da meydana gelen savaşların ve çatışmaların önemli bir nedeni olarak varsayılabılır.

Dünyada yeni ispatlanan ve keşfedilen petrol rezervlerine rağmen, petrol üretiminin rezervlerin artışından çok daha fazla olmasından dolayı petrol savaşlarının nedenini açıklayan bir başka neden olarak sunulabilir. Örneğin ABD, için Irak petrollerine tamamen egemen olmak demek, ABD'nin çok uzun yıllar petrol talebinin güvenli bir şekilde temin edilmesi anlamına gelmektedir. Bu anlatılanlar yanında dünyadaki petrol rezervleri, doğalgaz gibi coğrafi bölgelere daha geniş bir şekilde

⁸³ Ahmet Öztürk, "Küreselleşme, Avrupa Birliği Enerji Stratejileri ve Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılımında Enerjinin Rolü", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi SBE, 2009), s. 24.

yayılan bir enerji türü değildir. 2008 yılı verilerine göre dünyadaki petrol rezervlerinin dağılımı kısaca şu şekilde sıralanabilir:

-Kuzey Amerika Bölgesi, dünya petrol rezervlerinin %5.6'sına eşdeğer rezerv barındırmaktadır. Kuzey Amerika ülkelerinden biri olan ABD %2.4'lük petrol rezerviyle Kuzey Amerika ülkeleri arasında birinci sırada bulunmaktadır.

-Latin Amerika Bölgesi dünya petrol rezervlerinin %9.8'ini barındırmaktadır. Venezüella %7.9'luk petrol rezerviyle Latin Amerika devletleri arasında birinci sırada bulunmaktadır.

-Avrupa ve Asya Bölgeleri dünya petrol rezervlerinin yaklaşık %11.3'ünü barındırmaktadır. Rusya %6.3'lük petrol rezerviyle bu bölgelerin üye devletleri arasında birinci sırada bulunmaktadır. Kazakistan da Rusya'yı %3.28'lik petrol rezerv oranı ile takip etmektedir.

-Ortadoğu Bölgesi ise, yukarıda söylenen bilgiyi kuvvetlendiren bir rezerv oranına sahiptir. Buna göre Ortadoğu Bölgesi dünya petrol rezervlerinin %59.9'unu barındırmaktadır. Ortadoğu devletleri arasında, Suudi Arabistan %21'lik oranla birinci sırada bulunurken, %10.9'la İran ikinci ve %9.1'le Irak üçüncü sırada bulunmaktadır. Yine yukarıda açıklanan bilgiler ışığında ABD'nin Irak'ı hedef alan askeri operasyonlarının enerji bağlamındaki nedenini Irak'ın dünya rezervlerindeki bu payı da kanıtladığını göstermektedir.

-Afrika Bölgesi, dünya petrol rezervlerinin %10'una eşit bir rezerve sahiptir. Bölgede Libya %3.5'lik oranıyla birinci sırada bulunurken, Libya'yı %2.9'luk oranıyla Nijerya takip etmektedir.

-Pasifik Bölgesi de dünya petrol rezervlerinin %3.3'üne eşdeğerde bir petrol rezervine sahiptir ve rezervler bakımından Çin %1.2'lik oranıyla birinci sırada bulunmaktadır. Bu bölge açısından Çin'i, Malezya ve Vietnam takip etmektedir. Ancak Çin'de yeni bulunan petrol yatakları sayesinde bu oranın %2'lere çıkabileceği şeklinde bir hesaplamadan da bahsetmek mümkündür. Bütün bu petrol rezerv oranlarına göre OPEC üyesi ülkelerin dünya petrol rezervlerine oranı %76 seviyesindedir. Bu da daha

önce belirtilen petrolün coğrafi dağılımının dengesizliğinin önemli bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Bütün bu istatistikleri takiben dünya petrol üretimi 2008 yılında 85.2 milyon/varil gün olmuş ve bir önceki yıla oranla düşüş kaydedilmiştir. Bu düşüş OPEC'in yanı sıra Norveç, Rusya ve diğer ülkelerin üretim kısıtlamalarına gitmelerinden kaynaklanmaktadır.⁸⁴

Dünya petrol piyasasında arz-talebi ve dolayısıyla fiyat oluşumunu önemli ölçüde etkileyen çok sayıda faktör ve bu faktörlerin içine dolduran kuruluş vardır. Bu etkenlerin belli başlıları aşağıda yer almaktadır;

-OPEC (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü)

-OPEC Dışı Büyük Üreticiler (Rusya, Meksika, Norveç)

-OECD/ Uluslararası Enerji Ajansı (IEA)

-ABD (OECD içinde de olmasına karşın, tek başına da hareket edebilen ve belirleyici olan bir ülke niteliğinde)

-Büyük Petrol Şirketleri (Exxon Mobil, BP-Amoco-ARCO, Shell, Aramco, Lukoil, ENİ)

-Uluslararası Borsalar (New York Merchantik Exchange, vb.)

-Enerji Konusundaki Uluslararası Yayınlar, Düşünce Kuruluşları vb.⁸⁵

Görüldüğü üzere dünya petrol rezervlerinin büyük çoğunluğu birkaç bölge üzerinde bulunmasına rağmen, dünya petrol piyasalarında söz sahibi olan ve söz sahibi olmak isteyen birçok ülke, şirket, kuruluş vb. oluşum olduğu için petrole sahip olmak, onu işletmek ve ihraç etmenin önemi bir kat daha artmaktadır. İşte günümüzde enerji üzerinde soğuk savaşların ve sıcak çatışmaların temel nedenini bu eksenden okumak daha doğru olacaktır.

⁸⁴ Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı Genel Müdürlüğü, "2008 Yılı Petrol ve Doğalgaz Sektör Raporu", Mart 2008, http://www.enerji.gov.tr/yayinlar_raporlar/Sektor_Raporu_TPAO.pdf (13 Mayıs 2010), s. 4.

⁸⁵ Bayraç, a.g.m., <http://www.turksam.org/tr/a1156.html>, (13 Mayıs 2010).

Uluslararası petrol piyasaları bakımından enerjiye olan talep, rezervler ve bu mevcut rezervlerin nasıl yeteceği konusunda büyük bir soruna işaret etmektedir. Yüksek nüfus artışı ve ekonomik büyüme arzusu nedeniyle gelişmekte olan ülkeler giderek daha fazla enerji talep etmektedirler. 2030'da bugünkünden %44 daha fazla olacak enerji talebindeki artışın %75'i başta Çin, Hindistan ve Brezilya olmak üzere, hızla büyümeye namzet ülkelere gelecektir. OECD dışındaki ülkeler neredeyse iki katı büyüyecektir. Büyümenin odağında yer alan ve ivmesini belirleyen Çin ve Hindistan'ın artan enerji ihtiyacını nasıl karşıladığı, küresel sistemdeki güç dengesinin nasıl oluşacağını tanımlayacaktır. 2009'da günlük 84 milyon varil olduğu tahmin edilen petrol talebi 2030'da 107 milyon varile ulaşırken, aynı dönemde doğalgaz talebi %50 artarak 153 tcf civarına ulaşacaktır.⁸⁶ Enerji talebindeki bu artış ve enerji piyasalarına girecek olan yeni aktörler de enerji savaşlarını daha fazla arttıracığının birer göstergeleridir. Bunlara mukabil 2005 yılı sonu itibarıyla 10.5 milyar ton petrol eşdeğeri (TPE)'ne ulaşan dünya ticari enerji tüketiminin, 2003-2030 döneminde nüfus artışının üzerinde bir trend izleyerek yıllık %1.6'lık artış kaydetmesi ve 2010'da 12.4 milyar TPE'ye, 2020'de 14.4 milyar TPE'ye, 2030'da ise 16.3 milyar TPE'ye ulaşması beklenmektedir. Bu talep artışının 2/3'sinden fazlası gelişmekte olan ülkelere kaynaklanacaktır.⁸⁷

Dünyada ham petrol rezervi yaklaşık olarak 140 milyar ton civarındadır. Üretimde birinci sırada %31'lik bir oran ile Ortadoğu ülkeleri, ikinci sırayı %10.3'lük oran ile ABD ve üçüncü sırayı da %8.8'lik oran ile Rusya Federasyonu almaktadır. ABD dünya petrol üretiminde %10.3 ile ikinci sırada bulunurken, dünya petrol tüketiminde ise %26 tüketim oranıyla birinci sırada bulunmaktadır. Bugünü de içeren bir biçimde, dünya petrol talebi ve üretimi, 77 milyon varil/gün aralığında, durgunluğa girmediği dönemlerde, bu yıl da %2 civarında artış gösteriyor. 2010 yılında tahminler bu rakamın 97 milyon varil/güne çıkacağı, bir 20 yıl sonra da 2020'de 120 milyon varil olacağı şeklinde. Bugünkü fiyat ve teknoloji sabit kalmak koşuluyla, 1 trilyon varilden fazla ispatlanmış rezerv var diyebiliriz. Ancak, Uluslararası Enerji Ajansına göre rakam

⁸⁶ Mert Bilgin, "Yeni Asya'nın Enerji Paradigmasında Orta Asya ve Kafkaslar", <http://www.stratejikongoru.org/pdf/yeniasyaninenerjiparadigmasi.pdf>, (13 Mayıs 2010), s. 1.

⁸⁷ Cenk Pala, "Türkiye'nin Avrasya Boru Hatları Macerası", **Türkiye'nin Avrasya Macerası 1989-2006 (Avrasya Üçlemesi II)**, Mustafa Aydın (drl.), Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2007, s. 144.

2.3 trilyon varil. Teknolojik gelişmeler ilerledikçe bunu 4 trilyon varile kadar çıkarmak mümkün olabilir.⁸⁸

Enerji kaynağı olarak petrolün coğrafi olarak dağılımının eşitsiz olmasından dolayı ülkelerin arz güvenliği açısından da zamanla büyük sorunlar ortaya çıkmaktadır. Özellikle petrolün üretimi ve dağıtımını konusunda büyük bir söz sahibi Ortadoğu ülkeleri petrolün güvenli bir şekilde bir başka ülkeye aktarımında bazen sorunlar oluşturabilmektedirler. Bu tür sorunlara daha çok 1970’li yıllarda rastlamak mümkündür. Ancak şu anda da dünya petrol rezervlerinin yaklaşık olarak %76’sını elinde bulunduran OPEC bu konuda dünyada büyük bir hegemonya oluşturmaktadır. Mart 2003’te başlayan ve Irak’ın ABD ve yandaşı güçler tarafından işgali ile sonuçlanan bu müdahalenin, tek değilse de başlıca nedenlerinden birinin, başta petrol olmak üzere, bu ülkenin enerji kaynaklarının kontrolünü ele geçirmek olduğu açıktır. Irak’ın bilinen 112.5 milyar varillik (dünya üretilebilir petrol rezervlerinin %11’i) üretilebilir petrol rezervlerinin yanı sıra, henüz üretime konulmamış 120-130 milyar varillik bir potansiyel rezervi vardır. ABD, İngiltere ve çok uluslu petrol şirketleri, bir yandan bu rezervlerin kontrolünü ele geçirmek, diğer yandan da Irak’ın müdahalesi öncesi günde 2 milyon varile düşen üretimi hızla arttırarak, petrol arzında önemli bir etkinliğe ulaşmaya çalışmaktadır.⁸⁹ ABD’nin hedef edindiği ülkeler bazında bakıldığında sadece Irak değil Afganistan da karşımıza çıkmaktadır. Hedef ülkeler düzleminde baktığımızda Afganistan ABD’nin Orta Asya’ya açılımındaki kilit ülkedir. Afganistan aşiretlerle yönetilen, ulusal bilinci eksik, dış müdahaleye açık olmasıdır. Jeostratejik boyut açısından Çin ve Rusya’nın “salınım alanlarını” kontrol etme özelliğine sahiptir. Ayrıca Hazar petrol havzalarına yakındır. Irak Ortadoğu ve dünyanın en büyük petrol üreticilerinden biridir.⁹⁰ Bu bakış açısıyla bakıldığı zaman ABD’nin neden demokrasi ve insan hakları için bu iki ülkeyi seçtiği daha rahat anlaşılabilir. Aslında bu iki ülke ve belki de birçok bölge ülkesi “demokrasinin kılıcı”nın ve insan haklarının oyununa gelmişlerdir de diyebiliriz.

⁸⁸ Mehmet Şükroğlu, “Küreselleşen Dünyada Enerji ve Savaş”, http://www.emo.org.tr/ekler/cbba2d075f0d164_ek.pdf?dergi=328, (16 Mayıs 2010), s. 3.

⁸⁹ Pamir, a.g.m., http://www.metalurji.org.tr/dergi/dergi134/d134_73100.pdf, (17 Mayıs 2010), s. 5.

⁹⁰ Bekir Günay, “Terörden Arındırılmış Bir Dünya mı Terörist(trös)leşen Güçler mi?”, Orhan Gökçe ve Uğur Demiray (Ed.), **Terörün Görüntüleri, Görüntülerin Terörü...** içinde (103-123), Konya: Çizgi Kitabevi, 2006, s. 116.

Uluslararası Enerji Ajansı gelişmekte olan ülkelerin enerji kullanımının 2010 yılında ikiye katlanacağını ve bu ülkelerin enerji kullanımında dünya toplamındaki paylarının %27'den %40'a ulaşacağını öngörüyor. Bu göstergeler gelişmenin işaretleri olarak görülse de aynı zamanda bazı tehlikeleri de içinde barındırıyor. Bu yeni talebin karşılanmasında fosil yakıtlar ana kaynağı oluşturacaksa, yükselen petrol fiyatları ve artan çevresel zarar enerji kullanımının oluşturacağı düşünölen ekonomik kalkınmaya bir engel niteliğinde olacaktır.⁹¹ Özellikle dünyada hızla artan enerji talebinin engellenemez bir şekilde artması enerji kaynakları üzerinde de yoğun bir tahribata yol açmaktadır. Çünkü daha önce değinildiğı gibi petrolün rezervler bakımından ömrünün 42 yıl kadar olduğı varsayılmaktadır. Dünyadaki enerji üzerine bu talep artışının fosil yakıtlar ile karşılanacak olması önümüzdeki dönemde yaşanabilecek muhtemel sorunlara tüm insanlığa göstermektedir. Gelişmekte olan ülkelerin refahı artırma isteğı doğaldır. Bunun sonucu olan enerji talebi artışının çevreye zarar vermeden, sera gazları artışına neden olmadan karşılanması için önlemlerin alınması beklenebilirdi. Buna mukabil, söz konusu sorun hakkında taraflar arasında hiçbir anlaşmaya varılamamıştır. Ayrıca bu enerji üretimi için büyük tesislerin kullanıma açılması ve yapılması gerekmektedir. Bütün bu anlatılanlar da büyük bir yatırım anlamına gelmektedir. Bu yatırım gereksinimini karşılayamayan devletler ise yabancı sermayeye kucak açacaklardır. Ancak bu yabancı sermayeler de, bu sermayeyi kabul eden ev sahibi ülkeler için güçlü ve hükmedici bir güç haline gelebilirler. Bütün bunlar da enerji üzerinden ve özellikle de petrol üzerinden dünyada oluşabilecek istikrarsızlık ve çatışmalar için temel nedenler veya gelişmeler arasında gösterilebilir.

Petrol rezervlerinin bu şekilde değerlendirilmesinin ardından Hazar Havzasının da uluslararası petrol arz-talebi ve arz-talep dengesi bakımından söz sahibi olmaya başladığını belirtmek gerekir. Bu ilave ve OPEC'ten bağımsız üretim çabaları ile sonuçta petrolün arz-talep dengesini sarsacak miktarlarda ilave petrol üretimi

⁹¹ Christopher Flavin ve Nicholas Lenssen, **Enerjide Arayışlar**, Yaman Köseoğlu (çev.), İstanbul: Tema Vakfı, 1994, s. 12.

gerçekleştirilerek, OPEC'in arz-talep dengesini kontrol etmekteki tekeli durumu kırılmaya başlanmıştır.⁹²

Dünya petrol dengesinde Rusya da büyük bir gelişim içerisinde. Rusya başlıca petrol sağlayıcısı olarak ortaya çıkmaktadır ve Suudi Arabistan ile OPEC'in hegemonyasına karşı ciddi bir şekilde meydan okumaktadır. ABD bile, ham petrol ve türevleri için gittikçe artan bir biçimde Rus pazarını kullanmaktadır. Şimdiye dek hiç tereddüt etmeksizin sadık olduğu söylenebilecek Körfez ülkeleri de dahil Arap ülkeleri, Amerikan bilim adamları ve karar vericiler tarafından düşman olarak görülmüş, böylece Rusya güçlü bir alternatif olarak ortaya çıkmıştır.⁹³

Dünya arz-talep dengesindeki bozukluklara bir örnek verecek olursak, bugün dünya nüfusunun yaklaşık %15'ini teşkil eden ülkeler, dünya petrolünün %59'unu, doğalgazın %74'ünü tüketmektedir. Ancak bu ülkelerin petrol ve doğalgaz rezervleri ise oldukça düşüktür. Bugün petrol ve doğalgaz şirketlerinin bir araya getirilmesi ve tek bir çatı altında toplanması imkansız gibidir. Çünkü birinin evet dediğine, öbürü hayır demektedir. Bütün bu olumsuzlukların yanında, yine de petrol barışı sağlanabilir. Belki petrol ve doğalgaz, barışın paslanmış çarklarını yağlayarak savaşa son verdirebilir. Ancak bu barış, oldukça güç şartlar altında ve farklı platformlarda gerçekleşebilecektir.⁹⁴

Konumuz açısından neden sadece iki tür uluslararası enerji piyasası incelendiğini açıklarsak, dünyada şu anda yenilebilir enerji kaynaklarının hiçbirinin dünya enerji dengesinde ve politikalarında petrol ve doğalgazın yerini dolduramayacak olmasından kaynaklanmaktadır. Yaşanan birçok savaş, çatışma ve krizler petrol ve doğalgazın uğruna yaşanan mücadelenin birer ürünüdür. İşte bu yüzden uluslararası enerji piyasaları incelenirken petrol ve doğalgaz piyasaları incelenmiştir.

⁹² Deniz Kutluk, **Hazar Kafkas Petrolleri, Türk Boğazları Çevresel Tehdit**, İstanbul: Tüdev Yayınları no 16, 2003, s. 72.

⁹³ Mazin Hasan, "Enerji Bağlamında İsrail-Rusya İlişkileri", **Uluslararası Mücadelenin Yeni Odağı Karadeniz**, Osman Metin Öztürk ve Yalçın Sarıkaya (drl.), Ankara: Barış Kitap Basın Yayın Dağıtım, 2005, s. 288.

⁹⁴ Ramazan Özay, **Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği**, İstanbul: Aktif Yayınevi, 2002, s. 307.

3.1.2 Uluslararası Doğalgaz Piyasası Parametreleri

Dünyadaki toplam enerji kaynaklarının %80'i fosil yakıtlardan karşılanmaktadır. Bu fosil kökenli kaynakların 1/4'ünden daha fazlası da doğalgazdır. Tüketilen enerjinin yaklaşık olarak %24'ü doğalgaz tarafından karşılanmaktadır.

Yeryüzünde ispatlanmış doğalgaz kaynaklarının toplamı 180 trilyon metreküp kadardır. Bu doğalgaz rezervleri 60 yıl yetecek seviyededir. Bu doğalgaz rezervlerinin de %75'i Rusya ve Ortadoğu Bölgesinde bulunmaktadır. Doğalgaz rezervleri de petrol kadar olmasa da belirli alanlarda daha fazla yoğunlaşmaktadır. Rezervler bakımından Rusya'nın diğer ülkelere göre büyük bir üstünlüğü bulunmaktadır. Çünkü Rusya rezervler bakımından kendisinden gelen İran'a göre iki kat daha fazla doğalgaz rezervine sahiptir ve Rusya'nın da doğalgaz alanında esas hedefi doğalgaz OPEC'i oluşturmaktır diyebiliriz. Çünkü Rusya dünya doğalgaz üretiminde en önde gelen devlettir.

Doğalgazda "rezerv-üretim-tüketim" ilişkileri değerlendirildiğinde bazı bölgeler veya devletler doğalgaz talebinin karşılanmasında kendisine yetebilecek seviyeyken, bazı ülkeler ise doğalgazda dışa bağımlıdır. Örneğin, ABD dünya doğalgaz tüketiminin %22'sini gerçekleştirmektedir. Ancak dünya doğalgaz üretimindeki %19.6'lık payı göz önüne alındığında, ABD'nin doğalgazda dış bağımlılığının çok yüksek olmadığı sonucuna varabiliriz. Bunun tam tersi bir durum ise AB için söz konusudur. AB dünya doğalgaz üretiminin %6.2'sini, dünya tüketiminin ise %16.2'sini gerçekleştirmektedir. Çin için ise bu rakamlar daha çok küçük boyutlardadır. Burada yani doğalgaz rezerv-üretim-tüketim ilişkisinde dışa bağımlılık bakımından asıl önemli olan özne AB'dir. Çünkü AB hem üretim-tüketim ilişkisi bakımından, hem de dışa bağımlılıkta ağırlıklı olarak kime bağımlı olması bakımından çok riskli bir konumdadır. AB doğalgazda ürettiğinden çok daha fazlasını tüketmektedir. Dışa bağımlılıkta ise neredeyse yarı yarıya Rusya'ya bağımlıdır. Bu durum da AB'yi doğalgaz talebinin karşılanması durumunda tıpkı Rusya-Ukrayna krizlerinde olduğu gibi yeri ve zamanı geldiğinde çaresiz durumda bırakmaktadır.

Doğalgaz konusunda bir diğer önemli husus ise özellikle gelişmekte olan ülkelerin doğalgaz talebindeki artıştır. Dünyada doğalgaz tüketimi 2008'de %2.5

civarında arttı. Bu artış, son 10 yılın ortalamasından daha az. Tüketimdeki en büyük artış, yıllık %15.8 ile Çin'den geldi. Global olarak doğalgazın toplam enerji tüketimindeki payı ülke bazında ortalama %24.1 oldu.⁹⁵ Çin'in doğalgaz tüketimindeki artışın bu kadar hızlı olması, doğalgaz dengesindeki durumu ne şekilde etkilediği veya etkileyeceği son yıllarda tartışılan bir konudur. Ancak şu açıktır ki; Çin, enerji pazarında hızla yer almaya ve büyümeye başlamıştır. Ayrıca bu durum doğalgaz arz eden ülkeler ve bu ülkelerle olan Çin'in ilişkileri bazındaki durum kompleks bir hal almıştır. Doğalgaz tüketiminde sadece Çin'de değil, ABD'de de %3.9 oranında bir artıştan bahsedebiliriz.

Dünyada bu şekilde yapılan üretim-tüketim ilişkilerinin yanında doğalgazın ticaretinin nasıl yapıldığına da çok kısa bir şekilde değinmek gerekmektedir. Dünya doğalgaz ticareti ağırlıklı olarak boru hatları üzerinden yapılmaktadır. Boru hatlarının bulunmadığı yerlerde veya boru hatlarıyla doğalgazın bir başka devlete ulaştırılmasının mümkün olmadığı hallerde de doğalgaz LNG yani sıkıştırılmış doğalgaz şeklinde satışı veya iletimi yapılmaktadır. LNG ticareti 2010 yılı rakamlarına göre dünya doğalgaz ticaretine oranı %29-30 seviyesindedir.

Dünya doğalgaz rezervleri daha önce de değinildiği gibi petrol rezervlerine göre daha geniş bir alana yaygındır. Dünya doğalgaz rezervlerinin dağılımı kısaca şu şekildedir:

-Kuzey Amerika Bölgesinde 8.5 tcm doğalgaz rezervi bulunmaktadır ve bu rezervler dünyanın toplam doğalgaz rezervlerinin %4.8'i kadardır.

-Latin Amerika Bölgesinde toplam olarak 6.4 tcm doğalgaz rezervi bulunmaktadır ve dünya toplam doğalgaz rezervlerine oranı %3.6'dır.

-Avrupa'nın toplam doğalgaz rezervi 4.9 tcm kadardır ve bu rezervler dünya toplam doğalgaz rezervlerinin %2.8'i kadardır.

⁹⁵ "BP Enerji İstatistikleri Raporu 2009", 24 Eylül 2009, <http://www.bp.com/genericarticle.do?categoryId=9018433&contentId=7056675>, (13 Mayıs 2010).

-Afrika Bölgesinde toplam 14.1 tcm doğalgaz rezervi bulunmaktadır ve bu rezervler dünya toplam doğalgaz rezervlerinin %8'i kadardır.

-Ortadoğu Bölgesinde toplam 71.8 tcm doğalgaz rezervi bulunmaktadır ve bu rezervler dünya toplam doğalgaz rezervlerinin %40.7'si kadardır.

-Hazar Bölgesini de içine alan Asya'da toplam 57.9 tcm doğalgaz rezervi bulunmaktadır ve bu rezervler dünya toplam doğalgaz rezervlerinin %32.8'i kadardır.

-Dünyanın geriye kalan yerlerinde yani bölgelerinde de 12.9 tcm doğalgaz rezervi bulunmaktadır ve bu rezervler dünya toplam doğalgaz rezervlerinin %7.3'ü kadardır.

Ortadoğu Bölgesinde rezerv bakımından, Hazar Bölgesini de içine alan Asya devletlerine göre daha fazla rezerv bulundurmasına rağmen, Ortadoğu Bölgesinde İran hariç, geriye kalan bölgelerde doğalgaz rezervleri dağınık bir halde bulunmaktadır. Bu yüzden devletler bazında Rusya doğalgaz rezervleri bakımından ön plana çıkmaktadır. Rusya rezervler bakımından üstünlüğünü doğalgaz üretim alanında da göstermektedir. Ayrıca doğalgaz ticaretinde veya diğer adıyla ihracatında Rusya, çok büyük doğalgaz boru hatlarına sahip olmasının avantajlarını da yaşamaktadır. Buna bir de Rus doğalgaz devi Gazprom'u da eklersek Rusya'nın doğalgazdaki hegemonyasını daha iyi bir şekilde anlatabiliriz. Bu da Rusya'nın doğalgaz alanında rezerv-üretim ilişkilerinde diğer devletlere göre ne kadar önde olduğunu göstermektedir. Ayrıca Rusya'nın dünya doğalgaz ticaretindeki bir diğer artışı da, ürettiği miktarın hatırı sayılır bir miktarını ihraç edebilme kapasitesine sahip olmasından kaynaklanmaktadır.

Doğalgaz alanında İran da son yıllarda büyük bir atılım içerisindedir. Bunda en büyük kanıt ise İran sanayisinde petrolün payının düşmesi ve doğalgazın payının artmasıdır. Son yıllarda İran'da doğalgazın İran enerji ihtiyacındaki payı yaklaşık olarak %63'lük bir oranda artmıştır. Özellikle İran'daki Katar'a çok yakın olan Güney Pars Bölgesi İran'ın doğalgaz alanlarında en önemli sahalarından biri olarak dikkat çekmektedir.

Tekrar Rusya'ya dönecek olursak Rusya için doğalgaz yaşamsal bir çıkar anlamına gelmektedir. Rusya için enerji güvenliği; doğalgaz üretimi ve boru hatlarıyla dağıtım sektöründeki üstünlüğünün korunması anlamına gelmektedir. Bunun için giderek daha fazla devletçi politikalar izlemektedir. Dünya doğalgaz rezervlerinin %25'ini elinde bulunduran Rusya'nın doğalgaz tekeli Gazprom, 150.000 kilometrelik boru hattı ağı ile sadece eski SSCB'nin içindeki enerji trafiğini değil, Doğu Avrupa'nın gaz tüketiminin %35'ini sağlamasıyla da özel bir önem taşımaktadır.⁹⁶

Dünya doğalgaz tüketimi de uluslararası doğalgaz parametreleri açısından dikkat çekici bir konudur. Dünya doğalgaz tüketimi hızla artış göstermekte olup, doğalgaz tüketiminin dünya enerji kaynakları tüketimi içerisindeki payı da yükselmektedir. Doğalgaz talebi de bunu takiben birçok bölgede yoğun bir şekilde artış göstermektedir. Bu talep artışını da gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler sağlamaktadır. Tekrar doğalgazın tüketimi konusuna dönecek olursak, doğalgaz tüketimi en fazla Avrupa'da olmaktadır. Doğalgaz tüketiminde Avrupa'yı Kuzey Amerika ülkeleri, Asya-Pasifik ülkeleri, Ortadoğu ülkeleri, Orta Amerika ve Güney Amerika ülkeleri ve son olarak da Afrika ülkeleri izlemektedir. .

Rezervler bakımından ve rezerv-üretim oranları bakımından doğalgaz petrole göre daha az kritik bir durumdadır. Bölgeler itibariyle rezerv-üretim oranına ilişkin bilgiler ise aşağıda yer almaktadır. Söz konusu olan rezervler kullanım süresini göstermektedir;

- Ortadoğu 100 yıldan fazla,
- Afrika 86 yıl,
- Eski Sovyet Cumhuriyetleri 80 yıl,
- Güney ve Orta Amerika 72 yıl,
- Kuzey Amerika 10 yıl,

⁹⁶ Naci Bağraç, "Küresel Enerji Politikaları ve Türkiye", 4 Şubat 2010, <http://www.avsam.org/tr/a1909.html>, (14.03.2010).

-Avrupa 18 yıl,

Dünya için söz konusu oran 61 yıldır. Bu oran petrol için ise 40 yıl seviyesindedir.⁹⁷

Doğalgaz dünya enerji pazarındaki bu parametrik değerleriyle önemini bir kere daha kanıtlamaktadır. Özellikle son yıllarda yaşanan doğalgaz krizleri, doğalgazın ne kadar stratejik bir enerji kaynağını olduğunu bir kere daha herkese kanıtlamıştır. Bundan dolayı doğalgazın güvenli bir şekilde temini, ulaştırılması, ticareti ve üretimi devletler için ve bu devletlerin enerji güvenlikleri/kendi güvenlikleri için son derece ciddi bir konu haline gelmiştir. Ancak şu da belirtilmelidir ki; gaz kaynakları 2030'a kadarki talep artışını planlama görüşmeleri için oldukça yeterlidir.⁹⁸ Yani halihazırdaki doğalgaz kaynakları dünya doğalgaz talebini karşılamak için yeterli seviyededir. 2030'dan sonraki dönem için ise durum daha karışık bir hal almaktadır. Bu durum da devletlerin doğalgaz için talep güvenliği açısından ve genel olarak enerji güvenliği açısından sorun oluşturmaktadır.

Doğalgaz sektöründe fiyatlar politik, teknik, ekonomik, ticari ve sosyal faktörler gibi etkenlerden etkilenmektedir. Ayrıca doğalgaz piyasaları özellikle devletler tarafından yönetilmeye çalışılırken, özel sektöre çok fazla inisiyatif verilmek istenmemektedir. Bunun en büyük nedeni ise doğalgaz sektöründe taşıma maliyetlerinin yüksek yatırımlara neden olmasından kaynaklanmaktadır. Bundan dolayı da doğalgaz alımı ve satımı özel şirketler aracılığıyla veya serbest piyasada değil, devletlerarası ikili anlaşmalar çerçevesinde yapılmaktadır. Bu doğalgaz anlaşmaları ve anlaşmalardan doğan alım-satım işlemleri büyük bir gizlilik çerçevesinde yürütülmektedir. Son yıllarda doğalgaz piyasasının bu kadar büyümesinin ve önem kazanmasının nedeni özellikle Çernobil faciasından sonra devletlerin nükleer enerjiyi tehlikeli bir yol olarak görmelerinden kaynaklanmıştır. Ayrıca doğalgazın temiz ve çevreye zarar vermeme özelliği de uluslararası piyasalarda doğalgaza sempati ile bakılmasını sağlamıştır. Doğalgazın bir diğer önemli özelliği ise mevcut rezervler bakımından sadece belirli kısmının uluslararası ticarete işlem görmesidir. Devletler doğalgazı daha çok kendi

⁹⁷ "Dünya Doğalgaz Rezervleri Tüketimi ve Muhtemel Gelişmeler", <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/KonjokturIzlemeDb/dgg.doc>, (14.03.2010), s. 1-2.

⁹⁸ IEA, **World Energy Outlook 2006**, s. 114.

içlerinde tüketmektedir. Doğalgazın uluslararası ticarete konu olan kısmı, üretilen enerjini 1/4 'inden bile daha az bir rakamı ihtiva etmektedir. Bunun en önemli istisnası ise Rusya'dır. Rusya ürettiği doğalgazın hatırı sayılır bir miktarını uluslararası ticarete konu etmektedir. Bunun Rusya açısından hem ekonomik hem de siyasal getirileri mevcuttur. Rusya'nın doğalgazın uluslararası ticaretinde tekelleşme eğilimleri ve faaliyetleri de devam etmektedir.

Doğalgazın uluslararası boyutu açısından zikredilmesi gereken son konu dünyada bulunan doğalgaz şirketleridir. Bu konuda Gazprom, diğer doğalgaz şirketlerine göre açık ara önde gitmektedir. Gerek doğalgaz rezervleri bakımından, gerek üretim miktarı bakımından ve gerekse de doğalgazdan elde ettiği gelir bakımından Gazprom şirketi diğer doğalgaz şirketlerinin çok önünde bulunmaktadır. Gazprom'un yanında Neftogaz, ENI, ve Ruhrgas şirketleri de dikkat çeken diğer şirketlerdir. Ancak daha önce de belirtildiği gibi doğalgaz sektöründe şirketler bazında değil, devletler bazında inceleme yapmak çok daha yararlı olacaktır ki; dünyanın en büyük doğalgaz şirketi olarak ismi geçen Gazprom şirketinin hisselerinin çoğunluğu da Rusya devletinin elindedir.

3.2 ENERJİ GÜVENLİĞİ VE ESASLARI

Günümüz uluslararası ilişkiler konjonktüründe üzerinde yoğun bir şekilde tartışılan ve bu konuda devletler de dahil olmak üzere birçok aktörün üzerinde uğraş verdiği konuların başında enerji güvenliği gelmektedir. Enerji güvenliği kavramına genel olarak iki farklı yaklaşım bulunmaktadır. Bu yaklaşımlardan biri enerjiye, diğeri de güvenliğe ağırlık vermektedir. Enerji güvenliğinin enerji ağırlıklı tanımı, enerji kaynaklarının bulunabilirliği, erişilebilirliği ve kabul edilebilirliği kavramını içine almaktadır. Enerji güvenliğinin, güvenlik ağırlıklı tanımı ise enerji arama, geliştirme, üretim, iletim, çevrim, dağıtım, pazarlama ve tüketim aşındaki tesislerin her türlü saldırıya karşı fiziki olarak korunması anlamını içermektedir.⁹⁹

Enerji güvenliğinin pek çok tanımıyla karşılaşılabilmektedir. Bunlardan bazıları şunlardır:

⁹⁹ Cenk Sevim, "Geçmişten Günümüze Enerji Güvenliği ve Paradigma Değişimleri", **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Yıl. 7, Sayı. 13, Mayıs 2009, s. 93.

-Enerji Güvenliği; enerjinin sürekli olarak güvenilir, temiz ve çeşitli kaynaklardan/ülkelerden uygun miktarlarda ve uygun fiyatlarda sağlanması ve yüksek verimlilikte tüketilmesi,

-Enerji Güvenliği; yeterli miktarlardaki enerji kaynaklarına tutarlı fiyat ve istikrarlı bir kaynaktan, fiili olarak tehdit altında olmayan ulaşım imkanları vasıtasıyla (boru hattı, uygun deniz yolları vs.) ve adil dağıtım çerçevesinde erişilebilmesi,

-Enerji Güvenliği; dünyadaki enerjinin akılcı ve tasarruflu kullanılması,

-Enerji Güvenliği; ekonominin ihtiyacı olan enerji hizmetlerinin devamlı olarak bulunabilmesi diye tanımlanabilir.¹⁰⁰

21. yüzyılda dünyamızda enerji güvenliği konusunda uygulanabilecek en uygun senaryo, çok taraflı enerji güvenliği modelidir. Bu modele göre dünyadaki enerji tüketiminin azaltılması öngörülmektedir. Yerel enerji kaynaklarının üretimine ağırlık verilecektir. Özellikle kalkınmakta olan ülkelerde tüketimin azaltılması için çeşitli yöntemler denenecektir. Kyoto Protokolü gibi kısıtlama mekanizmalarına başvurulabilir. En iyi çözüm, ülkelerin dış alımlarını mümkün olduğunca azaltıp yerel çözümlere ağırlık verilebilir.¹⁰¹ Öte yandan, Hazar'da yaşanan gelişmelerin dünyanın bugünkü ve gelecekteki enerji güvenliğine önemli etkileri olmakla birlikte, Hazar kaynaklarının küresel enerji arzı ve güvenliği üzerindeki etkisi fazla abartılmamalıdır.¹⁰² Batılı bakış açısına göre, Hazar Denizi Bölgesinin önemli bir küresel enerji kaynağı olarak ortaya çıkması enerji güvenliğinin gelişimine katkıda bulunacak, fakat Hazar enerji arzı Batı'nın güvenliği ve refahı için kritik öneme sahip olmayacak ya da potansiyel bir stratejik zayıflık teşkil etmeyecektir. Kısaca Batı'nın Hazar petrollerine erişimi stratejik açıdan hayati önem taşımamaktadır. Daha ziyade, Batı'nın bölgedeki olası çatışmaların petrol akışını engellememesi, açıkça düşman hiçbir devletin petrol üzerinde tekele sahip olmaması, ABD ve Avrupa şirketlerinin petrol gelişimi karından pay alabilme ve hiçbir ülkenin bölge boru hatları üzerinde tekel kuramaması

¹⁰⁰ Sevim, a.g.m., s. 93-94.

¹⁰¹ Sevim, a.g.m., s. 104.

¹⁰² Mehmet Ögütçü, "Hazar Enerji Kaynakları: Jeopolitik Dengeler, Yatırım Gereksinimleri ve Hukuki Uyuşmazlıklar", **Küresel Politikada Orta Asya: Avrasya Üçlemesi I**, Mustafa Aydın (drl.), Ankara: Nobel Yayınları, 2005, s. 276.

hususlarında çıkarları söz konusudur.¹⁰³ Örneğin petrol konusunda, rezerv-üretim potansiyeli değerleri ele alındığı takdirde OPEC, dünya petrol piyasalarının ve enerji güvenliğinin kontrolünü, ciddi bir biçimde etkileyecek en önemli oyuncularından birisidir. Dünyada küreselleşme sürecinde sadece bir devletin dünya enerji güvenliğini veya bölgesel enerji güvenliğini sağlaması mümkün değildir. Zaten bundan dolayı yukarıda enerji güvenliği için çok taraflı bir model oluşturulmalıdır fikri ortaya atılmıştır. Bunu sağlayabilmek için çeşitli aktörlere ihtiyaç vardır. Bu aktörler de sadece bir devletten veya belirli bir bölgeden olması olumlu bir sonuç vermesini sağlamayacaktır. Çünkü enerji güvenliği günümüzde global bir boyut halini almıştır. Örneğin doğalgazda Rusya'ya aşırı bir bağımlılık enerji güvenliği açısından büyük bir tehlikedir. Bu tekelci durum, kendisini sadece doğalgaz ticaretinde değil, fiyatlandırma politikalarında bile göstermektedir. Bu durum, yani doğalgaz hegemonyası durumu petrol için de OPEC'te belirgin olarak görülmektedir. OPEC enerji güvenliği ciddi bir biçimde etkileyecek ifadesine yer verirken, bu etkinin OPEC'in tutumuna göre olumlu ve olumsuz bir etki uyandıracığının da belirtilmesi gerekmektedir. Bunun için dünya enerji pazarında tekelci faaliyetlerden kaçınılmalıdır. Bunun yerine dünya enerji yollarının çeşitlendirilmesi gerekmektedir. Bir ülkenin diğer bir ülkeye veya belirli bir bölgeye olan tekelci yaklaşımının kırılmasının bir yolu da dünyadaki enerji yollarının çeşitlendirilmesidir.

Enerji güvenliğinin kendi içinde yaşadığı ve enerji güvenliği sorunlar olarak da geçen bir dünyada bir takım sorunlar bulunmaktadır. Bunlar:

- Artan ithalat bağımlılığı,
- Jeopolitik& terörizm,
- Sınırlı kaynaklar,
- Yatırım engelleri,
- Yüksek&uuk enerji fiyatları,

¹⁰³ Ögütçü, a.g.m., s. 277.

-Altyapı güvenilirliği.¹⁰⁴

Enerji güvenliğine yönelik ana tehdit dünya enerji pazarındaki güvensizlikten kaynaklanmaktadır. Bu güvensizlik farklı gelişme modellerini temsil eden; enerji kaynakları ihracatçıları ile bu kaynakları ithal eden iki grup ülkenin kavramı algılamalarındaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Enerji tüketicileri istikrarlı kaynaklar ve ulaşılabilir fiyatlar arzu ederken, ihracatçılar enerji ihracatları için istikrarlı talep ve fiyat arzu etmektedirler.¹⁰⁵ İhracatçılar enerji zirvesinin üç ana evresinde tam bir kontrole sahip olmak istemektedirler: ayrıştırma, taşıma ve dağıtım. İhraç ettikleri maddenin tüm faydalarını elde etmeye, ulusal enerji sektörü üzerindeki kontrolü ellerinde tutmaya, petrolden elde ettikleri kazancı ülke içindeki modernizasyon çalışmalarında ve proaktif dış politika oluşturmak için kullanmaya çalışmaktadırlar.¹⁰⁶

Dünya Ticaret Merkezine (WTO) 11 Eylül 2001’de yapılan terörist saldırılar ve diğer çatışmalar, enerji sağlama güvenliğindeki beklentileri etkilemekte ve ani fiyat artışlarına neden olmaktadır.¹⁰⁷ Özellikle 11 Eylül sonrasında artan uluslararası terör ve bu terörist faaliyetlerin dünyada çok ciddi boyutlara ulaşması aktörlerin enerji güvenliği algılamalarında uluslararası işbirliği ihtiyacını arttırmış ve bu işbirliği düşüncesi devletlerle beraber, uluslararası örgütlerin ve diğer uluslararası kuruluşların da gündemine yerleşmiştir. Örneğin IEA, enerji güvenliğini sağlamak ve geliştirmek, uluslararası ortamda akılcı enerji politikaları oluşturulmasına katkıda bulunmayı amaç edinmiş ve bunun yanı sıra enerji ve çevre politikalarının entegre olmasına yardımcı olmak amacıyla 1974 sonrasında OECD bünyesinde faaliyete geçen bir kuruluştur. IEA başlangıçta sadece petrol tedarikindeki acil durumlara tedbir koordinasyonunu sağlamak amacıyla oluşturulmuştur. Ancak kuruluş ilerleyen dönemlerde enerjinin güvenliği ve çevrenin güvenliği gibi konularla da ilgilenmeye başlamıştır. Zaten enerji güvenliği ile çevrenin güvenliğini birbirinden ayırarak ele almak ve açıklamaya açıklamak pek doğru bir yaklaşım değildir. Özellikle AB’nin enerji güvenliği çalışmalarında çevrenin

¹⁰⁴ Michael Smith, “An Analytical Perspective”, Hugo McPherson ve diğerleri (Ed.), **Emerging Threats to Energy Security and Stability** içinde (13-32), Netherlands: Springer, 2005, s. 25.

¹⁰⁵ Bakhtiyar Mirkasymov, “Asya ve Orta Doğu’da Rus Dış Politikası”, Süha Tanyeri (Ed.), **Beşinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri Orta Doğu; Belirsizlikler İçinde Geleceği ve Güvenlik Sorunları** içinde, (87-101), Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2008, s. 96.

¹⁰⁶ Mirkasymov, a.g.m., s. 96.

¹⁰⁷ Bayraç, a.g.m., <http://www.turksam.org/tr/a1156.html>, (11.11.2009).

güvenliğinin de enerji güvenliğine paralel bir yürütülmesi bu konuda verilebilecek en iyi örneklerden biridir.

Enerji güvenliği sadece bir tarafı bağlayan bir durum değildir. Enerji güvenliği arz eden, talep eden ve bu ülkeler arasındaki geçiş ülkesi veya enerji transit ülkesi dahil bütün tarafları ilgilendiren bir konudur. Aslında enerji güvenliği her ülkenin enerjiyi elde edebilmesi anlamına gelmektedir. Bu özellikle petrol bazında çok önemli bir konudur. Ayrıca enerji güvenliğinin içinde enerji verimliliği de önem teşkil eden bir konudur. Yani enerjiden mümkün olduğunca en iyi şekilde verim almak ve buna göre az tüketip bunu arz eden ülkelere de yardımcı olmak enerji verimliliği bakımından göz önünde bulundurulması gerekir. Öncelikle anlam kargaşasına yol açmamak için enerji güvenliğinin enerji arz güvenliği ile aynı anlama geldiğini belirtmekte fayda vardır. Enerji arz güvenliği enerji kaynaklarının fiziksel açıdan kesintisiz bir şekilde ana üreticiden son tüketiciye, uygun ve makul fiyatlarla ulaşması demektir. Bu tanımdan da anlaşılacağı gibi enerji arz güvenliğinin garanti altına alınması sivil yöntemler gerektiren bir durumdur. Mecbur kalmadıkça askeri yöntemlere başvurulmaması yönünde bir anlayış mevcuttur. Bu bağlamda enerji arz güvenliğini politik, ekonomik ve çevresel olmak üzere üç boyutta incelememiz yerinde olacaktır.

-Politika bağlamına bakıldığında, enerji arz güvenliğinin garanti altına alınması ancak üretici ve tüketici arasında kurulabilecek, güçlü bir enerji işbirliğiyle mümkündür.¹⁰⁸

-Ekonomik olarak bakıldığında enerji güvenliği rekabetçi, açık, istikrarlı ve güven veren bir enerji piyasası anlamına gelmektedir.

-Enerji güvenliğine çevre düzleminde bakıldığında ise daha az karbondioksit/sera gazı üreten enerji kaynakları tüketmek ve enerji verimliliğini ve tasarrufunu arttırmak anlamında kullanılmaktadır.

Dünyada yaşanan iç savaşlar, terörizm olgusu, enerji piyasalarındaki tekelleşme isteği, bazı ülkelerin nükleer programlarını devam ettirmedeki ısrarları ve

¹⁰⁸ Bülent Aras ve Arzu Yorkan, “Avrupa Birliği ve Enerji Güvenliği: Siyaset, Ekonomi ve Çevre”, Stratejik Rapor No:13, Aralık 2005, http://www.tasam.org/images/pdf_raporlar/abenerji_rapor.pdf, (21 Haziran 2010), s. 6.

devletlerarası bazı krizler günümüzde enerji güvenliğini tehdit eden unsurlardır. Özellikle son dönemlerde artan terörist faaliyetler, korsanlık faaliyetleri ve bazı devletlerin tekelleşme istekleri uluslararası alanda enerji güvenliğini sekteye uğratmıştır. Bu yüzden enerji güvenliği, ülkelerin politikaları ve hedefleri arasında önemli bir yer tutmaktadır. Dolayısıyla 21. yüzyılda enerji güvenliğinin kesinlikle ülke enerji güvenliğiyle eş anlama geleceğinin altını çizmek gerekiyor. Bu yüzden, yeni dönemde, değişimleri görebilen, bu değişimlere ayak uydurabilen ve bütün kurum ve kuruluşlarıyla eşgüdüm halinde davranabilen ve en önemlisi kendi çıkarlarına uygun stratejiler geliştirebilen ülkeler bu geçiş döneminden daha avantajlı çıkacaktır.¹⁰⁹ Dolayısıyla 21. yüzyıl enerji güvenliğini ikiye bölerek incelemekte yarar var; birincisi enerji ağırlıklı diğeri de güvenlik ağırlıklı. Güvenlik ağırlıklı enerji güvenliği hepimizin anladığı anlamdaki fiziki güvenliktir, yeni boru hatlarının, istasyonların, depolama tesisleri gibi altyapının, her türlü kötü amaçlı saldırıya karşı korunması anlamındadır. Bu konuda güvenlik güçleri zaten ellerinden geleni yapmaktadır. Bizim için asıl önemli olan enerji ağırlıklı enerji güvenliğidir. Bunu da üç farklı anlamda ele almak gerekiyor. Geçen yüzyılda enerji piyasalarına tüketiciler daha fazla hakim olduğundan enerji güvenliği dediğimiz zaman anlaşılan tek şey arz güvenliğiydi. Yani bir ülkenin kalkınması için gerekli olan yeterli miktardaki kalite ve çevre dostu enerjinin makul fiyatlarla ve kesintisiz olarak sağlanması.

Enerji arz güvenliği ne kadar önemliyse; enerji nakil güvenliği transit ülkeler için ki- Türkiye ve Ukrayna bu ülkeler arasında en önemli iki ülkedir- o kadar önemli olduğunu, gelirlerinin birçoğunu ürettikleri enerjiden kazandıkları parayla elde eden ülkeler için de önemi o kadar büyüktür. Dolayısıyla yeni enerji güvenliğini; enerjinin üretimi, iletimi ve tüketimi faaliyetleri kapsamında, enerji arzı, nakli ve talebinin, yeterli miktarlarda ve kaliteli olarak, makul maliyet/fiyatlarla, kesintisiz ve çevreye duyarlı biçimde gerçekleştirilmesi olarak tarif edebiliriz.¹¹⁰ Bugün ulusal kaynakları yetersiz ülkeler, gereksindikleri enerjiyi zamanında, kesintisiz ve güvenli şekilde sağlamak için sürekli yeni arayış içindedirler. Bu süreçte öne çıkan unsur, her ne pahasına olursa olsun ucuza kaynak temin etmek değil, ulusal ekonomilerin herhangi bir kesinti

¹⁰⁹ Ediger, a.g.m., <http://www.v-energy.net/makaleler/dgd2.pdf>, (16 Mayıs 2010), s. 3.

¹¹⁰ Ediger, a.g.m., <http://www.v-energy.net/makaleler/dgd2.pdf>, (16 Mayıs 2010), s.3.

yaşanmaksızın üretime devam edebilmeleri için ihtiyaç duyulan enerjinin, güvenli taşıma sistemleri ve güzergahları yoluyla ülkeye ulaştırılmasıdır. Bu anlamda enerji arz güvenliği meselesi, 21. yüzyıla damga vuracak en önemli politika değişkene olacaktır.¹¹¹ Fosil yakıt ithalatçısı devletler, petrol ve doğalgazda arz güvenliğini sağlamaya giderek artan ölçüde dikkat etmektedirler. 1990’larda Çin ve Hindistan gibi dev nüfuslu iki ülkenin hızla sanayileşerek önemli enerji tüketicileri haline gelmeleriyle, bu konuda rekabet kızışmıştır.¹¹² Bu rekabet; geleceğin güvenlik ortamının oluşmasında rol oynayacak ana trendlerinden birisi, artan enerji ihtiyacının yol açacağı rekabet ve güç mücadeleleri olacaktır. Dünyada devletlerarası açık ve örtülü çatışmaların temel nedenlerinden belki de en öncelikli geleni azalan kaynakları kontrol altına alma çabasıdır. Bu mücadele özellikle doğal enerjiye sahip olan coğrafyalar ve bunların ulaşımını kontrol eden hatlar üzerinde olmaktadır. Sanayi Devriminden itibaren enerji kaynaklarına sahip olmak, üretimini elinde tutmak ve taşıma güzergahlarını denetim altında bulundurmak ve bu uğurda uluslararası mücadelede başarılı olmak devletlerin temel amaçları arasında olmuştur. Enerji güvenliği hem gelecekte enerji şokları olma ihtimali hem de dışa bağımlılığın artması ile ilgilidir.¹¹³

Enerji alanında özellikle son dönemlerde alternatif enerji bölgelerinin önemi artmaktadır. Giderek önemi artan bu bölgelerden birisi de Hazar Bölgesidir. Hazar Bölgesine olan önemin giderek artmasının ardında, iki tarihsel olayın önemli katkısı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi; bölge kaynakları üzerinde Sovyet egemenliğinin kırılmasına yol açan Sovyetler Birliği’nin dağılmasıdır. İkincisi ise, 11 Eylül 2001’de ABD’yi hedef alan terörist saldırılardır. 11 Eylül sonrası Ortadoğu’daki istikrarsızlık, ülkelerin ihtiyacı olan enerji kaynaklarının sürekli emniyetli ve ucuz olarak temin etmesini tehdit etmektedir. Bu da Ortadoğu’ya alternatif kaynak arayışını arttırmıştır.

¹¹¹ Cenk Pala, “BTC ve Enerji Arz Güvenliği”, http://www.emo.org.tr/ekler/90b12368f262b0a_ek.pdf?dergi=463, (16 Mayıs 2010), s. 1.

¹¹² Boğaziçi Üniversitesi-Tüsiad Dış Politika Forumu, “ABD Bülteni Son Gelişmeler”, 31 Mart 2007, http://www.dispolitikaforumu.org/index2.php?option=com_docman&task=doc_view&gid=133&Itemid=20, (16 Mayıs 2010), s. 1.

¹¹³ Sait Yılmaz, “Enerji Güvenliği”, <http://www.busam.beykent.edu.tr/resimy/yilmaz-haziran.pdf>, (14 Mayıs 2010), s. 1.

Bu nedenle Hazar'daki politikalar Ortadoğu gibi petrol ve doğalgaz yörüngesinde şekillenmektedir.¹¹⁴

Dünyada enerji kaynakları için ulaşılabilir olması, bulunabilir olması ve bunun kabul edilebilir olmasının devletler açısından önemi büyüktür. Ancak bazı devletler enerjiden yararlanma konusunda eşitsizlik yaratmaktadırlar. Bu eşitsizlik de enerji açısından özellikle oluşturulan sistemin sürdürülebilirliği ve kabul edilebilirliği açısından büyük sorunlar yaratmaktadır. Bu sorunlar da dünya enerji sisteminde büyük bir güvensizlik ortamı yaratmaktadır. Bu güvensizliği ortadan kaldırmak için sürdürülebilir enerji arzı yaratılmalıdır. Ancak daha önce de değinildiği gibi güvenli bir enerji arzının yanında güvenli bir enerji transit hatları da gereklidir. Çünkü güvenli bir arz ve güvenli transit hatlar enerjinin talebini de büyük ölçüde etkileyecek olan kavramlardır. Oluşabilecek enerji sorunlarına karşı farklı enerji kaynaklarına yönelmek, alternatif enerji kaynaklarını keşfetmek ve dışa bağımlılığı azaltmak(en azından sadece bir bölgeye veya bir devlete olan bağımlılığı azaltmak) enerji güvenliğinin geleceği ve devletlerin milli güvenliği açısından zamanla bir amaç haline gelmektedir. Bunun için de devletlerin enerji ihtiyacını karşılarken çeşitli çalışmaları göze çarpmaktadır. Bu çalışmalar:

-Stratejik enerji kaynakları için depolama faaliyetlerinin yapılması,

-Enerji verimliliği ve tasarrufunun temel hedeflerden biri haline gelmesi,

-Stratejik enerji kaynakları için enerji talebini karşılayan tedarikçi devlet sayısının artırılması,

-Kullanılabilir enerji sayısının artırılması ve farklı enerji kaynaklarından yararlanılması, enerji güvenliği açısından büyük bir yarar sağlamaktadır.

Enerji güvenliği açısından jeopolitik risklerin de dikkate alınması gerekir. Özellikle Ortadoğu Bölgesi açısından bu anekdot geçerlilik kazanmaktadır. Bölgedeki istikrarsızlık, bölgede bulunan devletler-arasındaki gerilim ve anlaşmazlık, terörizm ve

¹¹⁴ Gökhan Bayraktar, "Hazar'daki Jeopolitik Mücadelenin Türkiye'nin Enerji Güvenliğine Etkileri", **Stratejik Öngörü**, Sayı. 11, 2007, s. 84.

vb. engeller arasında bulunmaktadır. Hatta bu risklere korsanlık faaliyetleri ile eklenebilir. Bu riskler göz önüne alındığında güvenli bir enerji temini için devletlerarası dayanışma şart gözükmemektedir. Ancak realist bir perspektiften bakıldığında ve bu perspektifin belki de en önemli argümanı olan ulusal çıkar okumaları bazı durumlarda dayanışmayı azaltmasına rağmen yine de başta AB olmak üzere enerji alanında bu dayanışma düşüncesine veya dayanışma platformlarına yeni bir boyut eklenmiştir. Burada bahsedilen dayanışmayı bir işbirliği olarak anlamak mümkündür. Enerji işbirliğini geliştirmede kabul gören hukuki bir yapının oluşturulması ihtiyacı sonunda hazırlanan Enerji Şartı Antlaşması, enerji sektörü ile sınırlı olarak, enerji işbirliğinin çeşitli yönlerini içeren, yatırım, ticaret, transit, rekabet, çevre, enerji verimliliği, uyuşmazlıkların çözüm yolları konusunda düzenlemeler getirmektedir. Enerji yatırımlarının teşvik edilmesi, korunması ve bu alandaki uyuşmazlık çözüm usulleri yanında uluslararası enerji güvenliğinin geliştirilmesinde de Enerji Şartı Antlaşması gündeme gelmekte ve önemli bir rol üstlenmektedir. Enerji transiti, siyasi, ekonomik, hukuki ve teknik boyutu olan kapsamlı ve önemli bir konudur. Sınır aşan enerji transitinde devletlerin ve yatırımcıların menfaatlerini korumak amacıyla bir takım açık uluslararası düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda, mevcut düzenlemeler içerisinde Enerji Şartı Antlaşması ve getirmiş olduğu transite ilişkin düzenlemeler gündeme gelmektedir.¹¹⁵ Enerji Şartı Antlaşması esas olarak beş alana odaklandığı ifade edilmektedir. Bunlar;

-Ulusal muamele veya en çok gözetilen ulus kaydı ilkesine dayalı olarak (hangisi lehte ise) enerji alanında yabancı yatırımların korunması ve teşviki,

-Enerji materyalleri, ürünleri ve enerji ile ilgili diğer teçhizatın DTÖ kurallarına dayalı serbest ticareti,

-Boru hatları ve şebekeler aracılığıyla enerjide transit serbestisi,

-Enerji verimliliğini sağlayarak enerji sisteminin çevre üzerindeki olumsuz etkilerinin azaltılması,

¹¹⁵ Esen Akıntürk ve Pınar Baklavacı, “Enerji Şartı Anlaşmasının Transite İlişkin Hükümleri”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 2009, Cilt. 5, Sayı. 18, <http://www.usak.org.tr/dosyalar/dergi/fYy5k0Qd6qFKJ0Lee4boOdd318T13K.pdf>, (18 Mayıs 2010), s. 1-2.

-Devlet- devlet ve/veya yatırımcı uyuşmazlıklarının çözüm usulleridir.¹¹⁶

Enerji Şartı Antlaşmasında transit özgürlüğü temelinde ayrımcılık yapılmaması argümanı konumuz açısından önem kazanmaktadır. Bu ayrımcılık fiyat konusunda, kaynak konusunda, enerjinin geçişi konusunda ve sebepsiz geçişe izin vermeme konusunda hepsini içeren hükümler getirmiştir. Böylece enerji transiti konusunda hukuki bir altyapının sağlanmasına çalışılmıştır.

Enerjinin naklinin güvenliğinde ve nakil uyuşmazlıklarında Enerji Şartı Antlaşması çözüm yolu sunmuştur. Buna göre;

-Antlaşma transit uyuşmazlıklarında özel uzlaştırma usulünü getirmektedir.(madde 7/7).

-Antlaşma madde 7/6'ya göre, transit devletleri, kendi alanlarından enerji materyalleri ve ürünlerinin geçişinden kaynaklanan uyuşmazlık durumunda madde 7/7'de yer alan uyuşmazlık çözüm usulleri sonuçlanmadan, söz konusu hususun özel olarak sözleşmede veya transiti düzenleyen diğer bir anlaşmada yer alması ya da uzlaştırıcının kararına göre izin verilmesi durumları hariç, enerji materyalleri ve ürünlerinin geçişini durduramayacak veya azaltamayacak, kendi kontrolünde olan bir kuruluşun durdurmasına ve azaltmasına izin vermeyecek veya azaltmayı talep etmeyecektir.¹¹⁷

Enerji güvenliğinin en önemli parçalarından birisi olan enerji transit veya enerji nakil güvenliği hukuki olarak bu şekilde garanti altına alınmak istenmiştir.

Enerji üzerinde kontrolün sağlanması ve enerjinin güvenliği tarih boyunca ve özellikle de 20. yüzyılda büyük mücadelelere neden olmuştur. Örneğin I. Dünya Savaşı enerji kaynaklarına erişim amacıyla gerçekleşen ve o güne kadar insanoğlunun bir savaşta görmediği kadar ölüme neden olan bir savaştır. Bunu takiben II. Dünya Savaşı da yine enerji kaynaklarına ulaşım amacıyla çıkmış olan bir savaştır. 1973 Petrol

¹¹⁶ Akıntürk ve Baklavacı, a.g.m., ,

<http://www.usak.org.tr/dosyalar/dergi/fYy5k0Qd6qFKJ0Lee4boOdd3I8T13K.pdf>, (18 Mayıs 2010). s. 5.

¹¹⁷ Esen Akıntürk ve Pınar Baklavacı, "Enerji Şartı Antlaşması", *İşletme Fakültesi Dergisi*, 2006, Cilt. 7., Sayı. 2., http://web.deu.edu.tr/isletme/ifddergi/web_files/7297113.pdf, (14 Mayıs 2010), s. 11.

Krizi ile enerji güvenliğinin önemi tüm dünyada daha çok anlaşılmaya başlanmıştır. 11 Eylül 2001 tarihindeki ABD'nin İkiz Kulelerine yapılan terörist saldırılar sonucunda ABD küresel bazda enerji güvenliği için çeşitli çalışmalara başlamıştır. Bütün bu olaylar ve gelişmelerden çıkarılacak sonuç, enerji bulunduğu ve ticari amaçlarla kullanıldığı dönemlerden beri insanlığa yön veren ve devletlerin politikalarını büyük ölçüde etkileyen bir etmen haline gelmiştir. Özellikle geçen bir asırlık süreçte yaşananlar bu argümanın temel dayanağı olarak gösterilebilir. Gün geçtikçe devletler “enerji güvenliği” kavramı etrafında enerjinin elde edilmesinden, nakline, kullanımına, fiyatına, erişimine, tasarrufuna ve verimliliğine kadar her aşamasını güvenli bir şekilde gerçekleştirmek istemektedir. Bu durumda enerjiyi, kendi güvenliği açısından ve devletler açısından büyük uğraşlar vermeleri gerektiren bir durum haline getirmiştir.

3.2.1 Enerji Güvenliğine Bir Örnek: Avrupa Birliği'nin Enerji Politikaları ve Avrupa Birliği'nin Enerji Güvenliği

Avrupa Birliği'nin enerji politikası çok eski bir politikadır. Başından itibaren AB'de enerji politikası, kömür için Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun (AKÇT), nükleer güç için Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nun (AAET) sorumluluğu altında olmuştur. Petrol, gaz ve elektriğin sorumluluğu ise Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) verilmiştir.¹¹⁸

AB dünya enerji tüketiminde önemli bir yer tutmakta ve günümüz itibariyle %50'lere varan ithalatıyla da (%60'ı petrol ve %40'ı doğalgaz) dünya petrol ve doğalgaz ithalatında birinci sırada yer almaktadır. Avrupa'da yerli üretim bugün olduğu gibi gelecekte de toplam talebi karşılayamaz hale gelecektir. Birleşik Krallık, Danimarka ve Hollanda'daki gaz rezervleri yeterli cevap veremediği gibi Kuzey Denizindeki petrol rezervlerinin de 2030-2050 yılları arasında tükeneceği tahmin edilmektedir. Bu durum Birliği daha da fazla bağımlı hale getirmektedir. Örneğin, projeksiyonlar 2020'de ithalatın petrol için %90 ve gaz için %70 olacağını göstermektedir.¹¹⁹

¹¹⁸ Ege, a.g.m., s. 5.

¹¹⁹ Aras ve Yorkan, a.g.m., http://www.tasam.org/images/pdf_raporlar/abenerji_rapor.pdf, (15 Haziran 2010), s. 5.

AB Enerji Politikası, rekabet gücü, enerji arzının güvenliği, çevrenin korunması arasında bir dengeye vararak, toplam enerji tüketiminde kömürün payını korumayı, doğalgazın payını arttırmayı, nükleer enerji santralleri için azami güvenlik şartları tesis etmesi ve yenilebilir enerji kaynaklarının payını arttırmayı hedeflemektedir. Enerji, Avrupa Birliği için stratejik öneme sahip bir konudur. AB'nin enerji ihtiyacı sadece 1990-2000 yılları arasında %10 artmıştır. 2000 yılı verilerine göre dünya enerji tüketiminin %15'i AB'ye aittir.¹²⁰

Enerji Politikası, ekonomik bütünleşmeye paralel bir biçimde, kademeli olarak gelişmiştir. Görüldüğü gibi enerji AB'nin en eski ortak alanlarından birisidir. AB enerji politikasının temelinde birey bulunmaktadır. Tüketicilere daha ucuz enerji, daha yüksek kalitede ve kesintisiz bir hizmet sağlaması AB Enerji Politikasının esas hedefini teşkil etmektedir.¹²¹ Aslında AB'nin bütün politikalarının temelinde birey bulunmaktadır ve enerji politikası da AB'nin birey temelli politikalarından birisidir.

Enerji maliyetlerinin sürekli bir şekilde artmasına sebep olan; İklim değişiklikleri, artan ithalat bağımlılığı ve hammadde rezervlerinin (hidrokarbonlar, kömür) birkaç kişinin elinde toplanması gerçekleri Avrupa Birliği'nin önündeki önemli zorluklardır. 8 ve 9 Mart 2007 tarihinde gerçekleşen Avrupa Konseyinde Avrupa İçin Eylem Politikasının (EPE) Eylem Planı 2007-2009 dönemi için kabul edilmiş ve böylece iklim değişikliklerinin yol açtığı zorlukların etkili ve acil bir şekilde önlem getirilmesi amaçlanmıştır. EPE, üye ülkelerin enerji karmasına tam bir saygı anlayışı içinde üç amacı kovalayacaktır;

-Tedarik güvenliğini artırılması,

-Avrupa ekonomilerinin rekabetçiliğinin ve karşılanabilir enerjinin temini

-Çevresel sürdürülebilirliğin desteklenmesi ve iklim değişikliğine karşı mücadele edilmesi.¹²²

¹²⁰ "Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası", http://www.sd-certificate.info/dyn_files/sd/131.pdf, (16 Mayıs 2010), s. 3.

¹²¹ a.g.m., http://www.sd-certificate.info/dyn_files/sd/131.pdf, (16 Mayıs 2010). s. 4.

¹²² "UEAPME-SME FIT II Eğitim Dokümanı Enerji Politikası", http://www.smefit.eu/IMG/pdf/Enerji_politikalari_metni.pdf, (16 Mayıs 2010), s. 4.

AB Enerji Politikasında ekonomik bütünleşmeye paralel olarak bir ilerleme sağlanmaya çalışılmıştır. 1960'lı yıllarla beraber Birlik, enerji politikasında bazı eksiklikler görmüştür. Bunun sonucunda da Komisyon 1960'lı yıllarda ortak bir enerji politikası oluşturma girişimine başlamıştır. 1970'li yıllarla beraber AB enerji politikasında uluslararası ortamda yaşanan petrol krizlerinden dolayı politik bazı şoklara uğramıştır. Ayrıca, 1980'lerden önce Rusya gaz ithalatı üzerinde Batı Avrupa ve Birleşik Devletler arasında diplomatik anlaşmazlıklar patlamıştır¹²³. Böylece enerji konusu AB için üstün veya yüksek bir politika haline gelmiştir. Buna bir de 1973 Petrol Krizi eklenmiştir. Özellikle 1973 Petrol Krizinden sonra Avrupa Konseyi 1974'te "Yeni Enerji Politikası Stratejisi" programını benimsemiştir. Bu programa göre;

-Tüketimin makul seviyeye çekilmesini,

-Arz güvenliğinin artırılmasını

-Enerji üretim ve tüketiminde çevrenin korunmasını öngören bir politika benimsemiştir.¹²⁴

AB enerji politikasının en önemli hedefleri şunlardır:

-Enerji iç pazarının kurulması,

-Enerji arzının güvenliği,

-Çevrenin korunması,

-Genel rekabet gücü.¹²⁵

1980'lerin sonlarına doğru AB'nin üye ülkeleri, mevcut enerji piyasalarının bütünleştirilmesi gerektiği kanısına varmışlardır. Bu düşüncenin sonunda da 1995 yılında AB Enerji İç Pazarı için genel ilkeleri ortaya koyan AB İçin Bir Enerji Politikası başlıklı Beyaz Kitap yayınlanmıştır. Beyaz Kitap ile enerji güvenliğinin sağlanması,

¹²³ Janne Haaland Matlary, "Energy Policy: From a National to a European Framework", Helen Wallace ve William Wallace (Ed.), **Policy-Making in the European Union** içinde (258-277), UK: Oxford University Press, 1998, s. 258.

¹²⁴ Arzu Yorkan, "Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası ve Türkiye'ye Etkileri", *Bilge Strateji*, Güz 2009, Cilt. 1., Sayı. 1., <http://www.bilgestrateji.com/store/dergi/1/arzuorokan.pdf>, (16 Mayıs 2010), s.3.

¹²⁵ Cihan Dura ve Hayriye Atik, **Avrupa Birliği Gümrük Birliği ve Türkiye**, II. Baskı, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2003, s. 289.

rekabetçi bir enerji piyasalarının oluşturulması ve çevrenin korunması ile ilgili hedefler ortaya konmuştur. AB enerji politikasında arz güvenliği, rekabetçi bir enerji politikasının yanında çevrenin korunmasının da önemi çok büyüktür. Çünkü petrol, doğalgaz ve kömür gibi fosil yakıtların çevreye ve havaya bıraktığı zehirli gazlar küresel ısınmaya ve iklim değişikliklerine neden olmaktadır. Bu yüzden AB, artan enerji ihtiyacının karşılanmasında yenilebilir enerji kaynaklarının üretime yönelik çalışmalara daha fazla önem vermektedir.

AB, 1973 petrol krizine kadar ağırlıklı olarak enerji konusunda petrol üzerinde durmaktaydı. Bu krizden sonra AB petrole olan bağımlılığını azaltma konusunda yoğun çalışmalarda bulunmuştur. Hatta yine 1974'te Konsey'in kararı ile nükleer santrallerin yapım çalışmaları başlamıştır. Bunun sonucunda da AB, çeşitli enerji kaynaklarından yararlanma uygulamasına gitmiştir. Ayrıca AB bu krizlerin ardından stok tutma sistemlerini geliştirme çalışmalarına başlamıştır. Bu stoklama süresi de 90 gün olarak belirlenmiştir.

1979'daki ikinci petrol krizi, AB'nin daha ileri düzeyde bir şeyler yapma gereksinimini daha da fazla güçlendirmiştir. AB politikasının merkezinde yer alan bir husus da, ulusal hükümetlerin izlediği enerji politikasını amaçları ve önlemleri arasında tutarlılığın sağlanmasıydı.¹²⁶ AB, özellikle 1979 Krizinden sonra enerji ithalatında enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesine başvurmuştur. Özellikle Fransa yoğun bir biçimde nükleer santral programlarına başlamış ve bu çalışmalara hız vermiştir.

Dünyada ve özelde de Avrupa'da enerji konusunda bir diğer önemli gelişme ise 1991'de imzalanan Enerji Şartı'dır. Bu şart enerji arz güvenliği, enerji kullanımının verimliliği, çevre problemlerinin bertaraf edilmesi gibi hususlar yer almıştır. 1991 yılında imzalanan Avrupa Enerji Şartı, Nisan 1998'de yürürlüğe girmiştir.

AB'de enerji konusunda ortak bir politika için yapılan önemli çalışmalarından birisi de 2001'de yayımlanan Yeşil Kitap'tır. AB 2001 Yeşil Kitap'ında fiziki, ekonomik, sosyal ve çevresel riskler üzerinde durmuştur. Komisyonun yayınlamış olduğu Yeşil Kitap'ta, enerji etkinliğinin artırılması, alternatif ulaştırma politikası,

¹²⁶ A. Yavuz Ege, "Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası ve Türkiye'nin Uyumu", **AB'nin Enerji Politikası ve Türkiye**, Ankara: Ulusal Politika Araştırmaları Vakfı, 2004, s.19.

yenilebilir enerji kaynaklarının kullanılması, arz güvenliğinin otonomisinin sürdürülmesi ve Topluluk seviyesinde üye ülkelerin yerel sorunlarına çözüm bulunması olmak üzere beş alanda inisiyatifi kendisi almıştır.

15 üyeli AB, ortak bir enerji stratejisi uygulamazken, 2004'teki genişleme ile Topluluk enerji politikasına yeni bir boyut kazandırmıştır. Daha yoğun enerji kullanan 10 yeni üyenin Topluluğa katılımının Topluluk sayesinde ithalat bağımlılık oranının artması gibi olumsuzlarının yanında, enerji etkinliğinin artması ve yenilebilir enerji kaynaklarının kullanım oranlarının yükselmesi gibi olumlu etkileri olmuştur. Topluluk gaz ve petrol üreten ülkelerle iyi ilişkiler kurma ve enerji arzını güvence altına alma gayreti içindedir. Ortak çözüm arayışları içerisinde stratejik petrol ve doğal gaz stokları oluşturma süreci devam etmektedir.¹²⁷ AB 1979'daki ikinci petrol kriziyle beraber ileri düzeyde önlemler alma gereksinimi hissetmiştir. Bunun üzerine de 1980'de 1990 yılında ulaşılması gereken hedefleri belirlemiştir. Özellikle bu 10 yıllık süreçte AB, enerji ithalatını kısmış ve enerji tasarrufuna gitmiştir. Bunların yanında 1980'li yıllarda AB enerji sektöründe Tek Pazar kurma çalışmalarını hızlandırmıştır. Böylece de enerji iç pazarının önemi artırılmıştır. Enerji iç pazarı aslında AKÇT Antlaşması ile kömür konusunda başlamıştır. 1980'li yıllarda da bunu elektrik ve doğal gaz sektörleri izlemiştir. Yani bu bir hedef haline gelmiştir. Zaten petrol ve kömürde iç Pazar hususunda AB pek de büyük sorunlar yaşamamıştır. 1990'lı yılların ortalarından itibaren de elektrik ve doğal gaz sektörlerinde serbestleşme başlamıştır. 2007'den sonra her iki sektör de rekabete açılmıştır.

AB yaşanan enerji krizlerine karşı enerji stoklama veya enerji depolama yöntemine başvurmaktadır. Bu stoklama süresi petrol için 114 gündür. Doğalgazda ise bu stoklama süresi 60 günlük tüketime eşdeğer bir haldedir. Ancak halihazırda üye devletlerin stok tutma seviyesi 50 gün civarındadır. Petrolün zorunlu süresi 120 gündür. Bu stoklama çalışmaları AB'nin enerji politikasında ve enerji güvenliğinde önemli bir yer teşkil etmektedir. Bu kararlar 2002 yılında Komisyon'un aldığı karar ile belirlenmiştir.

¹²⁷ M. Hakan Keskin, "Stratejik Açıdan Avrupa Birliği Enerji Politikası ve Uluslararası Güvenlik Sistemine Etkisi", (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, 2006), s. 114-115.

AB, yenilebilir enerji kaynaklarının geliştirilmesi, sera gazlarının önlenmesi ve alternatif enerji kaynaklarının sağlanmasına yönelik de çalışmalar içerisinde. Bu çalışmalar ağırlıklı olarak AB enerji politikasının amaçlarından birisi olan çevrenin korunması ile de doğrudan bağlantılıdır. Özellikle hava kirliliği ve küresel ısınmaya neden olan sera gazlarının önlenmesine yönelik alınan tedbirler AB enerji politikasının mihenk taşlarından birisi olarak kalmaya deva edecektir.

AB'nin enerji politikalarından ve buna bağlı olarak enerji güvenliğinden bahsederken AB'nin bu politikalarına uygun enerji programlarından bahsetmekte de yarar vardır.

INOGATE programı 1995 yılında kurulan Avrupa'ya ve Devletlerarası Petrol ve Doğalgaz Taşımacılığı amacı ile kurulan bir programdır. AB'nin enerji arz güvenliğini sağlamak amacıyla oluşturulmuş olan bir programdır. INOGATE programı veya projesi, petrol ve doğalgaz boru hatlarının Hazar'dan Karadeniz'e oradan da Avrupa'ya entegrasyonunu sağlamaktadır. Bunun sonucunda da bölgesel işbirliğinin gelişmesine yardımcı olacak projeler gelişmektedir. Böylece de nihayet enerji arz kaynakları Avrupa pazarına çeşitli yollardan girilmesi için çalışmalar yapılmaktadır. Yani INOGATE programının asıl amacı, Avrupa enerji pazarının sürekli olarak dinamik bir şekilde devam edebilmesi ve işleyebilmesi için alternatif yollar bulmaya dönüktür.

INOGATE programının başlıca amaçları şunlardır:

- Bölgesel petrol ve doğalgaz ürünlerinin daha iyi bir hale getirilmesi
- Hazar ve Orta Asya'dan Avrupa ve Batı piyasalarına hidrokarbon taşınması için farklı seçenekler yaratmak
- Bütün bunlar için AB'nin Eski Sovyetler Birliği Devletlerine teknik yardımlar yapılmasını sağlamaktır.

AB'nin bir diğer önemli projesi ise AB TEN-E (Trans European Energy Networks-Trans Avrupa Enerji Şebekeleri) adındaki projedir. AB bu proje çerçevesinde sadece üye ülkelerin elektrik ve doğalgaz sektörlerini birleştirmekle kalmak istememektedir. Bunun yanında Avrupa Birliği'ne komşu olan Güney Doğu Avrupa

lkelerinin, Kuzey Afrika lkelerinin ve Rusya'nın elektrik sektörleri ile yine aynı devletlerin içinde bulunduğu Hazar Bölgesi, Orta Asya ve Ortadoğu lkelerinin doğalgaz sektörlerini kendi sektörüne entegre etmeye çalışarak entegrasyonda daha geniş hedeflere ulaşmak istemektedir. AB TEN-E projesi kapsamında kendi içinde bir takım başarılar elde etmişse de henüz istenilen hedefe ulaşamamıştır. Bunun için yatırımlar devam etmekte ve çalışmalar hızla sürdürülmektedir.¹²⁸

AB'nin enerji üzerine yürüttüğü bir diğer proje ise EURO-MED projesidir. EURO-MED (Avrupa-Akdeniz) Enerji Ortaklığının amacı, Akdeniz lkelerindeki enerji sektörlerinin yeniden yapılandırılması ve serbestleştirilmesidir.

SEEERF (Güneydoğu Avrupa Enerji Düzenleyici Forumu) amacı, Güneydoğu Avrupa'da tam entegre bir bölgesel elektrik ve gaz pazarının kurulması ve AB enerji i pazarına entegrasyonun sağlanmasıdır. Bu programlar aynı zamanda TEN-E projesini hızlandırma amacına hizmet etmektedir.¹²⁹ TEN-E programının aslında iki önemli hedefi bulunmaktadır. Birincisi AB'nin genişleme sürecinde elektrik ve doğalgaz sektörlerinin birleştirilmesidir. İkinci büyük amacı ise enerjinin güvenli bir şekilde elde edilmesi ve AB'ye komşu olan ülkelerde siyasi istikrara olumlu bir zemin hazırlamak istemiştir. Bunların yanında AB TEN-E projesi nihai bir amaca sahiptir ki; o da, AB enerji piyasalarının liberalleştirilmesidir. AB'nin kuruluşunda etkin bir teorik zemin olan liberalizm, AB enerji politikasında da kendisini göstermiştir.

AB'nin INOGATE projesi çerçevesinde INOGATE şemsiye Anlaşmasından da bahsetmekte büyük fayda vardır. Bahse konu olan anlaşmayı 21 devlet imzalamıştır. Bu anlaşmanın hizmet ettiği en büyük emel ise AB'nin enerji arz güvenliğini sağlamak ve özellikle doğalgazın AB'ye güvenli bir şekilde ulaştırılmasıdır. INOGATE programı TACIS ereve programı tarafından mali desteğe kavuşturulmaktadır. INOGATE programı özellikle Eski Sovyetler Birliği devletleri için yapılan bir programdır.

TACIS Programı Orta Asya Bölgesindeki devletlerin pazar ekonomilerine geçişlerine yardımcı olmak ve siyasi bağlamda da demokrasi ve hukukun üstünlüğü ilkesini geliştirmek amacıyla oluşturulmuştur. TACIS Programı 1991 ile 2001 yılları

¹²⁸ Yorkan, a.g.m., <http://www.bilgestrateji.com/store/dergi1/arzuorkan.pdf>, (16 Mayıs 2010), s. 9.

¹²⁹ Yorkan, a.g.m., <http://www.bilgestrateji.com/store/dergi1/arzuorkan.pdf>, (16 Mayıs 2010), s. 9.

arasında genel olarak eğitim, enerji ve endüstriyel ve ticari girişimcilik sektörlerinin daha iyi bir hale getirilmesi amacıyla oluşturulmuş ve uygulanmıştır. Program genel olarak Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Kazakistan gibi ülkelere uygulanmıştır. AB, 2001 yılından itibaren bu devletlerle ilişkilerinde siyasi konulara ve güvenlik sorunlarına daha fazla öncelik vermeye başlamıştır. Yani AB, 2001 yılından sonra teknik yardımları bazı şartların yerine getirilmesi üzerine verme girişimlerini başlatmıştır. Özellikle demokrasinin geliştirilmesi ve ekonomik olarak iyileşme gibi başlıklar AB'nin bu ülkelere şart koştuğu faktörler olmuştur.

AB'nin yukarıda isimleri zikredilen Orta Asya ülkeleriyle ilişkilerinde en fazla önem verdiği konu ise enerji olmuştur. Bunun da temel amacı AB'nin Orta Asya'da büyük bir enerji pazarı oluşturma isteğidir. Bu istek üzerine de AB, bu ülkeler üzerinde en çok Kazakistan üzerinde durmuştur. Kazakistan'ın önemli bir enerji rezervi olduğunu hatırlarsak, AB'nin neden daha çok bu ülke üzerinde durduğunu da anlamak o kadar kolay olacaktır.

Genel olarak AB'nin Orta Asya devletlerine yönelik ekonomik ve siyasal liberalizmin unsurları olan demokrasi ve hukukun üstünlüğünü pekiştirmek ve fakirliğin azaltılması ve ekonomik refahın sağlanmasının yanında AB'nin bu devletlere yönelik büyük bir hedefi de enerji, taşımacılık ve çevre sorunları konularında bölgesel bir işbirliğini gerçekleştirebilmektir.

AB'nin enerji politikalarının önemli bir amacı olan enerji verimliliği bazında da 2003-2006 yılları için Intelligent Energy-Europe Programı oluşturulmuştur. Bu Akıllı Enerji Programı kapsamında AB, enerji alanında teknolojik olmayan faaliyetleri desteklemiştir. Yine buna ek olarak yani enerjinin tasarrufunun sağlanması ve enerjinin verimliliği için 1998-2002 yılları arasında SAVE programı oluşturulmuştur. Bu program ile de özellikle sanayi ve ulaştırma alanlarında enerjinin verimli bir şekilde kullanılması ve enerjinin tasarrufunun sağlanması konusunda hem enerji verimliliğinin hem de enerji tasarrufunun yürütülmesi hedefi ortaya konmuştur.

26 Haziran 2003 tarihli 1230/2003/EC sayılı Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Konseyi kararının amacı, Avrupa Birliği'nin enerji alanında şu andaki hedeflerini yani

sürdürebilir gelişme ve arz güvenliği konularını yansıtan, bu alanda yapılabilecek faaliyetler için çok yıllık bir program hazırlamaktır. Bu program, yenilebilir enerji, enerji verimliliği, ulaşım ve uluslararası teşvik konularında enerji alanlarında, yerel, bölgesel ve ulusal girişimlere finansal destek sağlamayı amaçlamaktadır. Belirli amaçları şunlardır:

-Enerji verimliliğini teşvik için gerekli unsurları sağlamak ve enerji tüketimi&karbondioksit emisyonu azaltmak fikriyle yenilenebilir enerji kaynakları geliştirmek

-Üye ülkeler tarafından benimsenen ölçütleri ve etkileri değerlendirmek ve denetlemek için üye ülkeler tarafından kullanılacak kaynaklar ve araçlar geliştirmek

-Güvenilir ve güçlendirilebilir kuruluşlara dayanarak, bilinçlendirme ve eğitim yoluyla enerji üretim ve tüketimi için verimli ve akıllı projeleri teşvik etmek.¹³⁰

AB'nin yürütmüş olduğu bütün bu programlar ve enerji alanında çıkarmış olduğu Beyaz ve Yeşil Kitap, AB'nin enerjiye vermiş olduğu önemin bir göstergesidir. Çünkü AB, enerjiye büyük oranda bağımlı olan bir topluluktur ve zaten kuruluşundaki 3 büyük topluluktan 2 tanesi (Euratom-AKÇT) doğrudan enerji alanında faaliyet gösteren topluluklardır. Avrupa'da meydana gelen iki büyük savaşın da aslında temel nedeninin enerji olduğunu tekrarlırsak, enerjinin genelde dünya ve Avrupa için özeldir de Avrupa Birliği için ne derecede yaşamsal bir öneme sahip olduğunu anlayabiliriz. AB enerji alanında büyük oranda dışa bağımlı bir topluluk olduğu için aslında politikalarının birçoğu da enerjinin tedarikine yönelik olarak hizmet vermektedir. Bu da AB'de enerji güvenliğinin ne kadar önemli bir hedef olduğunu ortaya koymaktadır. Zaten AB'nin enerji programlarının çoğunun nihai amacı enerjinin daha güvenilir ellerden temin edilmesi olmuştur.

AB enerji politikaları açıklanırken zikredilmesi gereken bir konu da Rusya-AB Enerji Diyalogu'dur. Enerji, devletlerarası işbirliğinde oldukça özel bir alan

¹³⁰ “Yenilenebilir Enerjiler:Avrupa Birliği Mevzuatı, Programları ve Ödenekleri”, http://www.albiyobir.org.tr/files/bgaz/yenilenebilir_enerji.pdf, (24.02.2010), s. 4.

içermektedir ve bu ilişkiler aslen Rusya ile AB arasındadır.¹³¹ Çünkü AB'nin enerji politikaları ve hedefleri açısından Rusya önemli bir yer tutmaktadır. Bu gerçeklik Rusya-AB Enerji Diyalogu ile daha somut bir hal almıştır. Ancak bu diyalogdan önce Rusya ile AB arasında 1994'te imzalanan ve 1997'de yürürlüğe giren Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması (PCA- Partnership and Cooperation Agreement) imzalanmıştır. Bu anlaşma iki tarafın da ortak çıkarlarına yönelik konularda işbirliğinin kurumsal çerçevesini oluşturmaktadır. Fakat bu anlaşma iki taraf açısından bazı sorunların çözümüne yarar sağlayamamıştır. Bu anlaşmanın ardından da 30 Ekim 2000'de AB-Rusya Zirvesi gerçekleşmiştir.

Ortaklık ve İşbirliği çerçevesi içinde oluşturulan enerji ortaklığının genel amacı enerji piyasalarının açılması ve bütünleştirilmesi politikaların yürütülmesi ile enerji ilişkilerinin iyileştirilmesidir. Enerji ortaklığı petrol, doğalgaz ve elektrik alanlarını kapsamaktadır. Enerji ortaklığı, altyapıyı geliştirebilmek için Rusya enerji sektöründeki yatırım olanaklarının iyileştirilmesini, enerji tasarrufunu sağlayan ve çevreye dost teknolojilerin teşvik edilmesini ve Rusya içindeki enerji tasarrufunun geliştirilmesini amaçlamaktadır. Ortaklık vesilesiyle AB, Rusya'nın mali istikrar, üretimin iyileştirilmesi ve yatırımların korunması konularında somut taahhütler vermesine çalışmaktadır.¹³²

AB enerji politikasında iç pazar oluşturma önemli bir hedef olarak göze çarpmaktadır. Kömür iç pazarı AB'nin ilk enerji iç pazarıdır. 1952 yılında AKÇT Antlaşması ile kurulmuştur. O yıldan beri AB'nin üye devletleri arasında kömür ticareti herhangi bir kısıtlamaya tabi olmamıştır. AB'de elektrik üretimi yıllardır 15 ayrı pazara bölünmüş ve tekelci durumdaydı. Zamanla sektörün rekabete açılması düşüncesi hakim oldu. Nitekim Şubat 1996 itibarıyla elektrik üretimi ve ticareti AB'nin her yerinde rekabete açılmış bulunuyordu. Doğalgaz piyasası da 15 üye devletin, tekelci piyasalara bölünmüştü. Bir doğalgaz iç pazarının kurulması, Aralık 1997'de kararlaştırıldı.¹³³ Bütün bunlar AB'nin enerji alanında rekabetin açılma ve liberizasyon çalışmalarının özeti durumundadır.

¹³¹ Tatyana Romanova, "Energy Partnership-A Dialog in Different Languages", <http://eng.globalaffairs.ru/engsmi/1085.html>, (20 Haziran 2010).

¹³² a.g.m., http://www.sd-certificate.info/dyn_files/sd/131.pdf, (16 Mayıs 2010). s. 24.

¹³³ Dura ve Atik, a.g.e., s. 290.

Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması ile “Ortak Strateji” belgesi, AB ile Rusya Federasyonu arasındaki işbirliği olanaklarını resmi anlamda geliştirmeyi hedeflemiş metinlerdir. Bu anlaşmanın etkin bir biçimde uygulanabilmesi için, TACIS programının geliştirilmesi gerekmektedir. Anlaşmanın ana hatları şu başlıklar altında toplanmıştır:

-Ticari ilişkiler (“En çok gözetilen ulus” kaydının AB-Rusya ilişkileri çerçevesinde uygulanması ve gümrük kısıtlamalarının kademeli olarak orta vadede kaldırılması);

-Her düzeyde siyasal diyalogun geliştirilmesi ve kurumsallaştırılması;

-Sektörel bazda iktisadi ve hukuksal işbirliği ve altyapı uyum sürecinin geliştirilmesi;

-Adalet ve iç güvenlik konularına ilişkin işbirliğinin geliştirilmesi;

-İkili ilişkilerin güçlendirilmesi ve sürekli kılınması bağlamında ara mekanizmaların oluşturulması (ikili zirvelerin düzenlenmesi, banlar ve teknokratlar düzeyinde işbirliği konseyleri ve komitelerinin, teknik konularda da alt-komitelerin kurulması gibi).¹³⁴

30 Ekim 2000 tarihinde AB-Rusya Zirvesinde Enerji Ortaklığı için belirli aralıklarla bir enerji diyalogunun başlatılması kararı verilmiştir. Zaten AB ve Rusya enerji konusunda ister istemez ortak durumundadırlar. Rusya enerji ihracatının büyük bir bölümünü AB’ye gerçekleştirmektedir. Rusya-AB enerji ilişkilerinde ortaklığın bir başka boyutu da doğalgazın yanında petroldür. Örneğin Rusya’nın AB’ye yaptığı petrol ihracatı AB’nin petrol tüketiminin yaklaşık olarak %17’sine eşittir.

AB-Rusya diyalogunun ana amacı enerji sektöründe ortak çıkarlar için bir platform oluşturmak ve bu ortak çıkarlar üzerine görüş alışverişinde bulunmak ve bu alanda çok daha yakın ilişkiler kurmaktır. Yani dünyanın en büyük enerji üreticilerinden ve ihracatçılarından biri olan Rusya ile AB arasında 30 Ekim 2000 tarihinde başlatılan diyalog ile taraflar arasındaki işbirliğinin geliştirilmesi, bir ortaklık kavramı

¹³⁴ Erhan Büyükkakıncı, “Avrupa Birliği-Rusya Federasyonu İlişkilerinde Güvenlik Sorunsalı”, **Dünden Bugüne Avrupa Birliği**, Beril Dedeoğlu (dr.), İstanbul: Boyut Kitapları, 2003, s. 336-337.

benimsenerek, AB'nin enerji tedarikinin bir ölçüde de olsa güvence altına alınmasını amaçlamıştır.

AB-Rusya Enerji Diyalogunun ve Ortaklığının hedefleri kısaca şunlardır:

-Enerji ortaklığının genel amacı enerji sektöründe müşterek çıkarlara hizmet edebilecek konularda Rusya ve AB'yi yakınlaştırmak, enerji piyasalarının dışa açma ve bütünleştirme politikalarının izlenmesini sağlayarak Avrupa kıtasının enerji güvenliğini arttırmaktır. Enerji sektöründe güçlü müşterek bağımlılık ve ortak çıkarlar AB-Rusya ilişkilerinde anahtar görevi üstlenecektir.

-Rusya halihazırda AB'nin en büyük enerji ortağıdır ve Avrupa enerji denkleminde daha fazla entegre olmak zorundadır. Rusya en güvenilir enerji tedarikçisidir, ülke içindeki politik karışıklıkların veya dünya piyasalarında olumsuz gelişmelerin olduğu dönemlerde bile daima zaman, miktar ve fiyatlara dikkat etmiştir. Bu bağlamda Rusya AB enerji piyasasında önemli bir rol almayı hak etmektedir.

-AB ve Rusya stratejik AB-Rusya enerji ortaklığına doğru beraber çalışmanın önemini kabul etmektedirler. Enerji ortaklığı, enerji üretimi ve ulaşım altyapısını genişletmek ve ilerletmek, çevresel etkilerini geliştirmek, daha çok çevre dostu teknoloji ve enerji kaynaklarının piyasaya girişini kolaylaştırmak ve enerji etkinliği ve enerji tasarrufunu arttırmak için Rusya'nın enerji sektöründeki yatırım fırsatlarını geliştirmeyi amaçlamaktadır.¹³⁵

AB ve Rusya ortak değerler ve çıkarları kapsamak üzere Mayıs 2003 yılında St. Petersburg'ta gerçekleştirilen zirvede OİA (Ortaklık İşbirliği Anlaşması) çerçevesinde dört ortak alan belirleyerek, bu alanlarda ilişkilerin derinleştirilmesine ve yasal uyumlaştırmanın sağlanması karar verdi. Bu alanlar;

-Ekonomi -Özgürlük, güvenlik ve adalet

¹³⁵ Bayar, a.g.e., s. 94.

-Dış güvenlik -Araştırma, eğitim ve kültür.¹³⁶

Nisan 2004'te de OİA 10 yeni AB üyesi devleti kapsayacak şekilde revize edilmiştir. Ayrıca Rusya, yine 2004 yılında AB Komisyonunun enerji piyasaları izleme sistemine dahil olmuştur.¹³⁷ Ekim 2000'deki AB-Rusya Zirvesi enerji diyalogunun geleceğini oluşturmuştur. Zirvede artık daha işlevsel bir döneme girildiği belirtilmiş ve kısa dönemde gelişme kaydedilmesi umulan konular şöyle sıralanmıştır:

-Rusya'daki enerji üretiminin ve taşımacılığının yasal temellerinin iyileştirilmesi,

-Uzun süreli enerji kaynakları için yasal güvence verilmesi,

-Ulaşım ağlarının fiziksel güvenliğinin temin edilmesi,

-Bazı yeni ulaşım altyapılarının "ortak çıkar" olarak kabul edilmesi,

-Rusya'nın Arkhangelsk ve Astragan bölgelerinde makul enerji kullanımı ve tasarrufu ile ilgili pilot projelerin uygulamaya konulması.¹³⁸

AB-Rusya Enerji Diyalogunun geldiği noktaya ilişkin Beşinci İlerleme Raporu da Kasım 2004'te açıklanmıştır. Rapora göre AB-Rusya Enerji Diyalogunun öncelikli alanları şunlardır:

-Yatırımları geliştirmek,

-Enerji tasarrufu, enerjinin etkili kullanılması ve yenilenebilir enerji alanlarında daha yakın işbirliği kurmak,

-Enerji sevkiyatı altyapısının güvenliğini güçlendirmek,

-Elektrik piyasalarının bütünleştirilmesine yönelik yeni bir açılım oluşturmak.¹³⁹

¹³⁶ Dilek İftar Ateş, "AB Rusya İlişkilerinde Son Durum", <http://www.abhaber.com/ozelhaber.php?id=1781>, 20.10.2008, (25.02.2010).

¹³⁷ Bayar, a.g.e., s. 95.

¹³⁸ a.g.m., http://www.sd-certificate.info/dyn_files/sd/131.pdf, (16 Mayıs 2010). s. 24.

Sonuç olarak iki tarafın da bu diyalogdan istediği sonucu tam olarak alamamıştır. Çünkü AB ağırlıklı olarak enerji arz güvenliğini sağlama almak istemekteyken, Rusya ise ürettiği enerjiye yine yüksek oranda AB'ye pazarlamak istemektedir. Ancak ortada paradoks oluşmaktadır. Bu da AB arz güvenliğini sağlamaya yönelik çalışmalar yaparken, arz kaynaklarını aynı zamanda çeşitlendirmeye çalışmaktadır. Fakat yine de Enerji Diyalogu AB'nin enerji elde etme güvenliğinde temel bir parametre haline gelmiş, iki taraf arasında karşılıklı yatırımlar artmış, çevrenin temiz tutulması için başarılı girişimler bu platform sayesinde oluşturulmuştur. Özellikle bu konuda enerji altyapılarındaki kaçakları önlemek için gözetleme sistemi kurulum çalışmaları yapılmıştır. Enerji Diyalogu ile Rusya Kyoto Protokolünü de onaylamıştır. Bu faktörlerden dolayı AB için Rusya ile girilen “Enerji Diyalogu”nun büyük bir önemi olmuştur. Ancak AB'nin enerji alanında temel amaçlarından birisi olan enerji tedarikinde çeşitliliği sağlamak amacı kapsamında Nabucco projesi başlamıştır. Bu proje Türkiye açısından da önem ihtiva eden bir projedir.

Nabucco projesi 2002 yılıyla beraber açık bir şekilde konuşulur hale gelmiştir. Nabucco projesi özellikle Rusya'nın sadece kendi inisiyatifiyle keyfi olarak veya herhangi bir nedene bağlı olarak doğalgaz vanalarını kapatması AB'yi başka yollardan doğalgaz tedarik etme çabası sarf etmesine neden olmuştur. Özellikle Rusya'nın doğalgaz konusundaki katı tavrından dolayı AB bu projeye büyük bir önem vermektedir.

¹³⁹ a.g.m., http://www.sd-certificate.info/dyn_files/sd/131.pdf, (16 Mayıs 2010). s. 24.

Şekil 1: Nabucco Projesi Boru Hattı,

Kaynak: <http://www.trturkey.net/wp-content/uploads/2010/03/Nabucco.jpg>, (18 Mayıs 2010).

Nabucco projesinde yaklaşık olarak 3300km'lik bir boru hattından bahsedilmektedir. Bu projede 3300km'lik boru hattının yaklaşık olarak 2000km'lik kısmı Türkiye'den geçmek üzere tasarlanmıştır. Bunların üzerine de Ekim 2002'de Türkiye, Macaristan, Romanya, Bulgaristan ve Avusturya'nın doğalgaz şirketleri arasında bir işbirliği anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmasının imzalanmasından 4 yıl sonra 2006 yılında da Alman RWE şirketi de bu projeye katılmıştır. Proje kapsamında yıllık 31 milyar metreküp kapasiteli bir hat inşa edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu projenin asıl önemli yanı AB'nin doğalgaz güvenliğinde yeni bir hat inşa etmesidir. Bunun sonucunda da bu proje ile daha rekabetçi bir doğalgaz piyasası oluşturulması hedeflenmektedir. Nabucco projesi sadece AB'nin değil, Türkiye'nin de doğalgaz arz güvenliğini sağlamaya yöneliktir.

Nabucco projesi, AB TEN programı fonundan fizibilite için hibe kredi almak amacıyla OMU Gas tarafından başvuru yapıldı ve 15 Temmuz 2003 tarihinde fizibilite çalışmasının yarısının TEN fonundan karşılanması şeklinde karar alınmıştır. Bu proje kapsamında özellikle Avusturya'nın Avrupa'ya doğalgaz dağıtım noktası olma

özelliğinden yararlanılacaktır. Amaç Avusturya üzerinden Batı Avrupa'ya doğalgaz tedarikinin sağlanmasıdır. Zaten 2004 yılında kurulan Nabucco Boru Hattı İş Geliştirme Şirketi'nin merkezi de Viyana'da kurulmuştur.

Nabucco projesi kapsamında kurulacak olan hattın sadece yatırım maliyeti 8 milyar Euro'ya yakındır. Ayrıca bu hat yıllık maksimum 31 milyar metreküplük bir doğalgaz akışı sağlayacaktır. Bu miktarın üzerine çıkılabilmesi için ek bir yatırım maliyeti gerekmektedir. Ancak maliyet miktarları ne olursa olsun AB'nin doğalgaz talebinin bugüne oranla 2030 yılında %80 artacağını düşünürsek, bu projenin AB'ye enerji alanında katacağı gücü de göz ardı etmemek gerekmektedir. Nabucco projesi çerçevesinde kurulacak hat Rusya'nın bugün Avrupa'ya aktardığı gazın 1/10'unu temin edebilecek seviyededir. Yani aslında bu proje asla Rusya'ya alternatif olabilecek bir hat değildir. Fakat özellikle 2006 ve 2009 yıllarındaki Rusya ve Ukrayna arasında yaşanan doğalgaz krizlerinin yansımalarına bakıldığı zaman AB'nin neden böyle bir projeyi gündeme aldığını daha iyi bir şekilde anlayabilmek mümkündür. Başlangıçta İran, Irak ve Mısır doğalgazının Avrupa'ya taşınmasını planlayan bu proje kapsamına Türkmenistan ve Kazakistan gazı da eklenmiştir. Bu projeye Rusya'nın ortak edilmesi ise planlanmayan bir gerçektir. Bu proje için söylenmesi gereken bir gerçek de aslında içinde hala doğalgaz olmayan bir proje olmasıdır. Bu olumsuzlukların aşılması için çalışmalar devam etmektedir.

Nabucco'nun hedeflediği kaynaklara bakıldığında özellikle Azerbaycan, İran, Irak ve Mısır bu hedef kaynaklar olarak görülmektedir. Azerbaycan'dan yılda 10-14 milyar metreküplük bir katkı hedeflenmektedir. Ancak gerek mevcut projelerin durumu ve gerekse Rusya'nın doğalgaz alanında uyguladığı politikalar nedeniyle, Azerbaycan gazının kısa ve orta erimde bu projeye katkısı, sınırlı görünmektedir. Nabucco Projesinde adı geçmeyen ancak basında alternatif kaynaklar arasında kimi zaman sözü edilen Türkmenistan gazının da benzer sorunları vardır. Bu ülkede zengin gaz rezervleri olmakla birlikte, mevcut sahalardan elde edilen gazın önemli bir miktarı (80 milyar metreküp), 2003 yılında imzalanan bir anlaşma kapsamında Rusya'ya (Gazprom) taahhüt edilmiş durumdadır. Bir diğer seçenek İran gazıdır. Bu ülkeden Nabucco için yılda 10-20 milyar metreküplük bir katkı beklenmektedir. Ancak ABD yönetimi

nedeniyle İran seçeneğinin gerçekleşme olanağı da düşük bir olasılık olarak değerlendirilmektedir. Irak gazı da önemli bir seçenektir. Ulusal şirketimiz TPAO, 10 yıla yakın bir zamandan beri bu ülkeden bazı petrol ve gaz sahalarında saha geliştirme ve doğalgaz boru hattı inşa etme hedefine yönelik hak alma çabası içindedir. Nabucco için düşünülen bir diğer seçenek, Mısır gazıdır. Bu ülkeden de 8-10 milyar metreküplük bir katkı beklenmektedir.¹⁴⁰

AB'nin çeşitlilik ilkesi için Nabucco Boru Hattı son derece önemli bir yere sahiptir. Üye ülkeler için tek tek düşünüldüğünde de Nabucco stratejik değeri yüksek bir projedir. Özellikle Doğu Avrupa ülkeleri diğer AB üyelerine göre Rusya'ya daha çok bağımlı, bazıları doğalgazda yüzde yüz bağımlı iken bazıları yüzde yetmiş ve bir kısmı da neredeyse yarısına yakın bu tek kaynağa yani Rusya'nın doğalgazına muhtaç. Bu yönüyle bakıldığında Nabucco doğalgaz boru hattıyla Birlik arz güvenliği politikasında önemli ve stratejik bir kararı uygulamak için kolları sıvamıştır diyebiliriz.¹⁴¹

Nabucco Projesi Hazar ve Ortadoğu Bölgesindeki doğalgazın Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınmasını öngören bir projedir. Bunun sonucu olarak da Nabucco Boru Hattı projesi 13 Temmuz 2009 tarihinde imzaların atılmasıyla çalışmalar başlanmıştır. Projenin tahmini olarak 2012 yılında bitirilmesi planlanmaktadır.

Nabucco Projesinde Türkiye'nin de önemi ve payı çok fazladır. Çünkü Türkiye bu hat üzerinde 3300 km'lik bölümünün yaklaşık olarak 2/3'üne ev sahipliği yapacaktır. Bu da aslında Türkiye-AB ilişkilerinde kilit bir role sahip olması anlamına gelebilir. Ancak yapılması için çalışmalar başlanan bu hat dünyanın stratejik bölgeleri olan Hazar Bölgesi ve Ortadoğu'yu içine aldığı için, dünya çıkar dengelerinde Türkiye'nin bu dengeleri çok iyi sezmesi gerekmektedir. Yoksa "Büyük Güçler" tarafından stratejik çekişmeler içinde kalması da olabilecek olan bir gelişmedir. Ancak Türkiye şu anda yani bu proje kapsamında AB'ye bir birlik üyesi olarak giremeye enerji alanında Avrupa'ya girmiştir diyebiliriz.

¹⁴⁰ A. Necdet Pamir, "Nabucco Projesinde Her Şey Yolunda mı?", 28.09.2007, <http://www.euractiv.com.tr/enerji/analize/nabucco-projesinde-her-sey-yolunda-mi>, (14 Mayıs 2010).

¹⁴¹ Elif Kutsal ve Eren Okur, "Bilge Söyleşi-2 Nabucco Projesi", 22.07.2009, <http://www.bilgesam.org/tr/images/documents/bilgesoylesi2.pdf>, (17 Mayıs 2010), s. 3.

Sonuç olarak bu proje ile AB, Nabucco Doğalgaz Hattı çerçevesinde Rusya doğalgazına bağımlılığını azaltmak istemektedir. Özellikle AB'nin 20 yıl sonra doğalgaza daha fazla ihtiyaç duyan bir topluluk olabileceğini hatırlarsak AB'nin Rusya'nın yanında başka olanaklara veya başka enerji yollarına neden ihtiyaç duyduğunu çok daha iyi anlayabiliriz.

AB ülkeleri enerji tüketiminde ve enerjiye olan bağımlılıkta dünyanın en önde gelen oluşumlarından birisidir. Enerjiye bu kadar bağımlılığın ardında AB'nin enerji üretimi kendi enerji ihtiyacını asla karşılayabilecek düzeyde değildir. Çünkü AB, kendi enerji kaynakları açısından zengin değildir. Bunun yanında en fazla enerji satın alan oluşumlarından birisidir. AB'nin bu özelliği uzun bir süre daha devam edeceği öne sürülebilir. AB'nin enerjiye olan bağımlılığı son genişlemeleri ile daha da fazla artmıştır. AB'nin enerjiye olan bağımlılığını Rusya-Ukrayna arasında yaşanan krizlerde daha açık ve net görmek mümkündür. Bu krizler esnasında AB'nin birçok üye ülkesi ekonomik olarak ciddi sorunlar yaşamış ve birçok firma üretim gerçekleştiremeyerek iflasın eşiğine gelmiştir.

AB'nin enerji alanında dışa bağımlılığı %50 dolaylarındadır. Bu seviyenin önümüzdeki yıllarda daha da fazla artacağı tahmin edilmektedir. AB enerji tüketiminde ABD'den sonra dünyada ikinci sırada bulunmaktadır. AB'nin enerji tüketimi arttıkça, enerjiye olan bağımlılığı da artacaktır. Günümüzde AB'nin en çok yararlandığı enerji kaynakları kömür, petrol ve doğalgazdır. AB enerji güvenliği için kullanmaya çalıştığı bu enerji kaynaklarını daha fazla arttırmaya çalışsa da petrol ve doğalgaz AB'nin enerji tüketiminde başrolleri oynamaktadır. AB'nin bu enerji tüketimi dünyanın toplam enerji tüketiminin %17'sine eşittir. Bu enerji tüketiminin de %80'i fosil yakıtlardan karşılanmaktadır. Doğalgaz olan bağımlılığı özellikle önümüzdeki yıllarda daha fazla artacağı tahmin edilmektedir. Bu doğalgaz bağımlılığının ve tüketiminin %45'ini Rusya üzerinden tedarik ettiği gazla karşılamaktadır ve bu bağımlılık oranı AB'nin enerji güvenliği açısından tehlikeli sonuçlar doğurabilecek kadar yüksek bir oran olarak görülmektedir.

4. SOĞUK SAVAŞ SONRASI RUSYA'DA ENERJİ VE ENERJİNİN ANALİZİ

4.1 RUSYA'NIN ENERJİ POLİTİKALARI

Yeni yüzyılda Rus politikasında Kremlin'deki liderlik tarafından tetiklenen dramatik bir değişim yaşandı.¹⁴² Bu değişikliğin ana öznesi ise Putin'di. Buna göre 2000'li yılların hemen başında Rusya, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından yaşanan ekonomik bunalımların etkisini bir nebze olsun üzerinden attı ve hem ekonomik olarak hem de siyasal olarak hedefini Hazar Bölgesi olarak belirlemiştir. Bu bölgede nişan aldığı ana kaynak ise enerji olmuştur. Özellikle bölgedeki hegomonik üstünlüğünü ve bu bölgedeki üstünlüğünü elde etmesinin ardından, dünyada büyük bir hegoman güç olabilmenin anahtarını da doğalgaz olarak belirlemiştir.

Doğalgaz dünya ekonomisinde ve özellikle Rusya Federasyonu'nun ekonomisinde önemli role sahip ve en çok kullanılan yakıttır. Avrupa'da doğalgaz tüketimi artmakta ve 2015 yılında %27 oranında daha da artacağı tahmin edilmektedir. Gaz en ucuz ve ekolojik olarak en temiz üründür. Bu sektör, RAO "Gazprom" ve onun yan kuruluşlarının tekelindedir.¹⁴³ Rusya Federasyonu(RF), dünyanın en büyük doğalgaz rezervlerine, ikinci büyük kömür rezervlerine ve sekizinci büyük petrol rezervine sahiptir. Bu ülke, dünyanın en büyük doğalgaz ihracatçısı, ikinci büyük petrol ihracatçısı ve üçüncü en büyük enerji tüketicisidir. Bu büyük potansiyeli RF öncelikle doğalgaz ihracatçısı olarak büyük bir stratejik güç haline getirmektedir. Doğalgaz alanında, Rusya yaygın bir etkinlik alanına sahiptir.¹⁴⁴ Rus varlığı ile ilgili ana tartışma konusu yabancı pazarlardaki ihracat altyapısındaki genişlemesidir.¹⁴⁵ Bu da Rusya'nın genel olarak enerji ve özel olarak da doğalgaz üzerindeki hakimiyetinden kaynaklanmaktadır.

Rusya ekonomisi 1990'lı yıllardan itibaren enerji sektörüne bağımlı olarak gelişmektedir. Ancak, RF'nin enerji kaynaklarını etkin olarak kullanabilmesi için büyük

¹⁴² Oksana Antokento, "Russia's Policy in the Caspian Sea Region: Reconciling Economic and Security Agendas", Shirin Akiner (Ed.), *The Caspian Politics, Energy and Security* içinde (244-262), Newyork: RoutledgeCurzon, 2004, s. 247.

¹⁴³ Asem Nauşabay Hekimoğlu, *Rusya'nın Dış Politikası I*, I. Baskı, Ankara: Vadi Yayınları, 2007, s. 120.

¹⁴⁴ Dokuzlar, a.g.e., s. 116.

¹⁴⁵ Rewg Energy Forum, Ankara: Poyraz Ofset, 1996, s. 84.

yatırımlar yapması gerekmektedir. Yatırımların yapılabilmesi için gerekli ortamın oluşturulması şarttır. RF, zengin hidrokarbon kaynakları ve son dönemlerde oldukça yüksek seyreden petrol ve doğalgaz fiyatları nedeniyle ekonomik açıdan oldukça avantajlı bir dönem yaşamaktadır. Dünya Bankasına göre, GSMH'nin %25'ini petrol ve doğalgaz sektörü oluşturmaktadır.¹⁴⁶

Rusya doğalgaz taşımacılığında transit devletler olan Ukrayna, Moldova, Polonya, Finlandiya ile iyi geçinmeye çalışmaktadır. Rakiplerinin (Türkmenistan, Kazakistan, Özbekistan) tarafsızlaştırılmasını ya da kendine entegre olmasını istemektedir. Rusya, Batı ülkelerine sattığı doğalgazın %90'ını 2000 yılına kadar Ukrayna toprakları üzerinden satmaktaydı. Rusya, Ukrayna'nın transit doğalgaz borularından geçen gazı izinsiz kullandığını, Ukrayna hükümetine belirtmiştir. Bu konu iki ülke arasında anlaşmazlık konusu olmaya devam etmektedir.¹⁴⁷

Rusya Federasyonu doğalgaz politikaları konusunda mevcut konumuyla stratejik önemini olduğu kadar, ekonomik sorunları giderebilme ve önce "arka bahçesini" toparlama daha sonra da bu kaynakları akıllıca kullanarak bölgesel ve giderek yeniden bir küresel güç olma potansiyelini arttırmaktadır.¹⁴⁸ Rusya Devlet Başkanı Putin'in Rusya'yı özellikle doğalgazda tekel haline getirme stratejisi 2007 yılında hız kazanmıştır ve sonuçta Rusya Türkmenistan ile doğalgaz antlaşması imzalamıştır. Türkmenistan gazının Kazakistan üzerinden Rusya'ya ulaştırılmasını içeren anlaşma ABD'nin savunduğu Hazar geçişli doğalgaz boru hattı projesini ve Nabucco'nun gerçekleştirilmesini tehlikeye atmıştır.¹⁴⁹ Başka bir deyişle Rusya bir yandan petrol ve gaz firmalarıyla Hazar Bölgesinde etkinliğini arttırmaya çalışırken, diğer yandan Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan ile başta Avrupa olmak üzere Pazar mücadelesi vermektedir. Aslında bu iki husus birbirleriyle etkileşim içerisinde Rusya'nın politikalarını belirlemektedir.¹⁵⁰ Nitekim Rozneftgaz firmasından Lukoil (1993), Surgutneftgaz (1993), Yukos (1993), Sidorka (1994), Komitek (1994), Slavneft (1994), Tatneft (1994), ONAKO (1994), Eastern Oil Company (1994), Rosneft (1995),

¹⁴⁶ Dokuzlar a.g.e., s. 118.

¹⁴⁷ Hekimoğlu, a.g.e., s. 120.

¹⁴⁸ Dokuzlar, a.g.e., s. 126.

¹⁴⁹ Kamer Kasım, "ABD'nin Kafkasya Politikası: Enerji, Güvenlik ve Demokratikleşme Denklemi", **Orta Asya ve Kafkasya'da Güç Politikası**, M. Turgut Demirtepe (drl.), Ankara: Usak Yayınları, 2008, s. 128.

¹⁵⁰ Mert Bilgin, **Avrasya Enerji Savaşları**, I. Baskı. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2005, s. 97.

Tyumen Oil (1995), Sibneft (1995), Bachneftekhim (1995), Yunko (1995) ve Yuski (1998) firmaları türemiştir. Tamamıyla petrol endüstrisinde yer alan bu firmaların yanında Gazprom da bir firma olarak varlığını sürdürmüştür. Başta Lukoil olmak üzere bu petrol firmaları Gazprom'la beraber sadece Hazar Bölgesinde değil, Avrupa'da da giderek artan bir şekilde etkinliğini hissettirmektedir. Lukoil tek başına petrol pazarlarında artan bir önemi ifade etmeye başlamıştır. Pazarın genişlemesinin yanı sıra, Lukoil özellikle eski Sovyetler Birliği sınırları içerisindeki petrol çıkarma projelerindeki payıyla etkinliğini pekiştirmektedir. Bu etkinliğin yanı sıra 15.7 milyar tonluk petrol rezervine sahip olan Lukoil rezervler açısından Shell'den sonra dünyanın ikinci büyük petrol firmasıdır.¹⁵¹ Rusya'nın geniş petrol rezervleri, özellikle onun doğu ve batı arasındaki stratejik pozisyonunda dünya petrol politikaları bakımından ilgi çekici bir oyuncu yapmaktadır.¹⁵² Bu oyunu da Rusya açısından Lukoil gibi büyük petrol şirketleri oynamaktadır. Rus firmalarının çok uluslu firmaların kontrolüne girmeye başlamasından sonra en büyük rahatsızlığı Putin duymuştur. Bu rahatsızlık ExxonMobil'in Yukos ile ilgili girişiminin engellenmesine kadar varan boyutlarda büyüktür. Nitekim en büyük hissenin Khodorovski'ye ait olduğu Yukos firması, bu rüzgardan nasibini almıştır. Khodorovski, Putin'in oligarklara karşı açtığı savaşta hedef listesinin ön sıralarında yer almıştır.¹⁵³

Rusya'nın SSCB'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan enerji sektöründeki boşluğu üç yolla aşmaya çalıştığını söylemek mümkündür. Öncelikle daha evvel değinildiği gibi petrolün sığ bölgelerde bulunduğu yeni alanlara ağırlık verilmiştir. İkinci olarak bakanlığa bağlı firma ve kuruluşları organizasyonel yeniliğe tabi tutmuştur. Son olarak teknolojik yetersizliklerini başta servis sektöründe olmak üzere yaptığı yeniliklerle azaltmaya çalışmıştır.¹⁵⁴

Rusya enerji kartını bir silah olarak kullanmaktadır. Bunu öncelikle eski Doğu Bloğu ülkeler üzerinde görmek mümkündür. Bu enerji kartının ön yüzünde duran ve belirgin biçimde kendini hissettiren tarafı ise özellikle doğalgazdır. Azerbaycan,

¹⁵¹ Bilgin, a.g.e., s. 98-99.

¹⁵² Mehdi Parvizi Amineh, *Towards the Control of Oil Resources In the Caspian Region*, Newyork: St. Martin Press, 1999, s.93.

¹⁵³ Bilgin, a.g.e., s. 110.

¹⁵⁴ Bilgin, a.g.e., s. 168.

Gürcistan Rus gazını muhtaç, Türkmenistan 2024 yılına kadar 80 milyar metreküp gazını Rusya'ya bağladı. Özbekistan ve Kazakistan da değişik hacimlerdeki gazını gene Rusya'ya bağlıyor. Rusya bir anlamda “fiili bir gaz OPEC”i kurmuş durumda.¹⁵⁵ Bu ülkelerin yanına Ukrayna ve Polonya'yı da eklemek mümkündür. Rusya açısından petrol ve gaz satışı komşuları Ukrayna ve Gürcistan üzerinde çok güçlü bir baskı aracı oluşturuyor.¹⁵⁶

Rusya çoktan dünyanın gaz alanında en büyük, petrolde de Suudi Arabistan'ın arkasından ikinci büyük enerji üreticisi konumuna geldi. Bununla beraber, petrol ihracatından elde edilen karların ana kısmına Amerikan bankalarına az çok bağlı olan oligarklarca el konulmaması ve yurtdışına transfer edilmemesi gerekiyor. Buradan hareketle devlet, iş çevrelerinde özel şirketlerin gelecekte devlet tarafından el konulma tehdidine açık oldukları kuşkusunu yeşertme riskini de göze alarak, bu oligarkların en büyüğü, petrol devi Yukos'un hapsedilmiş eski başkanı Mihail Khodorskovski'ye 2004'te vergi davası açtı.¹⁵⁷

2003'ten beri hidrokarbon fiyatlarının spektaküler artışı bundan büyük gelirler elde eden Rusya için büyük bir şans oldu. Rusya uygun fiyata gaz satmasını cilalayarak vurgulama yoluyla Avrupa'da yeni bir jeopolitik rol oynamayı tasarlıyor, bunun için de gaz satışlarının jeopolitik sorunları kavrayış tarzına bağlı olduğunun altını çiziyor. Petrole gelince, OPEC'in olanakları göz önüne alındığında, Rusya artık ABD, AB ve yeni büyüklerden Çin ve Hindistan'ın enerji ihtiyaçlarını karşılayan uluslararası büyükler arasındaki “Büyük Oyun”a katılıyor. Putin iktidara geldiğinden beri, “oligarkların” eline geçmiş bu stratejik hidrokarbon sektörünün kontrolünü yeniden ele geçirmeye çalışıyor. Bu oligarklardan bazıları devlet kontrolünden kurtulmak için Amerikan şirketleriyle ortaklık anlaşmaları bile yaptı.¹⁵⁸ Rusya 2000'li yılların başından itibaren artık sadece doğalgaz sektöründe değil, petrol sektöründe de uluslararası piyasanın mihenk taşlarından biri olmak istemektedir. Ancak Rusya'nın petrol alanındaki rekabet gücü asla OPEC'i geçebilecek düzeyde değildir. Ancak Rusya

¹⁵⁵ Murat Metin Hakkı, *Türkiye Ortadoğu ve Avrasya'yı Neler Bekliyor?*, Ankara: Ötüken Yayınları, 2007, s. 256.

¹⁵⁶ Yves Lacoste, *Büyük Oyunu Anlamak: Jeopolitik: Bugünün Uzun Tarihi*, İsmet Akça (çev.), II. Baskı, İstanbul: NTV Yayınları, 2008, s. 157.

¹⁵⁷ Lacoste, a.g.e., s. 156-158.

¹⁵⁸ Lacoste, a.g.e., s. 156.

1991'den sonra sürekli olarak enerji alanında petrole de vurgu yapmak istemektedir. Birliğin dağılmasıyla Rusya, petrolü bir ekonomik unsur olarak kullanmak için faaliyete geçmiş ve petrolden sorumlu Sanayi Bakanlığı'nın yerini Tyumenimpeks ve Tatarneft gibi birçok devlet ve özel şirketleri almıştır. Bundan sonra da Rusya, eski Sovyet Cumhuriyetlerine yaptığı ihracatı azaltarak, petrol ihracatında dünya petrol fiyatlarını esas almıştır. Rusya ekonomisini ayakta tutabilmek için, ruble yerine dolarla ödeme yapan müşterileri tercih etmeye başlamıştır. 1991'deki varil fiyatı 21 dolardan, 1993'te 13.5 dolara düşüncü, Rusya elde ettiği döviz gelirlerindeki düşmeyi önlemek için Batılı ülkelere daha çok petrol ihraç etmek zorunda kalmıştır. Rusya sadece doğalgazı değil yeri geldiğinde petrolü de bir silah olarak kullanmaya çalışmaktadır. Bunu Lukoil başkanı, "Politikacılar BDT'nin geleceğine inşa ededursunlar, biz üreticiler, ekonomik ilişkileri hem korumalıyız, hem de onları yeni temeller üzerine inşa edip, ekonomik bütünleşmeyi kaçınılmaz kılmalıyız, işte bundan sonra ekonomik çıkarlar yakın komşu ülkelerimizin var olma şartlarını belirleyecektir" sözleriyle açık bir biçimde Rus petrolünün gelecekte oynamak istediği rolü vurgulamıştır. Rusya'nın petrol üzerinde oynamak istediği rol petrolü kontrol altına alma düşüncesinden esinlenmektedir. Özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra 1993 yılında Azerbaycan ile imzalanan 7 adet anlaşma Rusya'nın petrolü egemenliği altına almak istemesinden kaynaklanmaktadır. Rusya'nın petrole egemen olma düşüncesinin bir başka örneği de Hazar konusunda İran ile işbirliği yapmasıdır. Bu işbirliğinin asıl amacı da Hazar petrolüne egemen olma düşüncesinden kaynaklanmaktadır.

Rusya, ekonomik, siyasi ve askeri açıdan yeniden güçlenmek ve öncelikle bölgesinde nüfus sahibi olabilmek stratejisinde enerji politikasını temele oturtmuştur. Rusya öncelikle 1998 yılında yaşadığı krizin ardından ekonomik açıdan yeniden güçlenebilmek için enerji kaynaklarına dayalı politikalar izlemiş ve başarılı olmuştur. Rusya ekonomik hedefleri ardından yeniden bölgesel ve global nüfus sahasını genişletmek için de enerji kaynaklarını kullanmaktadır.¹⁵⁹

Rusya yakın bölgesi için en önemli ve tek doğalgaz tedarikçisi durumundadır. Rusya bu avantajını yeni enerji fiyat politikası ile birlikte değerlendirmeye

¹⁵⁹ "Rusya-Ukrayna Enerji Krizi Stratejik Bir Değerlendirme", Ocak 2005, http://www.turksae.com/sql_file/290.pdf, (14 Mayıs 2010), s. 1.

başlamaktadır. Rusya böylece doğalgaz bağımlısı olan ülkeler üzerinde ekonomik ve siyasi baskı uygulayabilecektir. Rusya en önemli gelir kaynağını yeni dönemde bölge ülkeleri üzerinde siyasi baskı unsuru olarak kullanmaya başlamaktadır. Böylece siyasi açıdan kendine yeni bir alan yaratmaya çalışacaktır. Rusya'nın ekonomik ve siyasi açıdan bu açılımının muhtemelen bir sonrasında askeri ve güvenlik alanındaki açılımları izleyecektir. Rusya öncelikle enerji güvenliği amacı ile askeri açıdan da genişleme hedefi içinde olacaktır.¹⁶⁰ Rusya doğalgaz alanındaki ekonomik ve siyasi gücünü sadece enerji tedariki bakımından değil, ihraç ettiği doğalgazın fiyatı konusunda da uygulamaktadır. Kendisine siyasi açıdan yakın olan ülkelere farklı, olmayanlara farklı uygulamalar yapmaktadır. Yani Rusya enerjinin kendisini de fiyatını da miktarını da siyasi bir baslı aracı olarak kullanma eğilimdedir ve gün geçtikçe bu politikayı daha ağır bir şekilde bölge ülkelere uygulamaktadır.

Rusya petrol ve doğalgaz sektöründe yeni aktörler olarak şirketler kurulmuştur. Bunlardan Gazprom, ülkedeki doğalgaz ve ihracatını tamamen denetlerken; Lukoil petrol şirketi, 15.7 milyar varil rezerviyle, 17.5 milyar varil rezerve sahip Royal Dutchshell'den sonra dünyanın ikinci büyük şirketidir. Lukoil, bir yandan Rusya'daki yeni ekonomik sistemin temsilciliğini yaparken, diğer yandan da eski sistemin bir mirasçısıdır. Lukoil'in Azerbaycan'da etkili bir konumu vardır. Azeri petrolünü işletmek üzere Bristish Petroleum (BP) liderliğinde kurulan konsorsiyuma %10 ile ortak olan Lukoil, Tataristan petrol firması Tatneft ile Türkiye'ye ihraç etme çalışmalarına başlamıştır. Ayrıca Rusya'nın Azerbaycan, Beyaz Rusya, Gürcistan, Ukrayna ile petrol alanındaki ilişkilerinde Lukoil, Özbekistan'da tamamen farklı bir alan olan doğalgaz üretimi çalışmalarına başlamıştır.¹⁶¹

Rusya'nın son dönemlerde (altyapısını daha önceden hazırlamış olduğu) uluslararası arenada enerji alanında aktif olmaya başladığı görülmektedir. Rusya bu

¹⁶⁰ a.g.m., http://www.turksae.com/sql_file/290.pdf, (14 Mayıs 2010). s. 1.

¹⁶¹ Mesut Hakkı Çaşın, "Büyük Güçlerin Enerji Merkezlerine Yönelim Politikaları", Harp Akademileri Komutanlığı, 16 Ocak 2004, s. 12-13.

politika ile doğalgazla temin ettiği eski Birlik ülkelerini bir nebze de olsa kontrol altında tutmaya çalışmaktadır.¹⁶²

Rusya hem doğalgaz üretimi hem de rezervleri bakımından ilk sırada yer almaktaydı. Ayrıca Orta Asya'nın doğalgaz üretici ülkeleri (özellikle Türkmenistan, Özbekistan ve Kazakistan) ile yapmış olduğu anlaşmalarla bu devletlerden önemli ölçüde doğalgaz almakta ve bunu Avrupa'ya satmaktadır. Rusya bu işlemde ticari kar yapmaktadır. Ancak en önemli kazancı Sibiryaya ve doğudaki petrol ve doğalgazı Uzakdoğu'ya pazarlanmasıdır. Japonya ve son dönemlerde enerji ihtiyacı iyice artan Çin Rusya'nın tabiri yerindeyse eline bakmaktadır. Her iki devlet için de Rus doğalgazı ve petrol önem taşımaktadır. Bu Rusya'nın dış politika amaçlarından en önemlisidir. Çin ve Japonya'nın enerji ihtiyaçlarını karşılaması, ABD'yi kendisini çevreleme politikasında geri püskürtme olanağı sağlamaktadır.¹⁶³ Bunların yanında Rusya Cezayir'le de çeşitli doğalgaz anlaşmaları yapmış ve önemli bir şekilde doğalgaz politikasını sağlamlaştırmaya çalışmıştır. Rusya'nın doğalgaz alanındaki bu üstünlüğü özellikle petrolde OPEC'le yarışamayacağını bilmesinden de kaynaklanmaktadır. Zaten Rusya da OPEC'le karşılaşmak istememektedir. Doğalgaz konusu Rusya'nın enerji politikasının can damarıdır. Rusya özellikle doğalgaz alanında fiyat belirleme konusunda üstün bir mevkiye gelmiştir.

Rusya geleceğe yönelik, enerjiye dayanarak belli ülkeler ve bölgeler üzerinde etki yaratabilmenin zeminini hazırlamaya çalışmaktadır. Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin 2005 sonundaki güvenlik toplantısında "Rusya enerji alanında liderlik rolü üstlenmesi gereken bir ülke olmalıdır" diye seslenmektedir. Euroasia Group uzmanı Cliff Kupchan'ın dediği gibi, Ruslar petrol gücünü aktif ve akılcı kullanabilirse diplomasi etkisi yaratabilir. Rusya'dan Almanya'ya doğru inşa edilmesi planlanan North European Gas Pipeline projesinin başında eski Alman Başbakanı Gerhard Schröder'in olması ve Rusya Devlet Başkanı Putin'in ABD Başkanı George W. Bush'un yakın arkadaşı ve eski ticaret bakanı Donald Evans'ı Rusya'nın Rosneft petrol

¹⁶² "Uluslararası Politikada Artan Rus Atakları", <http://www.tasam.org/index.php?altid=480&syf=1>, (14 Mayıs 2010).

¹⁶³ a.g.m., <http://www.tasam.org/index.php?altid=480&syf=1>, (14 Mayıs 2010).

şirketinin başkanı olarak teklif etmesi gibi bir dizi olaylara bakılırsa Rusya'nın küresel çapta enerji vasıtasıyla siyasi etki yaratmaya çalıştığı aşikardır.¹⁶⁴

Rusya, dünyanın diğer enerji bölgeleri olan Ortadoğu, Hazar Denizi ve Orya Asya'da etkinliğini sağlamaya çalışmaktadır. Rusya'ya göre artık “enerji süper gücü” inşa etme zamanıdır. Tek eksiği ise dünya enerji pazarı etkisi dışındadır. Bütün bunlar Rusya'nın gelecekte enerji aracıyla siyasi amacına ulaşma avantajına sahip olduğunu göstermektedir.¹⁶⁵

Başbakan Putin 24 Aralık 2008 tarihinde, Moskova'da toplanan Doğalgaz İhraç Eden Ülkelerin 7. Toplantısında doğalgazın ucuz olduğu dönemin bittiğini ifade etmiştir. Böylece de doğalgazın Rus dış politikası için kilit bir önemin olduğunu vurgulamak istemiştir.

Rusya 1998 yılında ağır bir ekonomik krizle dibe vurduktan sonra hızlı bir toparlanma sürecine girmiştir. Yeni küresel dengelerin sağladığı politik avantajların ve enerji ve hammadde fiyatlarını rekor düzeyde arttırmasının getirdiği ekonomik kazançlar sayesinde Rusya tekrar büyük bir güç haline gelmiştir.

Başkan Medvedev'in ilk ziyaret ettiği ülke Kazakistan arkasından Türkmenistan, Azerbaycan ve bu ülkelere açık çek verdi; “Avrupa'ya sattığım fiyattan senden alırım”. İkincisi “ne kadar gazın varsa alırım”.¹⁶⁶. Bu argümanlar Rusya'nın enerji üzerindeki etkinliğini ve enerjisinin bölge üzerindeki etkisini çok daha fazla arttırmıştır.

Rusya Soğuk Savaş sonrası Avrasya anakarısından uluslararası pazarlara ihraç edilen enerjiyi kendi tekelinde tutmak istemiştir. Bunun için de Rusya Avrasya'daki ülkeleri diğer rakiplerine kaptırmak istememiştir. Bu isteğini gerçekleştirmek için de bazı yöntemlere başvurmuştur. Bölgedeki devletlerin bağımsızlıklarını ve ekonomik kalkınmalarını sınırlandırma etnik çatışmalarla petrolün karlı ihraç yollarını engelleyen

¹⁶⁴ Erkin Ekrem, “Rusya-Ukrayna Doğalgaz Krizi ve Çin”, 12 Ocak 2006, <http://www.turksam.org/tr/a723.html>, (14 Mayıs 2010).

¹⁶⁵ Ekrem, a.g.m., <http://www.turksam.org/tr/a723.html>, (14 Mayıs 2010).

¹⁶⁶ “Doğalgaz krizi ve Ukrayna'nın Tavrı”, 2009, http://enerji2023.org/index.php?option=com_content&view=article&id=236:doalgaz-, (11 Kasım 2009).

Kafkasya'daki dondurulmuş istikrarsızlık ortamından yararlanma, blöflerle hem bölge ülkelerine hem de diğer ülkelere gözdağı verme gibi taktiklerle Rusya yaşamsal çıkarı olarak gördüğü enerji üzerindeki hakim pozisyonunu garantilemeye çalışmaktadır.¹⁶⁷

Rusya'nın dış politikasında özellikle, eski SSCB mekanındaki politikasında enerjinin temel unsur haline geldiği, Putin'in 21 Nisan 2000'deki Rusya Ulusal Güvenlik Konseyi toplantısının ardından yaptığı açıklama ile açıkça ortaya çıkmıştır. Putin'in yaptığı açıklamada, "Partnerlerimizin Hazar Bölgesinde çok aktif olduklarını ve kendilerinin de benzeri bir aktivite sergileyeceklerini" ifade etmiştir. Bu açıklamayı takiben 31 Mayıs 2000'de enerji eski bakanı Viktor Kalyujni, dışişleri bakanı yardımcısı ve devlet başkanının Hazar temsilcisi sıfatıyla Rus dış politikası karar verme mekanizması içinde yer almıştır. Rusya Orta Asya'da askeri ve stratejik çıkarlarının yanı sıra Orta Asya enerji kaynaklarını dış dünyaya kendi üzerinden edilebilir hale gelmiştir. Bölgede enerji alanında hakim bir güç haline geldiği kuşkusuzdur. Bu durum hem bölgede siyasi bir aktör, hem de küresel bir enerji oyuncusu ve küresel bir aktör olmasını sağlamaktadır. Ayrıca Avrasya oyunu içinde iskambil kağıtlarını kendisi dağıttığından, dengeleri de kendisi kurmaktadır.

Rusya için 1999 yılı ile beraber ekonomik durum ülkede tekrar düzelmeye başlamıştır. Özellikle dünyada petrol ve maden fiyatlarının artması, Rusya açısından çok önemli bir gelişme olmuştur. Rusya ekonomik durumu düzeltmek için bu dönemde enerji kartına daha çok sarılmıştır. İlerleyen dönemlerde de enerji kartının ekonomik gücünün yanı sıra siyasi yüzünü de göstermeye başlamıştır. Ayrıca bu dönemde devletin başına Putin'in gelmesi de Rusya için büyük bir şans olarak değerlendirilebilir.

Rusya'daki ekonomik büyüme petrol ve gaz ihracatına bağımlıdır. Bu faktör özellikle 1998'deki ekonomik krizden sonra kendisini daha fazla göstermiştir. Ancak bu jeopolitik avantajın Putin ve yönetimi tarafından çok iyi bir şekilde görülmesi ve yürütülmesi de Rusya'daki ekonomik büyümenin ve enerji kartının Rusya için çok fazla önem kazanmasının bir başka yönüdür. Bunu sayısal bir örnekle kanıtlamak için Rusya'daki ihracatın %60'lık bölümünün enerjiye dayandığını söylemek gerekmektedir.

¹⁶⁷ Ariel Cohen, "Yeni Büyük Oyun Avrasya'daki Boru Hatları Siyaseti", *Avrasya Etüdüleri*, Cilt. 3. Sayı.1., 1996, s. 2-15.

Rusya'daki ekonomik büyümenin bu denli yüksek olmasının (1999 yılında itibaren) bir diğer nedeni de petrol ve doğalgaz fiyatlarının bir anda yükselmesi olmuştur. Rusya'daki ekonomik büyümenin enerjiye ve özellikle de petrol ve doğalgaz ihracatına dayalı olduğunu Dünya Bankasının Şubat 2004'te yayımladığı raporda da görmek mümkündür. Dünya Bankasının raporuna göre petrol ve gazın GSMH içindeki payı %25'tir. Yani Rusya'nın ekonomik paydasının içerisinde enerji payının oranı çok yüksek seviyededir. Aslında Rus politika yapımcıları ekonomik olarak enerji ihracatına bu kadar bağımlı olmalarının kendilerini rahatsız ettiğini belirtmekte ve bu olumsuzluğun giderilmesi için çeşitli reformlar yapmaktadırlar. Özellikle son dönemlerde Rus ekonomisinde enerji dışı sektörlerin de ekonomi içindeki payı gittikçe artmaktadır. Bu gelişme petrol ve doğalgazın öneminin azaldığı anlamına gelmez. Sadece enerji alanına alternatif oluşturabilecek alanların arttığını gösterir. Ancak ne olursa olsun Rusya uluslararası arenadaki masadan galip kalkmak istiyorsa sarılması gereken ve elinde tutması gereken asıl kart enerji kartıdır. Rusya'nın dış politikasında Rus enerji politikasının önemi arttıkça ve bu konuda büyük bir gelişim sağlandıkça buna paralel olarak Putin de ülkedeki pozisyonunu tekrar sağlamlaştırmış ve şekillendirmiştir. Rusya için "ucuz petrol" politikası, ekonomi için bir felaket olarak tanımlanmaktadır. Rus ekonomisinin petrol fiyatlarına bağımlılığı, varil başına 1 dolarlık farkın, Rusya bütçesine 1 milyar dolarlık artış olarak yansımaya neden olmaktadır. Nitekim, Ural ham petrolündeki 21.50 dolar varillik fiyat, 2003 bütçesinde Rusya'nın toplam 17 milyar dolarlık dış borcunu ödemesine yardım etmiştir. Bu da bize göstermektedir ki; Rus ekonomisi enerji sektörüne, Rus siyasal eliti ne kadar reform yaparsa yapsın bağımlı bir halde bulunmaktadır. Konumuz açısından 2006 yılındaki Rusya-Ukrayna enerji krizinde Rusya Avrupa'ya enerji alanında resmen bir gövde gösterisi yapmıştır. Bu gövde gösterisini 2009 yılındaki krizde iyice perçinlemiştir. Bu da hem Putin'in gücünün Rusya enerji politikasına ne kadar bağlantılı olduğunu göstermiş hem de Rusya'nın enerji politikasının önemini bir kere daha göstermiştir. Yani genel manada dış politikada Rusya enerji politikasının önemini kavrarken, hem iç hem de dış politikada da Putin güç kazanmıştır.

Rusya 1992'den sonra eline aldığı enerji kozunu Putin, ilerleyen dönemlerde daha da çok arttırarak Rusya'yı enerji alanında kısa bir zamanda dünya devi haline

getirmiştir. Bunu yaparken de Rusya'daki enerji oligarklarını da devre dışı bırakmayı ihmal etmemiştir. Böylece dönemin Rus Cumhurbaşkanı, Rusya'da enerji bağlantılı veya enerjiye indeksli bir dış politika stratejisini yoğunlaştırılmış bir şekilde başlatmıştır. Konumuz açısından bu dış politika stratejisinin en önemli ürünlerinden biri de Rusya'nın Ukrayna'ya giden doğalgazı kesmesidir. Bu dış politika stratejisinde daha önce de belirtildiği gibi asıl amaç siyasadır. Çünkü Rusya şunu çok iyi bilmektedir ki; günümüzde askeri cezalandırmaların önündeki engeller çok fazladır ve çok maliyetlidir. Bu maliyeti günümüzde karşılayabilecek devlet sayısı yok denilebilecek kadar azdır. Fakat enerji alanında yapılan bir cezalandırma Rusya için çok daha az maliyetlidir ve özellikle kendi bölgesindeki devletleri etkileme açısından büyük bir avantaja sahiptir. Örneğin ilerleyen konularda aktarılacak olan Ukrayna'da yaşanan Turuncu Devrim'i Rusya askeri yönden cezalandırmaya çalışsa belki çok daha maliyetli bir iş olacak ve ABD'nin Irak'ta gördüğü tepkiyi görecekti. Ancak Rusya enerji alanında yaptığı bir cezalandırma ile hem Ukrayna'yı hem de Batı'yı kendi bölgesindeki işlerine karışılmaması yönünde ikaz etmiştir.

Rusya'nın enerji pazarındaki yeri eşsizdir. Bir taraftan geniş hidrokarbon yataklarına sahip olmakla övünürken diğer taraftan UEA ve OPEC'in dışında kalıp tarafsızlığını muhafaza etmektedir. Bununla birlikte Moskova küresel enerji güvenliğinin istikrara kavuşması ve ihracatçıların, tüketicilerin ve transit ülkelerin çıkarlarını göz önünde bulundurarak enerji pazarında yeni kurallar oluşturulması gerektiğini savunmaktadır.¹⁶⁸

Rusya'nın enerji politikası Putin'in birinci başkanlık döneminde şekillenmiştir. Devlet, ülkedeki neo-liberallerin kötümser öngörülerine rağmen enerji sektörü denetimini üstlenmiştir. Gerek devlet ve gerekse özel enerji sektör üretimi arttırabilme, yabancı yatırımcılara kısmen açabilme ve yönetime daha da etkin bir gelişme sağlama hakkına sahiptir.¹⁶⁹

Rusya enerji politikası dört temel ilke üzerine kurulmuştur:

-Devletin stratejik kaynakları kontrolü

¹⁶⁸ Mirkasymov, a.g.m., s. 97.

¹⁶⁹ Mirkasymov, a.g.m., s.97.

-Bunların üretimi ve ihracatı

-Stratejik enerji altyapısının denetimi

-Rus enerji sektöründe karar verme süreci üzerindeki kontrolü ve milli enerji sektörünü gerek ülke içinde ve gerekse ülke dışında belli başlı rekabet ortamlarında ekonomik bir araç olarak kullanmaktır.¹⁷⁰

Bilindiği üzere, reel GSYİH'si 2004'te %7.2 ve 2005'te %6 oranında yükselen RF, son beş yıldır yakaladığı istikrarlı ekonomik büyüme çizgisini Rus petrol üretimindeki artışa ve yüksek dünya petrol fiyatlarına bağlıdır. Petrol ve doğalgaz ihracatı, metalürji sektörü ile birlikte, RF toplam ihracat gelirinin 2/3'ünü sağlamaktadır. Petrol ve gaz ihracatından sağlanan gelir 108 milyar dolarlık (Nisan 2005) RF dış borcunun geri ödemesinde de kullanılmaktadır. Aralık 1998'de 10 dolar/varil olan petrol fiyatlarının (1998 ortalaması 11.80 dolar/varil) üç katlık bir artışla Eylül 2000'de 33 dolar/varil seviyesine çıkması, ulusal ekonomiye hatırı sayılır miktarda nakit para girişini sağladı.¹⁷¹ Bu fiyatlar Ağustos 2004'te 40 doları, Ekim 2004'te 50 doları ve Ocak 2006'da 66.5 dolar seviyesine ulaşmıştır. Özellikle bu fiyatlar Rusya'nın enerji ihracatındaki gelirlerine 7 misli daha fazla gelir olarak geri dönmüştür. Putin başlangıçta Batılı uzmanların düşündüğünün tam tersine, artan siyasi gücünü Rus petrol ve gaz sektörünün kapılarını ardına kadar yabancı sermayeye açmak için değil, petrol ve gaz sanayisinde Rus devletinin kontrolünü arttıracak yeniden yapılanma çalışmalarını derinleştirmesi için kullanmayı tercih etmiştir. Putin'in doğrudan etkisiyle enerji sektöründe başlatılan şirket birleşmeleri neticesinde Kremlin, Rosneft, Transneft, Transnefteprodulet, UES gibi şirketlerde çoğunluk hissesini ele geçirmiş olup Gazprom'un yönetimi de tamamen devlet hakimiyetindedir.¹⁷²

Rusya enerji politikasının dışa bakan yüzünde bir diğer dikkat çeken yaklaşım ise Rusya'nın ekonomisinin zayıf hale geldiği durumlarda Batılı yatırımcılarla iyi ve uyumlu şekilde politikalar yürütülürken, enerji fiyatlarının yükseldiği durumlarda bu

¹⁷⁰ Mirkasymov, a.g.m., s. 97-98.

¹⁷¹ Cenk Pala, "Ayı İle Dans: Kutsal Gazprom İmparatorluğu ve Türkiye", Süha Tanyeri (Ed.). **Dördüncü Uluslararası Sempozyum Bildirileri Güvenliğin Yeni Boyutları ve Uluslararası Örgütler** içinde (9-42), Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2007, s. 9-10.

¹⁷² Pala, "Ayı İle Dans: Gazprom İmparatorluğu ve Türkiye", s. 15.

yaklaşımın tam tersi bir yaklaşım sergilemesidir. Yani Rusya'nın dış politikası da veya diğer devletlerle olan ilişkilerinde de enerji önemli bir yer teşkil etmektedir. Aralık 2005'te yapılan RF Güvenlik Konseyi toplantısında bir adım daha ileri giden Putin, Rusya'nın orta vadede dünya enerji liderliğini hedeflediğini vurgulamıştır. Ancak Putin şunu çok iyi bilmektedir ki; Rusya'nın enerji alanında dünya lideri olabilmesi için kullanacağı araç asla petrol değil, doğalgazdır. Rusya enerji politikasının dışı bakan yüzünde doğalgaz Rusya için stratejik bir madde olarak görülmekte ve herkese de gösterilmektedir. Petrolde Suudi Arabistan'ın dünyadaki önemi ne ise doğalgazda da Rusya'nın önemi odur. Hatta Suudi Arabistan'ın petrol gücü, Rusya'nın doğalgaz gücü ile kıyaslandığında dünya enerji piyasasında Rus doğalgazının gücü daha fazla olarak görülmektedir. Bu yüzden de Gazprom dünyanın en büyük doğalgaz şirketi unvanını kazanmıştır.

Rusya enerji politikasında veya enerji sektöründe yatırım ihtiyacı büyük bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Rusya bu ihracat altyapısını genişletmek için 1 trilyon dolara yakın bir miktarda yatırım yapması gerekmektedir. Şunu söylemek gerekmektedir ki; Rusya'da enerji üretimi için yapılan üretim faaliyetleri yeni tekniklerle yapılmamaktadır. Ayrıca Rusya'da petrol çıkartmak için yapılacak masraf Suudi Arabistan'ın yaptığı masraftan çok daha fazladır. Bunların yanına bir de eski Rus ihraç boru hatlarını eklemek mümkündür. Ortalama olarak birçoğunun yaşı ilerlemiştir. Bütün bu olumsuzlukları giderebilmek için Rusya'nın yaklaşık olarak 1 trilyon dolarlık yatırım yapması gerekmektedir. Rusya enerji politikası açısından en önemli şirketler; Gazprom, Transneft, UES ve Lukoil'dir.

Rusya enerji politikası 2003 yılı ortalarına kadar, birbirleriyle organik bağı bulunmayan devlet kurumları ve özel sektör temsilcileri tarafından belirleniyordu. Bu tarihten itibaren Vladimir Putin tarafından RF enerji politikasının merkezileştiği gözlemlenmektedir. 2003 ilkbaharına kadar enerji şirketlerinin üst düzey yöneticileri hükümet seviyesinde karar alma süreçlerine aktif biçimde katılabiliyorlardı. Putin, büyük enerji şirketlerinin yönetim kademelerine D. Medvedev ve A. Miller (Gazprom), I. Sechin (Rosneft), Y. Shkolov ve A. Dvorkovich (Transneft), V. Surkov (Transnefteprodukt) gibi Kremlin'e yakın isimleri atayarak, bu durumu da ustaca bir

hamleyle tersine daha doğrusu lehine çevirmeyi başarmıştır.¹⁷³ 2003'ten itibaren devlet kontrolünün çok yoğun bir şekilde arttığını ispatlayan en önemli belge ise Rus Enerji Stratejisi belgesidir. Bu belgede devlet kontrolüne yönelik birçok bölüm bulunmaktadır.

RF doğalgaz piyasasında monopol güç olmak istemektedir. RF'nin sahip olduğu enerji rezervleri ve özellikle doğalgaz alanında tüm Avrupa ve yakın çevresi için monopol bir dağıtıcı konumunda olması kendisine önemli avantajlar sağlamaktadır. Öncelikle yaptığı enerji ihracatı ekonomisini düzeltmeye olanak sağlamaktadır. İkinci olarak ise yaptığı enerji ihracatını pazardaki tekel konumunun kendisine verdiği güvenle bu ihracata bağımlı devletlere karşı bir siyasi baskı aracı olarak kullanmaktadır. RF özellikle son dönemde doğalgaz üzerindeki tekel konumunu bir dış politika aracı olarak kullanmaktadır. RF, doğalgaz fiyatlarını bölge devletlerinin Moskova ile olan ilişkilerine göre ayarlayarak, doğalgazı ihracat yaptığı ülkelere karşı ödüllendirme ya da cezalandırma aracı olarak kullanmaktadır. RF doğalgazın fiyatını BDT'ye üye her ülke için özel olarak belirlemektedir.¹⁷⁴ Rusya ayrıca Hazar ve Orta Asya doğalgazını da kendisine göre çok iyi ve uygun fiyatlardan uzun süreliğine kontrol altına alabilmeyi başarmıştır. Rusya doğalgaz ve petrol alanında cezalandırma yöntemine ağırlıklı olarak Beyaz Rusya ve Ukrayna'ya karşı kullanmaktadır. Buna yeri geldiğinde Gürcistan'ı da eklemek mümkündür. Rusya bir taraftan Orta Asya ülkelerindeki enerji kaynaklarının kontrolünü ele geçirirken, diğer taraftan da yeni projeler sayesinde başta Avrupa ülkeleri olmak üzere birçok ülkeyi kendisine bağımlı hale getirmiştir.¹⁷⁵

Rusya gaz ihracatına dış politikada bir silah olarak kullanmak maksadıyla değil ama o dönemde çok ihtiyacı olan dövizi bulmak amacıyla başlamıştır. Ancak yoğun bir biçimde Rus enerji kaynaklarına bağımlı olan o dönemin Doğu Bloğu ülkelerinin AB'ye katılımıyla Avrupa'nın bir bütün olarak Rus gazına bağımlılığı artmıştır. Petrol fiyatlarının yükselmesi de maliyeti yüksek Rus enerji kaynaklarını verimli hale getirerek sürece katkıda bulunmuştur.

¹⁷³ Pala, "Ayı İle Dans :Kutsal Gazprom İmparatorluğu ve Türkiye", s. 38.

¹⁷⁴ Ahmet Sapmaz, **Rusya'nın Transkafkasya Politikası ve Türkiye'ye Etkileri**, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2008, s. 132-133.

¹⁷⁵ Elnur Hasan Mikail, **KGB Albaylığından Devlet Başkanlığına Putin Dönemi Rusya**, I. Baskı, İstanbul: IQ Sanat Yayıncılık, 2008, s. 230.

Enerji stratejisi çerçevesinde üzerinde durulan konulardan birisi de ülkenin enerji diplomasisinin bölgesel önceliklerinin belirlenmesiyle ilgilidir. Rusya petrolü ve doğalgazının geleneksel satış pazarı Avrupa ülkeleridir. Fakat enerji kaynaklarının Doğu ve Güney yönünde ihracatının artırılması, Hazar kıyısındaki petrol üreticisi ülkelerle ortak projelerin gerçekleştirilmesi ve stratejik petrol boru kemerlerinin inşası önümüzdeki dönemde Rus enerji diplomasisinin kapsamını belirleyen konuların başında gelmektedir. Rusya'nın enerji politikalarında önemi giderek artan bölgelerden birisi de Asya Pasifik Bölgesidir. Hızlı ekonomik büyüme ve buna paralel olarak enerji tüketiminin artması, Rusya ve bölge ülkeleri arasındaki ilişkilerde enerji konusunu belirleyici unsur haline getirmektedir. İthalatçı ülkelerden Çin, Japonya ve Güney Kore ile ilişkiler geliştirilirken, bu ülkelerin aynı zamanda Rusya'nın Uzakdoğu Bölgesindeki petrol rezervlerinin işletilmesinde aktif rol alacağı beklenmektedir. Özetle enerji faktörü Rusya'nın yaklaşık 80 ülkeyle olan ilişkilerini etkilemektedir.¹⁷⁶

Rusya doğalgazı ihraç etmesinin ötesinde, Gazprom eliyle ya da onun arkasında bulunduğu şirketler ve özelleştirmeler vasıtasıyla, BDT ülkelerindeki ve Avrupa'daki dağıtım şirketlerini de ele geçirmeye çalışmaktadır. Böylece Rusya'nın gazın dağıtımında son noktaya kadar ulaşması hedefi için uğraş verilmektedir.

Rusya'nın 2003'te son halini alan "2020'ye Kadar Rus Enerji Stratejisi" belgesinin oluşturulmasına kadar ki zaman diliminde tutarlı, etkin ve dış politika aracı olarak kullanılabilecek bir enerji stratejisinin varlığından söz edilemez. İç ve dış siyasal ortamın da bu döneme kadar bu türde bir aracın oluşmasına ve oluşturulmasına pek de izin vermediği belirtilmelidir. Bu döneme kadar Rusya'da enerji politikası bir bölümü devletin dışında yer alan çeşitli aktörler tarafından belirlenmiştir. Merkezi planlama ve kontrol söz konusu olamamıştır. Bu dönem, enerji şirketlerinin yöneticilerinin hazineye para aktaran en önemli unsurların yöneticileri olarak hükümet düzeyinde karar alma süreçlerini etkiledikleri, hatta belirleyici oldukları dönemdir. Bu sürecin Putin iktidarı ile değişmeye başladığı görülmektedir. Putin'in Ocak 2001'de yaptığı toplantıda "ya siyaset ya ekonomi" uyarısı sonrası açtığı ve ardından istihbarat birimleri olmak üzere, devlet bürokrasisinin desteğini de aldığı savaş sonucunda devletin enerji sektöründe

¹⁷⁶ "Rusya'nın Süper Güç Olma Hesapları ve Enerji", 22.09.2004, <http://www.tasam.org/index.php?altid=75>, (16 Mayıs 2010).

kontrolü yeniden eline aldığı görülmektedir. Putin'in değerlendirmesine göre, petrol ve doğalgaz özel sektöre değil, devlete ait olmalıdır ve devlet de bu alanları devletin ve halkın çıkarları için kullanmalıdır.¹⁷⁷

Rusya BDT ülkelerine de yeni bir fiyatlandırma politikası uygulamak istemektedir. Buna göre asıl öngörülen hedef BDT ülkelerine ihraç edilen petrol ve doğalgazın Avrupa ülkeleriyle aynı fiyatta eşdeğer bir hale getirilmesidir. Rusya'nın bu fiyatlandırma politikası ve eski Sovyet coğrafyasına enerji kozunu ne şekilde oynayacağını bir göstergesi olmuştur. Bunu da yine Beyaz Rusya ve Ukrayna örneklerinde net bir şekilde göstermiştir. Özellikle Rusya'nın Beyaz Rusya ile Aralık 2006'da yaşanan enerji krizinde Rusya, Beyaz Rusya gaz dağıtım ağı Beltragsgaz'ı 4 milyar dolara satın almak istemiş; aksi takdirde Belarus'a sattığı gazın fiyatını dört katına çıkarma tehdidinde bulunmuştur. Arada anlaşmazlık çıkınca da Rusya, geçici olarak gazı kesmiştir. Bu örnek de Rusya'nın enerji politikasının en derecede ciddi ve etkin bir şekilde yürütüldüğünün tüm dünyaya kanıtıdır.

4.2 RUSYA'NIN PETROL VE DOĞALGAZ REZERVLERİ

Rusya'da enerji kaynakları ve bu enerjinin işletilmesi Rusya için yaşamsal çıkar haline gelmiştir. Bu yüzden Rusya doğalgaz ve petrolün çıkarılmasından işletilmesine ve ihraç edilmesine kadar bütün konularda dünya enerji pazarında söz sahibi olmak istemektedir. Rusya'da bulunan rezervler açısından doğalgaz petrole göre daha fazla öneme sahiptir. Rusya son yıllarda petrol açısından da atılım yapmış olmakla beraber, rezervler bakımından petrol hala doğalgaza rakip olabilecek bir durumda değildir. Bunun için de Rusya dünya enerji pazarında koz olarak doğalgazı kullanmaktadır.

¹⁷⁷ Mitat Çelikpala, "Rus Enerji Stratejisi", **Stratejik Analiz**, Cilt. 8., Sayı. 94., Şubat 2008, s. 59.

4.2.1 Rusya Doğalgaz Rezervleri

Rusya dünya doğalgaz rezervleri bakımından dünya toplam enerji rezervlerinin dörtte birinden daha fazlasına sahip bulunmaktadır. Kendisine rakip olabilecek en yakın ülke olan İran doğalgazının yaklaşık olarak iki katına sahiptir. Bütün bu yönleriyle Rusya doğalgaz rezervleri bakımından dünyanın en fazla doğalgaz rezervlerine sahip ülkesidir.

Rusya sahip olduğu doğalgaz kaynaklarının yaklaşık %74.6'sını Batı Sibirya'daki Yamburg, Urengoy ve Medvej'deki doğalgaz yataklarında bulunmaktadır. Rusya'nın sahip olduğu doğalgaz rezervlerinin %16.1'i Yamal Yarımadası ve Stokman Adasında, %9.3'ü ise Doğu Sibirya'da bulunmaktadır. Rusya'nın adı geçen doğalgaz yataklarından en önemlisi Urengoy doğalgaz yataklarıdır. Dünyanın en büyük ikinci doğalgaz alanı olan Urengoy'un keşfedildiğinde yaklaşık olarak 10 trilyon metreküplük bir rezervi bulunmaktaydı. Bir diğer doğalgaz rezerv alanı olan Yamburg ise Urengoy rezerv alanından sonra Rusya'nın en büyük doğalgaz alanıdır. Keşfedildiğinde 4.7 trilyon metreküplük bir doğalgaz rezervine sahip olduğu bilinmektedir. Rusya'nın bir diğer önemli rezerv alanı olan Shtokman ise dünyanın en büyük beşinci doğalgaz rezerv alanıdır. Dünyanın en büyük doğalgaz alanlarından sekiz tanesi Rusya toprakları içinde bulunmaktadır. Bu alanlardan Urengoy, Yamburg, Orenburg, Shtokman, Zapolyarnoye, Kharasevey, Bovanenko, Medvezh'ye Rusya'nın en büyük doğalgaz alanları olarak söylenebilir. Gazprom Yamal Yarımadasında bulunan doğalgaz alanlarına büyük yatırımlar yapmaktadır. Bütün bu özellikleriyle Rusya doğalgaz rezervleri bakımından dünya devidir. Ülkenin mevcut üretim verileri dikkate alındığında 80 yıl yetecek kadar doğalgaz kaynağına sahip olduğu tespit edilmiştir.¹⁷⁸ Rusya'nın toplam doğalgaz rezervi 1.680 trilyon feet³'tür. Bu özellikleriyle Rusya dünyanın en büyük doğalgaz üreticisi ve ihracatçısı sıfatıyla stratejik bir güç elde etmiştir.

¹⁷⁸ BP, *Quantifying Energy BP Statistical Review of World Energy*, London: 2006, s. 22.

4.2.2 Rusya'nın Petrol Rezervleri

Rusya günümüzde elde ettiği enerji gelirlerinin önemli bir miktarını da petrol ihracatından elde etmektedir. Ekonomik verilere göre Rusya'nın ihracatının %60'ı, petrol fiyatlarına birebir bağlı durumdadır. Kamu gelirlerinin yüzde 30'u petrol sektöründendir, tek başına bakıldığında milli gelirin %20'i bu sektörden gelmektedir. Ayrıca ilgili sektörlerde göz önünde bulundurulursa bu oran %40'a çıkmaktadır.¹⁷⁹ Özellikle son dönemde petrol alanlarına yapılan yatırımlardan dolayı Rusya'nın petrol alanından elde ettiği gelirler hatırı sayılır bir şekilde artış göstermiştir. Rusya, rezervler bakımından Ortadoğu devletleri kadar olmasa da önemli bir ölçüde petrol rezervine sahiptir. Rusya'nın kanıtlanmış 60 milyar varil petrol rezervinin çoğu Batı Sibirya'da Ural Dağları ve Orta Sibirya platosu arasında bulunmaktadır.¹⁸⁰

Dünya petrol rezervlerinin sistematik bir biçimde incelenmesi ile elde edilmiş sayıları göz önüne aldığımızda Rusya denilen bölge önemli petrol büyüklüğüne sahip bir ülke olarak karşımıza çıkmaktadır. Rusya petrollerini Dick Cheney'in dünya toplam petrol sistemi referansı ile incelediğimizde Rusya'da petrol yatakları başlıca Volga-Ural Bölgesi, Batı Sibirya Bölgesi, Kuzey Kafkasya Bölgesi ve Kuzey Denizi kıyısında Kimmonpaşava Bölgesi'nde yer almaktadır.¹⁸¹

Rusya'da petrol rezervleri bakımından Batı Sibirya havzasının ayrı bir yeri bulunmaktadır. Çünkü bu bölge Rus petrol üretimi açısından büyük bir kaynak noktasını ihtiva etmektedir. Bölgede petrol rezervi bakımından söz sahibi birkaç petrol yatağı da bulunmaktadır. Bu bölgede Sovyetler Birliği döneminden beri petrol üretimi yapılmaktadır. Ancak özellikle Sovyet döneminin sonlarına doğru burada petrol üretimi düşmesine rağmen daha önce de değinildiği gibi, Rusya'nın enerji alanındaki altyapı yatırımları sayesinde bölgedeki petrol üretiminde de tekrar artış sağlanmıştır. Batı ve Orta Sibirya bölgeleri dışında da Rusya'da Doğu Sibirya bölgesinde de petrol rezervlerinin olduğu bilinmektedir. Ancak Doğu Sibirya'daki elverişsizlikten dolayı bu

¹⁷⁹ Yasin Şehitoğlu, "Rusya Federasyonunun Petrol ve Doğalgaz Stratejileri", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gebze İleri Teknoloji Enstitüsü SBE, 2007), s. 37.

¹⁸⁰ Bernard A. Gleb, "Russian Oil and Gas Challenges", CRS Report for Congress, 3 Ocak 2006, <http://fpc.state.gov/documents/organization/58988.pdf>, (18 Mayıs 2010), s. 4.

¹⁸¹ Şener Üşümezsoy, "Rus Avrasyacılığı mı Tatar Petrollerinin Rus Petrollerine Dönüştürülme Stratejisi mi?", <http://www.turksolu.org/113/usomezsoy113.htm>, (18 Mayıs 2010).

bölgede yoğun bir araştırma günümüze kadar pek fazla yapıldığı söylenemez. Bunların yanında Rusya son dönemde ve özellikle 2009 yılında 4.5 milyar varillik yeni rezerv alanları da bulunmuştur. Bu yeni bulunan petrol rezervleriyle birlikte Rusya petrol konusunda ve uluslararası petrol piyasasında çok daha fazla gelişecek ve söz sahibi olmaya devam edecektir.

4.3 RUSYA BORU HATLARI VE BORU HATLARI POLİTİKALARI

Rusya Putin'in başkanlık döneminde enerji diplomasisine dış politikada çok fazla başvurmuştur. Putin döneminde Rusya'nın belki de en fazla üzerinde durduğu konu enerji olmuştur. Bunu da zorlayıcı diplomasi şeklinde uygulamış ve zorlayıcı diplomasinin içeriğini de yine enerji ile doldurmuştur. Putin ve Rus siyasi eliti enerji diplomasisini de boru hatlarıyla ve bu hatların üzerine inşa ettiği enerji politikaları ile yürütmeye çalışmıştır. Bu yüzden Rusya'nın doğalgaz ve petrol boru hatları çok dikkat çekici bir konu olmuştur. Rusya boru hatları politikaları ile hem AB'ye daha fazla enerji ikmali sağlamayı, hem çeşitli boru hatlarıyla Ukrayna, Beyaz Rusya ve Polonya'yı enerji oyununda egale etmeyi, hem de Uzakdoğu'da Japonya ve Çin enerji pazarında da söz sahibi olmayı amaçlamaktadır. Hazar petrolünün taşınması gerçekte Rusya'yı ekonomik alandan çok siyasi planda daha çok ilgilendiriyor. Moskova, boru hattının başında duracak ülkenin, Kafkasya ve Orta Asya'yı denetimi altında tutacağını biliyor.¹⁸² Bundan dolayı da Rusya kendi bölgesinde bulunan boru hatlarına ve onların üzerindeki egemenlik durumuna büyük bir önem vermektedir. Rusya açısından Hazar Bölgesinin önemini söylemeye gerek yoktur. Hazar jeopolitiğinin merkezinde bölge ülkelerinin dış aktörlerin yardımıyla Rusya denetimindeki altyapıya ve birbirlerine bağımlılıklarını azaltma çabaları yatmaktadır. Önerilen boru hatları temelde Rusya ve İran'ın etkisini kontrol altında tutarak, enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve Hazar ülkelerinin bağımsızlıklarının güçlendirilmesini hedeflemektedir. Buna karşılık Rusya, Hazar Bölgesindeki stratejik çıkarlarını korumayı ve boru hatlarının büyük kısmının kendi topraklarından geçmesini arzu etmektedir.¹⁸³ Ayrıca Rusya kendi topraklarından geçmeyen bir boru hattıyla Batılı ülkelerle yaptığı enerji kaynakları ticaretinde kendi payının azalacağından ve bu durumun sonucu olarak da enerji gelirinden mahrum

¹⁸² Cenk Başlamış, "Rusya'nın Arka Bahçesindeki Diken", Ali Özoğlu (ed.), *Yüzyılın Son Petrol Savaşı* içinde (35-43), İstanbul: Elya Yayıncılık, 1998, s. 39.

¹⁸³ Ögütçü, a.g.m., s. 275.

kalacağından endişelenmektedir. Bu durum aynı zamanda bölge ülkelerinde Batılı sermayenin artmasına sebep olacak ve bu ülkelerin batıyla olan ticareti arttırıp Rusya ile olan ticaretin azalmasına yol açacaktır. Rusya bağımsız cumhuriyetlerden elde edilen enerji kaynaklarının dünya pazarlarına sunumunun ve enerji kaynaklarının miktarının kontrolünün kendi topraklarından geçen boru hattıyla gerçekleştirebilecektir. Böylece fiyatları ve ihracat miktarını belirleme kendi elinde olacaktır.¹⁸⁴ Rusya boru hatları ile Orta Asya devletleri ile olan ilişkilerini yönlendirmektedir.

Orta Asya devletlerinin enerji konusundaki en önemli partneri Rusya'dır. Sovyetler döneminde inşa edilen boru hatları bu ilişkinin bu kadar üst düzeyde olmasının en büyük sebebi olmuştur. Rusya, mevcut boru hatlarını onararak ve yenilerini inşa ederek Orta Asya devletleri ile arasında adeta bir enerji köprüsü kurmuş ve bu bölgeden aldığı gazı Avrupa'ya iletmeye başlamıştır. Orta Asya'dan çok ucuza aldığı doğalgazı fahiş fiyatlara Avrupa'ya satan Rusya, coğrafi konumunun verdiği bu avantajla hem kendi ekonomisini güçlendirmiş, hem de 21. yüzyılın Enerji Baronu haline gelmiştir.¹⁸⁵ Bütün bu gelişmeler ve Rusya lehine enerji alanındaki avantajlar Rusya'nın boru hatları ve bu hatlara yönelik politikalarının kalitesini ve Rusya'nın bu hatlara verdiği önemi göstermektedir. Çünkü eski SSCB ülkelerinden çıkan enerji boru hatları Rusya'ya büyük bir jeopolitik üstünlük sağlamaktadır.

Rusya boru hatlarının yukarıda da değinildiği gibi önemli bir özelliği Sovyetler Birliği zamanından kalmış olmasıdır. Aslında bu özellik Rusya'yı zorlamaktadır. Çünkü bu eski hatların onarılması ve bakımı da oldukça maliyetli bir durumdur. Rusya bunun üzerine rezerv alanlarına yeni pazarlar bulmak için yeni boru hatlarına ve yeni projelere ihtiyaç duymuştur. Çünkü boru hatlarında önemli olan sürekli bir enerji pazarı yaratmak ve bundan sürekli gelir elde edilmesidir. Bunun için Rusya petrol ve doğalgaz alanında yeni projeler tasarlamayı ve yeni boru hatları oluşturmayı ihmal etmemektedir. Çünkü şu unutulmamalıdır ki; Rusya'nın enerji diplomasisinin esas aracını boru hatları oluşturmaktadır.

¹⁸⁴ Doyuran, a.g.e., s. 56-57.

¹⁸⁵ Göktürk Tüysüzöğlü, "Dünyanın Enerji ile Anılan Bölgesi: Orta Asya", 23.04.2008, <http://www.globalsiyaset.com/makaleler/asya/tuysuzoglu-orta-asya-enerji.html>, (01.03.2010).

Rusya boru hatlarının bir diğerk özelliği ise genellikle birçoğunu Sovyet döneminden kalmasından dolayı birçoğunun yaşlı olmasıdır. Günümüzde mevcut boru hatlarının ortalama yaşının (kullanımdaki) 22 olduğunu anımsarsak boru hatlarının ne kadar eski olduğunu anlayabiliriz.

Rusya boru hatlarının bir diğerk özelliği ise özellikle Rusya'dan Avrupa'ya uzanan hatlarda Rusya, %80 oranında Ukrayna'ya bağımlı olmasıdır. Rusya'nın Ukrayna'yı enerjinin transit geçişindeki bu bağımlılığını incelemek olan iki devlet arasındaki krizin uluslararası politikadaki öneminin ne kadar büyük olduğunu göstermek açısından iyi bir göstergedir.

Rusya boru hattı politikaları sayesinde Kuzey Akım Projesiyle Almanya'yı, Güney Akım Projesiyle İtalya'yı ve Mavi Akım Projesiyle Türkiye'yi bir enerji pazarı haline getirmek istemektedir. Özellikle Kuzey Akım Projesi ile Rusya ile Almanya arasındaki enerji ticareti büyük boyutlara ulaşmıştır. Bütün bu gelişmeler ve argümanlar Rusya'nın boru hatlarına yönelik çalışmalarının ve amaçlarının birer göstergesi durumundadır. Bu konuda da Rusya'nın boru hatları, petrol ve doğalgaz boru hatları olarak ikiye ayrılacak ve her bir enerji kaynağının boru hatları ayrı ayrı incelenecektir.

4.3.1 Rusya Petrol Boru Hatları Ve Politikaları

Rusya'nın hali hazırda olan birçok boru hattı ve bunların yanında birçok petrol boru hattı projesi bulunmaktadır. Ancak bu kısımda sadece belli başlı petrol boru hatları incelenecektir. Rusya bu petrol boru hatları ile birçok ülkeye petrol sevkiyatı gerçekleştirmektedir ve son yıllarda bu petrol boru hatlarından diğerk ülkelere ihraç edilen petrol miktarı, Rusya'da son yıllarda üretimin artmasından dolayı miktar da artmıştır. Bu gelişme de Rusya'nın genel olarak enerji gelirlerinin artmasını sağlamıştır.

Rusya'nın petrol boru hatları ve projelerine bakacak olursak;

-Druzhba Boru Hattı Adria Reversal Projesi,

-Baltık Boru Hattı Sistemi,

-Doğu Sibirya Pasifik Okyanusu Boru Hattı, Rusya'nın petrol alanındaki önemli boru hatları olarak ve projeleri olarak dikkat çekmektedir.

4.3.1.1 Baltık Boru Hattı Sistemi

Baltık Boru Hattı Sistemi (BPS), Samara'yı Finlandiya Körfezindeki Primorsk'ta bulunan Rusya'nın petrol tankeri terminaline bağlayan Rusya'nın Transneft'i tarafından işletilmekte. Rusya'nın Batı Sibirya Bölgesinden ham petrolü hem Kuzey hem de Batı Avrupa pazarlarına taşımaktadır.¹⁸⁶

Baltık Boru Hattı Sistemi Batı Sibirya ve Timan Peçora'dan Finlandiya Körfezindeki Primorsk limanına ham petrol sevkiyatı için kullanılmaktadır. Aralık 2001'de faaliyete geçmiş olan Baltık Boru Hattı Sistemi her geçen yıl kapasitesini daha fazla arttırmıştır. Baltık Boru Hattı Sisteminin Rusya açısından en önemli özelliği enerji ihracında aracı devletleri ortadan kaldırması ve bunun sonucu olarak Kuzey Avrupa enerji pazarlarına doğrudan iniş imkanı sağlamasından meydana gelmektedir. Bu durum da Rusya'nın Kuzey Avrupa'ya ihracatında transit yollarla ve transit ülkelerle uğraşmaması anlamına gelmektedir. Ancak Baltık Boru Hattı Sisteminin çıkış yeri olan Primorsk limanındaki bir sorundan da bahsetmek gerekmektedir. Buna göre bu limandan ihracat kapasitesinin ancak yarısı kadar yararlanılmaktadır. Bunun en önemli nedeni ise boru hattı kapasitelerinin tam olarak yeterli olmamasından kaynaklanmaktadır. Baltık Boru Hattı Sisteminin 2007 yılından itibaren ihracat kapasitesi günde 1.5 milyon varil olarak hesaplanmaktadır. Bu mevcut rakam, mevcut boru hattı kapasitelerinin yetersiz olmasından dolayı arttırılamamaktadır.

Baltık Boru Hattı Sistemi, Baltık Boru Hattı Sistemi II ile güçlendirilmektedir. Birinci aşamanın limanı Primorsk limanyken, ikinci aşamanın limanı Ust-Luga olarak kararlaştırılmıştır. İkinci Baltık Sistemi de Transneft tarafından yürütülmektedir.

¹⁸⁶ Michel Chossudovsky, "Avrasya Koridoru: Boru Hattı Jeopolitiği ve Yeni Soğuk Savaş", 08.25.2008, <http://www.koxuz.org/anasayfa/node/1921>, (18.03.2010).

4.3.1.2 Doğu Sibirya-Pasifik Okyanusu Boru Hattı

Dünya genelinde enerji tüketen sadece ABD, Rusya gibi devletler ve AB değildir. Özellikle Çin ve Hindistan gibi hızlı bir şekilde gelişmekte olan ülkeleri de göz önüne almak gerekmektedir. Çünkü Çin ve Hindistan gibi devletler son dönemlerde hızlı gelişmelerine paralel olarak enerji alanında da enerji arz eden ülkelere yoğun bir enerji talebi içerisindedir. İşte Rusya da bu enerji ticareti içerisinde dünyanın en büyük enerji devlerinden birisi haline gelmiştir.

Devlet Başkanı Putin'in 21 Mart 2006'da Pekin'e yaptığı ziyaret esnasında Rosneft ile Gazprom Çin Milli Petrol Kuruluşu (CNPC) ile anlaşmalar imzaladılar.¹⁸⁷ Bu proje iki aşamadan oluşmaktadır. Bu proje ile Rusya enerji alanında Asya-Pasifik bölgelerinde de etkin bir enerji politikası yürütmeyi amaçlamaktadır. Projenin ilk basamağı yıllık 220.5 milyon varil ham petrol kapasitesine sahip 2.757km'lik kısmının inşa edilmesini öngörüyor. Proje, Doğu Sibirya'nın Irkutsk Bölgesindeki Taishet'i Rusya'nın uzak doğusunda bulunan Amur Bölgesindeki Skovorodino'ya bağlayacak. İkinci basamak Skovorodino'dan Pasifik Okyanusuna kadar 2.100km'lik bir uzunluğu kapsayacak. İkinci basamak tamamlandığında yıllık olarak 367.5 milyon varil petrol pompalanacak.¹⁸⁸ Projenin toplam maliyeti 12.5 milyar dolar olarak belirtilmiştir. Günde ortalama olarak 1.6 milyon varil kapasiteli bir boru hattıdır. Projenin ikinci kısmı tamamlandığında 367.5 milyon varil petrol pompalama hedefi ile beraber Rusya zaman içerisinde bu miktarı arttırma isteği içerisindedir. Buna göre Rusya 367.5 milyon varil/yıl miktarı belirli zaman içerisinde 588 milyon varil/yıl seviyesine çıkarmak istemektedir.

Rusya açısından bu projenin bir diğer amacı da şudur: Bilindiği gibi enerji ithalatında AB Rusya'ya bağımlıdır. Bunun tersten okunması ise Rusya'nın da enerji ihracatında AB'ye bağımlılığıdır. Çünkü enerji boru hatları ancak buna el vermektedir. Rusya bu proje ile enerji ihracatında yeni yollar ve yeni pazarlar bulmayı hedeflemektedir. Rusya bütün bu amaçlarının yanında başka amaçları da gütmektedir. Rusya; uygulamaya başladığı "liberal imparatorluk konsepti" çerçevesinde "stratejik

¹⁸⁷ Nadir Devlet, "Enerji Güvenliğinde Ülkelerin İstikrar Sorunları",

<http://www.konrad.org.tr/Enerji/10DEVLET.pdf>, (20.03.2010), s. 1.

¹⁸⁸ Gözde Can, "Rusya, 2757km'lik Petrol Boru Hattını Kullanıma Açtı", 28 Aralık 2009,

<http://www.yakindunya.com/dunya/pazar-takibi/rusya-2757-kmlk-petrol-boru-hattini-kullanima-acti.html>, (20.03.2010).

ortak” olarak nitelendirdiği Çin’in bölgedeki etkinliğini kontrol etmek ve bölgeye özellikle iktisadi anlamda hakim olmasını önlemek amacıyla savunma ve enerji alanlarında Çin’i kendisine bağımlı hale getirmeyi, Çin’e verdiği ticari açığı dengelemesi, Avrupa’nın kendisine olan enerji bağımlılığını azaltmak için yaptığı alternatif enerji koridorlarına karşı kendi pazarına çeşitlendirme adına Asya’ya da enerji ihracatına başlaması, Asya’da BDT coğrafyası dışında da etkin olmayı, büyük bir pazar olan Çin’e silah ve enerji dışında hantal olan Rus sanayi mallarını pazarlamayı, Çin’in yapmayı planladığı 30 veya daha fazla nükleer reaktörün inşasının Rus şirketler tarafından yapılması sağlamayı, bu yolla ABD-Hindistan arasında imzalanan nükleer enerji anlaşmasına karşılık vermeyi hedeflemektedir.¹⁸⁹

Bu projenin birinci kısmı Aralık 2009’da tamamlanmıştır. Projenin ikinci kısmı tamamlanana kadar petrolün Pasifik kıyılarına demiryolu üzerinden taşınması planlanmıştır. Projenin tamamının 2011 yılı içerisinde bitirilmesi planlanmıştır.

4.3.1.3 Druzhba Boru Hattı ve Adria Reversal Projesi

Şekil 2: Druzhba Boru Hattı

¹⁸⁹ Kutay Karaca, “Küresel Enerji Stratejileri Karşısında Türkiye’nin Jeostratejik ve Jeopolitik Konumu”, Elektronik Version *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 2007, Yıl.5, Sayı. 10, (15 Mayıs 2010), s. 20.

Kaynak: The Eurasian Corridor: Pipeline Geopolitics and the New Cold War, 2008, http://www.globalresearch.ca/articlePictures/druzhba-pipeline_170.jpg, (20 Mayıs 2010).

Rusya'nın Avrupa'ya petrol ihracı için kullandığı yollardan birisi de Druzhba Boru Hattıdır. "Druzhba" veya "Dostluk" boru hattı 4000km ile dünyanın en uzun boru hattıdır. Rus ham petrolünün yaklaşık %70'i seviyesinde Avrupa'ya geçişi için bu boru hattı kullanılmıştır, Avrupa'ya yollanan Rus (Orta Asya'ya kadar) petrolünün başlıca en geniş nakil yoludur.¹⁹⁰ Hattın ortalama olarak günlük kapasitesi 1.2-1.3/milyon varil kadardır. Druzhba Boru Hattı Ukrayna, Slovakya, Çek Cumhuriyeti, Polonya ve Macaristan üzerinden Almanya'ya ulaşmaktadır. Druzhba hatları genel olarak kuzey ve güney olarak ikiye ayrılmaktadır. Hattın kuzey kısmı Almanya'ya bağlanmaktadır. Bu hattan günlük 850.000-950.000 varil/gün bir petrol geçişi yapılmaktadır. Hattın diğer kısmı olan güney kısmı ise günlük 350.000 varil/gün kapasiteye sahiptir. Hattın güney kısmında Macaristan, Çek Cumhuriyeti ve Slovakya bulunmaktadır. Bu kısımda Slovakya'nın önemi büyüktür. Rusya ile Slovakya arasındaki Druzhba boru hattı ile Slovakya, Rusya'dan gelen petrolün Çek Cumhuriyetine geçişini sağlayan ülkedir. Transpetrol şirketi, petrol boru hattının yönetim ve işletiminden sorumludur.¹⁹¹

Bu konu hakkında bahsedilmesi gereken son boru hattı ise Adria Boru Hattıdır. Adria Boru Hattı 1974 yılında tamamlanmış olan bir boru hattıdır. Adria Boru Hattı Omisalj'da Orta Doğu petrolünü yüklemek için tasarlanmış, daha sonra kuzeye doğru Hırvatistan ve Macaristan'a doğru uzatılmıştır. Hırvatistan'ın Kuzey Adriyatik'teki Omisalj limanından Macaristan'a petrol basan Adria Boru Hattında akım yönünü ters çevirerek Rusya petrolünü Adriyatik'e indirmek, 15 yıldır gündemde olan bir başka proje. Altı ülkeyi ilgilendiren bu girişim henüz Rusya'nın tam desteğini sağlamadı. Gerçekleşirse günde 300.000 varile kadar petrol taşıyabilecek¹⁹² bir potansiyele ulaşacaktır. Bunun maliyeti ise yaklaşık olarak 320 milyon dolardır. Bu konu

¹⁹⁰ Ksenia Borisocheva, "Analysis of the Oil-and Gas-Pipeline-Links between EU and Russia", http://www.energiportal.com/biblioteca/?dl_cat=5&dl_page=7, (20 Haziran 2010), s. 5. ,

¹⁹¹ Dış Ekonomik İşler Kurulu, "Slovak Cumhuriyeti Ülke Bülteni", Haziran 2005, http://www.egelihracatcilar.com/Images/Menu1-Page/UlkeRaporu-Slovakya-DEIK-2005_00000977.pdf, (15 Mayıs 2010), s.12.

¹⁹² Ahmet Buldam, "Trakya Boru Hattı ve Boğazlar", 24.08.2004, http://www.yapi.com.tr/Haberler/trakya-boru-hatti-ve-bogazlar_16778.html, (20 Mart 2010).

1990'lerden beri düşünölen bir konudur. Hattın Şu anki potansiyeli gÖnlÖk 100.000 varildir. Eğer bu gerçekteŐirse Rusya Adriyatik Denizinde yeni bir ihracat yeri daha kazanmış olacaktır.

4.3.2 Rusya'nın Doğalgaz Boru Hatları ve Politikaları

Rusya'nın halihazırda birçok doğalgaz boru hattı bulunmaktadır. Bu boru hatlarını ve projelerini kısaca yazacak olursak;

-Yamal-Europe II Doğalgaz Boru Hattı

-Mavi Akım Hattı

-Kuzey Boru Hattı

-Güney Akım Doğalgaz Boru Hattı

-Transgas Boru Hattı gibi boru hatları bunlardan bazılarıdır.

4.3.2.1 Yamal-Europe II Doğalgaz Boru Hattı

Rus gazının Avrupa'ya giden kısmının 4/5'i Ukrayna üzerinden geri kalan kısmı ise Beyaz Rusya üzerinden Avrupa'ya ulaşmaktadır. Bu doğalgaz boru hattı Yamal Yarımadasından başlayarak, Beyaz Rusya ve Polonya üzerinden Almanya'ya ulaşan bir boru hattıdır ve yaklaşık olarak 4000km uzunluğundadır. Konumuz açısından Rusya-Ukrayna Doğalgaz Krizinden önce Gazprom Yamal Avrupa II projesi kapsamında Rus gazını Polonya'dan Slovakya'ya, daha sonra Avusturya'ya ve oradan da İtalya'ya ulaştırmayı hedeflemiştir. Özellikle hattın ikinci kısmında Rusya ve Polonya anlaşmazlığa düşmüşlerdir. Bunun üzerine Rusya bu proje yerine Kuzey Boru Hattına yoğunluk vermeye başlamıştır. Çünkü Gazprom'a göre Kuzey Boru Hattı Projesi Yamal-Europe II Boru Hattı Projesine göre Rusya'ya çok daha fazla ekonomik gelir getirecek ve Polonya'nın enerji alanındaki istikrarsız davranışları bertaraf edilecektir.

4.3.2.2 Mavi Akım Doğalgaz Boru Hattı

Bu boru hattı yapılan anlaşma ile Türkiye'yi çok yakından ilgilendirmektedir. Çünkü şüphesiz ki Türkiye'nin doğalgaz alanında yapmış olduğu en büyük doğalgaz anlaşması Mavi Akım Doğalgaz Boru Hattı Anlaşmasıdır. Buna bir de Nabucco projesini de eklemek mümkündür ancak hali hazırda Türkiye'nin doğalgaz alanındaki en somut hat Mavi Akım Hattıdır. Mavi Akım Doğalgaz Boru Hattı Anlaşması ile Rusya'dan Türkiye'ye doğalgaz nakli için Karadeniz geçişli bir boru hattı inşa edilmiştir. Hattın tamamı 1213km'dir.(750mil) Bu hattın bir kısmı yaklaşık olarak 246 millik bölümü Karadeniz'in altından Türkiye'ye bağlanmıştır.

Şekil 3: Mavi Akım Doğalgaz Boru Hattı

Kaynak: Mavi Akım Projesi: Bir Enerji Stratejisi ve Stratejisizliği, 2008, http://diplomat.azeriblog.com/public/blogs/diplomat/2008/11/09/mavi_akim_b.jpg, (18 Mayıs 2010).

Rusya, Mavi Akım'ın kapasitesini tamamen kullanmak, doğalgaz projelerini çeşitlendirmek ve böylece enerji alanında kendine bağımlı hale gelecek ülkelerin sayısını arttırmak için Mavi Akım'ı İsrail, Ortadoğu'nun diğer ülkeleri, Yunanistan ve İtalya'ya kadar uzatmak istemektedir. Rusya ayrıca Bakü-Tiflis-Erzurum Doğalgaz Boru Hattını rakip olarak görmekte ve Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattından

olduğu gibi bu projeden de rahatsızlık duymaktadır. Rusya bir taraftan “Mavi Akım”la ihraç ettiği gazın miktarını arttırmaya çalışırken, diğer taraftan da son ana kadar Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattının (BTC) gerçekleşmesine karşı çıkmaya çalışmıştır.¹⁹³

Karadeniz’in altından dünyanın en derin noktasına boru döşenerek (2150m) gerçekleştirilen proje üç ayrı aşamada yapılmıştır. Mavi Akım Hattının yapımına başlanması için Türkiye ile Rusya arasında 15 Aralık 1997 tarihinde aralarında Rusya gaz şirketlerinin de bulunduğu 25 yıllık bir anlaşma imzalanmıştır. Toplam 1213km uzunluğunda olan projenin ilk aşamasının inşaatı Şubat 2000’de başlamıştır. Rusya sınırları içerisinde İzobihova (Stavlovski Kray RF) ile Drubji (Krasnodorski Kray RF) arasında 373km boru hattı döşenmiştir. İkinci aşama çalışmaları Ağustos 2001’de Karadeniz’in Rusya kıyısında başlamıştır. Eylül 2001 ile Kasım 2002 tarihleri arasında Karadeniz geçişi gerçekleştirilmiştir. 30 Aralık 2002’de Samsun kıyısındaki Durusu terminalinde teslim protokolü imzalanarak Rusya tarafından üstlenilen inşaat çalışmaları tamamlanmıştır. Üçüncü aşama olan Türkiye sınırları içerisinde ise, 501km uzunluğundaki Samsun-Ankara hattının inşası tamamlanmıştır.¹⁹⁴

Mavi Akım Projesi ile Rusya ile Türkiye arasında hiçbir transit ülke bulunmamaktadır. Bu da proje için çok önemlidir. Ancak Türkiye bu proje ile aslında Rusya’nın doğrudan doğalgaz ithalatçısı halini almıştır. Mavi Akım projesinde doğalgaz akışı Aralık 2002’de başlamıştır. Başlangıçta yıllık kapasitesi 71 Bcf’dir. Bu kapasite her geçen yıl da 71 Bcf arttırılmak üzere planlanmıştır. 2004 yılında hattın toplam doğalgaz akış kapasitesi 113 Bcf olmuştur. 2007 yılında ise bu hattın yaklaşık olarak 330 Bcf hacminde doğalgaz taşınmıştır.

¹⁹³ İlyas Kamalov, “Rusya Federasyonu İle İlişkiler”, Haydar Çakmak (Ed.), **Türk Dış Politikası 1919-2008** içinde (944-952), Ankara: Platin Yayınları, 2008, s. 946.

¹⁹⁴ Sinan Oğan, “Mavi Akım Projesi: Bir Enerji Stratejisi ve Stratejisizliği Örneği”, http://www.stradigma.com/turkce/agustos2003/makale_04.html, Ağustos 2003, (01.03.2010).

4.3.2.3 Kuzey Akım Boru Hattı

Şekil 4: Kuzey Akım Boru Hattı

Kaynak: Kuzey Akım Doğalgaz Boru Hattı İnşaatı Başladı, 08.04.2010, http://www.tekilhaber.com/image/haber/2010/04/111111111111_283.jpg, (18 Mayıs 2010).

Kuzey Akım Boru Hattı özellikle Polonya'yı bertaraf etmek üzere tasarlanmıştır. Bu yüzden de bu projeye en büyük tepkiyi de Baltık ülkeleri ve ağırlıklı olarak Polonya göstermiştir. Bu hattın bir diğer özelliği de transit ülkeleri bertaraf etmesi ve üçüncü ülkeleri aradan çıkartmasıdır. Dolayısıyla Polonya, Ukrayna ve Beyaz Rusya transit rota niteliğini yitirecektir. Rusya'nın Ukrayna'ya 2006 tarihinde doğalgaz sevkıyatını kesebilme gücünü kendinde bulabilmesinin en önemli nedeni, Kuzey Avrupa Doğalgaz Boru Hattı Projesine imza atmış olmasıdır. Bu proje sayesinde Rusya özellikle Ukrayna'ya karşı büyük bir koz elde etmiştir.¹⁹⁵ Hattın inşasına Kasım 2006 tarihinde başlanmıştır. Kuzey Akım Boru Hattının amacı Rusya'nın Viborg şehrinde başlayacak olan ve Almanya'nın Graysfeld şehrine uzanacak Rus doğalgazının transit bir ülke olmadan Avrupa'ya ulaştırılmasını sağlamaktır. Böylece Rusya bu proje ile 12 ülke ile transit ücreti mecburiyetinden kurtulacaktır. Hat, Rusya topraklarından

¹⁹⁵ Dokuzlar, a.g.e., s.121.

başlayarak Baltık Denizi altından geçirilecektir. Ancak Polonya yaşanacak çevre kirliliğinden ötürü bir bakıma çevre kirliliğini bahane ederek bu projeye karşı çıkmıştır. Bu projenin bütçesi de ortalama olarak 7.4 milyar Euro tutarındadır. Hattın toplam uzunluğu 1220km kadardır.

Polonya'nın çevre kirliliği bahanesiyle tepki verdiği projeye Finlandiya da izin vermiş ve bütün çevresel tepkilerin önüne geçilmiştir. Kuzey Akım Boru Hattı Projesi 2011 yılı içerisinde bitirilmesi planlanmaktadır. Böylece Rus doğalgazını Baltık Denizi üzerinden Almanya'ya oradan da AB'nin çeşitli ülkelerine dağıtılacaktır. Rusya'nın doğalgaz devi Gazprom Başkanı Aleksey Miller, Rus gazını Avrupa'ya ulaştırması planlanan Kuzey Akım Doğalgaz Boru Hattının 2011 yılında çalışmaya başlayacağını¹⁹⁶ söylemiştir.

Bu projenin bir diğer önemli yanı da Alman-Rus işbirliğinin ve işbirliği kavramının tekrar canlandırılmasıdır. Ancak Baltık ülkeleri bu tehlikeli yakınlardan büyük bir rahatsızlık duymaktadır. Özellikle geçtiğimiz yüzyılda bu tehlikeli Alman-Rus yakınlığının deneyimlerini çok iyi bilen Baltık ülkeleri Almanya ve Rusya'nın enerji alanındaki yakınlığından tedirginlik duymaktadırlar.

4.3.2.4 Güney Akım Doğalgaz Boru Hattı

Şekil 5: Güney Akım Doğalgaz Boru Hattı

¹⁹⁶ "Gazprom: Kuzey Akım Boru Hattı 2011'de Faaliyete Gececek", 19 Şubat 2009, <http://www.tumgazeteler.com/?a=4705369>, (1 Mart 2010).

Kaynak: Güney Akım'da Sıkıntı Var,

<http://www.diplomatikgozlem.com/english/images/gun.bmp>, (18 Mayıs 2010).

Güney Akım Projesiyle Avrupa enerji güvenliğinin artırılmasını amaçlamaktadır. Bu, Rusya doğalgaz ikmal yollarını çeşitlendirmeye yönelik Gazprom'un yürütmeye çalıştığı gerçek bir adımdır.¹⁹⁷ Güney Akım Projesi İtalya'nın Eni şirketi ile Rusya'nın Gazprom şirketi arasında Haziran 2007'de Güney Akım'ın fizibilite çalışması için bir memorandum imzalanmasıyla filizlenen bir projedir. Buna göre hat iki kısımlı olacaktır. Öncelikle Rusya'nın Dzhubga kentinden, Bulgaristan'ın Varna kentine doğru Karadeniz'in altından bir hat ile hat Bulgaristan'a bağlanacaktır. Daha sonra bu hat Bulgaristan üzerinden ikiye ayrılacaktır. Bunun için de 15 Mayıs 2009 tarihinde hattın yapımı için Berlusconi ve Putin'in katılımıyla bir anlaşma imzalanmıştır. Buna göre Bulgaristan'da ikiye ayrılacak olan hattın biri Yunanistan'a, diğeri ise Sırbistan, Macaristan, Avusturya ve İtalya'ya doğalgaz taşıyacaktır.¹⁹⁸ Gazprom'a göre bu proje 2013 ile 2015 yılları arasında bitecektir.

Güney Akım Projesi AB'nin günümüzde yapmış olduğu Nabucco Projesi arasında enerji alanında bir paradoks yaratmaktadır. Çünkü AB'nin bir taraftan Nabucco ile Rus doğalgazına bağımlılığını azaltmaya çalışırken, diğer taraftan da Güney Akım ile yine Rusya'dan doğalgaz elde etmek için çalışmalar yapmaktadır. Ancak burada asıl amaç daha önce de belirtildiği gibi enerji güvenliğinin sağlanması ve enerji yollarını çeşitlendirmeye yönelik bir çabadır.

4.3.2.5 Transgas Boru Hattı

Bu hat Ukrayna üzerinden geçmektedir. Bu hat ile Avrupa'ya Ukrayna üzerinden yaklaşık 130 milyar metreküplük bir doğalgaz taşınmaktadır. Rusya ile Ukrayna arasındaki hat gerçekten doğalgazın taşınmasında önemli bir hat olarak göze çarpmaktadır. Bu hattın Ukrayna'dan sonraki batı ucunda Polonya bulunmaktadır ve Rusya bu hattın ucunda Polonya'nın bulunmasından büyük rahatsızlık duymaktadır. Çünkü günümüzde Polonya ile Rusya arasındaki ilişkiler özellikle 2004'ten sonra gerilmiş durumdadır. Polonya'nın Turuncu Devrim'e verdiği destek nedeniyle

¹⁹⁷ "South Stream", <http://www.gazprom.com/production/projects/pipelines/south-stream/>, (17 Mayıs 2010).

¹⁹⁸ "Güney Akımı Projesinin İmzaları Atıldı", <http://www1.voanews.com/turkish/news/a-17-2009-05-15-voa25-88160502.html>, (22 Haziran 2010).

gerilmiştir ve bu gerginlik iki ülke arasındaki enerji ilişkilerinde de kendini göstermektedir. Bu nedenlerden dolayı, hattın 130 milyar metreküplük kapasitesine rağmen bu hattı kullanmak istememektedir.

4.4 RUSYA PETROL-DOĞALGAZ ÜRETİMİ VE TÜKETİMİ

Rusya ekonomik kazanç olarak petrol ve doğalgaza aşırı derecede bağımlı olduğu için Rusya'nın doğalgaz ve petrol üretimi Rus siyasal eliti ve Rus enerji şirketleri açısından her zaman için büyük önem taşımaktadır. Rusya petrol üretimi açısından Sovyetlerin dağılmasından sonra günümüze kadar büyük bir mesafe kaydetmiştir. Doğalgaz üretiminde ise zaten dünyanın en büyük doğalgaz tedarikçisi olarak göze çarpmaktadır. Hatta Rusya doğalgaz üretiminde dünya üzerinde bir hegemonya kurmuştur bile diyebiliriz.

4.4.1 Rusya Petrol Üretimi Ve Tüketimi

Rusya son yıllarda petrol alanında büyük bir gelişim gösteren devlettir. Yaşanılan bu büyük gelişme de petrol ihracatının artmasını sağlamıştır. Özellikle Rusya'nın petrol ihracatında hiçbir kota ile karşılaşmaması ve bu şekilde engellenmemesi Rusya'nın petrol üretimini arttırmış ve bu gelişme de Rusya'nın petrol ihracatını artmasını sağlamıştır. Rusya'nın en büyük petrol üretici şirketi Lukoil şirkettir.

Rusya, Sovyetler Birliği'nin çökmesinin ardından 1992-2002 yılları arasında petrol üretimi 6-8 milyon varil/gün seviyesinde gerçekleşmiştir. Buna göre 1992 yılında 8 milyon varil/güne yakın olan Rusya petrol üretimi 1993'te 6 milyon varil/güne düşmüş ve 1998'e kadar bu seviyede kalmıştır. 1993 yılından itibaren Rusya'nın petrol üretimindeki bu çöküş 1994 yılında da devam etmiştir. 1995 yılına gelindiğinde ise Rus petrol üretimi yıllık 307 milyon ton düzeyine gerilemiştir. Bu düşüşün temel sebepleri şu şekildedir:

- Petrol talebinin azalmasına yol açan endüstriyel üretimdeki çöküş,
- Organize yapıların ve kurulu dağıtım kanallarının tahrip olması,
- Endüstriye yapılan yetersiz yatırımlar,

-Eskimiş ve fiziki olarak yetersiz hele dönüşmüş ekipman ve altyapı,

-Bazı ana yapılarda üretimin doğal olarak azalması.¹⁹⁹

1999 yılından itibaren Rusya'nın petrol üretimi tekrar yükselen bir trende girmiştir. Rusya, 2000'li yılların başından itibaren petrol üretiminde artış yakalamaya başlamıştır. Özellikle 2000 ile 2004 yılları arasında Rusya'nın petrol üretimi ortalama olarak 430 milyon ton kadardır. 2006 yılında 9.8 milyon varil/gün seviyesine kadar çıkmıştır. Rusya 2006 yılındaki bu üretiminin 2.8 milyon varil/günlük kısmını kendi tüketimi için kullanmıştır. Rusya bu petrol üretiminin %30 gibi bir oranını kendi içinde tüketirken, geri kalan üretimini ise ihraç etmektedir. Rusya 2007 yılında ise 9.87 milyon varil/günlük bir üretim seviyesine çıkmıştır. 2008 yılında ise yaklaşık olarak 490 milyon ton petrol üretmiştir. Rusya 2009 yılında petrol üretiminde 1.9 oranında bir azaltmaya yani petrol üretimini düşürme politikası faaliyetine girmiştir. Bu durum da Rusya'nın enerji gelirlerinin Putin dönemi ile beraber artmasını sağlamıştır. Rusya'nın petrol üretiminin önümüzdeki yıllarda ve 2030 yılına kadar 535 milyon ton (yaklaşık 3.93 milyar varil) olması bekleniyor.²⁰⁰

Rusya 1990'lı yılların başından itibaren petrol alanlarına yaptığı yatırımların karşılığını 1999 yılından itibaren almaya başlamıştır. Rusya bütün bunların yanında eski petrol alanlarını canlandırarak ve çağdaş üretim teknikleri sayesinde üretim seviyesini devamlı arttırmıştır. Ayrıca 2002 yılında dünya petrol fiyatlarının artması ile beraber Rusya büyük bir ekonomik kazanç elde etmiştir. Ancak Rusya petrol üretimi ile şu bir gerçektir ki; Rusya'nın boru hatlarının bir çoğunluğu yine Sovyetler döneminden kalma boru hatlarıdır.

Rusya son dönemlerindeki petrol alanlarındaki bu atılımları ile dünyanın en büyük üçüncü petrol üreticisi haline gelmiştir. Ancak Rusya'nın petrol üretimi asla Suudi Arabistan'ı yakalayabilecek bir seviyede değildir. Çünkü Suudi Arabistan hem

¹⁹⁹ Fırat Gazel, "Petrodolarlar Kısacasında Rusya", http://www.emo.org.tr/ekler/b5040a8a5baf3e0_ek.pdf, (15 Mayıs 2010). s. 3.

²⁰⁰ "Lukoil: Petrol Üretimi Azalacak", <http://www.tumgazeteler.com/?a=5825242>, (15 Mayıs 2010).

petrol arama hem de üretim aşamalarını Rusya'ya oranla çok daha az maliyetli olarak gerçekleştirmektedir.

Rusya'nın bazı petrol üretim alanları tükenme eğilimindedir. Samotlar %73 oranında, Ust-Balsk-Manontovskoye %85 oranında, Povkhovskoye %67 oranında, Romanshinskoye %85 oranında ve Sugnatskoye %67 oranında tükenmiştir. Bu gelişmeleri takiben Rusya'da Gazprom, Lukoil/ConocoPhillips ve Rosneft şirketlerinin petrol alanlarındaki üretimlerini arttırmak için yeni projeler geliştirmektedir. Priraziomnoye alanı (Gazprom), Güney Khyleyuyu alanı ve Sakhalin II (Lukoil) ve Venkorskoye ile Komsomolskoye (Rosneft) bu geliştirilmeye çalışan alanlar içerisinde yer almaktadır. Rusya'da petrol piyasasının temel oyuncularını da Lukoil, Rosneft gibi şirketlerdir. Dünyadaki en büyük 13 petrol şirketinin 5 tanesi Rusya'dadır. Rusya OPEC ülkeleri dışındaki en büyük üretici ve ihracatçıdır.

Rusya'nın rezervleri 20 yıllık petrol üretimi ile sınırlıdır. Rusya genelinde faaliyet gösteren 11 firmanın 9 tanesinin devlet elinde olması ve üretimin %94'ünün devlet altında olması Rusya'nın klasikleşmiş yapısının göstergesidir. Rusya 2008 yılında 490 milyon ton üretiminin %48'i olan 237 milyon ton petrolü ihraç ederek dışına 78 milyar dolar elde etti.²⁰¹ Rusya petrol üretiminde kullanılan teknolojinin geliştirilmesi ve petrol arama ve üretim teknolojilerinin geliştirilmesi ve Kuzey Kutbu ve Uzak Doğu gibi denizden uzak bölgelerde de teknolojik gelişime dönük hedefleri bulunmaktadır.

4.4.2 Rusya Doğalgaz Üretimi Ve Tüketimi

Rusya dünya enerji piyasalarının önemli bir oyuncusudur. Rusya bu sıfatını enerji piyasalarındaki ihracatına, üretimine boru hatlarına ve büyük rezervlerine borçludur. Ancak Rusya'nın gerçekleştirdiği bu uluslararası enerji ticaretinin yanında bir de ne kadar doğalgaz ürettiği ve bunun ne kadarını kendi içinde tükettiği konusu da Rusya'nın enerji politikası içinde dikkat çekici bir konudur.

Rusya'nın 2007 yılına göre toplam doğalgaz üretimi 23.2 Tcf'ye ulaşmıştır. Bu rakamın 2030 yılına kadar 31.1Tcf'ye kadar çıkabileceği tahmin edilmektedir. Ancak

²⁰¹ Timur Sarısoy, "Rusya'da Petrolün Tarihi", <http://www.gazetem.ru/tur/articles?id=175>, (15 Mayıs 2010).

Rusya'nın son yıllarda doğalgaz üretimi artan ivmesinden yoksun kalmaya başlamıştır. Yani doğalgaz üretimindeki artış azalmaya başlamıştır. Zaten Rusya'nın doğalgaz üretiminin çok büyük oranı Gazprom kendisi gerçekleştirmektedir. Fakat Gazprom'un ülkedeki tekeli faaliyetleri ve eski ve yetersiz olan boru hatları yüzünden Rusya'nın doğalgaz üretimindeki artış azalmıştır. 2009 yılında doğalgaz üretiminde ABD'nin Rusya'yı geçmesi de yukarıdaki açıklamaların bir sonucu olmuştur. Buna göre 2009 yılında Rusya'nın doğalgaz üretimi %12.4 oranında azalmıştır. Rusya 2009 yılında yaklaşık olarak 582.3 milyar metreküp doğalgaz üretimi yapmıştır. Böylece Rusya doğalgaz üretimi açısından 7 yıl içinde ilk kez gerileyerek yerini Washington'a kaptırmıştır. Buna göre Rusya 2002 yılında 539 milyar metreküp doğalgaz üretmiş, 2008 yılında ise 602 milyar metreküplük bir doğalgaz üretimi gerçekleştirmiştir. Ancak 2009 yılında bu üretim miktarı düşme eğilimi göstermiştir. Bu düşüş eğiliminde Rusya'nın en büyük doğalgaz üretim alanları olan Urengoy, Yamburg ve Medvezh doğalgaz üretim alanlarında doğalgazın %50'lere varan oranlarda tükenmesi de büyük bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Rusya'nın bu bölgeler dışında elinde kalan en önemli bölge Zapolyarnoye doğalgaz bölgesidir. Özellikle Gazprom günümüzde bu bölgeden üretilen doğalgaz ile Rusya'nın üretimdeki doğalgaz açığını karşılamak istemektedir.

2009 yılında özellikle Ocak ve Temmuz ayları arasında büyük bir azalışa geçmiştir. Rusya Sanayi ve Enerji Bakanlığı verilerine göre ülkenin doğalgaz üretimi Ocak-Temmuz döneminde geçen yılın aynı dönemine göre %20.2 azalarak 315 milyar 933 milyon metreküp²⁰² olmuştur. Rusya 2009 Temmuz-Aralık döneminde ise 267.3 milyar metreküplük bir doğalgaz üretimi gerçekleştirmiştir. Rusya'nın tekrar 2000'li yılların başındaki üretim seviyesini yakalayabilmesi için üretim alanlarına ve doğalgaz boru hatlarına büyük yatırım yapması gerekmektedir. Bu yatırım ise önümüzdeki dönemlerde 50 milyar doları bulması beklenmektedir. Çünkü Rusya ağırlıklı olarak, doğalgaz üretimini yıllardır kullandığı yarısından fazlasını tükettiği doğalgaz alanlarından sağlamaktadır. Bunun yanında kullandığı boru hatları da eskimeye başlamıştır. Gazprom'un bu gerçekleri göz ardı etmesi ve uzun yıllardır bu bölgelere

²⁰² "Rusya'nın Doğalgaz Üretimi Ocak-Temmuz Döneminde Yüzde 20.2 Azaldı", 03.08.2009, <http://www.haber.turk.net/GEN/2309629/>, (17 Mart 2010).

yatırım yapmaması üretimdeki bu düşüşün ana nedenidir. Ayrıca daha önce de değinildiği gibi Gazprom'un doğalgaz alanındaki tekeli faaliyetleri de üretimde düşüş yaşanmasına neden olmuştur. Özellikle Rusya'da araştırma ve üretim alanında Gazprom'un başka bir doğalgaz şirketine rekabet imkanı vermemesi bu düşüşe neden olmuştur. Rusya yabancı şirketlerin kendi doğalgaz bölgelerindeki yatırımlarına da karşı çıkmaktadır. Rusya'nın doğalgaz üretiminin tekrar eski seviyelere gelebilmesi için devlet tekelinin bir nebze de olsa azaltılması gerekmektedir. Rusya'da devlet bağımsız olarak farklı üreticilere yer verilmesi doğalgaz üretimini gözle görülür bir şekilde arttıracaktır. Farklı üreticilere yer verilmesi Rusya'nın doğalgaz üretiminin %15-20 oranında artmasını sağlayacaktır. Fakat Rusya bu görüşlere karşı çıkmakta ve Gazprom'un doğalgaz alanındaki hegemonyası devam etmektedir.

2009 yılında Rusya doğalgaz üretiminde yaşanan düşüşün ardından Gazprom yetkilileri dünya doğalgaz üretiminde ülkeler bazında Rusya'nın tekrar liderliği yakalayacağına inanmaktadır. Buna göre Gazprom Sözcüsü Kupriyanov, "Şirketimiz piyasaya bağımlı olarak çalışıyor. Geçen yıl zor geçti. Üretim açısından ilk kez böyle bir düşüş yaşadık. Bu da objektif nedenle ilgili bir şey. Piyasa özellikle bu kadar doğalgazı ihtiyaç duymuş. Ama bu yıl bizler için çok iyi olması lazım"²⁰³ diyerek 2010 yılı için Gazprom'un daha olumlu beklentiler içinde olduğunu vurgulamıştır. Ancak Gazprom sözcüsünün bu ifade ile belki de hala çoğu enerji uzmanının gördüğü Gazprom'un doğalgaz alanındaki eksikliğini fark edemediği veya bu eksiklikleri ve yanlışlıkları dillendiremediğini ifade edebiliriz.

Rusya doğalgaz üretimini tekrar 2000'li yılların başındaki seviyeye çıkarmak istiyorsa;

-Gazprom'un piyasadaki tekeli faaliyetlerine bir an önce son verilmeli

-Rusya içindeki şirketlere doğalgaz araştırma ve üretme faaliyetleri için bir şans vermeli,

²⁰³ "ABD Rusya'nın Doğalgaz Liderliğini Elinden Aldı", 15.01.2010, <http://www.tarafsizhaber.com/haber-ABD-Rusyanin-dogalgaz-liderligini-elinden-aldi-404947/>, (17 Mart 2010).

-Gerekliyse bölgedeki doğalgaz alanlarına yatırım yapmak isteyen yabancı yatırımcılara ülkeyi açmalı,

-Eski doğalgaz boru hatlarını yenilemek için yatırım yapılmalı

-Yeni doğalgaz alanları bulunmalı ve

-Doğalgaz alanında yaşanabilecek ülke içi veya yurt dışı kaynaklı krizlerden uzak durmalıdır.

Rusya'nın doğalgaz üretiminden ve bunu takiben doğalgaz ihracatından sağlanan gelir de 2009 yılı itibariyle düşüş göstermiştir. Ancak Rusya'nın 2009 yılı itibariyle enerji gelirlerinde büyük bir artış yakalanmıştır. Bu enerji gelirlerindeki artışın temel nedeni ise doğalgaz ihracatındaki gelirin %9 oranında azalmasına rağmen, ihracat gelirlerini petrol ihracatı ile ikame edilmesinden kaynaklanmıştır. Rusya'nın doğalgaz ihracat gelirlerinin azalmasının en önemli sebebi ise Avrupa ülkelerinin doğalgaz tüketiminin azalması olmuştur. Avrupa ülkelerinin doğalgaz tüketiminin azalmasının sebebi ise 2009 yılı başında yaşanan Rusya-Ukrayna krizidir.

4.5 GAZPROM

Gazprom başkanı Aleksey Miller'dir. Bugün, Rus devlet tekeli Gazprom, dünya doğalgaz rezervlerinin 1/3'üne ve RF rezervlerinin %60'ını elinde bulundurmakta, global doğalgaz üretiminin %20'si ile RF toplam gaz üretiminin %90'ını gerçekleştirmekte, RF toplam elektrik üretiminde %50 civarında payı bulunan doğalgazı oldukça düşük bir fiyattan sağlamakta, 153 bin kilometre uzunluğundaki dünyanın en büyük yüksek basınçlı doğalgaz boru hattı şebekesini işletmekte, ortalama 2.400km'lik bir mesafede Rus tüketicilere doğalgaz nakletmekte, 300 binden fazla insanı istihdam etmekte, RF Devlet Emeklilik Fonunun %20'sine katkı yapmakta, RF GSYİH'sinin (GDP) %8'ini ve toplam federal vergi gelirlerinin %25'ini tek başına sağlamaktadır. Şirket ayrıca, dünyanın en büyük yer altı deposu Kasimovskoye'nin de yer aldığı, toplam kapasitesi 60 Bcm olan 22 adet yer altı gaz depolama tesisi ile toplam gücü 42.6 milyon Kw'a ulaşan 253 adet kompresör istasyonunun da sahibidir. Gazprom RF içinde 68 bölgeye gaz ulaştırmakta ve Orta Asya ülkeleri hariç 28 ülkeye gaz ihraç

etmektedir.²⁰⁴ Rusya’da doğalgaz alanında başlıca otorite, büyük bir doğalgaz şirketi olan Gazprom şirkettir. Şirket Stratejisi; Beyaz Rusya, Moldova, Ukrayna ve Finlandiya gibi ülkelerde etkin bir pozisyona sahip olup, bu ülkelerin geleceğini belirlemeye çalışmaktadır. Bunu özellikle Ukrayna ve Beyaz Rusya üzerinde açıkça görmek mümkündür. Şirket dünya gaz rezervlerinin %35’ini denetlemektedir. Şirket bu stratejilerinin yanında ihracat sözleşmelerine sıkı saygı göstermek, uzun vadede sözleşme yapılan ülkelere doğalgaz arzını güvenilir bir şekilde gerçekleştirmek ve doğalgaz ihraç coğrafyasının genişletilmesi gibi stratejileri de bulunmaktadır. Gazprom dünya doğalgaz pazarında Orta Asya ve Avrupa arasında bir köprü görevi görmektedir. Kremlin özellikle Gazprom üzerinden enerji oyununda büyük bir oyuncu ve enerji süper gücü olabilmek için uğraşlar vermektedir. Gazprom Rusya enerji politikasının dışa açılan penceresi konumundadır. Günümüzde Ukrayna, Kafkasya ve Orta Asya’daki caydırıcı Rus simgesi artık Kızıl Ordu değil, Rus doğalgaz tekeli Gazprom ile Rus elektrik ve enerji devi Unifred Energy Systems of Russia (UES) şirketleridir.²⁰⁵ Gazprom’un en önemli hedefleri arasında küresel enerji oyununda küresel enerji şirketlerinin liderliğini üstlenme gayesi bulunmaktadır. Yukarıda da değinildiği gibi Gazprom’un Ukrayna ve Beyaz Rusya gibi devletlerin geleceğini planlama çalışması, şirketin enerji devi olma gayesine göre bölge ülkeleri için çok daha tehlikeli bir durumdur. Eski Ukrayna Başbakanı Yulia Timoşenko, Rusya’nın egemenliklerini ele geçirmeyi planladığını, sadece ulusal bir direniş gösterilmesi durumunda bunun önüne geçilebileceğini²⁰⁶ belirterek Gazprom’un büyük çapta büyümesinin Rusya’ya coğrafi açıdan yakın devletler için durumun ne kadar vahim bir duruma geldiğine işaret etmiştir.

Gazprom Rusya’yı yöneten oligarşik yapının en önemli sacayaklarından biridir. Bankacılık, sigorta, tarım, medya ve inşaat gibi çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren pek çok şirketin ortağıdır. 66 şirkette hisselerin tamamına sahip olan Gazprom, ayrıca, içinde yabancı ortakların da (EON Ruhrgas ve Wintershall-Almanya, Royal Dutch/Shell-İngiltere/Hollanda) yer aldığı 44 şirketin %50, 52 şirketin de %50’den az

²⁰⁴ Pala, “Ayı İle Dans: Kutsal Gazprom İmparatorluğu ve Türkiye”, s. 27.

²⁰⁵ Pala, “Ayı İle Dans: Kutsal Gazprom İmparatorluğu ve Türkiye”, s. 16.

²⁰⁶ “Gazprom’un Yeni Hedefi Ukrayna”, 02.05.2010, <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=979501&title=gazpromun-yeni-hedefi-ukrayna>, (22 Haziran 2010).

hisselerini elinde bulundurmaktadır.²⁰⁷ Gazprom bazı mali sıkıntılar çeken kendisine göre nispeten daha küçük çaplı şirketlerinde hisselerini 1990'lı yıllarla beraber ele geçirmeye başlamıştır. Böylece Gazprom, yurtiçinde dağıtım sektöründeki payını iyice arttırmıştır. Ayrıca şirket bunların dışında da Rus şirketleri tarafından üretilen işlenmemiş doğalgazın da yegane alıcısı durumunda bulunmaktadır. Bu özellik de ona ülke genelinde doğalgaz işleme alanında tekel bir konum yaratmaktadır. Gazprom şirketi Orta Asya devletlerinden işlenmemiş gazı alarak kendine rakip olacak diğer şirketleri ve genelde de diğer ülkeleri dünya ihracatında ve özelde de Avrupa ihracat pazarında büyük bir güç haline gelmiştir. 2005'te Gazprom 22 Avrupa ülkesine 156 Bcm'den daha fazla gaz ihraç etmiştir.²⁰⁸ Zaten Gazprom için uzun vadeli en önemli hedef de Avrupa ihracatında en üst noktaya gelmek ve ihracatın her geçen gün daha fazla artırılmasını sağlamaktır. Ancak şirket Ukrayna ile yaşanan krizde Avrupa ülkelerini büyük bir güven bunalımına sürüklemiştir. Bunun tersten okunması ise Gazprom'un davranışıyla etkilenen devlet sayısının bu kadar fazla olması, şirketin doğalgaz pazarında ne kadar büyük bir güç haline geldiğini göstermektedir. Çünkü Gazprom, özellikle Ukrayna ve Baltık ülkeleri nezdinde doğalgazın nasıl bir dış politika aracı haline geldiğini Rus gazına bağımlı AB ülkeleri nezdinde tüm dünyaya kanıtlaya imkanına kavuşmuştur.

Dünya doğalgaz sektöründe en büyük rezerve sahip olan Gazprom'a (ikinci sıradaki Royal Dutch/Shell'in altı katı) bir göz atılırsa Avrupa doğalgazının %25'ini sağladığı görülebilir. Gazprom'da Rus devleti'nin %50'lik payı olmasına rağmen, şirket adeta devletin bir uzantısı ve şirket yöneticileri Kremlin'e son derece bağlı kişilerdir. (Başkan Medvedev'in önceki görevi Gazprom Başkanlığıydı) Zaten bir dünya devi olan Gazprom, 2004 ve 2005'te Yukos ve Sibneft'in tasfiye edilmesinden sonra Sibneft'i de alarak petrol sektörüne de girmiştir. Ayrıca Gazprom piyasaya daha fazla doğalgaz verebilmek için 2020 yılına kadar 420 bn dolarlık bir yatırım yapacağını bildirmiştir.(Bunun yarısının taşıyıcı borulara, %30'unun da aram çalışmaları ve üretime harcanması planlanmaktadır) Daha önde değinilen petrol sektöründe ise, en kısa zamanda OPEC'e girmeyi hedefleyen Rusya, İran ve Katar'ı da ikna ederek enerji

²⁰⁷ Pala, , "Ayı İle Dans: Kutsal Gazprom İmparatorluğu ve Türkiye", s. 28.

²⁰⁸ Jonathan Stern, "The New Security Environment For European Gas: Worsening Geopolitics And Increasing Global For Lng", October 2006, <http://www.oxfordenergy.org/pdfs/NG15.pdf> (20 Mayıs 2010), s. 3.

üreten daha küçük ama etkili bir OPEC-2 oluşturmayı ümit etmektedir. Gazprom'un doğalgaz politikaları ve hedefleri açısından bir başka hedefi de Ukrayna doğalgaz şebekesinde pay sahibi olmak istemesidir. Ukrayna'ya doğalgaz konusunda fiyatta uzun dönem taviz vermemesinin bir nedeni de budur. Gazprom Rusya'nın ekonomik iyileştirilmesinin sağlanması için enerji kaynaklarını daha etkin olarak kullanmasında ve yine Rusya'nın doğalgaz ihraç fiyatlarını arttırılması hedeflerinde Rusya'ya bir bakıma aracılık etmektedir. Zaten şirket devlet tekelinde bulunmaktadır. Ancak burada asıl sorun şudur: Gazprom gibi bir şirketin serbestleştirilmeksizin gaz tedarikinin sağlayıp sağlayamayacağıdır. Burada bir ihracat tekeli karşımıza çıkıyor; aynı zamana boru hatları üzerinde bir tekel ortaya çıkıyor, gaz kaynaklarının keşfi ile ilgili bir baskınlık bir hüküm de söz konusu.²⁰⁹ Serbestleştirilmiş Gazprom; ihracat tekeli, boru hatları tekeli, boru hattı tekeli, hakim durum araştırması, üretimde hakim durum, toptancılıkta hakim durum, perakendecilikte hakim durum, ancak nadir denetlenen fiyatlar²¹⁰ ortaya çıkmaktadır. Öte yandan Gazprom sadece eski Sovyetler Birliği'nin kapladığı alandaki etkinliğiyle değil, finansal zenginliğe koşut olarak gerçekleştirdiği faaliyet alanı çeşitliliği ve Avrupa'nın doğalgazı ihtiyacının karşılanmasındaki etkinliğiyle inanılmaz boyutlarda zenginliğe ve güze sahip olan bir kurum haline gelmiştir.

Dünya gaz rezervlerinin %25'ini elinde tutan Gazprom 150.000 kilometrelik boru hattı ağı ile sadece eski Sovyetler Birliği'nin içindeki enerji trafiğini değil, Doğu Avrupa'nın gaz tüketiminin %35'ini sağlamasıyla özel bir önem taşımaktadır. Nitekim Azerbaycan ve Kazakistan istisna olmak üzere başta Beyaz Rusya, Ukrayna, Moldova ve Türkmenistan olmak üzere Sovyetler Birliğinden türemiş ülkeler gaz trafiklerinde tamamen Gazprom'a bağımlıdırlar. Eski Sovyetler Birliği coğrafyası çıkışlı gazı aynı bölge içindeki dağılımı ve Avrupa'ya akışının kontrol edilmesi stratejik bir önemi ifade ederken, devasa bir nakit akışının firma kasalarına yönlendirilmesini de beraberinde getirmektedir. 400.000 çalışanıyla Gazprom, Rusya Federasyonu için önemli bir istihdam aracı olurken, ulusal politikaların belirlenmesinde gizli bir ağırlığı, finans ve medya araçları üzerindeki tahakkümüyle rahatlıkla ifade edilmektedir. Gazprom kısa zamanda enerji firması özelliklerini aşarak endüstri devine dönüşmüş ve enerjinin yanı

²⁰⁹ Alan Riley, "Enerji Güvenliği ve AB, Rusya ve Türkiye'de Pazarın Serbestleştirilmesi", Ahmet Küçükşahin (Ed.), **Enerji Güvenliğine Ortak Çözüm Arayışları** içinde (187-205), İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 2009, s. 199.

²¹⁰ Riley, a.g.m., s. 200.

sıra ağır ve hafif sanayi, bankacılık, finans, telekomünikasyon ve medya yatırımlarıyla Rusya Federasyon'unun önemli mihenk taşlarını kontrol ederek etkinliğini iyice arttırmıştır.²¹¹

Gazprom 1989'da Petrol ve Gaz Bakanlığı ile Jeoloji Bakanlığı bünyesinden türemiştir. Böylece Rusya'da arama, üretim ve dağıtımından sorumlu bir devlet firması haline gelmiştir. Bu firma zamanla ülkenin en önemli dış politika enstrümanlarından biri haline gelmiştir. Ülkedeki enerji gelirlerinin yaklaşık olarak %25'i Gazprom tarafından sağlanmaktadır. Gazprom elde ettiği gelirin %60'ından fazlasını Avrupa enerji pazarından sağlamaktadır. Ayrıca Gazprom şirketi Rusya ekonomisinin mihenk taşlarından birisidir. Rusya Batı ve Orta Avrupa ülkelerinin 19'una doğalgaz ihracatı gerçekleştirmektedir. Rus gazını en çok ithal eden ülkeler Almanya, İtalya ve Fransa'dır. Bu ülkeler arasında da Almanya'nın Rus enerji pazarı açısından ayrı bir önemi bulunmaktadır.

Doğalgazın, ülkeye nakit döviz girdisi sağlayan önemli bir yakıt oluşu ve ekonomik etkisinden başka uluslararası ilişkilerde siyasi etkisinin de mevcut olmasına paralel olarak, Gazprom şirketi daha fazla yatırıma ihtiyaç duymaktadır. "Gazprom için iyi olan Rusya için de iyidir" sloganı bu kuruluşun ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.²¹²

Gazprom'un yıllara göre gaz üretimi şu şekildedir: 2001 yılında 512 milyar metreküp, 2002 yılında 525.6 milyar metreküp, 2003 yılında 547.6 Bcm, 2004 yılında 552.5 Bcm, 2005 yılında 555.0 milyar metreküp, 2006 yılında 556.0 Bcm, 2007 yılında 548.6 Bcm, 2008 yılında 549.7 Bcm'dir. Gazprom bu rakamları ve üretim seviyesini 2020'ye kadar 670 milyar metreküp seviyesine getirmeyi planlamaktadır. Buna tekabül olarak Gazprom şirketinin gelirleri de sürekli olarak artmaktadır. Gazprom şirketi 2008 yılında 2.207.01 milyar ruble net gelir elde etmiştir. Bu gelirlere doğru orantılı olarak Gazprom'un vergi ödemeleri de 2004 yılından itibaren sürekli bir artış göstermektedir. Böylece 2004 yılında şirket 229.7 milyar ruble, 2005'te 349.2 milyar ruble, 2006'da

²¹¹ Bilgin, a.g.e., s. 100-101.

²¹² Hekimoğlu, a.g.e., s. 120.

494.5 milyar ruble, 2007'de 505.2 milyar ruble ve 2008'de de 685.8 milyar ruble vergi ödemiştir.

Gazprom 2008 yılı ile beraber sermaye yatırımlarında da büyük bir artış kaydetmiştir. Şirketin gaz üretiminde büyük yatırım hedefleri bulunmaktadır:

-Bovananekovskoye, Shtokman ve Prirazlomnoye alanlarında altyapı gelişimi

-Yuzhno, Zapolyarnoye, Urengoyskoye, Achimov ve Yen-Yakhinskoye gibi alanlarda da altyapı çalışmaları devam etmektedir. Gazprom için özellikle Shtokman Alanı, Yamal Alanının geliştirilmesi ve Kuzey Akım Boru Hattının ayrı bir önemi bulunmaktadır. Rusya ile Almanya arasındaki ilişkiler özellikle Kuzey Akım Boru Hattı üzerine kurulmuştur.

2008 yılı itibariyle Gazprom'un sermaye yatırımlarının yapısı da farklılık ihtiva etmektedir. Bu sermaye yatırımları için ayrılan kaynağın en büyük dilimi ise gaz üretimi için ayrılmıştır. Bunu gaz taşımacılığı (nakliyatı) takip etmektedir.

Gazprom'un doğalgaz rezervleri ise yaklaşık olarak 33.1 Tcm'dir.(trilyon metreküp) Bu rezervlerin dağılımı ise farklılık göstermektedir. Ancak Gazprom'un rezervleri bakımından özellikle Ural Bölgesinde çok yoğun doğalgaz rezervlerinin olduğu bilinmektedir. Gazprom'un enerji üzerinde en çok uğraştığı faaliyetler ise arama ve üretim, bu enerjinin iletimi, gazın yoğunlaştırılması ve petrol işleme, enerjinin pazarlanması ve gazın dağıtılmasıdır. Bunların yanında şirket, çevresel faaliyetlerle de ilgilenmektedir. Kısaca Gazprom enerji üzerinde ve enerjinin ticareti üzerinde her aşamada etkin olmaya çalışmaktadır. Zaten Küresel gaz üretiminde de şirketin payı yaklaşık olarak %17'dir.

2005'te, Gazprom 22 Avrupa ülkesine 156 Bcm'den fazla gaz ihraç etti.²¹³ Gazprom grubu 2008 yılında ise Avrupa'ya 184.4 milyar metreküp gaz satmıştır. Bunu da 96.5 milyar metreküp ile Bağımsız Devletler Topluluğu ve Baltık ülkelerine olan gaz satışı izlemiştir. Gazprom Avrupa'ya yaptığı gaz satışından 1.430.5 milyar ruble, Bağımsız Devletler Topluluğu ve Baltık Devletlerine olan satışlardan da 356.5 milyar

²¹³ Jonathan Stern, a.g.m., <http://www.oxfordenergy.org/pdfs/NG15.pdf>, (20 Haziran 2010). s. 6.

ruble gelir elde etmiştir. Bu göstergeler de Gazprom'un Rus ekonomisindeki yeri ve önemini göstermektedir. Gazprom'un enerji üzerinden elde ettiği gelirler sayesinde Gazprom'un piyasa değeri yaklaşık olarak 350 milyar dolara yükselmiştir. Bu da Gazprom'u Exxon Mobil ve Amerikan Genel Elektrik şirketlerinin ardından dünyanın üçüncü büyük şirketi seviyesine yükselmesini sağlamıştır.

Gazprom'un temelleri 1965'te kurulan Sovyetler Birliği Doğalgaz Bakanlığına dayanmaktadır. Haziran 1989'da bakanlık, Petrol Bakanlığı ile birleştirilmek istenmiş, dönemin doğalgaz bakanı V. Çermomirdin'in yürüttüğü lobi faaliyetleri sonucu 1989'da Dvelet Doğalgaz Şirketi-Gazprom- kurulmuştur. Gazprom kurulduğu dönemde sahip olduğu hukuki altyapı ve kuruluş yapısı itibariyle, farklı ve ayrıcalıklı bir konuma sahip olmuştur. Hiçbir bakanlığa ve idareye bağlı olmamış; son derece geniş yetkilerle donatılmış bir yönetici kadro tarafından yönetilmiştir. Sovyetler döneminde de kendine özel yasal bir altyapıya sahip olan Gazprom hem kendi tüzel kişiliği olan hem de kamuya ait olan bir şirkettir. Gazprom, 1991 sonunda SSCB'nin dağılmasına kadar geçen iki yıllık süre içinde, devlet ekonomisi sistemi içinde, neredeyse Pazar ekonomisindeki özel bir şirket gibi faaliyet göstermiştir.²¹⁴ Kasım 1992'de Devlet Başkanı B. Yeltsin tarafından yayınlanan bir genelgeyle, Rus Hissedarlar Topluluğu Gazprom-RAO Gazprom adını almış, hisseleri halka açılmıştır. Ağustos 1998'de de Açık Hissedarlar Topluluğu OAO Gazprom adını almıştır. 1994 baharından itibaren özelleştirme faaliyetleri yoğunlaştırılmıştır. İlk etapta, şirket hisselerinin %40'ı devlet kontrolünde kalmış, %35'i halka, %25'i de özel şirketlere satılmıştır. Putin döneminde daha önce özelleştirilen dev kamu şirketlerinin yeniden kamulaştırılması amaçlanmıştır. Bu, merkezi yönetimin kontrolünü arttırmayı hedefleyen bir politikadır. Gazprom'daki devlet hissesi de, şirketin %10.74'lük bir hissenin devlet şirketi Rosneftegaz'a satılması yoluyla, dolaylı olarak %51'e çıkarılmıştır.²¹⁵

Gazprom'un ürettiği gazın yarısından fazlası Rusya içerisinde tüketilmekte ve geri kalan kısmı da diğer ülkelere ihraç edilmektedir. Özellikle ihracat konusunda Gazprom için pek bir sorun bulunmamaktadır. Çünkü ülkede tekel konumunda

²¹⁴ Evrim Eken, "Rusya Federasyonu'nun Orta Asya'daki Doğalgaz Politikası ve Gazprom", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, 2006), s. 81.

²¹⁵ Eken, a.g.e., s. 83-85.

bulunmaktadır. Ulaştırma ağlarının Gazprom'un hegemonyası altında olması ve Orta Asya'dan gelen doğalgazın transit ücretlerini Gazprom'un yükseltmesi Orta Asya devletlerini sıkıntıya sokmaktadır. Rusya Orta Asya devletlerinin sıkıntılarını bertaraf etmeye çalışmak yerine onların alternatif doğalgaz hatları inşa etmelerine de karşı çıkmaktadır.

Gazprom petrol alanında da yoğun çalışmalar yapmaktadır. Özellikle Sibneft'in hisselerinin büyük bir çoğunluğu (yaklaşık olarak 3/4'ünden fazlası) alınmıştır. Mayıs 2006'da da bu şirketin adı Gazprom-Naft olarak değiştirilmiştir. Şirketin asıl hedefi 2020 yılında 80 milyar varil petrol üretilmesidir. Şirket için bu üretim miktarı büyük bir rakamdır.

5. RUSYA VE UKRAYNA

5.1 UKRAYNA

Şekil 6: Ukrayna Haritası

Kaynak: Dünya Devletleri,

http://www.dunyadevletleri.com/ukrayna_haritasi.html, (18 Mayıs 2010).

Ukrayna, Rusya ve Avrupa arasında bulunan eski Sovyet Cumhuriyeti ve Bağımsız Devletler Topluluğu'nun bir üyesidir. AB'nin bu ülkeye karşı uyguladığı dış politika açısından Ukrayna'nın Avrupa ve bir zamanlar onun için en büyük tehdit unsuru olan Rusya ile arasındaki “gri bölge” olarak tanımlanabilecek konumu oldukça önemlidir. Bu özelliğin kültürel ve politik eğilimler açısından da geçerli olduğu söylenebilir. Zira Ukrayna'daki değişen politik yönelimler çoğu kez “muti-vektör” olarak ifade edilir.²¹⁶

Ukrayna jeopolitik konumu gereği hem AB, hem Rusya hem de ABD açısından önemli bir yere sahiptir. AB açısından gerek AB üyelik perspektifi ve gerekirse Batı yönlü bir dış politika isteği bakımından Ukrayna'nın yeri özel bir yer teşkil etmektedir. Ayrıca AB açısından enerji yolları (Ukrayna'nın) üzerinde bulunması da Ukrayna'nın jeopolitik önemini arttıran önemli bir faktördür. ABD açısından

²¹⁶ Kevser Can, “Avrupa Birliği'nin Ukrayna Politikası”, 2008, http://avrupa.marmara.edu.tr/dosya/calisma%20gruplari/calismalar_komsuluk/calisma1.pdf, (16 Mayıs 2010). s. 1.

Ukrayna ise hem enerji kaynakları hem de Ukrayna'nın ABD açısından büyük bir ekonomik partneri olması bakımından yeri büyük bir öneme haizdir. Buna bir de Ukrayna'nın Rusya'ya komşu olması, ABD'nin Rusya'yı çevreleme politikası ve Ukrayna'nın NATO'ya üyelik perspektifini eklersek Ukrayna'nın ABD açısından önemini daha iyi kavrayabiliriz.

Ukrayna Sovyetler Birliği'nin dağılmasından ve kendi bağımsızlığını kazandıktan sonra Rusya'ya hep ihtiyatlı bir şekilde yaklaşmıştır. Rusya'ya karşı en büyük kozu da Batı perspektifi olarak belirlemiştir. Ukrayna Rusya'ya karşı kozunu Batı olarak belirlerken Kuchma dönemlerinde Batı ile yaklaşma hep sınırlı bir seviyede kalmıştır. Kuchma yeri geldiğinde Batı yanlısı dış politika izlemesine rağmen ne Batı'ya tam olarak yaklaşabilmiş, ne de Rusya ile ilişkilerinde tam bir partner olabilmiştir. Ukrayna özellikle 1999 yılından sonra Rusya'ya daha pragmatik görüşler çerçevesinde yaklaşmış ve AB ile olan ilişkilerinde bir nebze de olsa azalma olmuştur. Ukrayna'nın 1999 yılından sonra AB ile ilişkilerin zayıflamasında en büyük etken ise AB'nin Ukrayna'nın AB'ye üyelik sürecindeki isteksizliğinden kaynaklanmıştır. Bundan dolayı Ukrayna 1999 yılından Turuncu Devrim'e kadar Rusya'ya daha fazla yaklaşmıştır.

1999-2004 yılları arasındaki Ukrayna-Rusya yaklaşması 2004 Yuşenko-Yanukoviç Başkanlık Seçimleri ve bu süreç içerisindeki Turuncu Devrim olayı ile yerini gerginliğe ve iki ülke arasındaki şüpheli ilişkilere bırakmıştır. Bundan dolayı da Ukrayna, 2004 seçimlerinden sonra yönünü tekrar AB ve ABD'ye (AB üyelik perspektifi ve NATO üyelik perspektifi) çevirmiştir. Ukrayna'daki Turuncu Devrim Ukrayna siyasal hayatında ve özelde de Ukrayna dış politikasında değişiklikler yaratmıştır. Turuncu Devrim ilerleyen konularda değinileceği için bu bölümde ayrıca açıklanmayacaktır. Ancak Turuncu Devrim sürecinden sonra Yanukoviç Ukrayna siyasal dengelerinde tekrar yükselişe geçmiştir. Bunun yanında Ukrayna'da içyapıda gerekli reformlar istenildiği gibi yapılamamış ve gerekli reformlar da başarısız olarak sonuçlanmıştır. Ukrayna'da Turuncu Devrimden sonra gerekli reformlardaki başarısızlık nedenleri şunlardır:

-Birincisi iş çevrelerinin politikaların şekillenmesinde tekili bir role sahip olmasıdır. Öteki Sovyet ülkeleriyle benzer biçimde Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra oligarkların ortaya çıkmasıdır.

-İkinci olarak, Batı'ya yönelmenin gerekliliklerini yerine getiremeyecek kadar devletin varlığı söz konusudur. Ukrayna durumundaki birçok eski Sovyet ülkesinde olduğu gibi, devlet, başta yolsuzluklar olmak üzere çözümlerin değil, sorunların kaynağı haline gelmiştir.

-Son olarak, Ukrayna'nın Batı'yla mı yoksa BDT'yle mi bütünleşeceği konusundaki kararsız tutumu istikrarsız bir dış politika yürütmesine neden olmaktadır.²¹⁷

Bütün bu sayılan nedenlerin dışında 2004'ten sonra Ukrayna siyasi eliti halkın desteğini tam olarak alamamıştır. Yanukoviç 2006'daki seçimlerde bunu iyi bir şekilde göstermiştir. Yuşenko ve Timoşenko'nun Yanukoviç'e bu kadar fırsat vermesinin nedeni ise ikisi arasındaki fikir ayrılıklarından ve yolsuzluk iddialarından kaynaklanmıştır. Yuşenko ile Timoşenko'nun ters düşmesinin kayda değer diğer sebebi ise Gürcistan Krizinde ikisinin de birbirine ters olarak uyguladığı politik enstrümanlardan kaynaklanmıştır. Bu ters düşmede bir diğer önemli anekdot da cumhurbaşkanının yetkilerini kısıtlayan maddelerin Ukrayna Anayasasına eklenmesi için Yanukoviç'e destek olmasından kaynaklanmıştır. Yuşenko ile Timoşenko'nun ters düşmesine neden olan son gelişme ise Timoşenko'nun Rusya'ya yaklaşması ve Rusya ile gaz ve silah anlaşmalarını imzalayıp, onaylanmasından kaynaklanmıştır. Bütün bu gelişmeler Ukrayna'da Turuncu Devrim sürecinden sonra siyasi dengeleri bozmuş ve Yanukoviç'in bu siyasi dengelerde daha ağır basmasına neden olmuştur.

Ukrayna'nın jeopolitik önemi açısından bazı sorunlarla karşı karşıya gelmesi ve AB-Rusya-ABD denkleminin yanında iç dinamikleri açısından da bazı sorunlarla karşı karşıyadır. Ukrayna'nın iç dinamiklerinde din, dil, bölgeler arası ve ekonomik konular olmak üzere bazı sorunlarla karşı karşıyadır. Yani Ukrayna'da tek sorun siyasi

²¹⁷ Can, a.g.m., s. 5.

sorunlardan ve uluslararası çekişmenin neden olduğu sorunlardan kaynaklanmamaktadır.

Ukrayna’da dini bazda Hıristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler yaşamaktadır. Müslümanlar ve Yahudiler için dinsel bir sorun bulunmamasına rağmen, Hıristiyanlar (Ukrayna’da yaşayan) açısından bazı sorunlar önem arz etmektedir. Ukrayna’da Ortodoks Kilisesi yani Ortodoks Hıristiyanlık hüküm sürmektedir. Ancak Ortodoks Kilisesinin ülkede bir bütünlüğü bulunmamaktadır. Özellikle Rus Ortodoks Kilisesinin ve Moskova Patriğinin egemenliğini kabul etmeyen Ukrayna Müstakil Ortodoks Kilisesi 1989 yılında kurulmuştur.²¹⁸ Kilise Rus Ortodoks Patriğinin yerine Kiev Patriğine bağlı bulunmaktadır. Ayrıca bu iki Patrikliğin yanına bir üçüncüsü de 1992’de eklenmiştir. Buna bir de ülkede yaşayan Katolik Hıristiyanlar ve Protestan Hıristiyanlar eklenince ülkede dini alandaki bölünmüşlüğün izleri daha rahat görülebilir. Bütün bu ayrılıkçı akımlar Ukrayna’da bir güç mücadelesi içindedirler ve bu mücadele ve ayrılıkçı hareketler Ukrayna’yı olumsuz olarak etkilemektedir.

Ukrayna’da dilsel bakımdan ise Ukraynaca ve Rusça konusunda bir güç mücadelesi yaşanmaktadır. Özellikle Ukrayna’da yaşayan milliyetçi kesim ülkede tamamen Ukraynaca konuşulmasını istemektedir. Ukrayna’da Batı ve Orta bölgeler Ukraynaca konuşurken, Rusça ağırlıklı olarak Doğu ve Güney bölgeler de kullanılmaktadır. Bu da ülkede diğer bir sorun olan bölgelerarası sorunlarla anlaşılabilir bir konudur. Çünkü ülkenin Doğu ve Güney kesimi Rusya etkisi altındayken, geri kalan bölgeler Batı ideolojisini ve özel olarak aktarırsa Ukrayna’yı savunmaktadır. Ukrayna’yı savunanların altında yatan temel ideoloji ise yine Batı ideolojisidir. Bu konu bölgeler arasındaki denge çatışmasını açık bir biçimde göstermektedir. Doğu kesimi ağırlıklı olarak Rusya yanlısı politikalara açık destek verirken, Batı kesimi Ukrayna’nın bağımsızlığını ve Batı ile bütünleşilmesi argümanını savunmaktadır. Ukrayna’nın aslında en büyük sorununun bölgeler arasındaki görüş farklılıklarından ve çıkar çatışmalarından kaynaklandığı belirtilebilir.

²¹⁸ Kutay Karaca, “Güç Mücadeleleri Arasında Ukrayna”, Elektronik Version *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 2008, Yıl. 6, Sayı. 12, (15 Mayıs 2010), s. 83.

Ukrayna ekonomik olarak da zorluklar çekmektedir. 1991’de Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra Ukrayna iyi bir ekonomik yapıyla ayağa kalkmıştır. Ancak lke içindeki yolsuzluklar, siyasal bozukluklar, enerji konusunda Rusya ile olan anlaşmazlıklar ve global krizler yüzünden Ukrayna ekonomisi bunalıma girmiştir. Buna bir de ülkenin demeler dengesindeki bozukluklar eklenince durum içinden çıkılamaz bir hal almış ve 2008 yılında IMF’den borç para alma yoluna gitmiştir. IMF’den borç para alma durumu Ukrayna’nın Batı örgütlerine bakış açısını da göstermektedir. Bu durum ülkenin Rusya’dan daha fazla uzaklaşmasına neden olabilecek bir durumdur. Ukrayna ekonomisindeki kamu borcu 35 milyar doları geçmiştir. GSMH oldukça zor durumda kalmıştır.

Ukrayna’nın yönetim şekli cumhuriyettir. Cumhurbaşkanı halk tarafından seçilmektedir. Cumhurbaşkanı 5 yıl görev almaktadır ve başbakanı kendisi atamaktadır. Cumhurbaşkanı atamasındaki bir istisna ise başbakanın parlamento tarafından onaylanarak göreve gelmesidir. Yasama organı 450 üyeli Verkhouna Rada adıyla ifade edilen parlamentodur. Ukrayna’da birçok siyasal parti bulunmaktadır. Siyasi partiler seçim zamanı bloklar oluşturarak seçimlere girebilmektedirler. Siyasi partiler genellikle Ukrayna’da bulunan ve çok büyük ekonomik güçleri olan oligarklardan etkilenmektedir. Viktor Yuşenko’nun Bizim Ukrayna Partisi, Petro Simonenko’nun Ukrayna Komnrist Partisi, Viktor Yanukoviç’in Ukrayna’nın Blgelele Partisi, Yulia Timoşenko’nun Yulia Timoşenko Bloğu ve Oleksandr Moroz’un Sosyalist Partisi ülkenin siyasal sisteminde etkisi olan partilerdir.

Ukrayna ekonomik olarak ise sosyalist ekonomiden piyasa ekonomisine geçişte sorunlar yaşamıştır. Bu sorunlar 1999 yılına kadar belirgin bir şekilde Ukrayna ekonomisinde boy göstermiştir. Ukrayna ekonomisi ağırlıklı olarak demir-elik, kimyasal ürünler, kömür, makine ve savunma sanayi ürünlerine dayanmaktadır. Ancak 1999 yılına kadar Ukrayna ekonomisi çok sancılı yıllar yaşamıştır. Bunun büyük bir nedeni de Ukrayna’nın bağımsızlığını kazandıktan sonra yaptığı reformların pek işe yaramamasıdır. Yani bu dönemde yapılan aşının tuttuğu pek söylenemez. Ancak özellikle 2000 yılından itibaren sanayi, tarım ve ticaret alanındaki büyümeden dolayı Ukrayna ekonomisi yükselen bir ivme yakalamıştır. Ukrayna ekonomisinde ticaretin

önemi çok büyüktür. Ukrayna özellikle demir cevheri, çelik ve kimyasal maddeler üzerinden dış ticaretini gerçekleştirmekte ve ihracat geliri elde etmektedir. Rusya, Almanya ve Türkiye Ukrayna'nın dış ticaretinde büyük bir paya sahiptir. Ülkeye en büyük yatırımların yapıldığı ve yaptığı ülkelerden biri olan ABD'nin Ukrayna'nın dış ticaretinde alt sıralarda bulunması ise ilgi çekici bir konudur. Ülke günümüzde serbest ekonomi modeli üzerinden ticaret gerçekleştirmektedir. DTÖ'ye Ukrayna'nın üyeliği de bu modeli perçinlemiştir. Bunun yanında 2006'da ABD'nin Ukrayna'nın Pazar ekonomisi statüsünü tanınması da Ukrayna ekonomisi açısından sevindirici bir gelişme olmuştur.

Konumuz açısından Ukrayna'nın enerji alanındaki faaliyetlerine ve enerji kaynaklarına da değinmekte fayda bulunmaktadır. Ukrayna enerji sistemi, ekonomisi gibi bir bütün olarak çok eskidir.²¹⁹ Özellikle sahip olduğu boru hatları Sovyet döneminden kalma boru hatlarıdır. Ancak boru hatlarından önce Ukrayna için bahsedilmesi gereken enerji türü kömürdür. Ukrayna'nın enerji alanında kömür önemli bir yer teşkil etmektedir. Çünkü Ukrayna dünyanın en büyük kömür üreticilerinden birisi durumundadır. Bu yüzden ülkede 160'ın üzerinde kömür madeni bulunmakta ve yüz binlerce kişi bu madenlerde istihdam edilmektedir. Ukrayna petrol alanında ise büyük bir üretici olmamasına rağmen Odessa-Brody Boru Hattı ile petrol sevkiyatında yerini almıştır. Doğalgaz alanında ise özellikle Rusya açısından stratejik bir öneme sahiptir. Çünkü Rusya'nın Avrupa'ya ihraç ettiği doğalgazın, nakil yollarının %80'i Ukrayna toprakları üzerinden geçmektedir. Bu özellik de Ukrayna'ya transit ülke olma özelliğini yüklemiştir. Ancak Ukrayna bu özelliğinden dolayı enerji alanında büyük güçlerin rol aldığı oyunda hep bir rol almak durumunda bırakılmaktadır. Özellikle doğalgaz alanında Rusya'nın transit geçişteki Ukrayna'ya olan bağımlılığı yüzünden Rusya ile Ukrayna birçok kez uluslararası alanda karşı karşıya gelmiştir. Ayrıca Ukrayna'nın Rusya ile olan enerji alanındaki ilişkileri ve enerji geçişindeki konumundan dolayı Rusya'ya karşı korumasız bir duruma düşmektedir. Bu korumasız hale düşme konusu özellikle 2006 ve 2009'da Rusya ile yaşanan doğalgaz krizlerinde kendisini iyice gün yüzüne çıkarmıştır. Ukrayna'nın enerji alanında faaliyetlerde

²¹⁹ Margarita M. Balmaceda, "Ukraine's Persistent Energy Crisis", **Problems of Post-Communism**, Vol. 51., No.4, July/August 2004, s. 43.

nükleer enerji de sıradan bir konu değildir. Ukrayna'daki nükleer reaktörler enerji alanında her zaman için Ukrayna açısından önemli olmuştur. Ukrayna'daki Çernobil Faciası hala gözler önündedir. Bölge ülkeleri bu facianın etkisini yıllarca yaşamış ve yaşamaya da devam etmektedir. Nükleer reaktör konusunda Ukrayna, özellikle Rusya'nın doğalgazına karşı bağımlılığını azaltmak amacıyla nükleer reaktör faaliyetlerine devam etmekte ve yine yoğun şekilde nükleer reaktör yapma faaliyetlerine devam etmektedir. Ukrayna bazı reaktörlerini hiç çalışmamak üzere kapatırken, yine de inşaat halinde reaktörleri de bulunmaktadır. Ukrayna'nın 15 adet nükleer reaktörü bulunmaktadır. Bu nükleer reaktörler dünyada elektrik enerjisi üretmek amacıyla kullanılmaktadır. Nükleer reaktörler en çok ABD'de bulunmaktadır. Ukrayna'nın hem doğalgaz alanında Rusya açısından transit bir ülke olma durumu hem de nükleer reaktörlerinin çok fazla olmasından dolayı enerji konusu Ukrayna açısından ayrı bir yere sahiptir. Ukrayna enerji üretiminde kömür, doğalgaz ve petrol ülkenin enerji üretimini sağlamaktadır. Bu üretimin %95.4'ünü kömür, %2.6'sını doğalgaz ve %2'sini petrol üretimi oluşturmaktadır. Sonuç olarak Ukrayna doğalgaz, petrol ve kömür üretimiyle, nükleer reaktörleriyle ve enerji transit yollarındaki konumuyla enerji piyasasında yer almaktadır. Ukrayna'nın transit hatlar sayesinde ve bu transit hatlardan geçen gaz sayesinde stratejik önemi artmaktadır. Ukrayna'nın bu hatların üzerinden 400 milyar metreküpe yakın bir doğalgaz akışı yapılmaktadır. Bunun %25'lik kısmını Ukrayna kendisi için kullanmaktadır. Geri kalan kısmı ise Ukrayna üzerinden Avrupa'ya taşınmaktadır.

Ukrayna'da 1991'deki seçimlerde cumhurbaşkanı Leonid Kravçuk seçilmiştir. 1994'te ise Leonid Kuchma seçilmiştir. Bu seçimler doğu kemsinin zaferidir. 2004'teki seçimler ve Turuncu Devrim ise Batı kemsinin zaferi olarak görülmektedir. Ukrayna özellikle 1991'de Leonid Kravçuk döneminde kimlik bunalımı yaşamış ve kimlik arama çabalarıyla uğraşmak durumunda kalmıştır. Kravçuk bu dönemde Batıcılık-Avrasyacılık arasındaki paradoks Ukrayna'da çok fazla yaşanmıştır.

Ukrayna'nın en önemli şehirleri Kırım, Odessa, Harkiv, Kiev, Donetsk ve Dnipropetrovsk'tur. Özellikle Kiev ve Donetsk Ukrayna için ayrı bir önem taşımaktadır.

Ukrayna konusu anlatılırken genel olarak anlatılması gereken bir diğer konu da 2010 Ukrayna Cumhurbaşkanlığı Seçimleridir. Dünya sahnesinde çok boyutlu bir mücadelenin yaşandığı Ukrayna’da 2010 cumhurbaşkanlığı seçimleri de büyük bir ilgi görmüştür. Seçim birbirine rakip olan iki aday arasında geçmiştir. Seçim politikalarında Yanukoviç politikasını Rusya yanlısı olarak şekillendirmiştir. Politikasını Rusya yanlısı olarak şekillendiren Yanukoviç ve partisi, kazanmaları halinde Rusça’nın ikinci resmi dil olması, Abhazya ve Güney Osetya’nın tanınması ve Rus üssünün uzatılması; gibi kritik beyanlarda²²⁰ bulunmuştur. Diğer önemli aday Yulia Timoşenko ise Ukraynaca’nın tek resmi dil olarak kalması ve Kırım’dan Rus üssünün tasfiye edilmesi²²¹ gibi vaatlerde bulunmuştur. Seçimlere diğer adaylar ise Arseniy Yatsenyuk, Vladimir Lituin, Sergey Tigipko ve Viktor Yuşenko olmuştur. Ancak Ukrayna 2010 seçimlerinde asıl rakipler Viktor Yanukoviç ve Yulia Timoşenko olmuşlardır. Bu iki aday arasında yine Batı-Rusya paradoksu ortaya çıkmış, Yanukoviç kesimi Rusya tarafında bulunurken, Timoşenko kesimi ise Batı tarafında yerini almıştır.

2010 seçimleri birinci turunda hiçbir aday oyların %50+1’ini alamadığı için Ukrayna Cumhurbaşkanlığı Seçimleri ikinci tura kalmıştır. İkinci turda Viktor Yanukoviç ile Yulia Timoşenko yarışmışlardır. Seçimlerin ikinci turunda Yanukoviç Timoşenko’ya birinci turdaki gibi 10 puanın üzerinde bir fark atamamıştır. Yuşenko zaten daha seçimlerin birinci turunda elenmiştir. Yuşenko’nun bu seçimlerdeki başarısızlığındaki en büyük neden halkın gözünden düşmesidir. 17 Ocak 2010 birinci tur seçimlerinde en yüksek oyu alan Yanukoviç ve Timoşenko 7 Şubat 2010 tarihinde ikinci tur seçimlerinde yarışmışlardır. Birinci tur seçimlerinin sonunda yaklaşık olarak Yanukoviç %36, Timoşenko ise %24 oranında bir oy potansiyeline sahip olmuştur. İkinci tur seçimlerinde de %3.5 daha fazla oy alan Viktor Yanukoviç kazanmıştır. Bunun üzerine Yulia Timoşenko seçimlerde usulsüzlük yapıldığı iddiasıyla hile yapıldığını ifade etmiştir. Ancak Ukrayna seçimindeki gözlemciler böyle bir usulsüzlüğün olmadığını ifade etmişlerdir. İkinci tur seçimlerinde Ukrayna’da

²²⁰ Ferit Temur, “Dönüm Noktasındaki Ukrayna’da Devlet Başkanlığı Seçimlerine Start Verildi”, 17 Ekim 2009, <http://www.avsam.org/tr/yazdir1829.html>, (3 Mart 2010).

²²¹ Ferit Temur, “Ukrayna’daki Seçim Sandıklarından Büyük Rusya Çıkar mı?”, 05.01.2010, http://www.bilgesam.com/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=542:ukraynada-secim-sandklardan-bueyuek-rusya-ckar-m&catid=104:analizler-rusya&Itemid=136, (15 Mayıs 2010).

Yanukoviç'in oyların %48.8'ini alırken, Timoşenko'nun ise %45.5 civarında²²² oy alabilmiştir. Ukrayna'da 7 Şubat 2010 seçimlerinin bir diğer sonucu da aslında seçimleri sadece Timoşenko'nun değil, Turuncu Devrimin de kaybettiği sonucudur. Çünkü 2004 Turuncu Devrimi sonunda seçimlerin iptali sağlanmış ve Yanukoviç görevden uzaklaştırılmıştır. Ancak 2010 seçimlerinde Yanukoviç Turuncu Devrimin rövanşını almıştır diyebiliriz.

Bu seçimlerden sonra Yanukoviç başkanlığında Ukrayna'nın pozisyonunun ne olacağı merak konusudur. Buna göre Ukrayna'nın yönü ne olacak? Batı ile olumlu ilişkilerde bir gerileme olacak mı yoksa yaşanan ilişkilerdeki seviye korunacak mı? Bu soruların bir devamı olan Yanukoviç başkanlığında Rusya ile beklenen yakınlaşma ne kadarı ile gerçekleşecek? Bu soruların cevabını ancak 2010 seçimlerinden sonraki 5 yıllık Yanukoviç başkanlık döneminde belli olacaktır. Ancak Turuncu Devrimden ve bu devrimin liderlerinden rövanşı alan Yanukoviç'in Rusya ile yakınlaşması ve Rus yanlısı politikalar izlemesi çok daha rahat öngörülebilir davranış biçimidir. Hiç kuşkusuz bu seçim sonuçlarını Rusya'nın memnuniyetle karşılaması kadar doğal bir şey de yoktur. Zaten 2010 seçimlerini Yanukoviç'in kazanmasını belirleyen asıl etmen de Rusya yanlısı ülkenin Doğu kesimidir. Doğu illerinden Yanukoviç'e gelen bu desteğin sonucunda da Ukrayna'nın Rusya ile yeniden yakınlaşması kuvvetle muhtemel bir gelişmedir. Özellikle Yanukoviç'in seçimlerden önce vaat ettiği Rusçanın ikinci resmi dil olarak ilan edilmesi ve Kırım'daki Rus üssünün kira süresinin uzatılması gibi konular Yanukoviç'in başkanlık döneminde ne tür politikalar uygulayabileceğini göstermektedir. Ancak Ukrayna bu dönemde çok vektörlü dış politikadan vazgeçmemeli ve uluslararası platformda dengeleri iyi bir şekilde kurmalıdır. AB ile üyelik perspektifinden vazgeçmemelidir. Zaten seçimlerden önce Yanukoviç'in vaatlerinden birisi de AB ile ilişkilerin geliştirilmesi olmuştur. Ancak Ukrayna Yanukoviç döneminde ağırlıklı olarak Rusya yanlısı politikalar izlemesi Yanukoviç'in siyasal tutumundan dolayı daha kolay ve daha doğru tahmin edilebilecek bir davranış biçimi olmaktadır. Nihayet bu seçimlerin bir diğer sonucu da 2004 seçimlerinin

²²² "Ukrayna'da Timoşenko Seçim Sonuçlarına İtiraz Ediyor", http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2010/02/100209_ukraine_tymoshenko.shtml, (3 Mart 2010).

ardından yaşanan sivil devrimde renk turuncuyken, 2010 seçimlerinin ardından Ukrayna'nın rengi maviye dönmüştür.

5.2 RUSYA-UKRAYNA İLİŞKİLERİ

Ukrayna terimi, Slav dillerinde “sınır” ya da “uç” anlamına gelen sözcüklerden türetilmiştir. Çarlık Rusya'sı döneminde, Rusya anavatanını istilalardan korumakla görevle Don Kazaklarına buralardaki toprakları kullanma yetkisi verilmişti.

Şekil 7: Rusya Haritası

Kaynak: Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi,

<http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Haritalar/Images/9-siyasi%20rtet.JPG>, (18 Mayıs 2010).

Rusya açısından bu bölgenin jeopolitik değerlendirmesini yapmak gerekirse, bu topraklar anavatanına göre sınır bölgesinde yer aldığını ve tarihte de Doğu Avrupa'ya doğru açılan bir uç alanı olarak görüldüğünü söylemek olası²²³ olarak görülmektedir.

²²³ Erhan Büyükkakıncı, “Bağımsız Sürecinde Ukrayna-Rusya İlişkileri”, *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*, Erhan Büyükkakıncı (drl.), Ankara: Phoenix Yayınevi, 2004, s. 402.

Ukrayna Rusya'nın Karadeniz'in kuzeyinden Avrupa'ya açılan penceresidir. Bu yüzden Ukrayna Rusya açısından son derece önemli bir konumdadır. Ancak Ukrayna'nın uluslararası tercihleri ve hatta iç dinamikleri Rusya açısından büyük bir dikkatle izlenmektedir. Ukrayna'nın iç dinamiklerinin Rusya'yı ne ölçüde ve ne kadar ilgilendirdiği özellikle Turuncu devrim sürecinde ve sonrasında daha belirgin bir biçimde ortaya çıkmıştır.

Rus jeopolitik doktrinine göre, Ukrayna, Batı'nın değil, Rusya'nın nüfuz alanına dahildir. Aslına bakılırsa ekonomik ve stratejik olarak Ukrayna gerçekten de Rusya için çok önemlidir. Zbigniew Brzezinski, "Büyük Satranç Tahtası" isimli eserinde, Ukrayna'nın Rusya için önemini şu şekilde vurgulamıştır: "Ukraynasız bir Rusya bölgede ancak ve ancak sıradan bir Asya ülkesi kadar etkin olabilir. Fakat eğer Rusya, 52 milyonluk nüfusuyla Ukrayna'yı yeniden kontrolü altına alabilirse işte o zaman bu ülkenin sahip olduğu zengin yeraltı kaynaklarından yararlanabilir, Karadeniz'e çıkış yolu elde ederek hem Avrupa'da hem de Asya'da etkin bir konuma ulaşabilir." Brzezinski'ye göre; "Avrasya satranç tahtında Rusya'nın demokratik dönüşümüne yardımcı olacak jeopolitik mihver" olarak tanımladığı Ukrayna'nın uluslararası tercihleri Avrasya anakarasının stratejik geleceğini etkileyecek boyuttadır²²⁴. Ukrayna'nın uluslararası pozisyonu için Avrupa Birliği ve ABD de aynı Rusya gibi uğraş vermektedir. Ancak Ukrayna AB ve ABD'ye göre Rusya açısından çok daha önemli bir mevkidedir. Çünkü Ukrayna Rusya'nın uzun yıllardır en önemli gayesi olan sıcak denizlere inme politikasının önündeki büyük demir kapıdır. Bu demir kapının anahtarını AB veya ABD'ye kaptırmak ise Rusya açısından olumsuz sonuçlar ihtiva edebilir. Ukrayna'nın Rusya açısından önemli olduğunu gösteren bir başka unsur ise aralarındaki etnik bağdır. Rusya'da "Ukraynasız bir Rusya düşünülemez" sloganı ve Ukraynasız Rusya eli kolu olmayan bir Rusya olacağı argümanı bu ülkenin Rusya açısından önemini belgeler niteliktedir. Ayrıca Rusya ekonomik olarak Ukrayna'yı kendisine özellikle enerji alanında bağımlı bir hale sokarak bunu siyasal bir araç olarak Ukrayna'ya karşı kullanmaktadır. Rusya-Ukrayna ilişkilerinde Rusya'nın Ukrayna ile bu kadar ilgilenmesindeki bir diğer neden ise Ukrayna'da yaşayan Rus nüfusudur.

²²⁴ Sinan Oğan, "Ukrayna'da Turuncu Devrim", **Turuncu Devrimler Soros'un Yeni Dünya Düzeni: İkinci El Demokrasi ve Neo-con'lar**, Sinan Oğan (drl.), İstanbul: Bir Harf Yayıncılık, 2004, s. 231.

Ukrayna devletinin resmi dilinin konusu bile iki ülke arasındaki ilişkileri bir anda gerebilmektedir. Ukrayna'da son yıllarda ortaya çıkan milliyetçi akımlar ve devletin resmi dilinin Ukraynaca olmasına teşvik edilmesi Rusya-Ukrayna ilişkilerinde ilgi çeken bir başka anekdottur.

Ukrayna'nın bağımsızlığını kazanmasından sonra Kuchma başlangıçta ne tamamen Avrasyacı görüşler çerçevesinde Rusya'ya yanaşacağı izlenimi vermemiştir. Tamamen Avrasyacı bir hegemonya Kuchma için de hoşgörüle karşılanacak bir durumda değildi. Rusya-Ukrayna ilişkileri açısından Ukrayna'nın bölgelerarası mücadelesi de ilgi çeken bir konudur. Don Havzası olarak da adlandırılan Doğu illeri tamamen Rusya Federasyonu ekonomisinin yapısına bağımlı olarak yaşarken, Kırım'daki ekonomik çark da tamamen Rusların elinde bulunmaktadır. Bu saptamalara ek olarak, Ukrayna'nın en önemli liman kenti konumundaki Odesa'da Rus nüfusun ağırlıkta olduğu da göz önüne alınırsa, Rus faktörünün ulusal ekonomi yapılarından tamamen dışlanmasının olanaklı olmadığı anlaşılacaktır. Ukrayna'da yerleşik olan Rusların Rusya'yla organik bağları sürmektedir. Bunun ötesinde dilsel altyapı anlamında bakılırsa, Çarlık Rusya'sı ile SSCB yönetimlerinde Rusçanın tek dil olarak eğitim, kültür ve bilim alanlarında evrenselleştirilmesi Rusçayı anadili olarak benimsemiş kitlelerin doğmasına yol açmıştır ve bu süreçte Sovyet sonrası kimlik sorgulamalarında etnik kimlik yerine dilsel aidiyet tanımlamalarının ön plana çıkması çok sık rastlanılan bir vaka olmuştur. Bu perspektiften bakıldığında, ana dilini Rusça olarak kabul eden kitlelerin oranı Ukrayna'da (etnik Rusları da dahil edersek) %50'leri aşmaktadır. Bu rakamlar Ukrayna'nın Rusya açısından siyasal anlamını anlamamızı kolaylaştırmaktadır.²²⁵

Ukrayna-Rusya ilişkileri özellikle Turuncu Devrim ve Yuşenko'nun başa gelmesiyle (devlet başkanı olmasıyla) çok fazla gerilmiştir. Ancak Turuncu Devrime ayrı bir başlık altında yer verildiğinden burada içerik olarak değinilmeyecektir. Burada Yuşenko iktidarı için söylenmesi gereken ise; Kuchma dönemindeki "Batı mı, Rusya mı?" sorgusu daha açık bir cevaba dönüşmüş ve Ukrayna'nın stratejik hedefinin Avrupa

²²⁵ Erhan Büyükkakıncı, "Renkli Devrimler ve Sovyet Sonrası Coğrafya: Ukrayna'da İktidar Değişikliği ve Batı Faktörü", Yonca Özer (drl.), **Tek Kutuplu Dünyada Yaşamak Gerçekler Yanılgılar ve Beklentiler**, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2006, s. 56-57.

olduğu belirtilmiştir. Bu da Rusya-Ukrayna ilişkileri daha kuşkulu ve belirsiz bir döneme sürüklemiştir. Zaten Ukrayna'nın Yuşenko döneminde Batı yanlısı bir politika izleyeceği Timoşenko'nun Ukrayna Başbakanı olması ve Boris Tarasyuk'un Dışişleri Bakanlığına getirilmesiyle belgelenmiştir. Ancak bütün bunlar Ukrayna açısından Rusya ile olan ilişkilerin kapatıldığı anlamına da gelmediğini belirtmekte fayda vardır. Ukrayna bu dönemde Rusya ile olan ilişkilerini daha çok ekonomik temele oturtmak istemiş ve dış politikada asıl tercihinin Batı ve özelde de AB olduğuna dikkat çekmiştir. Yuşenko iktidarı ile beraber Ukrayna'nın bir diğer tercihi ise NATO olmuştur. Ancak Viktor Yuşenko yine de Rusya'nın kaygılarını da gidermeye çalışmıştır. Rusya'nın kaygılarını giderme amacı özellikle Ukrayna'nın NATO'ya üyelik perspektifi söz konusu olduğu zamanlarda daha açık bir şekilde ortaya konmuştur. Şu belirtilmelidir ki; Yuşenko her ne kadar Rusya'nın kaygılarını gidermeye çalışsa da Ukrayna Yuşenko döneminde çok vektörlü dış politika anlayışından daha çok Batı perspektifli dış politika anlayışını tercih etmiştir. Bu dış politika anlayışının ters tepkisi olarak enerji krizlerini gösterebiliriz. Rusya enerjisi Ukrayna'ya karşı büyük bir koz olarak kullanmıştır. Rusya Ukrayna'nın NATO açılımında özellikle NATO'nun operasyonlarının yapılması için Ukrayna topraklarının kullanımının parlamento tarafından onaylanması gibi girişimlerinden büyük rahatsızlık duymuştur. Çünkü Ukrayna'nın NATO'ya kaptırılması Rusya'nın can damarlarına büyük bir basınç uygulayacaktır. Ukrayna'nın NATO'ya üye olması durumunda Rusya'nın Karadeniz'deki askeri üstünlüğü sona erecek ve ABD'yi kendisine iyice yaklaştıracaktır. Bu yüzden Rusya Ukrayna'nın NATO üyeliğini engellemek için birçok girişimde bulunduğunu belirtmekte fayda vardır.

Rusya-Ukrayna ilişkilerinde Rusya'nın elindeki en önemli koz ekonomik faktörlerdir. Özellikle ciddi bir Batı yardımı almadıktan sonra (örneğin Ukrayna'ya AB perspektifi sunulması veya ekonomik yardımlar) ekonomik olarak Rusya'ya birçok açıdan bağımlı olan Rusya'dan kopması beklenmemektedir.²²⁶ Meksikalılar güçlü komşuları ABD hakkında sık sık "Amerika Birleşik Devletleri'ne yakın, Tanrı'ya o kadar uzak" derler. Güçlü komşuları Rusya ile coğrafi ve kültürel yakınlığın sürekli sorunlar çıkardığı Ukraynalılar da kendi cephelerinden, "Rusya'ya ne kadar yakın,

²²⁶ Oğan, "Ukrayna'da Turuncu Devrim", s.256.

cehenneme o kadar yakın” diyebilirler. Topraklarında önemli bir Rusça konuşan azınlık bulunması, sanayi alanında Rusya’ya bağımlılığı ve Rusya’nın bu komşusunu etki alanı dahilinde tutma konusundaki kararlılığı, Ocak 2006’daki gaz krizi, Kiev’in gelgeç isteklerinin ne kadar gembenebileceğini gösterdi. Almanya ile Baltık’tan geçecek yeni bir gaz boru hattı projesini ortaya atan Moskova, Ukrayna’ya verdiği gazın fiyatını arttırdı ve Ukrayna da boyun eğmekten başka bir şey yapamadı.²²⁷ Yukarıda aktarılanlardan da anlaşılacağı üzere Rusya’nın Ukrayna’ya karşı kullandığı en büyük koz ekonomik faktör kökenlidir ve Ukraynalıların neden Rusya’ya olan yakınlığı cehenneme benzettiğinin önemli bir göstergesi durumundadır.

Rusya 1995 yılından itibaren kendisi için çok önemli bir geçiş güzergahı olan Ukrayna’yı bertaraf etmek istemektedir. 2004 yılından itibaren Ukrayna’ya olan transit geçiş bağımlılığını da en az seviyeye getirmek istemektedir. Uzun yıllardır, RF Avrupa’ya sattığı gaz için Ukrayna’yı es geçecek transit taşıma seçenekleri aramakta, Ukrayna ise Rus gazına alternatif olabilecek arz kaynakları araştırmaktadır. Bu mücadelede ikisi devrede (Mavi Akım ve Yamal-I/Europol) biri inşa aşamasında (Kuzey Avrupa ya da Baltık) üç adet alternatif boru hattı seçeneği geliştiren RF, çok daha başarılı gözükmektedir. 1998’de Avrupa gaz ihracatının %95.3’ü için Ukrayna’ya bağımlı olan RF, günümüzde bağımlılık oranını %80’e çekmeyi başarmışsa da, Ukrayna hala gaz ihracatı bakımından çok kritik bir konumdadır. Ancak şu bir gerçektir ki; Rusya Avrupa’ya gazını satabilmek, Ukrayna da bu satıştan transit gaz geçiş ücreti alabilmek veya ucuza gaz alabilmek için birbirlerine bağımlı durumdadırlar.

Türkmenistan ve diğer Orta Asya ülkelerinden gaz alan Ukrayna ise, RF topraklarında 740km yol kat eden boru hattı nedeniyle, Rusya karşısında şimdilik korumasızdır.²²⁸

Batı, Ukrayna’yı 2000’li yılların başlarında ve devam eden süreçte Rusya’ya kaptırmak istememektedir. Hatta Ukrayna’nın AB üyeliği konusunda bile “AB’ye Türkiye yerine Ukrayna girsin” eğiliminin bile göz ardı edilemeyecek bir şekilde arttığı görülmektedir. Batı için bu kadar önemli olan Ukrayna, stratejik açıdan Rusya için de

²²⁷ Lacoste, a.g.e., s. 159.

²²⁸ Pala, *Dördüncü Ayı İle Dans: Kutsal Gazprom İmparatorluğu ve Türkiye*, s. 40.

Batı'dan daha fazla önemli bir konumdadır. Nitekim 1991 yılında elde ettiği bağımsızlığından bu yana kimlik arayışında olan Ukrayna, dış politikasını oluştururken bir yandan Batı ile iyi ilişkiler geliştirmeye çalışmış, diğer taraftan da “Büyük Kardeş” olarak nitelendirilen Rusya’yı kızdırmamaya gayret göstererek Doğu ile ilişkilerini bozmama çabası içinde olmuştur²²⁹.

Rusya için Ukrayna'nın bir diğer önemi Rusya'nın önemli bir planı olan Avrasya Ekonomik Alanı Projesinin önemli bir mihenk taşı olmasıdır. Rusya'nın Ukrayna açısından önemini ise şu şekilde sıralayabiliriz:

-Ukrayna'nın en büyük ticari ortağı Rusya'dır.

-Ukrayna'nın ağır sanayisi de Rus petrol ve gazına dayanmaktadır.

-Ukrayna nüfusunun önemli bir bölümü Rusya'da çalışmaktadır.

-Ukrayna endüstri ve yapım sanayisinin de en büyük pazarını Rusya oluşturmaktadır.

-Yine Ukrayna üzerinden Rus petrol ve gazının Avrupa'ya taşınması karşılığında Rusya, Ukrayna'ya düşük fiyatlardan petrol ve gaz satmaktadır.²³⁰

Rusya-Ukrayna arasında 5 ana doğalgaz hattı bulunmaktadır. Bunlardan ikisi Ukrayna'da sona ermekte, diğer üçü de Avrupa ülkelerine Rus doğalgazını taşımaktadır. Ukrayna içinde toplam 4000km doğalgaz boru hattı bulunmaktadır. Bu borular Sovyet döneminden kalmıştır, eski ve sorunlu hatlardır. Ancak Rusya bu önemli doğalgaz hatlarının mülkiyetini kaybetmiştir ve mülkiyeti Ukrayna'ya kalmıştır. Rusya ile Ukrayna arasında Avrupa'ya giden boru hatları ile ilgili olarak “Boru Hattı Ev Sahibi Ülke” anlaşması bulunmaktadır.²³¹ Bu anlaşmaya rağmen iki ülke arasında enerjinin transit geçişi ile ilgili sorunlar yaşanmaktadır. Rusya'nın petrol ve doğalgaz boru hatlarının önemli bir kısmının Ukrayna'dan geçmesinden dolayı enerji alanında iki ülke arasında sorunlar yaşanmaktadır.

²²⁹ İlyas Kamalov, “Ukrayna Çevresinde Binyıl”, http://www.tasam.org/documents/48_55ilyaskamalov.pdf, (17 Mayıs 2010), s. 2.

²³⁰ Kamalov, a.g.m., http://www.tasam.org/documents/48_55ilyaskamalov.pdf, (17 Mayıs 2010). s. 8.

²³¹ a.g.m., http://www.turksae.com/sql_file/290.pdf, (17 Mayıs 2010). s. 2.

Rusya-AB-ABD arasında ve genelde Rusya-Batı arasındaki bir çatışma noktası da Ukrayna'dır. Rusya Ukrayna'nın Batı'ya entegre olmasından yoğun bir biçimde endişe duymaktadır. Çünkü Rusya açısından eğer ki Ukrayna kaybedilirse Rusya; Doğu Avrupa'da askeri üstünlüğünü kaybedecek, savunma hattında zafiyetler oluşacak ve yaratmak istediği ekonomik alanda büyük bir gedik oluşacaktır.

Rusya ve Ukrayna arasındaki gerginliğin bir başka hassas noktası da taraflar arasında imzalanan antlaşma gereği Karadeniz'deki Rus donanmasının 2017 yılına kadar Sivastopol Deniz Üssünü kullanma konusundaki uyuşmazlıktır. Uzmanlar, Rusya'nın Ukrayna mahalli yönetimlerinin, donanmanın paylaşımı öncesindeki belirsizlik döneminde, Rus gemilerinin elektrik ve sularını kesmelerinin yarattığı gerginlik ortamının, yerel çatışmalara dönüşme riskini taşıdığını da dikkat çekmişlerdir. Rusya donanmasının paylaşımında, "Eşitler Arasında Birinci" rolünü yürütürken Ukrayna'nın enerji talebini bir tür rüşvet unsuru olarak dengelemiştir. Ancak Ukrayna seçimleri sonrasında, Rus askeri varlığının yeniden meşruiyet sorunları ile karşı karşıya geldiği müşahade edilmektedir.²³²

Rusya-Ukrayna ilişkilerini tarihsel perspektifte merkez-çevre veya yöneten-yönetilen ilişkisi olarak görmek mümkündür. İki ülke arasındaki ilişkilerde milliyetçilik unsurunu da katmak yanlış olmaz. 1991'de Ukrayna'nın bağımsızlığını kazanmasından sonra iki devlet birbirine kuşkuyla yaklaşmıştır. Aslında bu kuşkular iki ülkenin birbirine günümüz konjonktürel ortamından değil, tarihsel bakış açısıyla bakmasından kaynaklanmaktadır. Özellikle Rusya Ukrayna'yı hala kendi ailesinden biri olarak görmesi ve onu hala kendisine bağlı bir devlet olarak görmesi iki devlet arasındaki ilişkileri daha fazla germektedir. Rusya-Ukrayna ilişkilerinde Rusya, Ukrayna'yı hala kendi tarafına çekme baskısı devam etmektedir. Ancak Ukrayna'nın ne tam olarak Batı'ya ne de tam olarak Rusya kutuplarından birini seçme gibi bir zafiyette bulunmayacağı su götürmez bir gerçektir. Çünkü Ukrayna'nın bu kutuplardan birini tamamıyla tercih etmesi Ukrayna'nın ulusal çıkarlarına büyük zarar verecektir. Bu konuyu özellikle Leonid Kuchma iyi bir şekilde özümsemiştir. Ancak Yanukoviç döneminde ibre ağırlıklı olarak Rusya'ya, Yuşenko döneminde ise Batı'ya dönmüştür.

²³² Mesut Hakkı Çaşın, *Novgorod Knezliği'nden XXI. Yüzyıla Rus İmparatorluk Stratejisi*, I. Basım, İstanbul: Okumuş Adam Yayınları, 2006, s. 582.

Enerji krizlerinin de Yuşenko döneminde olması da rastlantı olmasa gerektir. Ukrayna'nın GUUAM tarafında yer alması ve hatta GUUAM'ın liderliğine oynaması ve Rusya etkenli BDT'ye rakip olması da ilişkilerin şüpheli bir şekilde yürütüldüğünün bir kanıtıdır. GUUAM devletlerinin çıkarlarını iki ana düşünce etrafında sıralayabiliriz. Birincisi Hazar enerjisinin naklidir. İkincisi ise Kafkasya'da yeni transit yollar oluşturmaktır. GUUAM için söylenmesi gereken bir başka husus bu topluluğun KEİB ve BDT'den ayrı bir topluluk olduğu ve bütünüyle Rusya karşıtı olmayan bir topluluk olmasıdır. Ancak Rusya bölgede BDT dışı oluşumlara pek olumlu tepki vermediği için GUUAM yapılanmasına da pek olumlu yaklaşmamıştır. GUUAM düşüncesi kendi içerisinde birçok dinamik sorunun çözüm çabalarına dair perspektifleri içermektedir; Avrupa ile Asya arasındaki ulaşım koridorlarının oluşturulması projeleriyle ilgili coğrafyanın küresel bütünleşme çerçevesine sokulması, bölgesel ve özellikle BDT içi güvenlik sorunlarına yönelik işbirliği girişimlerinin üretilmesi, enerji ürünlerinin taşınmasına ilişkin var olan şebekelere alternatif güzergahları ve araçların gündeme getirilmesi ve NATO ile ilişkilerin özel bir statü bağlamında geliştirilmesi gibi açılımlar, temel perspektiflerdir.²³³

Temelde Moskova'nın Kiev'le ilgili hoşuna gitmeyen dört şey vardır:

-Ukrayna, Rus gazının karşılığını ödememekte böylece de Rusya'yı istemsiz ana ekonomik yardım ülkesi haline getirmektedir.

-Ukrayna Batı pazarlarına gazın ulaşımını aksatacak şekilde Rus gazını çalmaktadır.

-Ukrayna toplum hayatının tüm alanlarında devlet dilinin kullanımını arttırmayı amaçlayan dil, eğitim ve iletişim politikalarını izlemektedir. Bu da milyonlarca Rus'un haklarının ihlalidir.

-Ukrayna, Rusya'nın liderliğindeki BDT savunma yapıları yerine "anti-Rus" yönelimini sergiler şekilde Avrupa-Atlantik örgütleriyle ilişkilerini geliştirmektedir.²³⁴

²³³ Büyükakıncı, "Bağımsızlık Sürecinde Ukrayna-Rusya İlişkileri", s. 429.

²³⁴ Igor Torbakov, "Rusya'dan Ayrı Ya Da Rusya'nın Bir Parçası: Ukrayna-Rusya İlişkilerinin Kederli Bir Destanı", *Avrasya Dosyası*, Cilt. 6., Sayı. 4., Kış 2001, s. 308.

Bu maddelerden özellikle Ukrayna’da devlet dilinin kullanımının artırılmasının amaçlanması başlarda belirtilen iki ülke arasındaki ilişkilerde milliyetçilik unsurunun ana göstergelerinden birisidir. Ayrıca Rusya’nın Ukrayna üzerindeki ekonomik üstünlüğünü siyasi bir üstünlük veya baskı aracı olarak dikte etme düşüncesi de Ukrayna’yı rahatsız etmektedir. Ukrayna da Rusya’nın bu üstünlük çabasını Avrupa-Atlantik örgütlerine giriş çabaları ve bu örgütlere yaklaşma çabalarıyla bertaraf etme düşüncesindedir.

Rusya-Ukrayna ilişkilerindeki ardıllık, güvenlik sorunları ve azınlık meseleleri iki devlet arasındaki ilişkilerde önemli bir yer teşkil etmektedir. Özellikle Ukrayna’nın egemenliğinin tanınmasındaki Rus argümanları, Ukrayna’daki nükleer potansiyel, Kırım ile ilgili Ukrayna’daki Rus toprak iddialarının siyasi etkileri iki ülke arasındaki ilişkilerin temel kilometre taşlarından bazılarıdır. Ayrıca Ukrayna’nın BDT’ye yönelik yaklaşımı da Rusya’yı aşırı derecede rahatsız etmiştir. Çünkü Ukrayna Rusya’nın BDT üzerindeki hegemon güç olma çalışmalarından rahatsızlık duymuştur. Bunun yanında Ukrayna’nın bağımsızlık sürecinden sonra ve bağımsızlığından sonra Sovyetler Birliği nükleer silahlarını devretme konusundaki isteksizliği de iki ülke arasında büyük bir soruna dönüşmüştür. Ukrayna’nın bu silahları devretmeyi istememesindeki asıl neden silahların kimlerin eline geçeceğini tam olarak kestirememesinden kaynaklanmıştır. Ayrıca ulus olma yolundaki Ukrayna, bu silahları güvenlik endişesiyle uluslararası platformda bir koz olarak kullanmak istemiştir.

Rusya-Ukrayna ilişkilerini gergin bir ortama sokan bir diğer gelişme ise Karadeniz Filosu sorunudur. Karadeniz Filosu sorunu üç ana başlık altında toplanmıştır. Savaş gemilerinin Rus Karadeniz Filosu ve Ukrayna Deniz Kuvvetlerine paylaşılması, Sevastopol’daki Rus üssünün statüsü ve belki de en önemlisi Kırım Yarımadasının egemenliği sorunu. Aslında tüm Karadeniz Filosu sorununun temelinde yatan ana neden, Kırım’ın hukuki statüsü idi. 1992-97 yılları arasındaki beş yıllık kilitlenme ve diplomatik uzlaşma çabaları sonucunda, 28 Mayıs 1007 tarihinde Ukrayna Başbakanı Pavlo Lazarenko ile Rusya Federasyonu Başbakanı Viktor Çermomırdin nihai bir antlaşmaya imza attılar. Kısaca bu antlaşma ile, Karadeniz Filosu, Rusya’nın daha modern gemileri para ile satın alabilmesi koşulu ile, iki ülke arasında %50-%50

bölüştürüldü, Rusya Sevastopol'daki limanları yirmi yıllığına kiraladı ve kira bedelinin, Ukrayna'nın Rusya'ya olan borcundan düşülmesi kararlaştırıldı. Son olarak ise Kırım'ın yasal ve toprak olarak Ukrayna'nın egemenliğinde bir alan olduğu kabul edildi.²³⁵

Kuchma'nın iki başkanlık dönemi boyunca Ukrayna'nın "Avrupa seçimi" rafta kaldı. Birliğe katılma isteği dile getirildi ancak gereklerin yerine getirilmesi konusunda yeterli ilerleme olmadı. Örneğin 1994'te, Kuchma'nın başkanlığında önce imzalanan Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması'nın yerine Ortaklık Anlaşması (Assocaiton Agreement) yapılarak AB-Ukrayna ilişkilerinde yeni bir aşamaya geçilmesi konusunda ısrar edilmiştir. Oysaki ODA'nın işleyişinde dahi sorunlar vardır. 1994'te imzalanan anlaşmanın onaylanması ancak 1998'de gerçekleşebildi ve anlaşmanın gerekleri de Ukrayna tarafından yerine getirilmiş değildi. Kuchma'nın Rus yanlısı bir platformda seçimi kanmış olmasına rağmen, ilk başkanlık döneminde (1994-1999) ülkenin Batı yanlısı bir dış politika yürüttüğü görülmektedir. Rus yanlısı söylemin ise seçim kampanyasının bir parçası olduğu ve Rus nüfusun oylarını kazanmayı amaçladığı ancak seçimden hemen sonra "Avrupa seçimi" söylemiyle yer değiştirdiği söylenebilir.²³⁶ Kuchma'nın daha sonra dış politikası tekrar değişmeye başlamış ve Rusya'ya yakınlaşmaya başlamıştır. Özellikle Putin, Ukrayna'nın Rusya etkisi altında kalmasını amaçlamıştır. Bütün bunlar Rusya-Ukrayna ilişkilerinin boyutunu daha iyi göstermektedir.

Rusya-Ukrayna ilişkilerinin konumuz açısından ve gündemdeki canlılığı bakımından enerji boyutu apayrı bir yerde bulunmaktadır. Özellikle Turuncu Devrim süreci ve bu devrimden sonra siyasi boyutta yaşanan olumsuzluklar genelde ekonomik özelde de enerji alanında kendini göstermiştir. Aslında 2004 Ukrayna seçimlerinde Rusya tarafından desteklenmeyen adayın seçimin siyasal amaçlar doğrultusunda ekonomik yaptırımlara başvurulabileceğinin en canlı göstergesiydi. Putin yönetimi her ne kadar Turuncu Devrime engel olamasa da, Ukrayna'yı avantajlı "ahbap" fiyatın değil

²³⁵ Günhan Turan, "Bağımsız Ukrayna'nın Dış Politika Seçenekleri", **Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna**, Erhan Büyükkakıncı (drl.), Ankara: Phoenix Yayınevi, 2004, s. 379-380.

²³⁶ Can, a.g.m., s. 3.

de, dünya piyasalarındaki fiyattan doğalgaz için ödeme yapmaya mecbur bırakması uzun süre hafızalardan silinmeyen bir gelişmeydi.²³⁷

Rusya-Ukrayna arasındaki ilişkiler son yıllarda Rusya'nın Avrasyacılık ideolojisi ile Ukrayna'nın Batıcılık düşüncesi arasında sıkışmış durumdadır. Rusya'nın Avrupa cephesinde karşılaştığı en önemli ve ivedi sorun Belarus ve Ukrayna ile ilgili ilgilidir. Ukrayna'nın artık Rusya'dan ayrıldığı ve bağımsız bir devlet olduğunu kabul edip bu ülke ile yapıcı bir işbirliği geliştirmelidir.²³⁸

5.3 TURUNCU DEVRİM-KESTANE DEVRİMİ

Ukrayna'da 21 Kasım 2004 tarihinde yapılan devlet başkanlığı seçimlerinin iki turun sonunda Ukrayna Merkez Seçim Komitesi, Rusya yanlısı ve mevcut sistemin savunucularından olan Başbakan Viktor Yanukoviç'i galip ilan etmesine rağmen, Batı yanlısı muhalefet lideri Viktor Yuşenko, seçimlere hile karıştırıldığını iddia ederek halkı gösteri yapmaya çalışmış, kendisinin galip geldiğini ve bunu da bütün bağımsız gözlemcilerin kabul ettiğini ileri sürmüştür. Bu çerçevede, seçimlerde gözlemci bulunduran ülke ve bağımsız kuruluşlar da, seçimleri anti-demokratik olarak nitelendirmiş ve seçim sonuçlarının tekrar gözden geçirilmesini istemişlerdi.²³⁹ Bütün devlet kurumları iktidardaki Yanukoviç'e çalıştı. Devlet televizyonu yayınlarının %95'ini iktidara ayırdı. Yuşenko hakkında sadece olumsuz yorumlara yer verildi. Seçim kampanyasında Yanukoviç'e Rusya'dan 419 milyon dolar destek verildi.²⁴⁰ Turuncu Devrimde kimsenin kanının dökülmediği bir devrim olarak tarih sayfasındaki yerini almıştır. Ukrayna halkı devrim sürecinde demokrasi için günlerce meydanda toplanmışlardır.

Yuşenko önce Başbakanlık görevini vekalet ile yürütme görevini "Turuncu devrimin demir ledisi" Yuliya Timoşenko'ya vermiştir. Görevin vekalet usulü ile Timoşenko'ya verilmesi iç ve dış dinamikler bakımından Yuşenko'ya hükümet

²³⁷ Neslihan Adanalı, "Rusya Federasyonu'nun Eski Sovyet Ülkeleri ve Balkan Ülkeleri Üzerindeki Etkisi", Şubat 2007, <http://www.riskcenter.com.tr/enerjirisk/enerji/files/Rusya.pdf>, (16 Mayıs 2010), s. 4.

²³⁸ Tezkan ve Taşar, a.g.e., s. 207.

²³⁹ "Ukrayna'da Yuşenko'nun Zafer Mitinglerinde Gürcistan Bayrağı Dalgalandı", <http://www.nartajans.net/nuke/modules.php?name=News&file=article&sid=1060>, (11 Kasım 2009).

²⁴⁰ "Devrimin Rengi Turuncu", <http://www.kirimderneği.org/istanbul/bahcesaray/bulten.asp?sayı=30&yazi=4>, (11 Kasım 2009).

kuruluna kadar manevra etme alanı sağlamıştır. Böylece, Yuşenko, seçimler öncesi verdiği sözü tutmaya hazır olduğunu Timoşenko'ya göstermiş, öte yandan devrimi gerçekleştiren koalisyonun bu atamaya tepkisini ölçme ve pazarlıklar için zaman kazanmayı amaçlamıştır. Ayrıca, Timoşenko'nun daha başbakan ve hükümet belirlenmeden Rusya'yı ziyaret ederek bu ülkeyi ebedi stratejik ortağı ilan etmesi de Timoşenko'nun başbakanlığa muhtemel bir Rus tepkisini ortadan kaldırması amacını taşımıştır.²⁴¹ Her ne kadar Rusların Ukrayna üzerindeki ilgi ve etkisi devam etme eğiliminde olsa da son yapılan devlet başkanlığı seçimleri ve ardından yaşanan süreç, Batı devletleri ile ABD'nin etki ve başarısını açıkça göz önüne sürmüştür. Seçim sonrası Newsweek dergisi Putin için "Ukrayna'nın cebinde olduğunu sanıyordu. Ukraynalılar ise farklı düşündüler. Kazandılar ve Batı da kazandı" yorumu yaptı. Dergi Putin'in terörle savaşta işbirliği karşılığında ABD yönetiminin Rusya'nın arka bahçesine karışmayacağını sandığını ancak yanıldığını yazmıştır. Zaferini "turuncu devrim" in kalbinin attığı Bağımsızlık Meydanını dolduran binlerce taraftarıyla kutlayan Yuşenko, "14 yıl önce bağımsızlığımızı elde etmiştik ama özgür olamamıştık. Bugün özgürlüğümüzü de kazandık. Bu Ukrayna halkının zaferidir. Ülkemizde artık yeni bir demokrasi çağı başlıyor" dedi.²⁴² Özellikle Ukrayna ve Gürcistan'da yaşanan başarılı sivil Turuncu ve Karanfil Devrimleri ABD'nin Moskova'ya karşı kazandığı önemli başarılarıdır ve Rusya ABD etkinliğinin burnunun ucuna kadar gelmesinden aşırı derecede tedirgin olmaktadır.

Turuncu Devrimi Gürcistan'da yapılan Amerikan perspektifli devrimin renk değiştirmiş bir hali olarak görmek mümkündür. Turuncu Devrim Amerikan perspektiflidir ve bunu Amerikan yönetimi yetkilileri dahil kimse inkar bile etmemiştir. Özellikle seçimler ve devrim sırasında ABD yaklaşık olarak 2 milyar dolar yardımda bulunmuştur.(Yuşenko yanlılarına) Bu devrimde ABD parmağı olduğunu gösteren en büyük deliller ise George Soros tarafından desteklenen Freedom House örgütüdür. Bu örgüt "Pora" adında bir gençlik hareketi sitesini internet üzerinden faaliyete geçirmiştir. Ukrayna ve Gürcistan devrimlerinde Batı faktörü iç siyasal dengeleri büyük ölçüde değiştirmiştir.

²⁴¹ Nazim Cafersoy, "Turuncu Prens İşbaşında", 9 Şubat 2005, <http://www.turksam.org/tr/a149.html>, (11 Kasım 2009).

²⁴² Cenk Başlamış, "Ukrayna Özgür", www.milliyet.com.tr/2004/12/28/dunya/adun.html, (17 Mayıs 2010).

Yanukoviç'in kazandığı cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ikinci turunun hukuki geçerliliğinin önce Verhovna Rada oturumunda iptal edilmesi, ardından Yuşenko'nun mahkemeye başvurarak seçim yolsuzluğu gerekçesiyle iptalini talep etmesi ve bunu takiben de Yüksek Mahkemenin usulsüzlüğü kabul ederek aralık sonunda gerçekleşen ikinci turun yenilenmesi söz konusu olmuştur.²⁴³ 2004 cumhurbaşkanlığı seçimleri Batı dünyası ile Rusya'nın büyük bir çekişmesine sahne olmuştur. Özellikle Rusya'nın Avrasyacı söylemeleri ile Batı'nın liberal söylemi arasındaki mücadeleye bütün dünya tanık olmuştur. Bu dış aktörler perspektifli mücadeleden de Batı dünyası galip ayrılmıştır.

Ukrayna'da 31 Ekim 2004 tarihinde yapılan Başkanlık seçimlerinde sonuç belirlenemeyince, 21 Kasım'da ikinci tur oylamalar yapılmış ve Viktor Yanukoviç seçimlerin galibi olmuştur. Ancak Viktor Yuşenko ve taraftarları sonuçlara, seçimlerin kurallara uygun yapılmadığı iddiasıyla itiraz etmişlerdir. 21 Kasım'daki ikinci tur sonuçlarına itiraz üzerine başlayan kriz, 8 Aralık 2004 tarihinde Parlamento'da anayasal paketin geçmesiyle atlatılmıştır.²⁴⁴ Konumuz açısından da 21 Kasım 2004 ile 8 Aralık 2004 tarihi arasındaki 17 günde Turuncu Devrimin izlerini görmek mümkündür. Bu 17 gün zarfında Ukrayna'daki muhalefet taraftarları Batı liberalizminin söylemleri olan demokrasi, özgürlük sloganlarıyla Yanukoviç'i ve onun sistemini protesto etmiştir. Ayrıca bu protestoların yansımaları sadece ülke içinde kalmamış ve medya yoluyla da tüm dünyaya gösterilmiştir. Turuncu Devrim sırasında Ukrayna'da ülke içinde de Doğu-Batı karşıtlığı tamamıyla su yüzüne çıkmış ve ülkenin Batı kesimi Turuncu Devrime büyük bir katkı sağlarken, Doğu kesimi bunlara pek katılmamıştır. Ukrayna'daki Doğu kesiminin ve özellikle de Donetsk Bölgesindeki vatandaşların Avrasyacı Rus etkisinde kaldığından dolayı bu protestolara katılmamışlar hatta o bölgedeki vatandaşlara devrimin etkileri ve yansımaları pek yansıtılmamıştır.

Ukrayna'da 2004 seçimlerinde aslında her şey AGİT'in seçimlerin adil bir şekilde ve uluslararası standartlara uymadığını belirtmesiyle başlamıştır. Böylece

²⁴³ Büyükakıncı, "Renkli Devrimler ve Sovyet Sonrası Coğrafya: Ukrayna'da İktidar Değişikliği ve Batı Faktörü", s. 60-61.

²⁴⁴ Belkıs Ulusoy ve Okan Yeşilot, "Avrasya Coğrafyasında Sivil Devrimler ve Rusya-ABD Mücadelesi", **Turuncu Devrimler Saros'un Yeni Dünya Düzeni: İkinci El Demokrasi ve Neo-conlar**, Sinan Oğan (drl.), İstanbul: Bir Harf Yayıncılık, 2004, s. 186.

Yuşenko yanlısı muhalif tarafının yaptığı muhalif hareketlere uluslararası bir meşruiyet zemini oluşturulmuştur. Böylece Yanukoviç'in seçim zaferini ilan etmesiyle beraber Ukrayna'da sivil bir itaatsizlik boy göstermeye başlamıştır. Ancak bu sivil itaatsizlik gösterileri kanlı bir şekilde değil, müziklerle, danslarla ve meydana toplanan binlerce kişiyle olmuştur.

Ukrayna seçimlerinin birinci turunda kimse %50+1 oy oranına ulaşamamıştır. En çok oy alan iki aday olan Ukrayna Başbakanı ve Bölgeler Partisi lideri Viktor Yanukoviç ile Ukrayna eski başbakanı ve muhalif "Bizim Ukrayna" bloğunun lideri Viktor Yuşenko ikinci tura kalmıştır. Ukrayna Merkezi Seçim Komisyonunun açıkladığı kesin sonuçlara göre, seçimlerde ilk sırayı %39.87 oy oranıyla Eski Başbakan ve muhalefetin en güçlü adayı Viktor Yuşenko almıştır. Başbakan Viktor Yanukoviç ise %39.32 ile ikinci sırada kalmıştır. Sosyal demokrat aday Oleksandr Moroz %5.77 ile üçüncü, Komünist lider Petr Simonenko ise %5.02 ile dördüncü olmuştur. Seçimlerde Yanukoviç esasen ülkenin doğu ve güney bölgelerinde yüksek oranda oy alırken, ülkenin batısı Yuşenko'ya oy vermiştir.²⁴⁵ Zaten bu bölgesel oy oranlarına bakıldığında zaman Turuncu Devrim sürecine Batı'nın neden bu kadar katıldığı gözükmektedir. Özellikle Ukrayna'nın batısı Yanukoviç'in Rusya'ya aşırı derecede yanaştığı ve Ukrayna'yı Rusya'ya büyük ölçüde bağımlı kılıplara soktuğu için Batı tarafı Yanukoviç'e oy vermiş ve Turuncu Devrime büyük destek olmuşlardır. Yanukoviç'e duyulan bir diğer tepki de Yanukoviç'in Ukrayna'da otoriter sistem yapısını temsil etmesinden dolayı kaynaklanmıştır. Buna bir de Rusya ile olan aşırı ilişkiler eklenince Yanukoviç'e duyulan isyan kitleler halinde artmıştır. Birinci tur seçimlerinden sonra ikinci tur seçimleri yapılmış ve 21 Kasım 2004 seçimlerinde Yanukoviç %49.46 oy almış, Yuşenko ise %46.61'lik bir oy oranına sahip olmuştur. Bu sonuçları takiben Kiev'de öncelikle iş yerlerinde ve üniversitelerde grevler başlamıştır. Özellikle Yanukoviç'in hile ile kazandığı seçimlerde Yanukoviç yanlısı bazı grupların otobüslerle ülkenin çeşitli yerlerine giderek birden fazla oy kullandıkları fark edilmiştir.

Ukrayna'daki bu küresel güçlerin mücadelesini Soğuk Savaş'ın hortladığı bir arena olarak görmek mümkündür. Çünkü Batı'nın ve özelde de ABD'nin amacı,

²⁴⁵ Oğan, "Ukrayna'da Turuncu Devrim", s. 236.

Rusya'nın Batı'ya giden yoluna bir set çekebilmektir. Rusya ise bu mücadelede başında tabii ki de ABD'yi görmek istememiştir. Bu mücadeleden 2004'te galip çıkan taraf ise Batı olmuştur. Rusya ise belki de garanti olarak gördüğü Yanukoviç galibiyetini elde edememiş ve başta Putin olmak üzere Rus siyasi eliti büyük bir yenilgi yaşamıştır. Putin'in bu seçim süreci içerisinde Ukrayna'yı üç kere ziyaret etmesi de Yanukoviç'in seçimlerden devlet başkanı olarak çıkmasını sağlayamamıştır.

Seçimlerde yapılan usulsüzlüğün hem Ukrayna'da hem de uluslararası platformda yankı uyandırması sadece devlet yetkilileri ve seçime girenlerin çabalarıyla olmuştur. Bunun yankı uyandırması sokaklarda yapılan eylemler, sivil itaatsizlikler Kiev Meydanında toplanan 200.000 kişi ve üniversitelerde yapılan büyük boykotlarla sonuç verebilmiştir. Bu devrimin sembolü ise sokaklarda boykot eden insanların ve Kiev meydanında toplanan 200.000 kişinin boyunlarına taktığı turuncu kaşkollerdir. Ancak devrimin esas olarak başarılı olmasının nedeni tabii ki de Yuşenko'ya yapılan büyük ABD yardımlarıdır. Seçimler öncesinde ve sırasında ABD sadece maddi yardım olarak 2 milyar dolarlık bir yardımda bulunmuştur. ABD'nin bu yardımları sayesinde Ukrayna'da özellikle Batı bölgesindeki anlayışa göre Rusya yanlısı otoriter yönetim yanlıları değil, özgürlük ve demokrasi yanlıları kazanmıştır.

21 Kasım seçimlerinden itibaren Yanukoviç'in kendisini lider ilan etmesi Yuşenko yanlısı muhalif tarafını çileden çıkarmıştır. 22'si sabahı göstericiler, Kiev'i turuncuya boğdular. Bir gece önce baskı uygulanmamasının verdiği cesaretle ve o gün Putin'in henüz resmi sonuçlar açıklanmamışken Yanukoviç'e telefon ederek zaferini kutlamasına öfkelenen kalabalık on binlerce kişiden oluşuyordu. Resmi sayım ilk turda olduğundan çok daha hızlı gidiyordu, neredeyse tüm oylar sayılmıştı. Rejim yanlısı yayın yapan kanallar, Yanukoviç'in %49 oyla %46 alan Yuşenko'yu geçtiğini ilan ediyorlardı. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatından (AGİT) gözlemciler açıklanan sonuçlara veryansın ederlerken, Moskova tarafından yönlendirilen Bağımsız Devletler Topluluğu gözlemcileri onay mühürünü basmışlardı bile. Bu şaşırtıcı değildi çünkü

bunlardan bazıları Beyaz Rusya ve Orta Asya'da açıkça diktatörlükle yönetilen ülkelerden geliyorlardı.²⁴⁶

Turuncu Devrim sürecinin bir diğer önemli olayı da Viktor Yuşenko'nun zehirlenmesidir. Özellikle Viktor Yuşenko bu zehirlenmeyle yüzü yara izleriyle dolmuştur. Fakat bunlardan hiçbiri Yuşenko'yu yıldırمامıştır. Yuşenko'nun Kiev Meydanında büyük kalabalığa hitaben söylediği sözler sivil itaatsizlik taraftarlarını daha coşkulu bir hale getirmiştir.

Bu devrim sürecinde bir diğer önemli kişi de Timoşenko'dur. Timoşenko bu süreçte Yuşenko'ya büyük bir destek vermiş ve devlet başkanlığı ofisinin basılması gerektiği fikrini bile ortaya atmıştır. Aslında Yuşenko taraftarı olan muhalif güçlerin bu kadar ileriye gitmesinde o anda devletin askeri veya polisi devreye sokmamasının da parmağı vardır. Ancak zaten bu süreçte o kadar büyük bir halk desteği olmuştur ki; bu sürecin geriye döndürülmesine Kuchma ve Yanukoviç engel olamamıştır. Özellikle 28 Kasım'dan sonra protestoların boyutu Ukrayna'da çok fazla büyümüştür. Protestolar büyüdükçe-bazı medya haberlerine göre Kiev'in merkezinde toplananların sayısı bir milyonu geçmişti- şehirde rejimin saatlerinin sayılı olduğu ile ilgili iyimser bir coşku doğmuştu. İsyanın en cesur aktörlerinden biri Nataliya Dmytruk'tu; Ukrayna Devlet Televizyonu UT-I kanalında işaret dili spikerliği yaparken bir haber bülteni sırasında temnyki'yi (devlet bülteni) görmezden gelerek gerçek olduğuna inandığı şeyi söyleyince birden rejimin gözünden düşmüştü. İşaret diliyle; "Merkezi Seçim Komitesi tarafından ilan edilen sonuçlar hilelidir. Onlara inanmayın" dediği sırada bileğine turuncu bir kurdele bağlıydı. Ukrayna dilindeki meslektaşların el işaretlerinin anlamından habersizce yayına devam etmişlerdi. "Bizim Başkanımız Yuşenko'dur. Yalanlar söylemekten usandım. Artık buna devam etmeyeceğim. Beni bir daha görüp görmeyeceğinizi de bilmiyorum"²⁴⁷, diyerek Turuncu Devrimin ne boyutlara ulaştığını göstermiştir. Zaten AB, Kanada ve ABD gibi devletler 21 Kasım seçimlerini tanımayarak Yuşenko'ya olan desteklerini uluslararası boyutlarda göstermişlerdir. Bu uluslararası desteğe bir de Timoşenko, Pora üyeleri, üniversiteli öğrenciler, muhalif

²⁴⁶ Mark MacKinnon, **Renkli Devrimlerin Sırrı Yeni Soğuk Savaş**, Emel Lakşe (çev.), Ankara: Destek Yayınları, 2008, s. 254.

²⁴⁷ Mackinnon, a.g.e., s. 264-265.

tarafı tutan halkın da katılması isyanın ne kadar büyük boyutlara geldiğinin göstergesidir. Bunlara bir de son olarak Ukrayna Yüksek Mahkemesinin seçimlerdeki suçu devlet yetkililerine atması Yanukoviç'in tamamen köşeye sıkışmasına neden olmuştur. Böylece sivil itaatsizlik devlet yetkilileri karşısında büyük bir başarı elde etmiştir. Turuncu Devrim sürecinde Rada'nın podyumuna çıkıp başkanlık yemini etmesi ve kendisini Ukrayna'nın yeni başkanı ilan etmesi de bu süreç açısından önemli bir dönemeçtir. Bu yeminle beraber devrim taraftarları isyanı daha inançlı bir şekilde devam etmişler ve arkalarında inandıkları kişinin olduğunu görmüşlerdir. Son olarak tekrarlanan seçimlerin sonucunda Yuşenko seçimi 2.3 milyon oy farkla kazanmış ve devlet başkanlığına oturmuştur.

26 Aralık seçimlerinde Yuşenko Yanukoviç'e büyük bir fark atamamıştır. Hele ki o kadar büyük bir isyanın sonrasında bile Yuşenko'nun Yanukoviç'e büyük bir fark atamaması dikkat çekici bir konudur. Zaten 26 Mart 2006 tarihindeki başbakanlık seçimlerinde Yanukoviç'in Bölgeler Partisi birinci parti olarak çıkmıştır. Bu da Ukrayna'da Yanukoviç'in Ukrayna'da büyük bir siyasi güç olduğunu hem Yuşenko'ya hem Timoşenko'ya hem de Turuncu Devrim taraftarlarını göstermiştir. Çünkü Donetks Bölgesindeki Ukraynalılar sorgusuz sualsiz Yanukoviç'i destekledikleri için devrimin etkileri doğu bölgelerine pek ulaşamamıştır. Sonuçta 2004 seçimleri söylemsel olarak Batı liberalizminin unsurları olan özgürlük ve demokrasi kazanırken, bu seçimlerde bu unsurların birleştiği özne ise Viktor Yuşenko olmuştur. Bu da bizlere göstermektedir ki; ABD'nin uluslararası platformda etkisi hala çok büyüktür. Bu devrime turuncu kaşkollerin kullanılmasından dolayı Ukraynalılar Turuncu Devrim ismini verirken, Ruslar ise Ukrayna'daki kestane ağaçlarından dolayı Kestane Devrimi demişlerdir.

6. RUSYA-UKRAYNA DOĞALGAZ KRİZİ

6.1 RUSYA-UKRAYNA DOĞALGAZ KRİZİNİN ASLİ PARAMETRELERİ

Rusya-Ukrayna Doğalgaz Krizi birçok ülkenin enerji alanında yeni atılımlar yapmasına neden olmuştur. Kriz özellikle enerji konusunda ve spesifik olarak da doğalgaz konusunda Avrupa ülkelerinin Rusya'ya güvenini büyük ölçüde sarsmıştır. Bunun üzerine de ülkeler, enerji, güvenliğini sağlamak amacıyla farklı enerji kaynakları ve farklı arz alternatifleri bulmaya çalışmışlardır. 2006 ve 2009 yıllarının soğuk kış günlerinde meydana gelen doğalgaz krizleri Avrupa'nın birçok ülkesini dondurucu soğuklara mahkum bırakmıştır. Bu olaydan sonra enerji alanında ülkelerin stok tutma kapasitelerinin artırılması gündemdeki yerini almış bulunmaktadır.

Rusya-Ukrayna krizini tarihsel bir perspektiften incelendiği zaman sorunun aslında Rusya ile Ukrayna arasındaki sadece enerji alanında karşılaşılan veya sadece ekonomik unsurlara indirgenebilecek bir sorunlar yumağı olarak görmek, bu krizi aşırı derecede indirgemek anlamına gelecektir. Krizin arkasında yatan sorunlar tarihsel ve siyasal perspektifte Rusya ile Ukrayna arasında yaşanan siyasal sorunlardan kaynaklandığı görülmektedir. Özellikle daha önce anlatılan Turuncu Devrim sürecinden ötürü Rusya Ukrayna'ya bir ders vermek istemiş ve hala Sovyetler Birliği düşüncesiyle "Büyük Ağabey" olarak Ukrayna'yı kendisine bağımlı bir hale getirmek amacıyla veya bunu yani bu bağımlılığı arttırmak amacıyla bir takım girişimler içerisinde bulunmuştur. Rusya açısından Ukrayna'ya karşı bir koz bulunmak istenmiş ve Rus siyasal eliti bu kozu doğalgaz olarak belirlemiştir. Ancak seçilen bu koz sadece Ukrayna'yı değil, AB bloğunun da birçok ülkesini etkilemiş ve AB bloğunda tehlike sinyallerinin hızlı bir şekilde yanıp sönmesine neden olmuştur.

Rusya-Ukrayna doğalgaz krizinde enerjinin sadece bir alanda değil, birçok alanda iki ülkeyi krize taşıdığı görülmektedir. Bu sorunlar;

-Doğalgaz sevkıyatı,

-Taşıma bedeli,

-Fiyat,

-Miktar konusunda yaşanan sorunlar yumağıdır.

Bu sorunlar yumağı da dönüp dolaşp yine AB bloğunu vurmuştur. Çünkü daha önce de değinildiğı gibi AB bloğı enerji alanında ve özel olarak da doğalgaz alanında Rusya'ya büyük ölçüde bağımlıdır ve Rusya'nın AB bloğına nakledilen doğalgazın da yaklaşık olarak %80'i Ukrayna topraklarından geçerek AB'ye gitmektedir. İşte bu yüzden bu krizden AB bloğı olumsuz bir şekilde etkilenmiş ve yine bu yüzden AB enerji güvenliğı açısından ve alternatif enerji kaynakları oluşturma veya arz kaynakları oluşturma açısından yoğun bir şekilde çalışmalarını sürdürmektedir.

Rusya ile Ukrayna arasında yaşanan doğalgaz krizi anlatılırken öncelikle 2006'da yaşanan krizi biraz da olsa anlatmak gerekmektedir. Rusya ile Ukrayna arasında üç adet doğalgaz boru hattı bulunuyor. Bu hatlardan ikisi transit işliyor. Transit hatlardan biri Orta ve Batı Avrupa'ya, diğeri ise Balkanlara ve Türkiye'ye doğalgaz taşıyor.²⁴⁸ Doğalgaz krizlerinde özellikle Orta ve Batı Avrupa'ya giden hattaki gazın kesilmesinden dolayı krizler yaşanmıştır. 2006 doğalgaz krizinde, Rusya'nın Ukrayna'ya verdiği gazı kısmasının ardından etkilenen ilk ülke Macaristan olmuştur. Macaristan'dan sonra etkilenen ülkeler ise Polonya ve Avusturya olmuştur.

2006 krizinde Uluslararası Enerji Ajansı dahil, Avrupa'nın birçok ülkesi Rusya'yı suçlu olarak görmüştür. Rusya ise Gazprom'un dile getirdiğı görüşle, Ukrayna'nın Avrupa'ya giden hattın doğalgaz çalmasından dolayı böyle bir krizin yaşandığını ifade etmiş ve kendisini haklı çıkarmaya çalışmıştır. 2006 krizinden önce Ukrayna doğalgazı 50 dolar seviyesinde almaktaydı. Krizden sonra ise bu fiyat 230 dolar seviyesine kadar çıkmıştır. Bunun yanında transit ücretinde de Avrupa'ya giden doğalgazın 1000 metreküpü için Ukrayna Rusya'dan 0.56 dolar daha fazla ücret almayı kabul ettirmiştir. Rusya ile Ukrayna arasındaki doğalgaz krizi gerilimi 2005 yılının son haftasında patlak vermiştir. 1000metreküp için 50 dolardan alınan doğalgaz fiyatı kriz sonrasında 230 dolara kadar yükselmiştir. Bu kriz sonrasında Rusya'nın ekonomik zaferinin yanında siyasi zaferi de olmuştur. Bu da Ukrayna siyasi olarak krizi

²⁴⁸ Olcay Aydılek, "Doğalgaz Krizi", **Sabah Gazetesi**, 3 Ocak 2006.

sürüklenmiş ve gaz krizi Ukrayna hükümetinin devrilmesine neden olmuştur. 2006 krizinden sonra iki ülke arasındaki krizlerin sayısı daha fazla artmıştır. Hatta iki ülke arasındaki kriz o kadar çok alanda ortaya çıkmıştır ki; Rusya Ukrayna'dan et alımını bile durdurmuştur. Bunların yanında üs konusunda da tartışmalar meydana gelmiştir. Rusya'nın buradaki amacı da tamamen Ukrayna'yı psikolojik olarak çökertmek ve siyasal olarak ceza vermektir. 2006 krizi esnasında araya Avrupa'nın önde gelen ülkeleri Almanya, Fransa ve İngiltere gibi devletler girmiştir. Rusya, Avrupa ülkelerine "Ukrayna'ya baskıda bulunun" çağrısında bulunmuştur. 2006 doğalgaz krizinin sonrasında Rusya ile Ukrayna anlaşmaya varmışlardır. Yapılan anlaşmaya göre Ukrayna, Kazakistan ve Türkmenistan'dan alacağı 1000metreküp doğalgaz için 95 dolar ödeyecek. Kiev yıllık tükettiği 58 milyar metreküp gazın büyük bir bölümü olan 40 milyar metreküp gazı bu iki ülkeden alacak. Rusya son kriz günlerinde yaptığı gibi bu gazın Ukrayna'ya akışını engellemeyecek. Ukrayna iç tüketimi için yetmeyen geride kalan 18 milyar metreküp gazı genelde kendi kaynaklarından, bunun da yetmemesi 230 dolar fiyatla Rusya'dan ek olarak temin edebilecek²⁴⁹ ibareleri ile kriz bir şekilde sonuçlandırılmaya çalışılmıştır.

Ukrayna ve Rusya arasında 2006 başında meydana gelen doğalgaz krizi, Rusya'nın petrol ve gaz meselelerini de kendi ulusal çıkarlarını ilerletmek için bir silah olarak kullanabileceğini öngörenleri haklı çıkardı. Putin rejimi yaşanan gaz krizi ile ABD ve Yuşenko'ya kendi stratejik çıkarları ile kolay oynatmayacağı mesajını verdi. Kendisine enerji kaynağı olarak bağımlı olan AB'ye de Ukrayna ve Belarus konusunda ayağını denk alması mesajını verdi.²⁵⁰ Bundan dolayı Rusya-Ukrayna arasındaki doğalgaz krizinin arkasında yatan temel neden ekonomik değil, tamamen siyasi. Özellikle 2009 krizinde siyasi nedenlerin çok fazla ağırlık bastığı bilinmektedir. 2008 Ağustos'un da Gürcistan'ın Güney Osetya'ya saldırması ve bunun ardından Rusya'nın Gürcistan'ın karşısında savaşın içinde yer alması ayrıca bunu takiben de Ukrayna'nın Gürcistan yanlısı politika izlemesi Rusya'yı kızdırmıştır. 2009 krizinde Rusya Ukrayna'yı 2 milyar dolarlık bir borcu ödememekle suçlamıştır. Rusya'nın bir başka görüşü ise kriz sırasında günde ortalama 120 milyon dolar zarar uğradığını belirtmiştir.

²⁴⁹ Nerdun Hacıoğlu, "Rusya Ukrayna Anlaşması", **Hürriyet Gazetesi**, 5 Ocak 2006.

²⁵⁰ Hakkı, a.g.e., s. 256-257.

Ukrayna Rusya'ya 2 milyar dolarlık bir borcu 2008 yılı sonuna kadar ödeyemeyeceğini açıklamıştır. Ayrıca Rusya Ukrayna'ya indirimli fiyattan doğalgaz vermeye vazgeçtiğini belirtmiştir. Ayrıca burada iki ülke arasındaki doğalgaz fiyatlarını Rusya 418 dolar olarak belirlemiştir. Ukrayna da bunun üzerine gaz sevkiyatını tamamen kapattığını açıklamış ve Avrupa'ya gaz sevkiyatını durdurmuştur. Ukrayna Avrupa'ya giden 4 vanayı birden kapatmıştır. Rusya da Ukrayna'ya giden gazı Ukrayna'nın çaldığı iddiasıyla kapatmıştır. Böylece durum içinden çıkılmaz bir hal almıştır. Bütün bunların yanında Rusya, Ukrayna'nın gaz çaldığını ve bu çalınan gazın da 614 milyon dolarlık bir tutara tekabül ettiğini belirtmiştir.

Bu krizde her ülkenin farklı hesapları vardır. Ukrayna bu krizde Avrupa ile Rusya'yı karşı karşıya getirmeyi amaçlamaktadır. Ukrayna ayrıca Avrupa'ya Rusya'nın güvenilir bir kaynak olmadığını da göstermek istemektedir. Ancak kendisinin de bu arada güvensiz bir geçiş ülkesi olduğu teşhir etmektedir. Rusya ise doğalgaz Ukrayna liderlerini halkını soğukta bırakan lider pozisyonuna düşürerek aslında bir yerde iç politikaya oynamaktadır. Rusya şunun açık ve net bir şekilde farkındadır ki; Ukrayna'daki Turuncu Devrim kadrosu iktidardan uzaklaşmadığı sürece iki ülke arasında sadece doğalgaz alanında değil, her alanda sorunlar çıkmaya devam edecektir. Bu sebeple sorun kökenden çözülmek istemektedir. Rusya Başbakanı Vladimir Putin'in doğalgaz krizi ile ilgili açıklamalarında sık sık Turuncu Devrime ve onun kadrolarına göndermelerde bulunması buna kanıttır.²⁵¹

Rusya-Ukrayna krizi esnasında yeraltı depolama tesislerinin önemi de büyük ölçüde artmıştır. Zaten Ukrayna'nın bu krizde bu kadar serinkanlı davranmasının nedeni depolarının ağzına kadar dolu olmasıdır. Ukrayna bundan dolayı Rusya'ya belirli bir süre rest çekebilmiştir.

Rusya-Ukrayna krizi özellikle fiyat üzerindeki anlaşmazlıktan ötürü ortaya çıkmış olan bir krizdir. Ayrıca bu krizin bir diğer parametresi Ukrayna'nın borçlarını ödememesi, Rusya'nın Ukrayna için gaz alıyor ifadesini kullanıp buna da değer biçmesi, Ukrayna'nın Rusya ile olan gaz sevkiyatı anlaşmasını durdurması gibi

²⁵¹ Sinan Oğan, "Doğalgaz Krizi Devam Ederken Nabucco'nun Şansı Artıyor", 14 Ocak 2009, <http://www.turksam.org/tr/a1565.html>, (11 Kasım 2009).

gelişmelerden sonra ortaya çıkmıştır. Ancak dünyanın enerji güvenliği ve spesifik olarak da AB bloğunun enerji güvenliği, Rusya'nın Turuncu Devrime olan intikam düşüncesi yüzünden ortadan kalkmıştır. Zaten bu krizden sonra AB, Nabucco Projesine daha fazla önem vermiş ve 2006 ve 2009 yıllarındaki krizlerin ardından 2009 yazında Nabucco Projesi imzalanmıştır.

Doğalgaz krizlerinde ve özellikle 2009 krizinde asıl amaç siyasidir. Rusya'nın Turuncu Devrime olan intikam duygusudur. Rusya, Turuncu Devrim kadrosunu hem Ukrayna halkının hem de Avrupa'nın gözünde küçük düşürmek istenmiştir. Öyleyse Rusya enerji kriziyle siyasi amacına ulaşabilmiş midir? 2006 krizinin ardından başbakanlık seçimlerinde Yanukoviç %32'lik bir oy oranına sahip olmuştur. 2010 Ukrayna Başkanlık seçimlerinde de Yanukoviç seçimlerin ikinci turundan birinci olarak çıkmıştır. Tabii ki bunların nedeninin sadece Rusya tarafından yaratılan bir kriz olduğunu söylemek aşırı derecede indirgemecilik yapmak anlamına gelecektir. Ancak bu krizin Rusya tarafından çıkış nedeni siyasi ise ve Turuncu Devrim kadrosunu Ukrayna siyasal elit kadrosundan arındırmak ise bunu 2010 Başkanlık seçimlerinde başarmışlardır. Ancak Rusya-Ukrayna krizinin amaçlarını derinlemesine incelemek gerekmektedir. Rusya'nın siyasi amaçlarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

-Rusya doğalgazı keserek Ukrayna'da istikrarsız durum yaratmakla Viktor Yuşenko döneminde yaşanan ekonomik olumsuz gelişmelerden (2004'te GSYİH artışı %12; 2005'te ise %3) istifade ederek, Ukrayna toplumunda kışın tam ortasında Yuşenko'ya karşı tepki oluşturmanın kolay olacağını hesaba katmış olabilir. Bunun sonucu olarak Mart 2006'da yapılacak Ukrayna'daki seçimde Yuşenko'ya ağır bir darbe indirmeyi amaçlamış olabilir.

-Son yıllarda Ukrayna, Gürcistan ve Bağımsız Devletler Topluluğu üyesi ülkelerde "renkli devrimler" yaşanmıştı. Bir ölçüde Rusya'dan uzaklaşma ve Batı'ya yaklaşma olarak algılanan bu hareketler Rusya'nın jeopolitik güvenliğini derinden etkilemiştir.

-Rusya kendinin G-8 dönem başkanlığı sürecinde enerji güvenliğini en önemli bir konu olarak tespit etmiştir. Bunun ciddi bir sorun olduğunu ispat etmek için

Ukrayna'nın doğalgazını keserek Avrupa ülkeleri dahil birçok ülkeyi etkilemiştir. Doğalgaz ve petrol rezervinde dünyanın önde gelen ülkesi olan Rusya, enerji güvenliği konusunu bahane ederek kendi ekonomisinin dünya ekonomisinde önemli yeri olduğunu ve bundan dolayı Rusya'nın hala dünyanın en güçlü ülkesi olduğu göstermeye çalışmış olabilir.²⁵²

Çağaptay'a göre krizin arkasında pek kimsenin bilmediği ikinci bir faktör var. Türkmen gazını Rusya ve Ukrayna üstünden AB'ye satan aracı şirketin ismi RosUkrEnergo. Bu şirketin mülkiyetinin yarısı Rusya'ya ait Gazprom'da, diğer yarısının %90'ı ise Ukraynalı iş adamı Dimitriy Firtaş'ta. Sevkiyat aracılığı sayesinde milyonlarca dolar kar eden şirket, bir yandan Batı yanlısı Bölgeler Partisine destek veriyor²⁵³. Yani bu hareket dolaylı olarak Batı yanlısı Bölgeler Partisine de darbe vurma amacı taşımaktadır. Buradan da anlaşılacağı üzere krizin arkasında yatan sebebi yine siyasal unsurlar ve amaçlarla açıklamak mümkündür.

Krizden önce Ukrayna, Rusya'dan aldığı doğalgaz için 1000 metreküpüne 178.5 dolar ödüyordu. Rusya ise 250 dolar istemişti. Ayrıca Ukrayna kendi topraklarından Avrupa ülkelerine giden doğalgazın bin metrekübünden 1.7 dolar almaktaydı. Krizden önce ise bu fiyat 2.2 dolara çıkmıştır. Bunların yanında Rusya Ukrayna'nın toplam doğalgaz borcunu 2.2 milyar dolar olarak belirleyen, Ukrayna'nın hesaplarına göre bu rakam 1.5 milyar dolar civarlarındaydı. Yani ortada 700 milyon dolarlık bir açık vardı ve Ukrayna bu 700 milyon dolarlık açığı Gazprom'un keyfi olarak koyduğu faiz borcu olarak nitelendirmiştir. Yani 2009 krizindeki temel parametreler Ukrayna için fazladan borç açığı ve transit ücretinin arttırılması, Rusya için ise bu transit ücretinin arttırılmaması, istediği miktarın verilmesi paradoksundan oluşmaktadır. Bu kriz esnasında bir de Ukrayna'nın "çalıntı gaz" iddiası eklenmiştir.

Hepsinin bileşkesi olarak iki ülke arasında yaşanan doğalgaz krizinin temel aktörleri Ukrayna ve Rusya'dır. Bu aktörlere, yaşanan bu krizden doğrudan etkilendiği için Avrupa ülkelerini de eklemek doğru olacaktır. Kriz temel olarak Rus doğalgazının değerini Ukrayna'nın vermemesi, Rus doğalgazının Ukrayna tarafından çalındığı

²⁵² Ekrem, a.g.m., <http://www.turksam.org/tr/a723.html>, (11 Kasım 2009).

²⁵³ Emre Kızılkaya, "Rusya Kiev Muharebesini Kaybetti ama Ukrayna Savaşı Bitmiş Değil", 27.03.2009, <http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=11303371>, (17 Mayıs 2010).

iddiası, Ukrayna'nın Avrupa'ya sevk ettiği doğalgaz için transit ücretini arttırmak istemesi, Ukrayna'nın biriken borç miktarını ödeyememesi gibi ekonomik unsurların yanında; Rusya'nın Turuncu Devrim kadrosuna ceza kesme isteği, Ukrayna'nın NATO ve AB üyelik perspektiflerine karşı uyarı niteliği taşıyan bir tepki verilmesi ve Rusya'nın bulunduğu bölgede en güçlü olduğunun izleniminin dış dünyaya verilmesi gibi siyasal etkenleri de içinde barındıran parametreler topluluğundan oluşmaktadır.

6.2 RUSYA-UKRAYNA ÇIKAR DENGELERİ, KRİZİN ORTAYA ÇIKIŞI VE DEVAMI

2009'un ilk gününde meydana gelen son kriz olan 2009 krizi Rusya'da devlet tekelinde bulunan Gazprom şirketinin Ukrayna'da yapılan gaz sevkıyatını kesmesiyle patlak vermiştir. 2008'in son günlerinde zaten patlak vereceği tahmin edilen 2009 krizi Rusya ile Ukrayna arasındaki hesaplaşmanın uluslararası arenadaki büyük bir kapışmasıdır. Krizin yansımalarının çok güçlü olmasının nedeni ise AB'nin enerji bağımlılığının büyük oranda Rusya doğalgazına bağlantılı olmasından kaynaklanmaktadır.

2009 krizinin çıkışında fiyat parametresi üzerinden gidildiğinde, Ukrayna 179.5 dolar ödediği (1000metreküp için) 210 dolar olarak belirlemiş ve 30.5 dolarlık bir artışta bulunmuştur. Rusya ise bunu kabul etmemiş ve 250 dolarlık bir fiyat istemiştir. Bunun üzerine Ukrayna doğalgaz alanındaki bu müzakerelerden çekilmiştir. Rusya da bu restin üzerine fiyatı önce 418 dolara daha sonra da 450 dolar seviyesine yükseltmiştir. Buna bir de Ukrayna'nın Rusya'ya olan 2.2 milyar dolarlık borcu eklenmesi sorunu iyice büyütülmüştür. Fiyat üzerinde oluşan iki devlet arasındaki bu anlaşmazlık gün geçtikçe daha da fazla büyümüştür. Ukrayna, Rusya'nın restine bir restle daha karşılık verince işler içinden çıkılmaz bir hal almıştır. Ukrayna, Rus gazının Avrupa'ya sevkıyatını başlatmayacağını duyurdu. Ukrayna doğalgaz şirketi Başkanı Oleh Dubina, Rus doğalgazının Avrupa'ya başlatmayacağını belirterek, bunda Rus doğalgaz şirketi Gazprom'un koyduğu şartları sorumlu tuttu. Ukraynalı yetkililer, Rusya'nın gaz gönderdiği hattın iç tüketim için kullanıldığını ve bundan Avrupa ülkelerine gaz gönderilebilmesi için ülke içine verdikleri gazı kesmek zorunda olduklarını belirtiyorlar. Ukrayna petrol ve gaz şirketi Naftogaz, Rus Gazprom'un

Sudja-Orbuka hattından günlük 76.6 milyon, Sudja-Ujgorod hattından da 22.2 milyon metreküp gazın geçişine izin vermesi başvurusunda bulunduğunu açıkladı. Naftogaz basın sözcüsü Valentin Zemlyanskiy, yaptığı açıklamada, Gazprom'un başvurusunun kendilerine ulaştığını belirterek, Naftogaz'ın Gazprom'dan, söz konusu hatlar yerine Valviki ve Pisarevka hatlarından gaz göndermesini istediğini ancak, bu isteklerin Gazprom tarafından kabul edilmediğini söyledi.²⁵⁴

1 Ocak 2009'da başlayan ve 20 gün süren doğalgaz krizi 10 yıl süreli anlaşmanın imzalanmasıyla sonuçlanmıştır. Ancak kriz esnasında geçen 20 günün çok iyi bir şekilde değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu krizden en çok Slovakya, Bosna-Hersek, Makedonya, Macaristan ve Bulgaristan gibi doğalgaza büyük oranlarda bağımlı olan devletler etkilenmiştir. Bu ülkelerin yanında Türkiye, Yunanistan, Romanya, Moldova, Hırvatistan, Sırbistan, Slovenya, Çek Cumhuriyeti, Polonya, Avusturya, İtalya, Almanya ve Fransa gibi devletler de yukarıdaki sayılan beş devlet kadar olmasa da bu krizden etkilenmişlerdir. Bu krizin 20 gününü kısaca özetlersek;

1 Ocak Perşembe 2009 günü Gazprom şirketi Ukrayna'ya giden doğalgazı tamamen kestiklerini belirtmişlerdir. Bunun üzerine ertesi gün Ukrayna üzerinden Rus gazını ithal eden ülkeler bu kesintiden etkilenmeye başlamışlardır. Krizden öncelikle Macaristan ve Polonya gibi ülkeler etkilenmişlerdir. Bunun üzerine dönemin AB Dönem Başkanı, Çek Cumhuriyeti, Polonya ve Macaristan'da doğalgaz miktarındaki yoğun düşüşten dolayı Rusya ve Ukrayna'yı vanaların açılması konusunda ve aralarında anlaşmaları konusunda uyarmıştır. 5 Ocak Pazartesi günü ise Rusya Ukrayna'ya müzakerelere yeniden başlanması için yaptırımlar uygulayacağını belirtmiştir. Ertesi gün ise Ukrayna anlaşmaya yanaşmayınca Rusya, Ukrayna üzerinden Avrupa ülkelerine giden gazı tamamen kesmiştir. Bunun temel nedeninin de Ukrayna'nın enerji müzakerelerine başlamaması ve Rus doğalgazını çalması olarak göstermiştir. Bu tarihte Türkiye'nin Rusya'dan aldığı doğalgaz konusunda pek bir sorun ile karşılaşılmamış ve Mavi Akım Boru Hattı üzerinden doğalgaz akışı devam etmiştir. Ancak özellikle 6 Ocak 2009 tarihinden itibaren Avusturya ve Hırvatistan doğalgaz konusunda büyük bir

²⁵⁴ "İnatlaşma Sürüyor, Ukrayna Avrupa'ya Gaz Vanasını Açmıyor", 15.01.2009, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalHaberDetay&ArticleID=917074&Date=17.05.2010&CategoryID=101>, (17 Mayıs 2009).

sıkıntı yaşamıştır. Bunun üzerine AB Komisyonu parası ödenen enerjinin arzının sağlanması konusunda Rusya'ya uyarıda bulunmuştur. Ancak AB'nin hedefi 2006 krizinde öncelikli olarak Rusya iken 2009 krizinde asıl hedef Ukrayna olmuş ve ağırlıklı olarak bu kesintinin nedeni olarak Ukrayna'nın illegal faaliyetleri gösterilmiştir. AB'nin iki ülkeyi uyarmasının ardından 8 Ocak 2009'da yeniden müzakerelere başlama konusunda bir bildiri yayınlamışlardır. Bunun üzerine 8 Ocak 2009 günü Gazprom Başkanı Aleksey Miller ve Naftogaz şirketi başkanı Oleh Dubina anlaşmazlığı tartışmak üzere bir araya gelmişlerdir. Gazprom, bu sırada doğalgaz sevkiyatının yeniden başlaması için bir şart koşturmuştur. Buna göre; Gazprom, AB gözlemcilerinden Ukrayna'nın enerji faaliyetlerini izlemelerini önermiştir. 9 Ocak 2009'da Ukrayna bölgedeki faaliyetlerin gözlemlenebilmesi için Rus gözlemci heyetini de kabul edeceklerini de ifade etmişlerdir. Bu krizden en fazla etkilenen Bulgaristan ise zararının karşılanması için AB'den yardım istemişlerdir. Bunun üzerine de Ukrayna kendi rezervlerinden günde 2.5 milyon metreküp doğalgaz verebileceğini açıklamıştır.

Bütün bu gelişmelerin üzerinden Putin de anlaşmazlığın çözülmesinden itibaren Avrupa'ya gaz pompalayacağını garantisini vermiştir. Ancak böyle bir anlaşmanın olabilmesi için Ukrayna Avrupa'ya transit geçişteki ek koşullardan vazgeçmesini istemiştir. Bunun üzerine de Ukrayna 12 Ocak 2009'da Rus gazını izleme anlaşması imzalamıştır. Bu anlaşmanın imzalanmasıyla Rusya 13 Ocak 2009 tarihinde Avrupa'ya gaz pompalamaya başlamıştır. Ukrayna topraklarından geçen Rus gazının Ukrayna topraklarındaki boru hatlarında AB'nin gözlemcileri Avrupa'ya giden gazı ölçmek için sürekli gözlemci mekanizması da 13 Ocak 2009 tarihinden itibaren pratikte de uygulamaya geçmiştir.

Bu kriz esnasında AB şunu çok iyi anlamıştır ki; Nabucco Projesinin bir an önce imzalanması ve faaliyete geçmesi için gerekli çalışmaların yapılması AB'nin enerji güvenliği açısından hayati bir önem taşımaktaydı. 13 Ocak 2009 tarihinden itibaren doğalgazın tekrar pompalanması üzerinde anlaşılmasına rağmen, Rus Gazprom şirketi Ukrayna'ya pompalanan gazın Ukrayna tarafından Avrupa'ya gönderilmediğini belirtmiştir. Bunun üzerine de AB tutumunu çok daha fazla sertleştirmiştir. Özellikle

AB Komisyon Başkanı Jose Manuel Barroso Naftogaz ve Gazprom hakkında yasal işlemlerin başlatılması ilgili imalarda bulunmuştur.

Ukrayna ile Rusya'nın doğalgaz akışı konusunda anlaşmalarına rağmen Ukrayna'nın gaz pompalaması, yani gazın transitini Avrupa'ya sağlamaması, bu tarihten itibaren AB'nin öfke ibresini kendisine çevirmiştir. Ukrayna ise bu durumu, Rusya'nın ağır şartlarına bağlamıştır. Ayrıca bu dönemde Gazprom şirketi krizin başlamasından itibaren uğradığı maddi kaybı da Ukrayna'dan talep etmesi, krizi içinden çıkılmaz bir hale sokmuştur. Gazprom bu kriz esnasında kaybını yaklaşık olarak 1.1.milyar dolar olarak belirtmiştir. Özellikle Rusya'nın bu zararının teminini Ukrayna'dan istemesi yüzünden, Ukrayna gazın transitini konusunda daha sert bir tutum takınmış ve Rusya'nın Avrupa'ya gazın iletilmesini teklifini 12 Ocak'ta anlaşmaya varılmasına rağmen reddetmiştir.

Gazprom, Avrupa'ya doğalgaz sevkiyatında herhangi bir aksaklık olmayacağı konusunda güvence verse de, Avrupa iki ülkeye bir an önce anlaşmaları çağrısında bulundu. Fakat Ukrayna ile Rusya doğalgaz fiyatları konusunda uzlaşamadıkları gibi, Ukrayna Avrupa'ya yapılan gaz sevkiyatını da durdurarak tüm krizin Avrupa'da hissedilmesine yol açtı. Fiyat anlaşmazlığıyla başlayan ve Rusya'nın Ukrayna'yı doğalgaz suçlamasıyla derinleşen kriz, dondurucu soğukların yaşandığı Avrupa'yı yaklaşık bir hafta boyunca doğalgazsız bıraktı. Günler sonra nihayet, Ukrayna'dan geçen boru hattının stratejik noktalarında Avrupa Birliği gözlemcilerinin görevlendirilmesini öngören protokolün Brüksel'de, Rusya, Ukrayna ve Avrupa Birliği temsilcileri tarafından imzalanmasıyla uzlaşma sağlandı.²⁵⁵ 2009 doğalgaz krizinden önce de bu şekilde benzer krizlerin yaşanmasına uluslararası kamuoyu tanık olmuştur. Hatta AB bloğu Rusya'yı bu konuda birçok kez uyarıya durumuna gelmiştir. Ancak 2009 krizinde önemli olan bir başka durum daha mevcuttur. O da bu krizde Ukrayna'nın da krizin bitirilmesine dair umursamaz tavırlarıdır. Çünkü bu kriz ile beraber Ukrayna'nın asıl isteği, Rusya ile Avrupa ülkelerini doğrudan karşı karşıya getirmek istemiştir. Ayrıca Ukrayna'nın Avrupa'nın en büyük stoklama kapasitesi yüksek ülke olduğu ve kriz esnasında Rusya'nın vanaları kapatmasına rağmen yine de

²⁵⁵ Betül Deveci, "Doğalgaz Krizi ve AB'nin Enerji Politikası", *Ataum E-Bülten*, Sayı. 5., Mart 2009, <http://bultenler.ankara.edu.tr/dergiler/49/835/sayi835.pdf>, (8 Mart 2010).

kendisine yetecek 57 günlük gazının olması da Ukrayna'nın krizdeki amaçlarını daha iyi bir şekilde gösterebilir. 2009 krizinde Rusya ve Ukrayna'nın perde arkasındaki siyasal oyunundan esas darbeyi yiyen Avrupa Birliği ülkeleri olmuştur. Ancak yine de 2006 krizinden ders alan AB üyesi ülkeler krizden önce Rusya'nın da "kriz çıkabilir" uyarısıyla stoklama işlemlerine başlamışlardır. Ancak bu krizden öncelikle stoklama kapasitesi olmayan ve böyle bir altyapısı tam olarak çalışmayan Bulgaristan gibi devletler çok olumsuz bir şekilde etkilenmişlerdir. 2006 krizinde ağırlıklı olarak AB tarafından Rusya suçlanırken 2009 krizinde bu ibre Kiev'e dönmüş ve kendisine enerji alanında ve transit geçişlerde güvensiz bir ülke durumuna düşürmüştür. Ancak AB'nin 2009'daki krizde Rusya'yı çok fazla suçlamamasının nedeninin de AB'nin özellikle doğalgaz alanında Rusya'ya hala büyük ölçüde bağımlı olmasından kaynaklanmıştır. Ayrıca yine bu krizde AB, yine fiyat konusunda Rusya'yı haklı görmüş ve krizin esas açılış noktasının Rusya'nın kaprisleri veya baskı amacı ile değil, Ukrayna'nın aldığı doğalgazın ücretini ödemediği düşüncesiyle çıktığına vurgu yapmıştır. Yani 2009 krizi Rusya'nın çoğu konuda istediği şekilde ilerlemiş ve Ukrayna'yı köşeye sıkıştırabilmiştir.

Kiev doğalgaz fiyatının 450 dolardan aşağılara çekilmesini ve piyasa fiyatlarına indirilmesini ve hatta daha da indirim yapılmasını talep etmiştir. Bu krizde zaten günümüz uluslararası konjonktüründe en büyük silahı olan enerjiyi, Rusya'ya karşı kullanmaya çalışmak veya Rusya'dan böyle bir indirim talep etmek Ukrayna açısından tam bir talihsizliktir. Çünkü Rusya'dan böyle bir tavizde bulunması zaten beklenilmeyecek bir davranıştır. Aslında 2009 krizi tam olarak Rusya'nın işine gelmiştir. Çünkü dünya enerji oyununda gücünü Avrupa'ya ispatlama olanağına kavuşmuştur.

Yuşenko'nun 2004 "Turuncu Devrim"inden sonra NATO'ya ve Avrupa Birliğine tam üyelik için çok gayretli olması Moskova'yı kızdırdı. Buna "gaz sorunu" da eklenince Rusya iki haftayı geçen süre Avrupa'yı gaz akışını kesti. "Doğalgaz egemenliği" yüzünden Rusya Devlet Başkanı Dimitry Medvedev ile Ukrayna Cumhurbaşkanı Viktor Yuşenko da uzlaşmaya varamamıştı. Yuşenko, "Rusya

Ukrayna'nın doğalgaz sistemi üzerinde egemenlik kurmak istiyor'' diyerek Moskova'ya gitmedi.²⁵⁶

Krizde Ukrayna'nın krizle ilgili bir başka görüşü ise şu şekildedir. Bizzat Rusya Cumhurbaşkanı Dimitry Medvedev'e gönderilen mektupta "Son 3 yılda Ukrayna'nın Rus gazına ödediği fiyat yaklaşık 3 kat zamlanırken, Rusya'nın Ukrayna'ya ödediği transit ücreti aynı kalmıştır. Rusya'dan aldığımız transit ücreti piyasa fiyatının çok altında. Mevcut anlaşma, yükümlülüklerini yerine getirmemesi halinde Ukrayna'nın ceza ödemesini öngörüyor, Rus için ise bu söz konusu değil. "Al ya da öde" prensibi, Rusya için "pompala ya da öde" şeklinde geçerli olmalıdır"²⁵⁷ diye görüşünü belirtmiştir.

Bütün bu gelişmelerin üzerinden Putin de anlaşmazlığın çözülmesinden itibaren Avrupa'ya gaz pompalayacağını garantisini vermiştir. Ancak böyle bir anlaşmanın olabilmesi için Ukrayna Avrupa'ya transit geçişteki ek koşullardan vazgeçmesini istemiştir. Bunun üzerine de Ukrayna 12 Ocak 2009'da Rus gazını izleme anlaşması imzalamıştır. 12 Aralıkta Rusya ve Avrupa Birliği arasında Rus doğalgazının Ukrayna üzerinden geçişinin kontrolü konusunda bir anlaşma imzalanmıştır. Avrupa'ya sevk edilen Rus doğalgazının Ukrayna toprakları üzerinden transit geçişinin koşullarını ayrıntılandıran anlaşma, Rusya Başbakan Yardımcısı İgor Setçin ve Gazprom Başkanı Aleksey Miller ile AB Dönem Başkanı Çek Cumhuriyeti'nin Sanayi ve Ticaret Bakanı Martin Riman tarafından imzalandı. Ancak Ukrayna'nın anlaşmaya yanaşmaması nedeniyle gaz vanası yine açılmadı. Gazprom'un hazırladığı protokolün taslağına göre; Rusya uluslararası bir komisyonun Rus gazının Ukrayna üzerinden Avrupa'ya dağıtım sırasında gözlemci olmasını istiyor. Komisyonda Rus Petrol Bakanlığından, Ukrayna Enerji Bakanlığından Avrupa Birliğinden ve Avrupalı şirketlerin yöneticilerinden üyeler olmasını öneriyor. Ukrayna ise üçüncü şahısların kontrolünün Rusya'ya geçeceğini savunuyor. Ukrayna Dışişleri Bakanı Konstantin Yelisavey "Avrupa'da birçok petrol şirketi direk olarak Gazprom tarafından kontrol ediliyor. Protokülün asıl amacı da

²⁵⁶ "Doğalgaz Krizinde Mutlu Son", <http://www.nlpgrup.com/haberler/dogalgaz-krizinde-mutlu-son-2.html>, (8 Mart 2010).

²⁵⁷ Halit Gülşen, "Aylık Rusya Raporu", Ocak 2010, <http://www.avim.org.tr/icerik/aylikrusyayraporu2.pdf>, (15 Mayıs 2010), s. 6.

kontrolün tamamen Gazprom'a geçmesini sağlamak" dedi.²⁵⁸ Bu anlaşmanın imzalanmasıyla Rusya 13 Ocak 2009 tarihinde Avrupa'ya gaz pompalamaya başlamıştır. Ukrayna topraklarından geçen Rus gazının Ukrayna topraklarındaki boru hatlarında AB'nin gözlemcileri Avrupa'ya giden gazı ölçmek için sürekli gözlemci mekanizması da 13 Ocak 2009 tarihinden itibaren pratikte de uygulamaya geçmiştir. Bu kriz esnasında AB şunu çok iyi anlamıştır ki; Nabucco Projesinin bir an önce imzalanması ve faaliyete geçmesi için gerekli çalışmaların yapılması AB'nin enerji güvenliği açısından hayati bir önem taşımaktadır. Ancak 12 ve 13 Ocak 2009'daki Rusya ve Ukrayna arasındaki görüşmelere rağmen gaz ölçme girişimleri tam olarak uygulanmadığı veya uygulanamadığı anlaşılmıştır. 13 Ocak'ta imzalanan AB gözlemcileri bünyesinde gaz akışının sağlanamaması üzerine Rusya yeni bir fikir üretmiştir. Buna göre; Rusya Avrupa'ya ve Balkanlara gaz vermek için Ukrayna üzerinden ayrı hatlar önerdi. Rusya Sudja'dan Uzhgorod'a hattı Avrupa'ya gaz vermek ve Sudja'dan Orlovka hattını kullanarak Balkanlar üzerinden gaz vermeyi teklif etti. Ancak Ukrayna şirketi Naftogaz bu teklifi kabul etmedi. Kendisi doğudaki Valujki, Pisarevka ve Platovo ölçüm istasyonlarının olduğu yerden gaz verilmesini istedi. Bunu da Ruslar kabul etmediler. Çünkü gaz sıkıştırılabilir bir yakıttır, gaz kesintisi başladıktan sonra boru hatları boşalmıştı, yaklaşık 140 milyon metreküplük bir boşalma Rusya ile Ukrayna arasında anlaşma olmadığı için, Ruslar sadece transit gazı vermek istediler ve bu gazı Ukrayna'nın tekrar kullanmasından korkuyorlar veya arada fiyat ve diğer anlaşmalar olmadığı için onu istemiyorlar.²⁵⁹ Bütün bu gelişmeler krizi iyice içinden çıkılmaz bir hale getirmiştir.

Bunun üzerine 14 Ocak 2009 tarihinde Rus Gazprom şirketi, Ukrayna'nın gazın akışını bloke ettiğini söylemiştir. Ayrıca Gazprom Başkanı Miller, Ukrayna'daki gaz ölçme istasyonlarına Rus yetkililerinin girmesine izin verilmediğini belirtmiş ve gazın Avrupa ilkelerine ulaşmamasında kendilerinin bir yükümlülüğünün olmadığını belirtmiştir.

²⁵⁸ "Rusya AB'yi Gaz Hakemi Yaptı Vana Yine Ukrayna'ya Takıldı", 11.01.2009, <http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=10753212>, (17 Mayıs 2009).

²⁵⁹ Mustafa Özcan Ültanır, "Doğalgaz Krizi ve Ukrayna'nın Tavrı", 15.01.2009, http://enerji2023.org/index.php?option=com_content&view=article&id=236:doalgaz-, (17 Mayıs 2010).

Kriz esnasında Medvedev yaptığı konuşmada, Ukrayna ile Kiev'in ilgili protokolleri imzalamasından sonra çalışması talimatını vererek "Ne yazık ki Ukrayna tarafına hiçbir güven kalmadı. Böyle yapılmasaydı gaz çalma hiçbir zaman sona ermezdi" dedi. Gazprom'un gelecekte hiçbir ayrımcılık yapmaması gerektiğini söyleyen Medvedev, şunları kaydetti: "Tüm ülkeler tarafından oluşturulması gereken gelecekteki mali modeller evrensel kurallara bağlı olmalı. Bu yüzden gelecekte hiçbir ülkeye karşı herhangi bir tercih veya özel ayrıcalık yapmamamız gerektiğine inanıyorum. Eğer ortada bir fiyat varsa, Ukrayna dahil hiç kimseye bir ayrımcılık yapılmadan tüm Avrupa için normal ve eşit şekilde olmalı. Ukrayna'nın siyasi ve ekonomik istikrarı da ancak bu şekilde güvence altına alınabilir"²⁶⁰ görüşünü dile getirmiştir. Ukrayna'nın Avrupa'ya doğalgaz göndermemesinin nedeni ise ülkenin doğusundaki sanayi tesislerini doğalgazsız bırakmamak istemesinden kaynaklanmaktadır.

16 Ocak'a kadar geline nokta iki ülkenin hala anlaşamamasının temel nedeni ekonomik platformda değil, siyasi platformda aramak gerekmektedir. Özellikle bu krizin bitiminden sonra Timoşenko'nun Rusya ile büyük bir manevra kabiliyeti ile hemen anlaşması aslında krizin bu kadar büyümeyeceğinin bir kanıtı olarak sunulabilir. 17 Ocak 2009'da Putin ve Timoşenko iki ülke arasındaki doğalgaz sorununu çözmek için bir araya gelmişlerdir. Bu zirvede uluslararası ilişkiler literatürüne Doğalgaz Zirvesi olarak geçmiştir. Zirve 18 Ocak 2009'da meyvesini vermiş ve kriz çözülmüştür. Bunun üzerine ertesi gün, Rusya ve Ukrayna arasında 10 yıl süre geçerli olacak doğalgaz anlaşması imzalanmıştır.

Bu anlaşmaya göre Ukrayna 2009 için Avrupa fiyatlarından %20 indirim alırken Ukrayna da transit ücretine zam yapmayacak. 1 Ocak 2010'dan itibaren de hem doğalgaz alanında hem de transit ücretin Avrupa fiyatları geçerli olacak²⁶¹ ibareleri anlaşmanın temel içeriğini ortaya koymuştur. Anlaşmanın içeriğinden çıkan sonuçta Rusya dönem itibariyle Avrupa'ya 450 dolara sattığı doğalgazı Ukrayna'ya %20'lik bir indirim uygulamış ve Ukrayna'da transit ücretine zam yapmayarak kriz esnasında AB'nin de içinde bulunduğu arabuluculuk girişimleri sonuç vermiş ve 20 Ocak 2010

²⁶⁰ "Gözlemciler Kiev'de", 2009, <http://www.cumhuriyet.com.tr/?hn=28610>, (10 Mart 2010).

²⁶¹ "Rusya-Ukrayna Doğalgaz Anlaşması Bugün İmzalanıyor", <http://www.tumgazeteler.com/?a=4557610>, (8 Mart 2010).

tarhinde de Rusya Ukrayna'ya doğalgaz sevkıyatının gerçekleştirilmesini sağlayan vanaları açmıştır. Böylece 20 gün süren ve Avrupa'yı soğuk kış günlerine mahkum eden kriz aşılmıştır. Ancak AB bu anlaşmanın geçici bir anlaşma olduğunu ve böyle bir krizin tekrar meydana gelmesinden endişe etmektedir. Bu konuda da Nabucco Projesine büyük bir fırsat doğmuştur. Bunu yani bu projeyi Türkiye'nin enerji pazarındaki rolünün artmasından dolayı, Türkiye için de şans olarak görenlerin sayısı da bir hayli fazladır.

Kriz esnasında Rusya, bütün topu Ukrayna'nın üstüne atmış ve AB ilkelerine "Ukrayna'yı ikna edin" ağrısında bulunmuştur. Ukrayna gaz vanalarının 13 Ocak'ta tekrar kapatılmasının nedeni Ukrayna sanayisinin doğalgazsız kalacağı iddiasıyla kapatmıştır.

Ukrayna'nın kriz esnasında bir başka görüşü ise aslında 1.5 milyar dolarlık borcu Naftogaz ile Gazprom arasında aracı bir şirket olan RosUkrEnergo şirketine yaratıldığı ancak şirketin bu hesaptaki parayı 11 Ocak'ta aktardı iddiasıdır. Bu krizde siyasi ve ekonomik amaçlar söz konudur. Bu amaçlar öncelikle Rusya ile ilgilidir. Çünkü Rusya siyasi olarak Ukrayna'nın güvenilmez bir ortak olduğunu herkese göstermek istemiştir. Bunun yanında yaklaşan Ukrayna cumhurbaşkanlığı seçimlerinde yaşanan bu krizle Ukrayna'nın "Turuncu" patentli lideri Yuşenko'yu kendi halkı önünde kk düşürmek istemiş ve Ukrayna'nın hala kendisiyle bağımlı bir devlet olduğunu Avrupa'ya hem de Ukrayna'ya vurgulamıştır.

Ukrayna şirketi ile Rus Gazprom şirketinin anlaşmasının ardından ve krizin bitmesi ile beraber Timoşenko AB ile doğalgaz boru hatları modernizasyon deklarasyonu imzalamıştır. Niyet anlaşmasına göre Ukrayna doğalgaz şebekesinin kapasitesi ve güvenliği, AB'nin yapacağı milyonlarca dolarlık yatırımla arttırılacak. Timoşenko'nun, gizli görüşmelerde, "Ukrayna şebekesi eninde sonunda sizin ve benim adamlarımın kontrolüne geçecek" sözünü verdiği Rusya, bu süreçten dışlandı. Rusya Başbakanı Putin, sürpriz gelişmeyi Soçi'de öğrenmiştir. Putin, Timoşenko'nun adını anmadan Ukrayna ve AB'yi şu sözlerle tehdit etti: "Avrupa'nın bize danışmadan Ukrayna ile pazarlık yapması çok saçma. Hiç profesyonel bir tutum değil. AB, boru

hatları tadilatını yapsa bile bu boruları hangi doğalgazla dolduracak?”²⁶² sözünü kullanarak tepsini ortaya koymuştur. Putin’in bu sözlerinden de anlaşılacağı gibi Rusya ile Ukrayna arasındaki doğalgaz konusunda hala büyük bir restleşmenin olduğunu kanıtlamaktadır. Putin, Ukrayna’nın bu şekildeki hamlesini, Rusya ile AB arasında gerçekleştirilmek üzere planlanmış olan iki boru hattı projesinin boşa çıkmasından kuşkulandırmaktadır. Ancak Rusya’nın bu konudaki en büyük kozu da yine boru hatlarını dolduracak olan doğalgazın kendisinde olmasıdır.

Doğalgazın Rusya’da bulunmasından dolayı Rusya kendisi dışında yapılan bu tür girişimlerden rahatsız olsa da yine de kendisini çok da fazla tehdit edilen bir konumda hissetmemektedir. Çünkü Rusya şunu çok iyi bilmektedir ki; içinde doğalgaz barındırmayan doğalgaz hatları sadece harita üzerinde duran veya kullanılmayan bir villaya benzemektedir. Bundan dolayı Rusya bu tür girişimlerde kendisini son derece güvende hissettirmektedir. Bu güvenin temel sebepleri de son yıllarda Rusya tarafından iyice oturtulan enerji diplomasisinin iyi bir şekilde kullanılması ve doğalgazın kendisinde bulunmasını fırsat bilerek bu diplomasiyi bir şekilde zorlayıcı diplomasi ile diğer devletlere dayatabilme yeteneğidir.

6.3 RUSYA-UKRAYNA DOĞALGAZ KRİZİNİN AVRUPA’YA ETKİLERİ VE ARABULUCULUK GİRİŞİMLERİ

Rusya-Ukrayna doğalgaz krizinde Ukrayna ve uluslararası kamuoyu Rusya’nın haksız olduğu konusunda birleşmişlerdir. Daha önceki krizlerde Rusya’nın doğalgaz konusunda Ukrayna ile ilgili dile getirdiği iki rahatsızlığı vardı. Ukrayna doğalgazı ucuz almasına rağmen Rusya’ya olan borcunu ödememekte, ayrıca da ülkesinden Avrupa’ya uzanan doğalgaz boru hattını canı istediğinde keserek kullanmaktaydı. Rusya çalınan bu doğalgazla uluslararası sorumluluklarını yerine getirememesinden şikayet etmekteydi. Bunun için Avrupa’ya ulaştırılmak için alternatif hat bile yapıldı. Rusya ayrıca doğalgaz borcunun birikmesini bekleyerek Ermenistan’da yaptığı gibi kendi lehine kullanmayı bilmiştir. Son krizde ise yukarıdaki iddialara bir yenisini daha eklenmişti. Rusya, Ukrayna’nın enerji alanının geliştirilmesinde kullanılmak üzere Batı finans çevrelerinden yeterli destek ve kredi aldığını Putin tarafından dile getirmekteydi. Putin,

²⁶² Nerdun Haciosmanoğlu, “Putin’i Kızdıran Kare”, 25.03.2009, <http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=11283320>, (17 Mayıs 2010).

“Ukrayna almış olduğu bu milyarlarca dolarla Rusya’dan doğalgazı uluslararası piyasa şartlarında çok rahat alabilir” demektedir.²⁶³

Kriz esnasında AB gözetmenleri Ukrayna’nın topraklarından geçen Rus doğalgazını çalmaya engel olmuştur. Bunun üzerine de Medvedev Avrupa’ya gaz naklinin devamını sağlanacağı sözünü vermiştir. Ayrıca Rusya Avrupa Komisyonu ile arabuluculuk anlaşması imzalamıştır. Rusya-Ukrayna Doğalgaz Krizinde asıl öznelere devlete bağlı olan Rus Gazprom şirketi ile Ukrayna’nın Naftogaz şirketleridir.

Kriz esnasında en büyük korkuyu yaşayan ülke ise Bulgaristan olmuştur. Çünkü bu kriz esnasında Bulgaristan 250 milyon Euro zarar etmiş ve kriz yüzünden çok sayıda sanayi tesisi iflasın eşiğine kadar gelmiştir. Bunların dışında kriz esnasında Bulgaristan’da sosyal yaşam bile sekteye uğramıştır. Sokak lambası dahil ülkenin birçok ışıklandırma araçlarında tasarrufa gidilmiştir. Bunun yanında kriz nedeniyle Macaristan’daki Suzuki firması da kriz esnasında kapatılmıştır. Ayrıca sadece krizin yansımaları altındaki Avrupa ülkeleri değil, bu krizden krizin bir aktörü olan Gazprom da yaklaşık olarak 800 milyon dolar bir zarara uğramıştır.

Kriz esnasında AB’nin tepkisi tarafların anlaşmaları ve krizin iki haftadan uzun sürmesinin ardından artmıştır. Bu tepkiler de Moskova’da yapılan enerji zirvesine Barroso ve AB Dönem Başkanı Çek Cumhuriyeti Başbakanı Mirek Topolanek’in katılmayacaklarını bildirmesiyle ifade etmişlerdir. Bu görüşe Fransa Cumhurbaşkanı Nicholas Sarkozy de katılmıştır. Slovakya Başbakanı Robert Fico ile bir basın toplantısı düzenleyen Çek Cumhuriyeti Başbakanı Topolanek, AB üyelerinin enerji krizi ile ilgili dayanışma içinde olmalarını istemiştir.²⁶⁴

Bu krizin Avrupa’daki bir diğer yansıması ise Macaristan doğalgaz şirketi EMFESZ’in doğalgazın kendilerine gelişini engellemesi nedeniyle Naftogaz’a dava açmasıdır. Bu dava şunu çok iyi bir şekilde göstermiştir: Avrupa devletleri 2009 krizinde ağırlıklı olarak Rusya’dan değil, Ukrayna’dan rahatsız olmuşlardır. Aslında burada Rusya’nın bir başarısı da budur. Çünkü Rusya’nın da krizi yaratmadaki en

²⁶³ A.g.m., <http://www.tasam.org/index.php?altid=480&syf=3>, (11 Kasım 2009).

²⁶⁴ “AB’den Rusya ve Ukrayna’ya Ültimat”, 16 Ocak 2009, <http://www.milligazete.com.tr/haber/abdeb-rusya-ve-ukraynaya-ultimat-111287.htm>, (11 Kasım 2009).

büyük isteğinden birisi de budur. Rusya krizin Avrupa'daki yansımalarından son derece memnun olmuştur. Ukrayna'yı uluslararası platformda yalnız bırakma isteği ve Yuşenko'yu Batı devletleri nezdinde küçük düşürme istekleri gerçekleşmiştir.

Bu kriz Türkiye'ye de yansımıştır. Buna göre Türkiye Rusya'dan günde 40 milyon metreküp doğalgaz alırken, bu krizin ilerleyen günlerinde önce 32 milyon metreküpe, daha sonra da 17 milyon metreküpe kadar düşmüştür. Ancak Rusya'nın Mavi Akım'dan daha fazla gaz pompalaması sonucu Türkiye için durum bir nebze de olsa düzelmiştir.

Ayrıca kriz esnasında Putin de esas sorunun Ukrayna'dan kaynaklandığını ve Avrupalı ortaklarının kendilerini suçlamamaları gerektiği konusunda görüş belirtmiş ve Putin; "Eğer Avrupa olanları tarafsız bir anlayışla bakarsa, enerji alanındaki bu dramatik olayların ilişkimizi daha kötü hale getirmesine izin vermemeli. Çünkü bunlardan dolayı suçlanması gereken Rusya değil"²⁶⁵ gibi açıklamada bulunmuştur. Buradan da anlaşılacağı üzere Rusya bütün suçu Ukrayna'ya atıp, Avrupalı ortaklarından bu konuda destek ve anlayış beklerken, Ukrayna'da enerji transitinde kendisini "doğalgazı gönderirsek, bizim sanayimiz olumsuz etkilenir" gibi bir görüş beyan etmiştir.

AB bu krizde yılda tükettiği 170 milyar metreküp doğalgazın 130 milyar metreküpünün Ukrayna üzerinden gelmesinden dolayı krizden aşırı derecede etkilenmiştir. 2009'da yaşanan Rusya-Ukrayna gaz krizinin AB ülkelerini bu kadar etkilemesinin nedeni Avrupalı devletlerin Rusya'ya doğalgaz ithalatında büyük oranlarda bağımlı olmasından kaynaklanmıştır. Buna göre; Fransa %24, Romanya %28, İtalya %28, Hırvatistan %37, Almanya %42, Polonya %47, Avusturya %50, Macaristan %60, Slovenya %64, Türkiye %67, Çek Cumhuriyeti %80, Yunanistan %82, Sırbistan %87, Bulgaristan %96, Bosna-Hersek %100, Makedonya %100, Slovakya %100²⁶⁶ gibi oranlarda Rus gazına bağımlıdırlar.

²⁶⁵ "Gözlemciler Kiev'de", <http://www.cumhuriyet.com.tr/?hn=28610>, (10 Mart 2010).

²⁶⁶ "Rusya-Ukrayna Doğalgaz Krizinin Etkileri", http://www.diplomatikgozlem.com/haber_oku.asp?id=3713, (10 Mart 2010).

Bu krizden en çok etkilenen Avrupalı devletler doğalgaz depolama kapasitesi yeterli olmayan devletler olan Bulgaristan, Sırbistan ve Slovakya gibi devletlerdir. Zaten bu üç devletin en çok etkilenmesinin nedenini sadece depolama kapasitesinin yeterli olmamasının yanında yukarıdaki bağımlılık oranlarına da bakıldığında neden bu kadar etkilendiklerini daha iyi anlayabiliriz. Bu üç devletten Sırbistan %87, Bulgaristan%96 ve Slovakya %100 Rus gazına bağımlıdırlar. Buna bir de depolama kapasitelerinin yetersiz olması durumunu da eklersek sonucun neden kaçınılmaz olduğunu anlamak çok da zor olmayacaktır.

6.4 RUSYA-UKRAYNA 2009 KRİZİNİN SONUÇLARI VE ENERJİ GÜVENLİĞİ AÇISINDAN ÇIKABİLİLECEK DERSLER

Bu krizde Rusya enerji ticaretinde kendisine güvenenleri yanılgıya uğratmıştır. Rusya'nın bu krizle ticari zararından daha çok kendisine olan güvenin ve itibarın zedelenmesi söz konusu olmuştur. Yani Rusya doğalgazı siyasi bir baskı aracı olarak kullanırken, AB'yi de kendisine karşı güvensiz bir oluşum olarak yaratmıştır. Bu yüzden Rusya ile enerji ilişkileri diğer ülkeler açısından daha kırılgan bir yapıya sahip olmuştur. Rusya bu krizi yaratarak uluslararası hukuk metinlerinde çokça geçen “ahde vefa” ilkesini yok saymıştır. Bu kendisine ticari olarak olmasa bile güven bunalımı olarak geri dönmüştür. Örneğin bu krizden sonra Nabucco Projesinin imzalanma sürecine bir bakıma hız kazandırmıştır. Ancak günümüzün uluslararası konjonktüründe AB bloğunun Rusya ile enerji bazında ilişkilerin koparılması veya Rusya'ya olan bağımlılığın bitmesi pek de mümkün görünmemektedir.

Bu krizle beraber AB, Rusya ile olan enerji bağımlılığını kesmek istemektedir. Ancak bunların yanında Kuzey Akımı ve Güney Akımı gibi geliştirilen projeler kapsamında bir yandan bu bağımlılık artmaya devam etmektedir.

Bu kriz sırasında Türkiye ise bu krizden çok fazla etkilendiği söylenemez. Çünkü Rusya Mavi Akım Hattı üzerinden verdiği gazın miktarını %20 oranında arttırma yoluna gitti ve sıkıntı kısmen aşılmış oldu. İran da aynı zamanda Türkiye'nin talep ettiği gazın 2 katı kadar gaz pompalayabileceğini bildirmiştir.²⁶⁷ Ancak İran teknik arıza

²⁶⁷ Konya Ticaret Odası Etüt Araştırma Servisi, “Araştırma Raporu”, <http://www.kto.org.tr/dosya/rapor/2008enerji.pdf>, (23 Haziran 2010), s. 7.

nedeniyle Türkiye kriz döneminde gaz sorunu yaşamıştır. Türkiye'nin aldığı gazın 1/3'ü kesilmiştir.

Türkiye açısından Rusya-Ukrayna Krizinin en önemli sonuçları ise şunlardır:
Türkiye;

- Enerji kaynaklarını çeşitlendirmelidir.
- Dışa bağımlılığını azaltmalıdır.
- Enerji hatlarını AB'ye ulaştıran projeleri hızlandırmalıdır.
- Dışa bağımlılıkta ülke sayısını arttırmalıdır.
- Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmalıdır.
- Depo stok kapasitesi artırılmalıdır.
- Enerji güvenliğini planlamalı ve sağlamalıdır.²⁶⁸

Rusya ile Ukrayna arasındaki bu krizler iki ülkenin kendi arasındaki siyasi sorunlar çözülmedikçe devam edecektir. Bu kriz sonrasında Türkiye'nin ders aldığı bir başka konu da nükleer enerji alternatifinin tekrar gündeme gelmesidir.

Bu krizle beraber ülkeler açısından enerji güvenliği ve enerjinin arzı ve bunun güvenliği ülkeler için tam bir yaşamsal çıkar haline gelmiştir.

Bu kriz şunu çok iyi göstermiştir ki; Moskova yürüttüğü dış politikanın merkezine enerji siyasetini veya enerji diplomasisini oturtmuştur. Çünkü bu krizde Rusya'nın esas amacı NATO'ya girme mücadelesini sürdüren Ukrayna'nın doğalgazını keserek onu NATO konusundaki heyecanını ve isteğini söndürmek istemektedir.

.Rusya'nın bu krizde ekonomik olarak amacı ise kısa vadede 800 milyon dolar ettiğini belirtse de uzun vadede daha büyük bir enerji geliri elde etmek istemesinden

²⁶⁸ A.g.m., http://www.turksae.com/sql_file/290.pdf, (8 Mart 2010), s. 5.

kaynaklanmaktadır. Ayrıca Rusya bu kriz ile beraber Ukrayna'ya ve Avrupa'ya asıl devin kendisi olduğunu ispat etmek istemiştir ve büyük ölçüde bunu yapabirmiştir.

Doğalgaz krizinin bir başka sonucu ise Rusya devletlerarası ikili veya çoklu ilişkilerde enerjinin bir silah olarak kullanabileceğini ispat etmesidir. Bu krizin kime yazarlara göre 1973'teki OPEC krizinden çok daha büyük bir farkı yoktur. Rusya ile Ukrayna arasındaki bu krizin köklerini bugünlerde aramak çok da doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Bu krizin kökleri 1992'lere dayanmaktadır. Çünkü Rusya'nın Avrupa ülkelerine giden transit yolların çoğu Ukrayna topraklarından geçmektedir ve Rusya, Ukrayna'nın bağımsız bir aktör olarak uluslararası platformda yer almasını asla kabul etmemektedir. Rusya ile Ukrayna arasında doğalgaz anlaşmaları bulunmaktadır. Ancak esas sorun bu anlaşmaların uygulanıp uygulanmaması değildir. Esas sorun siyasedir. Ukrayna'nın Rusya'dan kopmasının ardından, 2004 Turuncu Devrimi de buna tuz biber olmuştur. Bu gelişmelerin hepsi aslında doğalgaz krizlerini körükleyen gelişmeler olmuştur. Buna bir de Ukrayna'nın NATO ve AB'ye üyelik perspektifi eklenmesi krizin bir şekilde kaçınılmaz olduğunu herkese göstermiştir.

2009 krizinin 2004 ve 2006 krizlerinden en büyük farkı diğer iki krizin ağırlıklı olarak ticari nedenlerle çıkmasına rağmen, 2009 krizinin arka planında yatan temel neden siyasi konular olmasıdır. Aslında 2004 Ukrayna seçimlerinde Rusya tarafında desteklenmeyen adayın siyasi amaçlar doğrultusunda ekonomik yaptırımlara başvurulabileceğinin en canlı göstergesiydi. Putin yönetimi her ne kadar Turuncu Devrimine engel olamasa da Ukrayna'yı avantajlı "ahbap" fiyatından değil de dünya piyasalarındaki fiyattan doğalgaz için ödemeye mecbur bırakması uzun süre hafızalardan silinmeyen bir gelişmeydi. Anlaşmazlığın Rusya'nın Ukrayna'ya ve oradan da Avrupa'ya giden gaz vanasının kapanması ile sonuçlanması ise, Rusya'nın enerji konusunda Sovyet sisteminden kaynaklanan boru hatları ve aynı zamanda bazı ülkelerin tek enerji tedarikçisi olmasından dolayı tartışmasız bir yaptırım gücünün olduğunu işaret etmektedir. Bu yaptırım gücünün arkasında bir dış politika uygulaması olarak Gazprom'un önemli bir yeri olduğuna da dikkat çekilmelidir.²⁶⁹

²⁶⁹ Adanalı, a.g.m., <http://www.riskcenter.com.tr/enerjirisk/enerjifiles/Rusya.pdf>, (16 Mayıs 2010). s. 4.

Bu krizin bir başka sonucu ise enerji güvenliğinin ve enerji istikrarının ülkeler için ekonomik olarak ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmıştır. Özellikle sanayisi ağırlıklı olarak doğalgaza bağlı olan ülkeler kriz zamanında ekonomik olarak büyük zorluklar yaşamıştır. Bu krizin bir diğer sonucu ise, bir ülkenin enerji kaynağı üzerindeki kontrolsüz gücünün diğer ülkeler açısından ve sistemin güvenliği açısından bir kontrolünün olmadığını göstermesidir. Yani dünyadaki dengeler üzerindeki yaşanan “dengesizlikler” sadece enerji güvenliği açısından değil, ülkelerin birebir yaşamsal güvenliği açısından da sorunlar oluşturabilmektedir. Kriz esnasındaki Bulgaristan ve Macaristan gibi devletlerin yaşadıkları bu argümanı kanıtlar niteliktedir.

Krizin bir başka sonucu ise Rusya kendisini Avrupa’ya bir enerji devi olarak göstermek isteyip, Ukrayna’yı da güvenilmez bir ortak durumuna sokmuştur. Özellikle AB üyesi ülkeler Rusya’nın bu tutumundan büyük ölçüde rahatsız olmuşlardır. Krizin bir diğer sonucu ise AB üyesi ülkelerin birçoğunun belki de Ukrayna’nın bile Rusya’ya bağımlı olmadığı kadar, enerji alanında Rusya’ya bağımlı oldukları ortaya çıkmıştır. Bunun yanında Türkiye’nin de Rusya’ya enerji alanında aşırı derece bağımlı olduğu sonucu da gün yüzüne çıkmıştır.

AB’nin Rusya’ya enerji alanında ne kadar bağımlı olduğu krizden sonra Avrupa Birliği’nin Enerji Politikası ve Enerji Arzı Güvenliği Birimi Başkanı Arnold Vinois’in sözlerinden de anlaşılmaktadır. Buna göre Vinois; Enerji güvenliğinde “kazan-kazan” prensibiyle hareket ettiklerini, bunun da sürekli enerji akışı ve kaynak çeşitliliği açısından önemli olduğunu kaydeden Vinois; “Enerji arz güvenliğinde dış kaynakların dikkate alınması gerekiyor. Kaynaklar açısından da bazı eksiklikler var. AB’deki kaynaklar Rusya’ya odaklı, bunun da ne kadar riskli olduğunu ocak ayındaki krizde gördük. Konunun ne kadar hassas bir konumda olduğu ortada. Rusya’dan gelen kaynakların çeşitlendirilmesi gerekiyor”²⁷⁰ sözleriyle anlaşılmaktadır.

Krizin bir başka sonucu ise Nabucco Projesinin sürecinin hız kazanması ve AB üyesi ülkeler tarafından daha fazla destek sağlanmasının başarılmasıdır. Krizin bir başka sonucu ise, Rusya bu krizden üstün çıkmasına rağmen, Türkiye’nin enerji alanındaki

²⁷⁰ “8. Türkiye Uluslararası Petrol ve Gaz Konferansı”, 12 Mart 2009, <http://www.cumhuriyet.com.tr/?hn=43234>, (17 Mayıs 2010).

jeopolitik öneminin çok daha üst seviyelere çıkması olmuştur. Bu görüşü aynı şekilde doğrulayan Ukraynalı enerji uzmanı Alexander Narbut, “Mevcut koşullarının, Türkiye’ye sadece ekonomik değil, jeopolitik olarak da önceliğin verileceği anlamına geldiği”²⁷¹ ifadesinde bulunmuştur.

Bu krizde Rusya, Ukrayna’yı enerji alanında güvenilir bir ortak olarak göstermek isterken kendisi bu duruma düşmüştür. Bu konuda Uluslararası Enerji Ajansı’nın Baş Ekonomisti Fatih Birol yaptığı konuşmada; “Rusya bu hareketiyle Avrupa için güvenilir doğalgaz tedarikçisi olmasına gölge düşürdü. Rusya-Ukrayna doğalgaz krizi, AB ülkelerinin enerji politikalarını yeniden yapılandırması için diğer bir uyandırma çağrısıdır”²⁷² ifadesini kullanarak AB’nin 2009 krizinden gerekli dersi aldığını ve Rusya’ya enerji alanında artık gerektiği kadar yaklaşacağı izlenimi vermiştir.

Krizin bir diğer sonucu doğalgazda LNG tipi ulaştırmanın öneminin artması da önemli bir durumdur. Bilindiği gibi LNG tipi ulaştırma günümüzde doğalgazın bir yerden bir başka bir yere ulaştırılması konusunda önemli bir yer tutmaktadır. Doğalgazı ithal eden devletler de boru hatlarıyla yapılan doğalgaz iletiminin birçok devletin kaprisleri ile karşılaşılmasından dolayı doğrudan LNG yoluyla yapılan ulaştırmanın çok daha rahat ve güvenilir bir yol olduğunu anlamışlardır.

Rusya ve Ukrayna arasında yaşanan doğalgaz sorununda ağır bir ekonomik krize maruz kalan Ukrayna, Rusya’dan doğalgazı düşük fiyatla (250 doların altında) almayı, her 100 kilometrede, bin metreküp gaz için 1.6 dolar olan transit geçiş ücretini arttırmayı hedefledi. Başbakan Yulia Timoşenko’nun diğer bir amacı da, yeterince şeffaf olmayan Gazprom ve Ukraynalı işadamlarının ortaklığındaki aracı şirket RosUkrEnergo’yu gaz ticaretinden çıkarmaktı. Ukrayna’daki gaz depolarının dolu olması, Ukrayna’ya krizi uzatma imkanı sağladı, Siyasi açıdan da Ukrayna, Rusya’nın doğalgazı bir silah olarak kullandığını göstererek, Batı’nın siyasi ve ekonomik desteğini sağlamayı amaçladı.²⁷³

²⁷¹ “Gaz Krizinin Gerçek Galibi Türkiye Olabilir”, 25 Ocak 2009, <http://www.cumhuriyet.com.tr/?hn=32066>, (10 Mart 2010).

²⁷² “Rusya Güvenilir Bir Doğalgaz Tedarikçisi Değil”, 15 Ocak 2009, <http://www.cumhuriyet.com.tr/?hn=29978>, (10 Mart 2010).

²⁷³ A.g.m., http://www.diplomatikgozlem.com/haber_oku.asp?id=3713, (10 Mart 2010).

Bu krizde Rusya ise;

-Ukrayna'nın enerji alanında AB'li ortaklarına güvenilmez bir transit ülke olduğunu vurgulamak,

-Ukrayna boru hatları sistemini kontrol etmek,

-Ukrayna'yı bypass ederek Kuzey Akım ve Güney Akım Doğalgaz Boru Hattı projelerine destek sağlamayı amaçlamıştır.²⁷⁴

²⁷⁴ A.g.m., http://www.diplomatikgozlem.com/haber_oku.asp?id=3713, (10 Mart 2010).

7. SONUÇ

Rusya dünyanın en büyük enerji tedarikçisi devletlerinden birisidir. Hem petrol alanında hem de doğalgaz alanında gerek rezervleri bakımından, gerek üretim kapasitesi bakımından, gerekse de enerji ihracatı açısından dünyanın önde gelen devletleri arasındadır. Bunun yanında Rusya doğalgaz alanında bir dünya devidir. Bu söylemin en büyük kanıtı da doğalgaz ticaretinde kendi sözünü istediği şekilde bir başka devlete bir şekilde dinletebilmesidir. Gazprom şirketi de dünyanın en büyük doğalgaz şirketi olarak dikkat çekmektedir. Rusya'nın dünyada doğalgaz alanındaki bu hegemonyası, doğalgazı ithal eden ve Rusya'nın bu doğalgazı ihraç edebilmesi için kullandığı transit ülkeler açısından olumsuzluklar doğurmuştur. Çünkü Rusya dünya enerji piyasalarında tek el durumunda bulunan doğalgazını diğer devletler ve özellikle de kendi bölgesinde bulunan devletler üzerinde bir baskı aracı olarak kullanmaktadır. Hatta bu baskıyı sadece ekonomik alanda değil, yeri geldiği zaman değişik platformlarda siyasi baskı aracı olarak da kullanmaktadır.

Rusya Orta Asya ve Kafkasya Bölgesindeki devletlerden ucuza aldığı doğalgazı yüksek fiyatlardan AB üyesi devletlere satmaktadır. AB üyesi devletlerin Rus doğalgazına %45 gibi bir oranda bağımlı olduğunu düşünürsek, Rusya'nın doğalgaz üzerinden elde ettiği gelirin de boyutlarını daha iyi bir şekilde anlamak mümkündür. Ancak Rusya'nın uluslararası platformda doğalgaz alanındaki bu hegemonyası dünya enerji güvenliği açısından büyük sorunlara neden olmaktadır. Özelde de Rusya'nın doğalgaz alanındaki bu hegemonyası AB enerji güvenli açısından da büyük sorunlara neden olmuştur. Çünkü incelenen Rusya-Ukrayna Doğalgaz Krizinde en büyük olumsuzlukları Rus doğalgazına büyük oranlarda bağımlı olan AB üyesi ülkeler yaşamıştır.

Günümüz devletleri için en büyük hedeflerden birisi olan enerji güvenliği konusu OPEC krizlerinden biri gündemde olan bir konudur. Enerji güvenliği OPEC krizlerinin yaşandığı dönemde petrol için geçerli olurken, yerine uluslararası piyasalarda doğalgazın ikame edilmesi ile 2000'li yılların başlarına kadar büyük gelişmeler sağlanmıştır. Ancak 2000'li yılların başlarından itibaren günümüze kadar Rusya ile Ukrayna arasında yaşanan doğalgaz krizleri dünyada enerji güvenliği

konusunun tekrar devletlerin gündemine gelmesine neden olmuştur. Hatta son dönemlerde enerji güvenliği konusu devletlerin yaşamsal çıkarları ile eşdeğer bir hale gelmiştir diyebiliriz.

Enerji konusu devletlerin uzun yıllardır mücadele verdiği bir çatışma alanı yaratmıştır. 1900'lü yıllar içerisinde yaşanan iki büyük savaşın da çıkış noktasının enerji olduğunu hatırlatırsak, enerjinin bir devlet için neyi ifade ettiğini çok rahat anlayabiliriz. I. Dünya Savaşında Almanya ve Fransa arasındaki Alsace-Lorraine Bölgesinin hakimiyeti ve II. Dünya Savaşında da bu bölgenin Almanya tarafından geri alınma isteği bu büyük dünya savaşının yaşanmasına neden olmuştur. Hatta II. Dünya Savaşından sonra oluşan AKÇT'nin de temel çıkış nedeninin kömürün işletilmesinin uluslararası standartlara kavuşturulmasıdır. Bunun yanında AET ve Euratom'un kuruluşlarının da temel dayanağı enerjidir. Özellikle Euratom tamamen atom enerjisine dayalı bir topluluk olarak göze çarpmaktadır. II. Dünya Savaşına kadar devletlerin dış politikasını belirleyen temel argümanlarından biri olan kömür, 1945'ten sonra yerini petrole kaptırmıştır. Petrol II. Dünya Savaşından günümüze kadar devletlerin enerji alışverişinde temel kaynak durumundadır. 1970'li yıllardaki petrol krizleri ile petrole alternatif olarak uluslararası piyasaya sürülen doğalgaz da günümüzde en önemli üç enerji kaynağından birisi durumundadır.

Enerji üzerine oynanan oyunlar devletlerin jeopolitik algılamalarında da yerini almış durumundadır. Özellikle Ortadoğu Bölgesi ve Kafkasya Bölgesi üzerine oynanan oyunların temel nedeni de enerjidir. ABD-Rusya-AB gibi oluşumların temel amacı dünyada oynanan bu "Büyük Oyun"da en üste yer alabilmek amacındadırlar. ABD Ortadoğu Bölgesinde kendisi dışında bir oluşuma izin vermek istemezken, Kafkasya Bölgesinde de söz sahibi olmak istemektedir. Bu argüman ise Rusya'nın yaşamsal çıkarlarına ters düşmektedir. Rusya ise Kafkasya Bölgesinde siyasal ve ekonomik olarak kendisi gibi veya kendisinden büyük bir oluşuma izin vermek istemezken, Ortadoğu Bölgesinde de söz sahibi olmak istemektedir. AB de ABD ve Rusya kadar olmasa da bu iki devletin ardından dünya enerji piyasalarında adının geçmesini istemektedir. Ancak AB'nin en büyük şanssızlığı, günümüzde dünya enerji piyasasında

söz sahibi olmak için gereken doğalgaz ve petrol rezervleri çok fazla olmadığı dış dünya bağlantılı şekilde enerji oyununda söz almaktadır.

2004 yılında yaşanan Turuncu Devrim ile Rusya'nın aklı başına gelmiştir. Putin döneminde hızla yükselen Rus ekonomik değerlerinin temel nedeninin enerji olduğunu hatırlayan Rusya, Ukrayna'ya enerji kaynaklı ve ekonomik göstergeli büyük bir siyasal oyun oynayarak 2004'ün rövanşını 2006 ve 2009 krizlerinde almaya çalışmıştır. Çünkü Rusya'nın en büyük kozu doğalgazdır. Bunu da özellikle daha önce ele alınan 2009 krizinde başarılı bir şekilde oynamış ve Ukrayna'yı Avrupalı ortaklarının gözünde küçük düşürüp güvenilmez bir ülke sıfatı vermiştir. Rusya 2009 krizinde maddi bir kayba uğrasa da orta ve kısa vadede bu krizden hem siyasal olarak hem de ekonomik olarak kazançlı çıkacaktır. Şu kesindir ki; Rusya 2009 krizinin ilk siyasal meyvesini 2010 Ukrayna Başkanlık Seçimlerinde almış ve Rusya yanlısı Yanukoviç, 2004'ün "demir ledisi" olarak bilinen Yulia Timoşenko'yu başkanlık seçimlerinde saf dışı bırakmıştır. Ukrayna 2004 seçimlerinde büyük fayda gördüğü Batı'dan bu sefer pek bir fayda görememiştir. Bunda Yanukoviç'in istikrarsız politikaları ve Ukrayna'nın 2006 ve 2009 krizlerinde Avrupa'ya giden gazı kesmesinin büyük payı olduğunu söylemek mümkündür. Bu da bize şunu göstermektedir ki; enerji artık bir ülkenin iç işlerine dahi karışma yönteminde işe yarayan bir yöntem olmuştur. Rusya 2010 seçimleriyle beraber hem Ukrayna'yı tekrar kendi safına bir nebze de olsa çekmeyi başardığını düşünmektedir. Bunun yanında hem 2009 krizinde hem de 2010 başkanlık seçimlerinde gücünü tekrar Batı'ya gösterme imkanına kavuşmuştur.

AB ve ABD Hazar Bölgesinde Rusya'yı devre dışı bırakmak istemektedir. Ancak Rusya bütün bu etkilere bir şekilde tepki vermeye günümüze kadar başarabilmiştir. Çünkü Rusya için kısa ve orta vadede asıl önemli olan ve Ortadoğu Bölgesi ne de Avrupa'dır. Rusya için asıl önemli olan bölge Hazar Bölgesidir. Çünkü diğerleri için daha çok ekonomik bir kazanç kaynağı olan bu bölge, Rusya için hem ekonomik, hem de siyasal hem de sosyal amaçları açısından önemli bir bölgedir. Rusya şunu da çok iyi bir şekilde bilmektedir ki; bu bölgenin AB veya ABD'ye kaptırılması durumunda kendisi de çok zor durumlara düşecek ve ABD'nin kendisini çevreleme politikası da tamamıyla başarıya ulaşacaktır. Amerikan jeopolitikçilerin de vurgu

yaptığı ve yazınsal olarak amaç veya göstergeleri de tamamen bu şekildedir. Ukrayna üzerine oynana güç gösterisinin de temel nedenini burada aramak çok mantıklı gözükmemektedir. Yani enerji konusu devletler açısından siyasal amaçları ayağa kaldırıp harekete geçirmek için bir araç olarak kullanılmaktadır. Fakat uzun vadeli amaçların arasından sıyrılan kısa ve orta vadeli amaçlar da Rusya ve diğer oyuncular açısından bir kar olarak kabul edilmektedir. Ayrıca Rusya enerji alanında sadece petrol ve enerji ihracatını en iyi şekilde geçerleştirmek istemekle kalmamakta, bunun yanında enerji pazarlarının tümünü kendi hegemonyası altına almayı ve kendi kontrolünde tutmayı amaçlamaktadır. Bunun en iyi yolunun da Ukrayna ve Gürcistan gibi devletleri kendi etki alanında tutmaktan geçtiğini çok iyi bilmekte ve onun için mücadele vermektedir. Yani Ukrayna ve Gürcistan gibi devletler Rusya'nın uzun vadeli amaçlarının gerçekleştirilmesi için bir araç konumundadırlar. Şu devletler ABD için de aynı şeyi ifade etmektedir. Üç aktör için de temel amaç doğu-batı enerji koridorlarının kontrol edilmesidir. Fakat bunu kısa vadede sadece bir aktörün başarabilmesi pek de mümkün gözükmemektedir.

Krizler dünyanın her yerinde yaşanılması muhtemel olan temel gelişmeler arasındadır. Birçok küçük oluşum veya devlet gündelik hayatında bu tür krizler ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Ancak öyle krizler vardır ki; yeri geldiği zaman sadece bir devleti değil, bir bölgeyi etkileyebilir. İşte Rusya ve Ukrayna arasında yaşanan kriz bu şekilde bir krizdir. Bu krizde devletlerin çıkardığı esas ders enerji akışını sadece bir devlete veya bir bölgeye değil, birkaç devlete veya birkaç bölgeye yayılmasının sağlanmasıdır. Ayrıca devletler için alternatif enerji kaynaklarının yaratılması da enerji güvenlikleri açısından önemli bir konuma gelmiş durumundadır.

Türkiye de enerji ihtiyacı bakımından dışa bağımlı bir ülke konumunda bulunmaktadır. Ancak birçok devlet dahil Türkiye de bunun kendisi açısından olumsuz sonuçlar doğurabileceğini anlamalıdır. Enerji ithalatında Rusya'ya büyük oranlarda bağımlı olan Türkiye bu bağımlılık oranlarını gün geçtikçe düşürmeye çalışmalıdır. Bu Türkiye'nin enerji güvenliği açısından son derece faydalı olacak bir davranıştır. Ayrıca Türkiye hem enerji kaynakları açısından hem de enerji arz eden devletler açısından farklı kaynaklara yönelmelidir. Hatta yeri geldiğinde kendi kaynaklarını da harekete

geçirebilmeyi bilmelidir. Ancak kısa vadede büyük enerji oyuncularının böyle bir şeye izin vermeyeceği açıktır. Ülke güvenliği açısından ve enerji güvenliği açısından Türkiye'nin hem Rusya hem Ortadoğu devletleri hem de AB üyesi devletler ile denge politikası içerisinde politikalar yürütmesi Türkiye'nin geleceği açısından çok önemlidir ve Türkiye bu dengeleri bir şekilde bulabilecek güce sahip olan bir devlet konumundadır.

Anlatılmak istenen konuda da şu çok açıktır ki; Rusya'ya kendisine ters politikalar uygulayan devlet ve oluşumlara büyük bir ders vermek istemiş ve bunu bir şekilde başarabilmiştir. Burada Vladimir Putin'in söylediği bir söz bütün anlatılmak istenilenin özeti durumundadır: “Her zaman ilk vuran sen olmalısın. Ve öyle bir vurmalsın ki rakibin bir daha belini doğrultamasın”.(Vladimir Putin)²⁷⁵

²⁷⁵ Erdal Şafak, “Avrupa'yı Titreten Adam Aleksey Miller”, **Sabah Gazetesi**, 8 Ocak 2006.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Alkin, Kerem ve Sabit Atman. **Küresel Petrol Stratejilerinin Jeopolitik Açıdan Dünya ve Türkiye Üzerindeki Etkileri**. İstanbul: İto Yayınları, 2006.

Amineh, Mehdi Parvizi. **Towards the Control of Oil Resources In the Caspian Region**. Newyork: St. Martin Press, 1999.

Antokento, Oksana. "Russia's Policy In the Caspian Sea Region: Reconciling Economic and Security Agendas", Shirin Akiner (Ed.). **The Caspian Politics, Energy and Security** içinde. Newyork: RoutledgeCurizon, 2004, ss. 244-262.

Arı, Tayyar. **Uluslararası İlişkiler Teorileri Çatışma, Hegemonya, İşbirliği**. IV. Baskı. İstanbul: Alfa Yayınları, 2006.

Arı, Tayyar. **Irak, İran ve ABD Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya, İşbirliği**. IV. Baskı. İstanbul: Alfa Yayınları, 2006.

Başlamış, Cenk. "Rusya'nın Arka Bahçesindeki Diken", Ali Özoğlu (Ed.). **Yüzyılın Son Petrol Savaşı** içinde. İstanbul: Elya Yayıncılık, 1998, ss. 35-43.

Bealy, Frank. **Blackwell Dictioanary of Political Science**. UK: Blackwell Publishers, 2000.

Bilgin Mert. **Avrasya Enerji Savaşları**. I. Baskı. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2005.

Bozgeyik, Abdullah. **Krizlerden Yükselerek Çıkm**. I. Baskı. İstanbul: Bamm Yayınevi, 2008.

Büyükakıncı, Erhan. "Bağımsızlık Sürecinde Ukrayna-Rusya İlişkileri", **Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna**. Erhan Büyükakıncı (drl.). Ankara: Phoenix Yayınevi, 2004, ss. 401-436.

Büyükakıncı, Erhan. "Renkli Devrimler ve Sovyet Sonrası Coğrafya: Ukrayna'da İktidar Değişikliği ve Batı Faktörü", **Tek Kutuplu Dünyada Yaşamak Yanılgılar ve Beklentiler**. Yonca Özer (drl.). İstanbul: Agora Kitaplığı, 2006, ss. 49-64.

Büyükakıncı, Erhan. "Avrupa Birliği-Rusya Federasyonu İlişkilerinde Güvenlik Sorunsalı", **Dünden Bugüne Avrupa Birliği**. Beril Dedeoğlu (drl.). İstanbul: Boyut Kitapları, 2003, ss. 329-362.

Caşın, Mesut Hakkı. **Novgorod Knezliği'nden XXI. Yüzyıla Rus İmparatorluk Stratejisi**. I. Basım. İstanbul: Okumuş Adam Yayınları, 2006.

Cemilli, Elnur. **ABD'nin Güney Kafkasya Politikası**. I. Baskı. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007.

Çalış, Şaban H. ve Erdem Özlük. “Jeo-Politik: Mekanın Siyasallaştırılması ve Suistimali”, **Uluslararası Politikayı Anlamak**. Zeynep Dağı (drl.). İstanbul: Alfa Yayınları, 2007, ss. 153-211.

Çalış, Şaban H.. “Uluslararası Örgütler”, Şaban H. Çalış, Birol Akgün ve Önder Kutlu (Ed.). **Uluslararası Örgütler ve Türkiye** içinde. Konya: Çizgi Kitabevi, 2006, ss. 1-35.

Çalış, Şaban H.. **Hayalet Bilimi ve Hayali Cemaatler Neo-Osmanlılık, Özal ve Balkanlar**. I. Baskı. Konya: Çizgi Kitabevi, 2001.

Çalış, Şaban H.. “Ulus, Devlet ve Kimlik Labirentinde Türk Dış Politikası”, **Türkiye'nin Dış Politika Gündemi Kimlik, Demokrasi, Güvenlik**. Şaban H. Çalış, İhsan Dağı, Ramazan Gözen (drl.). Ankara: Liberte Yayınları, 2001, ss. 3-34.

Dağı, Zeynep. **Kimlik, Milliyetçilik ve Dış Politika Rusya'nın Dönüşümü**. I. Baskı. İstanbul: Boyut Kitapları, 2002.

Dedeoğlu, Beril. **Uluslararası Güvenlik ve Strateji**. I. Baskı. İstanbul: Yenyüzyıl Yayınları, 2008.

Dokuzlar, Bircan. **Dünya Güç Dengesinde Yeni Silah Doğalgaz (Orta Asya'dan-Avrupa'ya)**. I. Baskı. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006.

Dura, Cihan ve Hayriye Atik. **Avrupa Birliği Gümrük Birliği ve Türkiye**. II. Baskı. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2003.

Ege, Yavuz A.. **AB'nin Enerji Politikası ve Türkiye**. Ankara: Ulusal Politika Araştırmaları Vakfı, 2004.

Erçel, Gazi. **The Central Bank of the Republic Of Turkey Speeches 1999**. Ankara: TMB, 2000.

Ertekin, Yücel. **Stres ve Yönetim**. Ankara: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, 1993.

Flavin, Christopher ve Nicholas Lenssen. **Enerjide Arayışlar**. Yaman Köseoğlu (çev.). İstanbul: Tema Vakfı, 1994.

Gökçe, Gülise. “Türkiye-AB İlişkileri AB Üyelik Sürecinin Türk Kamu Yönetimi Üzerine Olan Etkileri”, Orhan Gökçe, Uğur Demiray ve Edibe Sözen (Ed.). **Türkiye'nin ABD ve AB Denklemi** içinde. Konya: Çizgi Kitabevi, 2006, ss. 243-288.

Gökçe, Orhan, Mehmet Göküş, Önder Kutlu ve Ali Şahin. **Kamu Yönetimi Ders Notları**. Konya: Dizgi Ofset Matbaacılık, 2004.

Günay, Bekir. “Terörden Arındırılmış Bir Dünya mı Terörist(trös)leşen Güçler mi?”, Orhan Gökçe ve Uğur Demiray (Ed.). **Terörün Görüntüleri, Görüntülerin Terörü...** içinde. Konya: Çizgi Kitabevi, 2006, ss. 103-123.

Gündoğmuş, Kasan. **Doğalgaz Tekniği**. Ankara: DPT, 1993.

Hakkı, Murat Metin. **Türkiye Ortodoğu ve Avrasya'yı Neler Bekliyor?**. Ankara: Ötüken Yayınları, 2007.

Hartley, Peter ve Kenneth B. Medlock. "The Baker Institute World Gas Trade Model", David G. Victor, Amy M. Jaffe ve Mark H. Hayes (Ed.). **Naturel Gas and Geopolitics From 1970 to 2040** içinde. UK: Cambridge University Press, 2006, ss. 357-406.

Hasan, Mazin. "Enerji Bağlamında İsrail-Rusya İlişkileri", **Uluslararası Mücadelenin Yeni Odağı Karadeniz**. Osman Metin Öztürk ve Yalçın Sarıkaya (drl.). Ankara: Barış Kitap Basın Yayın Dağıtım, 2005, ss. 275-294.

Hekimoğlu, Asem Nauşabay. **Rusya'nın Dış Politikası I**. I. Baskı. Ankara: Vadi Yayınları, 2007.

Huntington, Samuel P.. "Medeniyetler Çatışması mı?", **Medeniyetler Çatışması**. Murat Yılmaz (drl.). Ankara: Vadi Yayınları, 2001, ss. 22-49.

International Energy Agency. **World Energy Outlook 2006**. 2006.

İnan, Demir. **Geçmişten Bugüne Enerji Kullanımı**. Ankara: Tübitak Matbaası, 2001.

Kamalov, İlyas. "Rusya Federasyonu İle İlişkiler", Haydar Çakmak (Ed.). **Türk Dış Politikası 1919-2008** içinde. Ankara: Platin Yayınları, 2008, ss. 944-952.

Kasım, Kamer. "ABD'nin Kafkasya Politikası: Enerji, Güvenlik ve Demokratikleşme Denklemi", **Orta Asya ve Kafkasya'da Güç Politikası**. M. Turgut Demirtepe (drl.). Ankara: Usak Yayınları, 2008, ss. 119-146.

Keyman, Fuat E.. "Eleştirel Düşence: İletişim, Hegemonya, Kimlik/Fark", Devlet Sistem ve Kimlik Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar. Atila Eralp (drl.). İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, ss. 261-291.

Kutluk, Deniz. **Hazar Kafkas Petrolleri, Türk Boğazları Çevresel Tehdit**. İstanbul: Tüdev Yayınları No: 16, 2003.

Lacoste, Yves. **Büyük Oyunu Anlamak: Jeopolitik: Bugünün Uzun Tarihi**. İsmet Akça (çev.). İstanbul: NTV Yayınları, 2008.

MacKinnon, Mark. **Renkli Devrimlerin Sırrı Yeni Soğuk Savaş**. Emel Lakşe (çev.). Ankara: Destek Yayınları, 2008.

Matlary, Janne Haaland. "Energy Policy From National to a European Framework", Helen Wallace ve William Wallace (Ed.). **Policy-Making In the European Union** içinde. UK: Oxford University Press, 1998, ss. 258-277.

Mikail, Elnur Hasan. **KGB Albaylığından Devlet Başkanlığına Putin Dönemi Rusya**. I. Baskı. İstanbul: IQ Sanat Yayıncılık, 2008.

Mirkasymov, Bakhtiyar. “Asya ve Orta Doğu’da Rus Dış Politikası”, Süha Tanyeri (Ed.). **Beşinci Uluslararası Sempozyum Bildirileri Orta Doğu; Belirsizlikler İçinde Geleceği ve Güvenlik Sorunları** içinde. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2008, ss. 87-101.

Mitroff, Ian I. ve Christine M. Pearson. **Crisis Management**. San Francisco: Jossey-Baas Publishers, 1993.

Oğan, Sinan. “Ukrayna’da Turuncu Devrim”, **Turuncu Devrimler Soros’un Yeni Dünya Düzeni: İkinci El Demokrasi ve Neo-con’lar**. Sinan Oğan (drl.). İstanbul: Bir Harf Yayıncılık, 2004, ss. 230-257.

Öğütçü, Mehmet. “Hazar Enerji Kaynakları: Jeopolitik Dengeler, Yatırım Gereksinimleri ve Hukuki Uyuşmazlıklar”, **Küresel Politikada Orta Asya: Avrasya Üçlemesi I**. Mustafa Aydın (drl.) Ankara: Nobel Yayınları, 2005, ss. 267-312.

Özay, Ramazan. **Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği**. İstanbul: Aktif Yayınevi, 2002.

Pala, Cenk. “Ayı İle Dans: Kutsal Gazprom İmparatorluğu ve Türkiye”, Süha Tanyeri (Ed.). **Dördüncü Uluslararası Sempozyum Bildirileri Güvenliğin Yeni Boyutları ve Uluslararası Örgütler** içinde. Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2007, ss. 9-42.

Pala, Cenk. “Türkiye’nin Avrasya Boru Hatları Macerası”, **Türkiye’nin Avrasya Macerası 1989-2006 (Avrasya Üçlemesi II)**. Mustafa Aydın (drl.). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2007, ss. 143-176.

Riley, Alan. “Enerji Güvenliği ve AB, Rusya ve Türkiye’de Pazarın Serbestleştirilmesi”, Ahmet Küçükşahin (Ed.). **Enerji Güvenliğine Ortak Çözüm Arayışları** içinde. İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 2009, ss. 187-205.

Rewg Energy Form. Ankara: Poyraz Ofset, 1996.

Sapmaz, Ahmet. **Rusya’nın Transkafkasya Politikası ve Türkiye’ye Etkileri**. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2008.

Smith, Michael. “An Analytical Perspective”, Hugo McPherson, W. Duncan Wood ve Derek M. Robinson (Ed.). **Emerging Threats to Energy Security and Stability** içinde. Netherlands: Springer, 2005, ss. 13-32.

Tarakçı, Nejat. **Uluslararası Güvenlik Sorunları: Çatışmayı Önleme ve Kriz Yönetimi**. İstanbul: Çantay Kitabevi Yayınları, 2005.

Tellal, Erel. “Rusya’yla İlişkiler”, Baskın Oran (Ed.). **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II 1980-2001)** içinde. İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, ss. 540-550.

Tezkan, Yılmaz ve M. Murat Taşar. **Dünden Bugüne Jeopolitik**. I. Baskı. İstanbul: Ülke Kitapları, 2002.

Timmev, Mary M. **Power For the People Protecting States Energy Policy Interest In an Of Deregulation**. Newyork: M. E. Sharpe, 2004.

Turan, Günhan. “Bağımsız Ukrayna’nın Dış Politika Seçenekleri”, **Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna**. Erhan Büyükakıncı (drl.). Ankara: Phoenix Yayınevi, 2004, ss. 365-400.

Tushman, M. L.. **Convergence and Upheaval**. California: Management Review, 1980.

Tural, Nilgün. **Küreselleşme İletişim ve Kültürlerarasılık**. I. Baskı. İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2006.

Tutar, Hasan. **Kriz ve Stres Ortamında Yönetim**. İstanbul: Hayat Yayıncılık, 2000.

Uçarol, Rifat. **Siyasi Tarih 1789-2001**. 7.Basım. İstanbul: Der Yayınları, 2004.

Ulusoy, Belkıs ve Okan Yeşilot. “Avrasya Coğrafyasında Sivil Devrimler ve Rusya-ABD Mücadelesi”, **Turuncu Devrimler Soros’un Yeni Dünya Düzeni: İkinci El Demokrasi ve Neo-con’lar**. Sinan Oğan (drl.). İstanbul: Bir Harf Yayıncılık, 2004, ss. 178-195.

Yapıcı, Utku. **Küresel Süreçte Türk Dış Politikasının Yeni Açılımları Orta Asya ve Kafkasya**. I. Baskı. İstanbul: Otopsi Yayınları, 2004.

Yüce, Çağrı Kürşat. **Kafkasya ve Orta Asya Enerji Kaynakları Üzerinde Mücadele**. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2006.

Sürelı Yayınlar

Balmeceda, Margarita M.”Ukraine’s Persistent Energy Crisis”, **Problems of Post-Communism**. Vol. 51, No. 4, July/August 2004, ss. 40-50.

Bayraktar, Gökhan. “Hazar’daki Jeopolitik Mücadelenin Türkiye’nin Enerji Güvenliğine Etkileri”, **Stratejik Öngörü**. Sayı. 11, 2007, ss. 83-93.

Cohen, Ariel. “Yeni Büyük Oyun Avrasya’daki Boru Hatları Siyaseti”, **Avrasya Etüdüleri**. Cilt. 3, Sayı. 1, 1996, ss. 2-15.

Çelikpala, Mitat. “Rus Enerji Stratejisi”, **Stratejik Analiz**. Cilt. 8, Sayı. 94, Şubat 2008, ss. 55-62.

Sevim, Cenk. “Geçmişten Günümüze Enerji Güvenliği ve Paradigma Değişimleri”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**. Yıl. 7, Sayı. 13, Mayıs 2009, ss. 93-105.

Torbakov, Igor. “Rusya’dan Ayrı Ya Da Rusya’nın Bir Parçası: Ukrayna-Rusya İlişkilerinin Kederli Bir Destanı”, **Avrasya Dosyası**. Cilt. 6, Sayı. 4, Kış 2001, ss. 297-314.

Ulçenko, Natalya. “Rusya ve Türkiye’nin Güvenliğinde Enerji İhracat ve İthalatının Rolü”, *Avrasya Dosyası*. Cilt. 6, Sayı. 4, Kış 2001, ss. 141-154.

Diğer Yayınlar

8. *Türkiye Uluslararası Petrol ve Gaz Konferansı*. 2009.
<http://www.cumhuriyet.com.tr/?hn=43234> (17 Mayıs 2010).

AB’den Rusya ve Ukrayna’ya Ültimatı. 2009.
<http://www.milligazete.com.tr/haber/abdeb-rusya-ve-ukraynaya-ultimat-111287.htm>
(11 Kasım 2009).

ABD Rusya’nın Doğalgaz Liderliğini Elinden Aldı. 2010.
<http://www.tarafsizhaber.com/haber-ABD-Rusyanin-dogalgaz-liderligini-elinden-aldi-404947/> (17 Mart 2010).

Adanalı, Neslihan. “Rusya Federasyonu’nun Eski Sovyet Ülkeleri ve Balkan Ülkeleri Üzerindeki Etkisi”, *Şubat* 2007.
<http://www.riskcenter.com.tr/enerjirisk/enerjifiles/Rusya.pdf> (16 Mayıs 2010).

Akdağ, Mustafa. “Halkla İlişkiler ve Kriz Yönetimi”,
http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/makaleler/Mustafa%20AKDA%C4%9E/1-20.pdf (16 Haziran 2010).

Akıntürk, Esen ve Pınar Baklavacı, “Enerji Şartı Anlaşması”, *İşletme Fakültesi Dergisi*, 2006, Cilt. 7, Sayı. 2, ss. 97-113.
http://web.deu.edu.tr/isletme/ifddergi/web_files/7297113.pdf (14 Mayıs 2010).

Akıntürk, Esen ve Pınar Baklavacı. “Enerji Şartı Anlaşmasının Transite İlişkin Hükümleri”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 2009, Cilt. 5, Sayı. 18, ss. 61-81.
<http://www.usak.org.tr/dosyalar/dergi/fYy5k0Qd6qFKJ0Lee4boOdd3I8T13K.pdf> (18 Mayıs 2010).

Aktan, Coşkun Can. “Kriz Yönetimi”,
http://www.canaktan.org/canaktan_personal/canaktan-arastirmalari/toplam-kalite/aktan-kriz-yonetimi.pdf (10 Mayıs 2010).

Aras, Bülent ve Arzu Yorkan. “Avrupa Birliği ve Enerji Güvenliği: Siyaset, Ekonomi ve Çevre”, *Stratejik Rapor No:13*. Aralık 2005.
http://www.tasam.org/images/pdf_raporlar/abenerji_rapor.pdf (21 Haziran 2010).

Asunakutlu, Tuncer, Barış Safran ve Elif Tosun, “Kriz Yönetimi Üzerine Bir Araştırma”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Dergisi*, 2003, Cilt. 5, Sayı. 1, ss. 141-163.
www.sbe.deu.edu.tr/dergi/cilt5.../5.1%20asunakutlu%20safran%20tosun.pdf (27 Mayıs 2010).

Atar, Yüksel. “Avrupa Birliği’nin Enerji Politikası ve Bu Politika Bağlamında Hazar Havzası Enerji Kaynaklarının Önemi”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Süleyman Demirel Üniversitesi SBE, 2007.

Ateş, Davut. “Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivizm: Orta Yol Yaklaşımının Epistemolojik Çerçevesi”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2008, Cilt. 10, Sayı. 1, ss. 213-235. <http://www.sosbil.aku.edu.tr/dergi/X1/D.Ates.pdf> (13 Mayıs 2010).

Ateş, Dilek İftar. “AB Rusya İlişkilerinde Son Durum”, 20 Ekim 2008. <http://www.abhaber.com/ozelhaber.php?id=1781> (25.02.2010).

Avrupa Birliği’nin Enerji Politikası. http://www.sd-certificate.info/dyn_files/sd/131.pdf (16 Mayıs 2010).

Aydilek, Olcay. “Doğalgaz Krizi”, **Sabah Gazetesi**. 3 Ocak 2006.

Babüroğlu, Oğuz N. “Kriz Süreci Yönetiminde Yeni Bir Paradigmaya Doğru”, <http://www.aramasearch.com/docs/krizsureciyonetimindeyenibirparadigmayadogru.pdf> (17 Haziran 2010).

Bağraç, Naci. “Küresel Enerji Politikaları ve Türkiye”, 4 Şubat 2010. <http://www.avsam.org/tr/a1909.html> (14.03.2010).

Bakar, İhsan. “Jeopolitik Yaklaşımlar Çerçevesinde, Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türk-Rus Yönelişleri”, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**. Marmara Üniversitesi SBE, 2006.

Baran, Hitay. “İşletmelerde Kriz Yönetimi (II)”, http://www.izto.org.tr/nr/rdonlyres/7475bda1-95b7-4855-b351-9adce4362afe/4490/hitay_kriz.pdf (17 Haziran 2010).

Başlamış, Cenk. “Ukrayna Özgür”, www.milliyet.com.tr/2004/12/28/dunya/adun.html (17 Mayıs 2010).

Bayar, Yılmaz. “Rusya Enerji Politikaları”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Kadir Has Üniversitesi SBE, 2005.

Bayraç, Naci. “Uluslararası Petrol Piyasasının Ekonomik Analizi”, 21 Ocak 2007 <http://www.turksam.org/tr/a1156.html> (11.11.2010).

Bilgin, Mert. “Yeni Asya’nın Enerji Paradigmasında Orta Asya ve Kafkaslar”, <http://www.stratejikongoru.org/pdf/yeniasyaninenerjiparadigmasi.pdf> (13 Mayıs 2010).

Boğaziçi Üniversitesi-Tüsiad Dış Politika Forumu. “ABD Bülteni Son Gelişmeler”, 31 Mart 2007. http://www.dispolitikaforumu.org/index2.php?option=com_docman&task=doc_view&id=133&Itemid=20 (16 Mayıs 2010).

Borisocheva, Ksenia. "Analysis of the Oil-and Gas-Pipeline-Links between EU and Russia", http://www.energiportal.com/biblioteca/?dl_cat=5&dl_page=7 (20 Haziran 2010).

BP Enerji İstatistikleri Raporu 2009. 2009.
<http://www.bp.com/genericarticle.do?categoryId=9018433&contentId=7056675> (13 Mayıs 2010).

BP. Quantifying Energy BP Statistical Review of World Energy. 2006.

Buldam, Ahmet. "Trakya Boru Hattı ve Boğazlar", 24 Ağustos 2004.
http://www.yapi.com.tr/Haberler/trakya-boru-hatti-ve-bogazlar_16778.html (20 Mart 2010).

Büyükanıt, Yaşar. "Küreselleşme ve Uluslararası Güvenlik", 29 Mart 2009.
www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=1&ArsivAnaID=14152&SayfaNo=1 (12 Mayıs 2010).

Cafersoy, Nazim. "Turuncu Prens İşbaşında", 9 Şubat 2005.
<http://www.turksam.org/tr/a149.html> (11 Kasım 2009).

Can, Gözde. "Rusya, 2757km'lik Petrol Boru Hattını Kullanıma Açtı", 28 Aralık 2009.
<http://www.yakindunya.com/dunya/pazar-takibi/rusya-2757-kmlk-petrol-boru-hattini-kullanima-acti.html> (20.03.2010).

Can, Kevser. "Avrupa Birliği'nin Ukrayna Politikası", 2008.
http://avrupa.marmara.edu.tr/dosya/calisma%20gruplari/calismalar_komsuluk/calisma1.pdf (16 Mayıs 2010).

Cankara, Pınar Özden. "Putin Dönemi Rusya'nın Yeniden Güç Olma Stratejileri ve Politikaları", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Gebze İleri Teknoloji Enstitüsü SBE, 2007.

Çaşın, Mesut Hakkı, "Büyük Güçlerin Enerji Merkezlerine Yönelim Politikaları", Harp Akademileri Komutanlığı, 16 Ocak 2004.

Chossudovsky, Michel. "Avrasya Koridoru: Boru Hattı Jeopolitiği ve Yeni Soğuk Savaş", 25 Ağustos 2008. <http://www.koxuz.org/anasayfa/node/1921> (18.03.2010).

Demir, Filiz Otay. "Kriz Yönetim Stratejileri ve Kriz İletişimi", <http://fbe.emu.edu.tr/Journal/doc/11-12/06.pdf> (25 Mart 2010).

Deveci, Betül. "Doğalgaz Krizi ve AB'nin Enerji Politikası", *Ataum E-Bülten*, Sayı. 5, Mart 2009. <http://bultenler.ankara.edu.tr/dergiler/49/835/sayi835.pdf> (8 Mart 2010).

Devlet, Nadir. "Enerji Güvenliğinde Ülkelerin İstikrar Sorunları", <http://www.konrad.org.tr/Enerji/10DEVLET.pdf> (20.03.2010).

Devrimin Rengi Turuncu.

<http://www.kirimdernegi.org/istanbul/bahcesaray/bulten.asp?sayi=30&yazi=4> (11 Kasım 2009).

Dış Ekonomik İşler Kurulu. “Slovak Cumhuriyeti Ülke Bülteni”, 2005. http://www.egelihracatcilar.com/Images/Menu1-Page/UlkeRaporu-Slovakya-DEIK-2005_00000977.pdf (15 Mayıs 2010).

Doğalgaz Krizi ve Ukrayna'nın Tavrı. 2009.

http://enerji2023.org/index.php?option=com_content&view=article&id=236:doalgaz (11 Kasım 2009).

Doğalgaz Krizinde Mutlu Son. <http://www.nlpgrup.com/haberler/dogalgaz-krizinde-mutlu-son-2.html> (8 Mart 2010).

Doyuran, Sabri Zafer. “Hazar Havzası Enerji Kaynaklarının Türk Dış Politikasına Etkileri”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.** Kadir Has Üniversitesi SBE, 2005. *Dünya Doğalgaz Rezervleri Tüketimi ve Muhtemel Gelişmeler.* <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/KonjokturIzlemeDb/dgg.doc> (14.03.2010).

Ediger, Volkan Ş. “Yeni Yüzyılın Enerji Güvenliğinde Karşılıklı Bağımlılık Bir Zaruret”, <http://www.v-energy.net/makaleler/dgd2.pdf> (16 Mayıs 2010).

Eken, Evrim. “Rusya Federasyonu'nun Orta Asya'daki Doğalgaz Politikası ve Gazprom”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.** İstanbul Üniversitesi SBE, 2006.

Ekrem, Erkin. “Rusya-Ukrayna Doğalgaz Krizi ve Çin”, 12 Ocak 2006. <http://www.turksam.org/tr/a723.html> (14 Mayıs 2010).

Ersen, Emre. “Sovyet Sonrası Rus Avrasyacılığı ve Türkiye-Rusya İlişkileri Üzerindeki Etkileri”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.** Marmara Üniversitesi SBE, 2009.

Filiz, Erdinç. “Türk Kamu Yönetiminde Kriz Yönetimi”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.** İnönü Üniversitesi SBE, 2006.

Gaz Krizinin Gerçek Galibi Türkiye Olabilir. 2009.

<http://www.cumhuriyet.com.tr/?hn=32066> (10 Mart 2010).

Gazel, Fırat. “Petrodolarlar Kısacasında Rusya”, http://www.emo.org.tr/ekler/b5040a8a5baf3e0_ek.pdf (15 Mayıs 2010).

Gazprom: Kuzey Akım Boru Hattı 2011'de Faaliyete Geçecek. 2009. <http://www.tumgazeteler.com/?a=4705369> (1 Mart 2010).

Gazprom'un Yeni Hedefi Ukrayna. 2010.

<http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=979501&title=gazpromun-yeni-hedefi-ukrayna> (22 Haziran 2010).

Gleb, Bernard A. "Russian Oil and Gas Challenges", *CRS Report for Congress*, 3 Ocak 2006. <http://fpc.state.gov/documents/organization/58988.pdf> (18 Mayıs 2010).

Gözlemciler Kiev'de. 2009. <http://www.cumhuriyet.com.tr/?hn=28610> (10 Mart 2010).

Gülşen, Halit. "Aylık Rusya Raporu", Ocak 2010.

<http://www.avim.org.tr/icerik/aylikrusyayraporu2.pdf> (15 Mayıs 2010).

Güney Akımı Projesinin İmzaları Atıldı. 2009. <http://www1.voanews.com/turkish/news/a-17-2009-05-15-voa25-88160502.html> (22 Haziran 2010).

Güvenlik ve Tehdit Kavramının Evrimi Global Güvenlik İçinde Ulusal Güvenlik Perspektifi, 2006. www.turksae.com/sql_file/298.pdf (12 Mayıs 2010).

Hacıoğlu, Nerdun. "Rusya Ukrayna Anlaştı", **Hürriyet Gazetesi**. 5 Ocak 2006.

Hacıosmanoğlu, Nerdun. "Putin'i Kızdıran Kare", *Hürriyet*. 25 Mart 2009.

<http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=11283320> (17 Mayıs 2010).

İnatlaşma Sürüyor, Ukrayna Avrupa'ya Gaz Vanasını Açmıyor. 2009. <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalHaberDetay&ArticleID=917074&Date=17.05.2010&CategoryID=101> (17 Mayıs 2009).

İşyar, Ömer Göksel. "ABD Avrasya'da Rus Çarı I. Petro'nun Güneye Yayılma Stratejilerinden mi Esinleniyor?", <http://www.usak.org.tr/dosyalar/dergi/lhMTp6sAiXMoQvEjL5hxXcdhjrDOGI.pdf> (17 Mayıs 2010).

Kamalov, İlyas. "Ukrayna Çevresinde Binyıl", http://www.tasam.org/documents/48_55ilyaskamalov.pdf (17 Mayıs 2010).

Karaca, Kutay. "Güç Mücadeleleri Arasında Ukrayna", *Elektronik Version Stratejik Araştırmalar Dergisi*. 2008, Yıl. 6, Sayı. 12, ss. 77-97 (15 Mayıs 2010).

Karaca, Kutay. "Küresel Enerji Stratejileri Karşısında Türkiye'nin Jeostratejik ve Jeopolitik Konumu", *Elektronik Version Stratejik Araştırmalar Dergisi*. 2007, Yıl. 5, Sayı. 10, ss. 15-34 (15 Mayıs 2010).

Karadağ, Muhammed. "Rus Emperyalizmi İçin Yeni Bir İdeoloji: Neo-Avrasyacılık", 20 Mayıs 2009.

http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=336:rus-

[emperyalizmi-cin-yeni-bir-deoloji-neo-avrasyacilik&catid=104:analizler-rusya&Itemid=136](#) (12 Mayıs 2010).

Keskin, M. Hakan. “Stratejik Açından Avrupa Birliği Enerji Politikası ve Uluslararası Güvenlik Sistemine Etkisi”, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**. Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, 2006.

Kızılkaya, Emre. “Rusya Kiev Muharebesini Kaybetti ama Ukrayna Savaşı Bitmiş Değil”, 27.03.2009. <http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=11303371> (17 Mayıs 2010).

Konya Ticaret Odası Etüt Araştırma Servisi, “Araştırma Raporu”, 30 Nisan 2009. <http://www.kto.org.tr/dosya/rapor/2008enerji.pdf> (23 Haziran 2010).

Kutsal, Elif ve Eren Okur. “Bilge Söyleşi-2 Nabucco Projesi”, 22 Temmuz 2009, <http://www.bilgesam.org/tr/images/documents/bilgesoylesi2.pdf> (17 Mayıs 2010).

Kuzu, Adem. “Putin Dönemi Rus Enerji Politikasının Türkiye’nin Enerji Politikalarına Etkileri”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Ufuk Üniversitesi SBE, 2008.

Lukoil: Petrol Üretimi Azalacak. 2009. <http://www.tumgazeteler.com/?a=5825242> (15 Mayıs 2010).

Murat, Güven ve Kamuran Mısırlı. “Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde Kriz Yönetimi: Çaycuma Örneği”, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2005, Cilt. 1, Sayı. 1, ss. 1-19. <http://iibf.karaelmas.edu.tr/sbd/makaleler/1303-9245/2005/Cilt%201/Say%C4%B1%201/1-19.pdf> (17 Haziran 2010).

Oğan, Sinan. “Doğalgaz Krizi Devam Ederken Nabucco’nun Şansı Artıyor”, 14 Ocak 2009. <http://www.turksam.org/tr/a1565.html> (11 Kasım 2009).

Oğan, Sinan. “Mavi Akım Projesi: Bir Enerji Stratejisi ve Stratejisizliği Örneği”, Ağustos 2003. http://www.stradigma.com/turkce/agustos2003/makale_04.html (01.03.2010).

Osmanov, Elnur. “Rusya’nın Süper Güç Olma Hesapları ve Enerji”, 22 Eylül 2004. <http://www.tasam.org/index.php?altid=75> (17 Mayıs 2010).

Öztürk, Ahmet. “Küreselleşme, Avrupa Birliği Enerji Stratejileri ve Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Katılımında Enerjinin Rolü”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. İstanbul Ticaret Üniversitesi SBE, 2009.

Pala, Cenk. “BTC ve Enerji Arz Güvenliği”, http://www.emo.org.tr/ekler/90b12368f262b0a_ek.pdf?dergi=463 (16 Mayıs 2010).

Pamir, A. Necdet. “Dünyada ve Türkiye’de Enerji, Türkiye’nin Enerji Kaynakları ve Enerji Politikaları”, Mayıs 2003. http://www.metalurji.org.tr/dergi/dergi134/d134_73100.pdf (16 Mayıs 2010).

Pamir, A. Necdet. “Nabucco Projesinde Her Şey Yolunda mı?”, 28 Eylül 2007. <http://www.euractiv.com.tr/enerji/analyze/nabucco-projesinde-her-sey-yolunda-mi> (14 Mayıs 2010).

Republic Of Rwanda National Unity And Reconciliation Commission. “Training Manuel On Conflict Management”, 2006. <http://www.grandslacs.net/doc/4104.pdf> (17 Haziran 2010).

Romanova, Tatyana. “Energy Partnership-A Dialog in Different Languages”, 10 Şubat 2007. <http://eng.globalaffairs.ru/engsmi/1085.html> (20 Haziran 2010).

Rusya AB’yi Gaz Hakemi Yaptı Vana Yine Ukrayna’ya Takıldı. 2009. <http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=10753212> (17 Mayıs 2009).

Rusya Güvenilir Bir Doğalgaz Tedarikçisi Değil. 2009. <http://www.cumhuriyet.com.tr/?hn=29978> (10 Mart 2010).

Rusya’nın Doğalgaz Üretimi Ocak-Temmuz Döneminde Yüzde 20.2 Azaldı. 2009. <http://www.haber.turk.net/GEN/2309629/> (17 Mart 2010).

Rusya’nın Süper Güç Olma Hesapları ve Enerji. 2004. <http://www.tasam.org/index.php?altid=75> (16 Mayıs 2010).

Rusya-Ukrayna Doğalgaz Anlaşması Bugün İmzalanıyor. 2009. <http://www.tumgazeteler.com/?a=4557610> (8 Mart 2010).

Rusya-Ukrayna Doğalgaz Krizinin Etkileri. http://www.diplomatikgozlem.com/haber_oku.asp?id=3713 (10 Mart 2010).

Rusya-Ukrayna Enerji Krizi Stratejik Bir Değerlendirme. 2005. http://www.turksae.com/sql_file/290.pdf (14 Mayıs 2010).

Sarısoy, Timur. “Rusya’da Petrolün Tarihçesi”, <http://www.gazetem.ru/tur/articles?id=175> (15 Mayıs 2010).

Sezgin, Feridun. “Kriz Yönetimi”, <http://yordam.manas.kg/ekitap/pdf/Manasdergi/sbd/sbd8/sbd-8-13.pdf> (11 Mayıs 2010).

South Stream. <http://www.gazprom.com/production/projects/pipelines/south-stream/> (17 Mayıs 2010).

Stern, Jonathan. “The New Security Environment For European Gas: Worsening Geopolitics And Increasing Global For LNG”, October 2006. <http://www.oxfordenergy.org/pdfs/NG15.pdf> (20 Mayıs 2010).

Swanström, Niklas L. P. ve Mikael S. Weissmann. “Conflict, Conflict Prevention and Conflict Management and Beyond: a Conceptual Exploration”, 2005, Uppsala University, Central Asia-Caucasus Institute Silk Road Studies Program, http://www.silkroadstudies.org/new/docs/ConceptPapers/2005/concept_paper_ConfPre v.pdf (17 Haziran 2010).

Şafak, Erdal. “Avrupa’yı Titreten Adam Aleksey Miller”, **Sabah Gazetesi**. 8 Ocak 2006.

Şehitoğlu, Yasin. “Rusya Federasyonu’nun Petrol ve Doğalgaz Stratejileri”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Gebze İleri Teknoloji Enstitüsü SBE, 2007.

Şükrioğlu, Mehmet. “Küreselleşen Dünyada Enerji ve Savaş”, http://www.emo.org.tr/ekler/cbba2d075f0d164_ek.pdf?dergi=328 (16 Mayıs 2010).

Tağraf, Hasan ve N. Talat Arslan. “Kriz Oluşum Süreci ve Kriz Yönetiminde Proaktif Yaklaşım”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2003, Cilt. 4, Sayı. 1, ss. 149-160. <http://eskiweb.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/172.pdf> (21 Haziran 2010).

Temur, Ferit. “Dönüm Noktasındaki Ukrayna’da Devlet Başkanlığı Seçimlerine Start Verildi”, 17 Ekim 2009. <http://www.avsam.org/tr/yazdir1829.html> (3 Mart 2010).

Temur, Ferit. “Ukrayna’daki Seçim Sandıklarından Büyük Rusya Çıkar mı?”, 05.01.2010. http://www.bilgesam.com/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=542:ukraynada-secim-sandklarından-bueyuek-rusya-ckar-m&catid=104:analizler-rusya&Itemid=136 (15 Mayıs 2010).

Topallı, Nurgül. “Finansal Krizler ve IMF’nin Kriz Politikaları”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Erciyes Üniversitesi SBE, 2006.

Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı Genel Müdürlüğü. 2008. 2008 Yılı Petrol ve Doğalgaz Sektör Raporu. http://www.enerji.gov.tr/yayinlar_raporlar/Sektor_Raporu_TPAO.pdf (13 Mayıs 2010).

Tüysüzoğlu, Göktürk. “Dünyanın Enerji ile Anılan Bölgesi: Orta Asya”, 23 Nisan 2008. <http://www.globalsiyaset.com/makaleler/asya/tuysuzoglu-orta-asya-enerji.html> (01.03.2010).

UEAPME-SME FIT II Eğitim Dokümanı Enerji Politikası. http://www.smefit.eu/IMG/pdf/Enerji_politikalari_metni.pdf (16 Mayıs 2010).

Ukrayna'da Timoşenko Seçim Sonuçlarına İtiraz Ediyor. 2010.
http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2010/02/100209_ukraine_tymoshenko.shtml (3 Mart 2010).

Ukrayna'da Yuşenko'nun Zafer Mitinglerinde Gürcistan Bayrağı Dalgalandı. 2004.
<http://www.nartajans.net/nuke/modules.php?name=News&file=article&sid=1060> (11 Kasım 2009).

Uluslararası Politikada Artan Rus Atakları.
<http://www.tasam.org/index.php?altid=480&syf=1> (14 Mayıs 2010).

Ültanır, Mustafa Özcan. “Doğalgaz Krizi ve Ukrayna'nın Tavrı”, 15 Ocak 2009.
http://enerji2023.org/index.php?option=com_content&view=article&id=236:doalgaz-
(17 Mayıs 2010).

Üşümezsoy, Şener. “Rus Avrasyacılığı mı Tatar Petrollerinin Rus Petrollerine Dönüştürülme Stratejisi mi?”, 07 Ağustos 2006.
<http://www.turksolu.org/113/usumezsoy113.htm> (18 Mayıs 2010).

Yenilenebilir Enerjiler: Avrupa Birliği Mevzuatı, Programları ve Ödenekleri.
http://www.albiyobir.org.tr/files/bgaz/yenilenebilir_enerji.pdf (24.02.2010).

Yılmaz, Sait. “Enerji Güvenliği”, <http://www.busam.beykent.edu.tr/resimy/yilmaz-haziran.pdf> (14 Mayıs 2010).

Yorkan, Arzu. “Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası ve Türkiye'ye Etkileri”, *Bilge Strateji*, 2009, Cilt. 1, Sayı. 1, ss. 24-39.
<http://www.bilgestrateji.com/store/dergil/arzuyorkan.pdf> (16 Mayıs 2010).